

Petőfi

PETŐFI ÉLETRAJZA.

IRTA

FERENCZI ZOLTÁN.

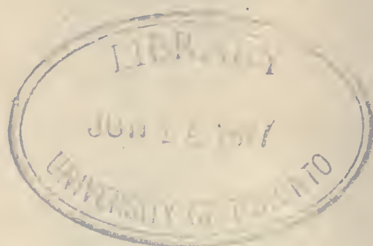
A KISFALUDY-TÁRSASÁGTÓL A SZÉHER ÁRPÁD JUTALOMMAL KITÜNTETETT PÁLYAMŰ.

A KASSELIK-ALAPITVÁNYBÓL, KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG.

I. KÖTET.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1896.

«. . . . a természet tanított tégedet.»
PETŐFI: *Arany Jánoshoz.*

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Ez az életrajz a Kisfaludy-Társaság 1888-ra hirdetett következő jutalom-tételére készült: *Széher Árpád jutalom: Kivántatik Petőfi Sándor életrajza,* fő tekintettel nem annyira a feladatnak æsthetikai oldalára, mint inkább a biographiai anyagnak teljes, pontos, részletes és kritikai összeállítására. *(Évlapok.* XXII. 25-ik lap.)

Az 1888 okt. 31-diki határidőre szerző egyedűl adott be e nyilt pályázatra tervrajzot, melyet Beöthy Zsolt, Gyulai Pál és Vadnai Károly tagok bírálták meg. A bírálat elismerte a tervről, hogy szerzőben «sem a kellő előtanulmányok, sem a tárgy lelkes szeretete, sem a szorgalom nem hiányzanak arra, hogy feladatát sikerrel oldhassa meg» ; másrészről azonban a tervhez mellékelt kidolgo-

*

zott részletet nem tartotta elégnek arra, hogy a végleges megbízásról már most tehessen javaslatot; ennélfogva a társaság elfogadta azt az indítványt, hogy szerző szólíttassék fel a Petőfi életrajzának és költői működésének valamely szervesebb és jelentékenyebb szakasza feldolgozására és benyujtására.

Erre szerző benyujtotta a mű egész I. kötetét, melyre a bírálók 1890 jun. 18-dikán tett egyértelmű jelentésére a társaság megbízta őt az egész mű megirásával.

Szerző a birálat észrevételeinek felhasználásával az I. kötetet újra kidolgozva, 1892 május 14-dikén, a hasonló módszerrel megirt II—III. kötetet 1893 október 7-dikén benyujtván: a birálati vélemény alapján a társaság a kitűzött jutalmat odaitélte s a művet fölvette kiadványai közé is.

Ez a mű rövid története, melyet azért kellett itt röviden megemlíteni, mert a pályatétel tartalma s a hozzácsatolt magyarázat egyszersmind megszabta azt az irányt, melyhez szerző általában ragaszkodott; valamint szeme előtt tartotta saját

eredeti tervét, melynek elveit a bírálat egészben és részleteiben helyeselte. Ezeknek ismétlése itt azonban felesleges; mert a műből kell kitünniök. E mellett szerző egyik főczélja a teljesség volt s ezért noha nem kivánt nagyon rövid lenni, a tulságos részletességet is kerülte, a mi adatai bősége mellett nagyon is ajánlkozott. A teljesség érdekében elkövette a lehetőt. Egyrészről igyekezett a költő élete második szakának rajzában az egész kornak is irodalmi képét adni; másrészről nemcsak az ismert Petőfi-irodalmat használta fel; hanem ismereteit kiegészítette azzal, hogy pár kivételével bejárta azon összes helyeket, hol a költő hosszabban időzött s helyszíni tanulmányain kívül fölkereste a költő életének még élő tanuit vagy személyesen vagy leveleivel, kiknek közléseikért csak azért nem fejezi ki itt is külön köszönetét, mert hivatkozik rájok a szövegben.

Fogadják azonban köszönetét első sorban bírálói, kiknek megjegyzései e mű javításában útmutatásúl szolgáltak, s különösen Gyulai Pál úr, kinek részletes észrevételei alkalmat adtak rá,

hogy a mű 1895 nyarán még egy javításon menjen át s a Kisfaludy-Társaság ily javított alakban bocsáthassa a közönség elé.

Kolozsvár, 1896. márcz. hó.

Szerző.

ELSŐ KÖNYV.

1823 jan. 1 — 1839 febr. 15-ig.

«Úgy hiszem, emlékeztek még arra az alacsony, köpczös mészárosra, ki egykor a félegyházi, szabadszállási és szent-miklósi mészárszékeket arendálta. Az az én apám.» *Nyilt levél «a kis-kúnokhoz».*

★

«Itt születtem én ezen a tájon,
Az alföldi szép nagy rónaságon.»
Szülőföldemen.

★

«. . . . a földön nekem van
A legszeretőbb anyám.»
Egy estém otthon.

★

«S megfürösztöm arczát szemeim könnyével,
Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros . . . .»
A jó öreg kocsmáros.

★

«Ez ünnep sokszor be vigan viradt rám
Apám, anyám és testvérem között . . .»
Karácsonkor.

★

«Jött az idő, mely soha meg nem állott
S miként a szélvész a virágot,
Elvitte boldog gyermekségemet.
Gyermekkori barátnémhoz.

I. FEJEZET.

A költő szülei.

A Petrovics-család. — A költő nagyatyja. — Apja és anyja. — Házasságuk. — Jellemök. — Mit örököl tőlök? — Szüleinek befolyása életére és költészetére. — Családfája apai részről.

A Petrovics-család, melyből a költő származott, eredetét a XVII. századig bírja fölvinni s eredetileg Pozsony-vármegyében lakott. I. Leopold a családból Petrovics Mártonnak és Jánosnak Laxenburgban 1667-ben czímert adományozott, melyet 1668 márcz. 30-án (feria quarta prox. post dominicam Judica) Vág-Újhelyen kihirdettek.*

Az általok és utódaik által használt czímer a következő: kék mezőben zöld hármas halmon kivont kardot tartó, könyöklő pánczélos kar, fölötte aranyleveles korona; sisakdísz: a könyöklő kar; takaró: kék-arany és vörös-ezüst.

* A *Turul*ban a nap hibásan márczius 21-re van téve. (Csergheő G.: *Petőfi S. származása és czímere.* 1889. 185. l.)

Az említett Mártonnak két fia volt: Pál és György, kik az 1754 szept. 29. és 1770 febr. 7-én kelt tanúvallomási jegyzőkönyvek szerint 1754 előtt Pozsony-megyében, Mátyás földén, Kajal helységben laktak. Azonban közűlök György még 1754 előtt Nyitra-megyébe, Agácsra költözött, hol négy fia született: Márton, György, Tamás és János.

Az 1770-dik év körűl Podmaniczky Sándor, Aszód főbirtokosa, emelni akarván családja ősi fészkét, az ő biztatásaira sokan költöztek oda Bars-, Hont- és Nyitra-megyékből; így jött le ekkor Aszódra a négy testvér közűl Tamás és János; amaz György, emez János nevű fiával.* Ez a Petrovics Tamás volt a költő nagyatyja.

A költő családja tehát nemes és pedig «armalistica familia» volt, eredeti nevén Petrovitz.**

* E származási levezetésben több homályos rész van. Ha a Petrovics-család ez ágából származott is a költő, a mi bizonyos, az azonban nem egészen bizonyos, hogy ez a Tamás és János ugyanazok az Aszódra költözött Tamással és Jánossal. E homályos részek megvannak ott is, a honnan ez adatokat merítjük. *Turul.* 1889. 185. l. Csergheő Géza: *Petőfi S. származása és czímere.* U. ott a czímerkép is.

** A költő apja kezdetben nevét szintén «Petrovitz»-nak írta, így pl. a Kis-Kőrös városával 1821 szept. 6-án kötött szerződés alá így írta a nevét, a szerződésben pedig «Petrovicz»-nak van ismételve írva; így olvas-

Ezt úgy a költő,* mint apja tudták, sőt a nemeslevél megvolt még 1835 táján is birtokukban; ma már azonban ismeretlen. Az apa büszkélkedett armalisával, dicsekedve mutogatta; a költő azonban csak egyszer említi nemességét a márcziusi napok után s akkor is mint már multat, mint a ki democraticus elveinél fogva minden kiváltság ellensége volt.**

A költő nagyatyja, az Aszódra költözött Tamás, a család hagyományos foglalkozása szerint, mészáros volt. E mesterséget folytatta Aszódon is, a hol másodszor nősülvén, 1773 január 21-én, 30 éves korában nőül vette egy aszódi polgár leányát, a 22 éves Salkovics Zsuzsánnát. Ez a nő

suk nevét a városi számadásban is 1823-ig. Ettől fogva magát Petrovics-nak (Petrovits) írja és hívja. E kis névváltoztatás az akkori jegyző, Raksányi József műve, ki e magyarosabb hangzást ajánlta neki. Ez a szerb hangzású alak vezetett némelyeket arra, hogy őt rácz vagy szerb eredetűnek mondják. V. ö. Meltzl-nél: «Petőfi's Familie war zweifelsohne *serbischen* (nicht slovakischen) Ursprungs, obschon zunächst aus den nördlichen Aszód südwärts gewandert.» *Wolken.* Lübeck. Előszó.

* A költő *Lapok Petőfi S. naplójából* cz. jegyzeteiben említi is nemességét: «... nem is szemrehányásképen mondtam ezt el a nemességnek, melyhez magam is tartoztam ...» 10. l.

** V. ö. Balló Rudolf: *Petőfi szüleiről. (Fővárosi Lapok.* 1886. 677. l.)

lett a költő nagyanyja, a ki tehát Salkovics-leány volt; innen a két család rokonsága.

A Salkovicsok szintén a felvidékről költöztek le, t. i. Bakabányáról és Salkovics Dániel fia, György, már 1753-ban aszódi lakós, hol Linczeni Zsuzsánnát vette volt nőül. Ennek testvére, Pál, Mező-Berénybe (Békés-m.) költözött, kinek leánya volt az Orlay Petrics Soma anyja. Ugyancsak neki volt három fia is: Mihály, utóbb mészáros Székes-Fejérvárt s mint ilyen, szomorúan folyt be a Petőfi-család tönkrejutásába, Péter, tagosító-mérnök Ostfi-Asszonyfán és Dani, a ki a mészáros mesterség megtanulása végett több ideig lakott a költő szüleinél. E szerint a költő és Orlay, nagyanyai réven, másod-unokatestvérek voltak.

Petrovics Tamást nejével tudós és nagytiszt. Hajnóczy Sámuel ev. lelkész eskette meg, a Martinovics-féle összeesküvésben részt vett Hajnóczy József apja. Tamás még ez évben elköltözvén Aszódról, egy ideig a nógrádi széket bérelte, hol Anna és Zsuzsánna nevű leányai születtek; 1786-ban újra aszódi székbérlő, hol jul. 11-én születik fia, Mihály. Ekkor már tekintélyes, vagyonos polgár lehetett, mert fia kereszt-szülei: Szlezák András, egy régi aszódi följegyzés szerint «vir meritissimus» s ennek neje, Linczeni Éva; valamint tekintélyes aszódi polgárok a többi

komák is: Vas Ádám, a Podmaniczky báró szakácsa, Menyes István csizmadia, ki vagyonos, heves-megyei származású ember volt.

A három évi bérlet leteltével 1789 elején Aszód közelébe, Kartalra költözik, hol márczius 8-án Erzsébet nevű leánya születik s keresztkomákul újra az előbbieket hívja meg Aszódról. Ugyanitt született 5-dik gyermeke, *István,* költőnk atyja, 1791 aug. 15-én, kinek keresztelőjére a régi komák megint megjelennek, kivéve a közben elhúnyt Menyes Istvánt; de már részt vesz a családi örömben Vas Ádám felesége, Zlehovszky Mária is. Kartalról a három év leteltével, 1792-ben Valkóra megy lakni; ott 1794 szept. 25-én János nevű fia született; ugyanitt adta férjhez 1796 máj. 2-án Anna leányát Hudecz Mihály aszódi szabóhoz, 1801 január 11-én Zsuzsánnát Miklián Györgyhöz s mindkét lakodalom Aszódon történt.* Hol lakott ezután Petrovics Tamás, nem tudjuk; 1802 elején e vidéktől távolabb vett bérletet; csak az bizonyos, hogy 1815-ben tér vissza megint Aszódra, fia, István pedig 1818-ban szabadszállási székbérlő lesz s ő, ki e fiával együtt maradt, vele ment s hihetőleg ott halt meg.**

* Gyöngyösi L.: *Petőfiék Aszódon. (Aszódi algymn. ért.* 1886/87.)

** Valószínű, hogy több helyen lakott, tekintve azt, hogy egy bérletidő 3—3 év volt, s tekintve a családnak,

Nem bizonyos az sem, hogy milyen nevelést adott fiainak; de az az elemi oktatásnál magasabb nem igen lehetett. A költő apja tudott jól olvasni, egy pár névaláírásából következtetve, meglehetősen írt * s tudjuk, hogy mint bérlő, számadásait maga vezette; az olvasás pedig egyik főélvezete volt. Az apa talán ezt az István fiát szerette legjobban, mert állandóan maga mellett tartotta, mikor már leszolgálta is a legényi időt s a czéhszabályok szerint mesterré lehetett volna. Így István csak 1815-ben kezdte meg a szokásos legényi vándorlást, majdnem 24 éves korában; ekkor történt, hogy Maglódon állapodott meg hosszabb időig, a hol a költő anyjával, Hrúz Máriával ismerkedett meg.

A költő családjáról anyai részről mindeddig nagyon keveset tudhatunk. Aszódon 1802 tájt tanító volt egy Hrúz György, a ki 1781-ben itt vette nőül nemes Koncsek Juditot s jó viszonyban élt úgy a Salkovics-, mint a Petrovics-családdal. Ennek hivására költözött ide Liesnóról, Turócz-megyéből, Hrúz János, a költő anyai nagyatyja, feleségével s gyermekeivel: Máriával, Jánossal, Évával és Annával együtt, hol csizmadia-

úgy látszik, természetében levő vándorló kedvét. (Vörösmarty László: *Petőfi születéshelye és gyermekkora. Vasárnapi Ujs.* 1857. 26. l.)

* Facsimilében l. aláírását *P.-M.*V. 124. l. után, melléklet.

mesterséget folytatott.* A család föntartása nehéz levén, az időközben Maglódra átszármazott Hrúz György tanító magához hívta a legidősebb leányt, Máriát, félig családtag, félig cseléd minőségben. Azonban a nagybátya kedvetlenül, mogorván fogadta hugát, nemsokára öregsége miatt hivatalát is el kellett hagynia, s ekkor nem tartotta őt tovább magánál, hanem beszegődtette a maglódi evang. lelkészhez, Martiny Mihályhoz.

Így történt, hogy naponként eljárván a mészárszékbe, megismerkedett a költő atyjával, ki mint székálló legény, apró kedveskedésekkel igyekezett őt megnyerni. Azonban Mária már szerelmes levén egy Lányi Samú nevű ügyes csizmadialegénybe s ez viszont szeretvén őt: a két ifjú versenyre kelt a leányért. Időközben Martiny Mihályt Kis-Kőrösre hívták meg papnak; ő aztán Máriát Pestre szegődtette el egy Weisz Károly nevű szappanoshoz a régi Király-utczában, a terézvárosi r. kath. templom szomszédságában, hol egy évig maradt. Ekkor, minthogy Lányi Samú időközben megházasodott, haza ment apjához Aszódra s itt mosónénak állott be a br. Podmaniczky-udvarba.

* Sallai Endre úr levele a szerzőhöz Szabadszállásról. Szabadszálláson 1892. jan. 2-án halt meg Herpai Jánosné, kinek anyja a költő anyjának testvére, a föntemlített Hrúz Anna volt.

Ekkor már Petrovics István apjával együtt, mint láttuk, újból aszódi székbérlő volt s itt az ismeretséget megújítván, sietett megkérni a leányt, a ki hozzá is igérkezett. A vőlegény erre Szabadszállásra ment, kibérelte a mészárszéket 1818—1821-ig s ugyanott, mint új lakóhelyén, az ev. ref. templomban magát háromszor kihirdettette, miről a bizonyítvány 1818 jul. 16-ról kelt.* Erre már szeptember 15-én Aszódon megtartotta az esküvőt s nejét haza vitte Szabadszállásra. Az esketés tanúi voltak: Schön József, tekintélyes aszódi polgár és neje, Mária, továbbá nemes Vostjár György és neje, Szanta Judit.**

A költő apját, ki ekkor huszonhét éves volt, úgy e, mint későbbi életéveiből erős, vállas, alacsony, zömök termetű embernek raj-

* A szabadszállási *Házasodtak anyakönyvé*ben ez az adat olvasható: «1818., julius hó 16., Petrovics István, Aszódról való, de most Szabadszálláson lakó székarendásnak, ki Aszódon lakó Hrúsz János, h. l. (hajadon leányát) Máriát jegyzette el, a 3-szori hirdetésről bizonyságlevelet adtam.» *(Vasárnapi Ujság.* 1857. 26. l. Vörösmarty L.: *Petőfi S. születéshelye és gyermekkora.)*

** Balló Rudolf *(Petőfi szülőiről. Fővárosi Lapok.* 1886. 677. l.) s utána Fischer Sándor *(Petőfi élete és művei* 5. l.) tévesen azt írják, hogy az esküvő 1819 szept. 19-én történt. Ez nem áll, a mint ez kiviláglik

zolják.* Sass István 1849-ből írja: «középtermetű, széles vállú, magas, kapaszodó homlokú, szőke hajú s kevéssé elhízott testalkatú volt. Még hatvanas létére is egyenes tartású. Bátor tekintete mellett arczán szelid kifejezés ült».** Arcza állandóan piros, majdnem vörösbe átmenő volt s a vidék szokása szerint mindig magyarosan, kurta, zsinoros dolmányban járt. Általában is magyarságára sokat tartott s nem szerette, ha a mint ez Szabadszálláson gyakran megtörtént, tót eredetét emlegették. Egyszer össze is verekedett ezért. Magyarúl egészen jól, alföldiesen beszélt, «keresetlen, tiszta

az esketési anyakönyvi bejegyzéséből, melyet magam írtam ki s a következőleg szól:

Copulati 1818 in Ecclesia Aszodiensi. 10 l.

Dies Copulae	Nomen et cognomen Sponsi Sponsæque	Parentes seu proximi Cognati	Domicilium	Testes Copulæ
15. Sept.	Stephanus Petrovits Maria Hruz	pp. Thom et Sus. Petrovits. pp. Joan. et Sus. Hruz.	Szab. Szállás. Aszód.	Josephus et Maria Schön. Georg Vostjar et Juditha Szanta.

* A költő is azt írja apjáról, hogy «alacsony, köpczös ember». (*Nyilt levél a «kis-kúnokhoz».* Baróti: *Petőfi újabb reliquiái.* 8. l.)

** *Látogatás az öreg Petőfiéknél Váczon.* (*Vasárnapi Ujság.* 1884. 52. sz.)

magyarsággal»; otthonn hallgatag volt, ritkán mosolygott, de társaságban szeretett sokat beszélni, folyékonyan s zamattal tudott valamit eléadni, népies kifejezésekkel, eredeti ötletekkel fűszerezve s tiszta, átlátszó nyelven; ezért, de meg azért is, mert a hasonló állásúaknál vándorlásai s tanúltsága miatt többet tudott, szívesen hallgatták. Véleményében szilárd, daczos, hajthatatlan természetéhez képest, kivált, ha ellentmondásra talált, könnyen fölhevülő tűzzel, indulatosan beszélt. E mellett különösen szeretett lapokat olvasni; később a fia által neki megküldött szépirodalmi lapokban nagy gyönyörűsége telt s feleségének is felolvasta őket. Családjával szemben épen oly szigorú, mint a mily hajthatatlan s ellentmondást nem tűrő természetű volt; mértékletesen élt, sokat dolgozott; gyakorlati eszejárásával minden oly foglalkozást megvetett, mely nem a kenyérkeresetre czéloz s fáradozásai tudatában családjától feltétlen engedelmességet kívánt. Vérmérséklete az állandó tevékenységen kívül, folytonos vándorlásra ösztönözte; nem bírt soká vagy épen állandóan egy helyt maradni; mint apja is, folyton változtatta bérlete helyét s nem egyszer történt, hogy a jobbat roszszabbal cserélte föl. Szeretett lóháton járni, csak lovon szokta fölkeresni jó barátját, úgy mint ellenségét, mondá magáról s a forradalomkor

még 58 éves korában is lóra ült és harczolni ment Jellasich ellen.

Felesége majdnem mindenben teljes ellentéte. Arcza hosszúkás, idősebb korában beesett, sárgásbarna, termetre kicsiny, soványságra hajló, «kedveskedő beszédű, engedékeny, szelíd természetű asszony volt»; «hajzata ép oly gazdag s fekete, mint fiáé». Csupa jó szív, nyájas, érzelmes, egyszerű természet, szintén sokat dolgozó, minden munkájában nagyon tiszta házi nő, ki ifjabb korában folyvást könnyű fehér főkötőt viselt. Gyermekeit csak szerette, velök szigorral sohasem bánt; s bármit tettek, védelmökre kelt apjok ellen. Megható vonás e jó nő életében, a mint őt a gyakran földühösödött apa és gyermekei között látjuk, kivált midőn Sándort kitagadta vagy midőn színészszé lett s az apa megtiltotta, hogy valaha még küszöbét átlépje. A míg fia Kecskeméten, Sár-Szent-Lőrinczen, Pesten, Aszódon tanúl, anyai gondoskodása kiapadhatatlan s utóbb is, habár fia pályaválasztásában megnyugodni ő sem tudott, szeretete iránta soha sem ingadozott.

A költő apjának és anyjának tulajdonait egyaránt öröklé. Külsejére nézve anyjához hasonlított tekintete, hosszúkás arcza, bőrszíne, sűrű fekete haja; továbbá tőle örökölte hallgatag és magányt kedvellő természetét, érzelmeinek lágy-

ságát és melegségét s fogékony kedélyét a behatások iránt. De másfelől heves, lobbanékony s elhatározásaiban épen oly megingathatatlan volt, mint apja. Tőle örökölte egyszersmind a nyughatatlan természetet, az utazás, vándorlás kedvét, mely a folyton változó benyomások, a sokféle hatások iránti fogékonysággal kapcsolatban lényegesen hatott költői sokoldalúsága kifejlésére. Továbbá apja szellemi tulajdonai közűl erős magyarsága, eléadó képessége, elbeszélő módjának tisztasága, eredetisége és zamata is feltalálható a költőnél. Azonban nála ez a vonás a kifejezés művészetévé és sokoldalúságává emelkedvén, magas költői erővé vált. Röviden, benne apjának és anyjának alaptulajdonai föltalálhatók, de nagy arányokban s ezért szellemi alkatának leglényegesebb alkatelemei: a fellobbanó szenvedély és lágy érzelmesség. E szerencsés öröklés tulajdonai voltak egyszersmind jellemének kifejtői, erősítői. Nélkülök a balsors csapásai között lelkének tisztaságát nem bírta volna megőrizni; de akaratereje fölűl emelte minden szenvedésen, megaczélozta minden csapás ellen; másrészről érzelmeinek nemessége és őszintesége megmentette attól, hogy a balsors keserű sugalmaira hallgasson, hogy a pessimismus, világfájdalom, embergyűlölet vagy kétségbeesés állandó martaléka legyen, a mint ez sokat küzdő

egyéneknél gyakori. Az egész külvilág, az élet összes szenvedései közt tisztán megőrizte az élet szeretetét, lelkének naiv idealismusát és épségét; ez az idealismus meg képessé tette azokra a nemes felhevülésekre, melyekben a ború, harag, elkeseredés, embergyűlölet, röviden a legkeserűbb hangulatok ép úgy visszatükröződnek, mint az élet derűje, kedves, édes mosolya, a csapongó érzelmek, a nyugodt szemlélődés, a szerelem érzelmének változatai.

De szülőinek ezek az eltérő vonásai nem csak az öröklés útján folytak be jellemére s költői természetére: kihatottak életére is. Apja hirtelenkedő, indulatos bánásmódja a daczot, heveskedést, a gyors elhatározás készségét még növelte benne s ezek életének nem egy fordulatán folytak be végzetszerű hatással; másfelől a sohasem lankadó anyai szeretet vigasztaló és emelő ösztönként kíséré az élet minden viszonyai között s benne épen oly olthatatlan gyermeki szeretetet ébresztett. E benyomásokat átvitte költészetébe is. Szülei gyakran szerepelnek verseiben és pedig a gyermeki szeretet gyöngédségével; egész szíve csupa érzelem, mikor rólok ír s apja sorsáról megható képet ad *A jó öreg kocsmáros* cz. költeményében. Máskor kedélyes, jóakaratú humorral szól róla; de haraggal vagy boszúsággal sohasem, habár ifjú korában gyakran éreztette vele

túlzó szigorát. Anyjáról mindig a leggyöngédebb érzelmek közt emlékezik meg; sőt a jó, gondos anyák iránti szeretetét átvitte az életbe is és míg az elhalmozó előzékenység terhére volt, az egyszerű, melegen érző házinők előtt kedélye teljesen megszelídült, rólok anyja jutván eszébe. Így mondja a Pákh Albert anyjáról: «nem fogom én elfelejtni a családanyát, ki egyszerű és jó, mint az én anyám»; így rajzolja pár meleg sorban Arany János feleségét is az *Uti levelek*ben. Innen van, hogy a gyermeki érzés költészetének egyik lényeges vonása s ő vitte be állandóan költészetünkbe. Midőn pedig oly helyzetbe jutott, szülőinek gyámola, föntartója lett s 1848 elején, mint boldog ifjú házas, egyszer így szólt Jókainak: «majd meglátod, hogy most fogom megírni a legszebb szerelmes verseimet: egy egész kötet költeményt — az anyámhoz». Hozzá is fogott; de a forradalom tervében megakadályozta.

Ez a költő családi és szellemi leszármazásának története, az ismert adatok alapján, mely érdekesen mutatja meg azt, hogy a jövőnek ez a rendkívüli alakja miként gyökerezik a multban. Bemutatjuk most egyszersmind apai részről családfáját táblázatban is a már ismertetett adatok alapján.

A Petőfi-(Petrovics-) család nemzetségtáblája.

Petrovics Márton 1667-ben I. Leopoldtól nemességet nyer.

György, Nyitra vármegyébe költözött 1754 előtt.

Márton,	**György.**	**Tamás,** Vág-Ujhelyről 1770 tájt Aszódra költözött 27 éves korában, első neje ismeretlen, második neje Salkovics Zsuzsánna, kit nőül vesz 1793 jan. 21-én, 22 éves korában.	**János,** 1770 tájt Aszódra költözik. — **János.**

Tamás gyermekei:

György,	**Anna,**	**Zsuzsánna,**	**Mihály,**	**Erzsébet,**	**István,**	**János,**
első házasságából.	szül. 1773—86 közt, nem tudni hol. Férje Hudecz Mihály aszódi szabó 1796 máj. 2-tól.	sz. 1778—86 közt, nem tudni hol. Első férje 1801 jan. 11-től Nagykátai Miklián György; második férje Csepely Andr. Megh. Aszódon 1830 okt. 12.	szül. Kartalon 1786 jul. 11.	szül. Kartalon 1789 márcz. 8.	sz. Kartalon, 1791 aug. 15-én. Neje 1818 szept. 15-től Hrúz Mária (szül. Liesnón, Túrócz-m. 1791, megh. 1849 máj. 17.). István megh. 1849 márcz. 21.	szül. Valkón, 1794 szept. 25.

István gyermekei:

Sándor,
szül. Kis-Kőrösön, 1823 jan. 1-én. Nevét 1843-ban Petőfire magyarosította. Neje **Szendrey Julia** (Szül. Keszthelyen (új major) 1829 jan. 1.; megh. Budapesten 1868 szept. 6.) Nőül vette 1847 szept. 8. Eltünt, illetőleg elesett Segesvárnál 1849 jul. 31. (Szendrey Julia másodszor férjhez ment Horváth Árpád egyet. tr.-hoz Budapesten 1850 jul. 21-én, kitől két fia született: Attila, szül. 1851 szept. 6. és Árpád, továbbá Ilona nevű leánya.)

Zoltán,
szül. Debreczenben 1848 decz. 15-én. Keresztszülői voltak Arany János és neje. Meghalt Budapesten 1870 nov. 5.

István,
szül. Szabadszálláson 1827 aug. 18-án; neje 1863-tól **Gayhoffer Antónia.** Megh. gyermektelenűl 1880 máj. 1. a Csákói pusztán, Békés-megyében. Maga is költő volt s mint ilyen a Petőfi-társ. tagja. Vele a Petrovics-Petőfi-család egyenes ágon kihalt.

II. FEJEZET.

Születésének körülményei.

Szülei lakása Szabadszálláson. — Kis-Kőrös. — Szülőháza. — Születése, keresztlevele. — Szülővárosáról szóló viták 1857 és 1872-ben. — Kis-kúnságinak tartotta magát. — Ennek okai.

A Petrovics-család 1818 tavaszától 1821 okt. 31-ig lakott Szabadszálláson, a Kis-Kúnság e felső darabján. Hihetőleg ez idő alatt hunyt el itt Petrovics Tamás, ki a felvidékről leköltözvén az alföldre, családjának új otthont szerzett, hol fia már egészen magyarrá lett nyelvében és érzéseiben egyaránt.* A családnak itt töltött három évi életéről egyébként alig tudunk valamit. Úgy látszik azonban, hogy Petrovics István apja után örökölt valamicskét; mert aránylag jól ment dolguk; ez idő alatt vagyont szereztek, a város alatt

* Petőfi említi, hogy egyik nagyapja Czinkotán van eltemetve. (Uti levelek. *Vegyes művei*. III. 50. l.) Melyik volt ez, az ez iránti kérdezősködésünk nem vezetett sikerre, a halottak anyakönyvében egyiknek a neve sem volt megtalálható. (A czinkotai ev. lelk. levele a szerzőhöz.)

megvettek egy 20 holdnyi területet, vettek házat és szőlőt is.*

Mért nem bérelte ki továbbra is itt a mészárszéket, nem tudjuk. Az 1821 aug. 6-án kelt szerződés értelmében Kis-Kőrös mezővárosa mészárszékét vette ki 1822 jan. 1-től 1824 decz. 31-ig, de csak albérletben; mert szerződéses viszonyánál fogva főbérlő maga a város volt. Azonban a megfelelő bérösszeg lefizetése mellett 1822 nov. 1-től átvehetvén a bérletet, már ekkorra Kis-Kőrösre költözött nejével együtt.**

Kis-Kőrös, mely emígy a költő szülővárosa lőn, a mai Pest vármegyében egy nyolczezer

* E területet, midőn a család tönkre jutott, árverésen 4925 v. frton a város vette meg. (Szabadszállás tanácsa jegyzők. 1840. apr. 6. 197. sz. a.) Utóbb szóba került 1857-ben, hogy temetőnek és faiskolának alakítsák át, de nem történt meg. *(Vasárnapi Ujság.* 1857. 36. l.)

** A bérösszeg tett évenként 400 v. frtot, 3 mázsa húst és $1^1/_2$ mázsa faggyút. A bérlettel járt a vágószéknél: egy szoba, kamara és konyha, két veteményes kert, egy istálló, 10 hold kaszáló és elköltöztetésére «mintegy hat kotsik». (Az eredeti szerződés egyik példánya megvan ma is Kis-Kőrös levéltárában. Kiadva *Petőfi-Múz.* 1892. 2. füz.) A városi számadások is meglevén, ezekben az 1821—24. évekről az 1-ső oldalon olvasható a fenti bérösszeg pontos lerovása. (L. kiadva *Petőfi-Múz.* 1892. 2. füzet.)

lakójú mezőváros; de korántsem valami ősi magyar fészek. Mint az egész homokvidék, ő is csak a mult évszáz elején népesedett meg s eredeti neve «kis-kőrösi puszta» volt, a Vattayak örökös birtoka. Vattay János és István telepítették be 1718-ban e pusztát többnyire fölvidéki szláv (tót) parasztsággal, kik a földekért évi bért fizettek. Egy szélesen terpeszkedő lapályon, a Dunától gyakran elöntött Sárköztől keletre fekvő homokvidék szélén épült a város, a pest-péterváradi út mentén, szíkes talajon, melyen a fa alig nő, legfőlebb az alföld typikus fája, az ákácz. Házacskái épen úgy, mint a homokvidék többi falúiban, vert sárvályog-falakból állanak nádtetőzettel; már Bél Mátyás azt írja róla 1738-ban: «törpe, de sok házacskájú helység» (ædiculis humilibus, sed copiosis) s az általános kép ma is ugyanaz.*

Egy ily kis házat bérelt ki Petrovics István is Makovinyi borbélytól az evang. és róm. kath. templom közti szűk utczaközön, mely két kis ablakkal s deszkahomlokával fordúl az utczának, hosszában a kis telekre nyúlik be; itt van közbűl a bejárás a konyhába, melytől jobbra és balra egy-egy törpe szoba van. Az udvarra három ablak

* V. ö. Bél Mátyás: *Notitia Hungariae.* III. 587. l. és Tepliczky János: *Kis-Kőrös mezőváros leírása.* Budap. 1880.

néz, melyeken túl egy lépcsőföljárat a padlásra vezet, míg a telken egy különálló pinczegádor s ezen túl egy kis kert látható. A ház ma is olyan, mint a költő születése idejében volt, legfőlebb roskadozóbb valamivel s Rónay 1872-ben joggal írhatta róla: «első tekintetre is látszik, hogy évtizedek óta alig történt valami lényeges változás rajta».*

Ennek a háznak utczafelőli szobájában született a költő 1823 jan. 1-én néhány perczczel éjfél után. Csikorgó hideg idő volt, félöles hó borította az utczákat s Petrovicsné épen Dinga Sámuelné-

* Rónay: *Petőfi születéshelyén.* (*Fővárosi Lapok.* 1872. 759. l.) V. ö. Petőfi keresztatyjának vallomása. (*Pesti Napló.* 1872. 211. l.) A ház emléktáblával van megjelölve az utczafelőli részén a két ablak közt, melyen ez van írva: «Itt született Petőfi 1822. Dec. 31.» Az emléktáblát Ivánka Imre, akkor e vidékről orsz. képviselő csináltatta (Duna-pataji kerület) 1862-ben, midőn augusztus elején ugyanott a költőnek szobrát leplezték le. A szobrot a kis-kőrösiek emelték; magassága 14 lábnyi, melyből 10 láb a talapzat és oszlop s 4 a költő mellszobra. Készült Gerenday Antal műhelyében Pesten. A talapzaton egy oszlopon áll a költészet jelvényeivel a költő mellszobra. Az emlék az evang. iskolai épület előtt van és sóskúti terméskőből készült. Felirata: «Petőfinek, Kis-Kőrös és vidéke, 1861.» (L. képét és leírását: *Petőfi emlékszobra Kis-Kőrösön. Vasárnapi Ujság.* 1862. 34. sz. *Magyar Sajtó.* 1862. 190. sz.)

nál ült, kivel a Szilveszter-estét beszélgetve töltötte ennek átellenben az utcza másik oldalán fekvő házában, midőn egyszer csak rosszúl kezdi érezni magát. Hazafelé indúl, de besüppedvén a hóba, tovább menni nem bír s Dingánét kiáltja, ki hozzá siet s besegíti a pár lépésre fekvő házba. Még ezen az éjen, nem sokkal utóbb, hogy a toronyőr elkiáltotta az éjféli órát, megszületett Petőfi s az apa, ki csak fiút óhajtott, örömében tánczolva járt fel s alá a kis szobában.* Ezeket az adatokat megerősíti Petőfi István, ki ezt írja: «Sándor Kis-Kőrösön született 1822-ik év deczember 31-én, pontban éjféli 12 órakor. Hosszú életök folytában szülőim soha kedvesebb új évet nem értek, mint az 1823-dikit. Öt évi házasságuk után végre az ég egy fiúval áldotta meg őket. Ezt szülőimtől nem egyszer hallottam, s midőn felnőttem, számtalanszor olvastam a ‚Nagy Biblia' melléklapján apám jegyzetét: ‚Sándor fiam született' stb., hol harmadfél év mulva a saját nevem is ragyogott.»**

Sárkány János, utóbb kis-kőrösi evangelikus

* E részleteket Dingáné elbeszélése után Neugebauer László jegyezte fel, midőn a Petőfi-ház álvételekor 1880-ban Kis-Kőrösön járt. (*Fővárosi Lapok.* 1880 1193. l.)

** Levele Brünnből, 1857 jan. 23-ról. (*Vasárnapi Ujság.* 1857. 42. l.)

lelkész * azt írja, hogy az anya nagyon rosszúl volt; azért sietve hívták el Leska Istvánnét, a papnét, ki értett némit a gyógyításhoz s hogy születésekor a gyermek nagyon gyenge volt.** Az anya ez állapota, ki «életveszedelemben forgott» s a gyermek gyengesége volt az oka, hogy még azon nap, jan. 1-én megtartották a keresztelőt, melynél keresztszülők valának az evang. pap gyermekei: Martiny Károly és Ludovika, továbbá Dinga Sámuel és neje, Viczián János és Kovácsay Zsuzsánna.***

Az a körülmény, hogy a költő az 1822. és 1823. év közti határéjjelen született, okozza, hogy az életrajzírók közül ennek idejét némelyek 1822 decz. 31-re, mások 1823 január 1-re teszik.

* Elete végén szarvasi ev. lelkész és főesperes Meghalt 75 éves korában, 1895 jun. 18.

** Leska Istvánné elbeszélése után († 1857.). Lásd Gyulai Pál: *Még egyszer Petőfi szülővárosáról. (Pesti Napló.* 1857. 25. sz.)

*** Az anyakönyvi kivonat szerint: «Anno 1823-tio Baptisati in Ecclesia Evang. A. C. Kis-Kőrösiensi per Michaelem Martiny et Josephum Jeszenszky Verbi Dei Ministros Locales anno 1823, mense Januario; numerus 1; dies 1; nomen baptisati: *Alexander;* parentes: Stephanus Petrovics et Maria Hrus; levantibus: nobili Carolo Martini cum sorore Ludovica, nobili Samuele Dinga, cum consorte Eva, Joanne Viczián et Susanna Kovácsay.» (Szerző kiírása.)

Az adatok szerint csak az utolsó időpont a helyes. Valósággal január 1-én született s a költő is ezt tekintvén születése napjának, az 1847-ki kiadás mellett levő képére ezt íratta: «Petőfi Sándor. Szül. 1823. Jan. 1.»* E mellett maga is súlyt helyezett arra, hogy ő új évi gyermek, kit az ég azon kedves meglepetések egyike gyanánt adott egyelőre a családnak, minőkkel jó emberek kívánják egymást új év napján meglepni. Mert noha a Szilveszter estéjét a születő év első perczétől csak alig megmérhető idő választja el, azon hatásban, melyet a lélekre a haldokló év utolsó napja s az új év első órája tesznek, egész világ választja el őket. Az a mulandóság napja, emez a kedves reményeké, melyet épen ezért minden nép szerencsés napnak, ünnepnek tekintett s tekint ma is, melyen a rómaiak aranyfüsttel bevont gyümölcsöt s mézet küldtek egymásnak (boni ominis causa), hogy, mint Ovidius mondja (*Fast.* I. 187. sor):

res sapor ille sequatur,
Et peragat cœptum dulcis ut annus iter.

* Így irja Becknek adott rövid németnyelvű életrajzában is: «Alexander Petőfi, geboren von armen Eltern den 1-ten Januar 1823.» (V. ö. Fischer *Petőfi's Leben* 152. l. után facsimileben.)

Ő, mint Ovidius egykor szorgalmas olvasója, bizonyosan ismerte a rómaiak e kedves fölfogását az új évről s természetes, hogy szívesen tekintette magát az új év ajándékának. Egyébaránt az, hogy az ó és új év határéjjelén született, költészetén egyébként is nyomokat hagyott s mindannyiszor mélyen hatott rá az év vége és kezdete. Ilyenkor magába mélyedt s komoly életfeladatain és életvégén töprengett vagy jóslatainak adott kifejezést. Így leljük költeményei közt 1844 elejéről a *Honfidalt*, a költő hazaszeretetéről az első fogadalmat, ugyanez év végén a nagy csalódásokra visszhangként a *Búcsú 1844-től* czímű költeményt s így találunk új év körül mindannyiszor néhány mély komolyságú költeményt, melyek tanújelei annak, hogy a költő saját lelkébe mélyedve ember, világ, önmaga, nemzete multja és jövője felől tépelődő gondolatokkal foglalkozott. Ily komoly költemények kisérik 1845 elejét, 1845 végét és 1846 új évét, midőn egyszersmind Júlia iránti szerelmének peripetiái közt írta *Karácsonkor*, *Egy gondolat bánt engemet* cz. költeményeit s a *Szabadság szerelem* kezdetű jelszavát, e mindannyinál fontosabb «votum Petőfianum»-ot.

Mellőzvén egyebeket, legfontosabb tendentiájú elbeszélése, *Az apostol* is nyomát hordja annak, hogy a költő mily komolyan nézte az év

végét. Szilveszter éjén teszik ki az apostolt, mint újszülöttet, e napról kapja nevét s épen oly nagy életfeladatok súlya nehezedik vállaira, minőket a költő vett magára.*

Nem mellőzhetjük itt annak megemlítését, hogy kezdetben a kortársak nem igen tudták s tudhatták a költő életkorát. Ezt némileg az iskolai anyakönyvek pontatlansága is okozta s így találjuk Aszódon 13, 14 és 16, Selmeczen 17, Pápán 19, 20, sőt 21 évesnek is beírva; tehát mindig pár évvel a valónál idősebbnek. A selmeczi beírásra teszi Szeberényi azt a találó megjegyzést, hogy «őt 1—2 évvel fiatalabbnak tartotta».** A költő ekkor, első ifjúságában némileg tetszelgett is e magavénítéssel; utóbb azonban 1844-től nem ismerjük nyomát annak, hogy életkorát titkolta volna.

Ennél azonban sokkal vitásabb kérdés volt 1857-ig az, hogy melyik a költő szülővárosa? Kis-Kőrösön kívül kivált Szabadszállást és Félegyházát tekintették ilyenekül s a költő nyilatkozatai alapján csakugyan joggal. Ugyanis az aszódi és selmeczi iskolai anyakönyvekben azt olvassuk, hogy Kis-Kőrösön született; de az utóbbi helyen a

* Bővebben szerzőtől *Petőfi és az év vége.* *P.-M.* VI. 121. l.

** *Néhány év Petőfi életéből.* 7. l.

magyar társaság jegyzőkönyvébe már szabadszállási születésűnek írta be magát, noha csak illetősége szerint volt odavaló. Szeberényi írja azt is, hogy tanulótársai előtt mindig kis-kúnsági születésűnek mondta magát. Így szerepel a pápai iskolai anyakönyvekben is a hat beírásból négy esetben Szabadszállás.* *Szülőföldemen* cz. költeményében pedig 1848-ban ezt írja: «ez a város születésem helye», mely alá maga Félegyházá-t írta; ugyanekkor az *Életképek*ben, melynek egyik szerkesztője volt, ez olvasható jun. 18-dikáról: «Petőfi Sándor a napokban Félegyházáról, szülőföldjéről visszautazott».** Általában többször említi a Kis-Kúnságot szülőföldje gyanánt; 1848 máj. 25-én Bankos Károlynak a többek közt azt írja, hogy követségért «egyenesen és csak szülőföldje ajtaján kopogtat, a Kis-Kúnságban»*** s a «kis-kúnokhoz» intézett nyilt levélben kétszer is mondja, hogy a Kis-Kúnságban született.

Az ismert adatok, a *Szülőföldemen* költemény, az egykorúak, így Arany, Losonczy s a költő egyik rokona közlése alapján, Gyulai 1854-ben azt írta, hogy Petőfi Sándor Félegyházán szüle-

* Kiadva *P.-M.* 1892. 2. l.

** 1848. I. 787. l. 27. sz.

*** Halasy: *P.-reliquiák.* 70. l.

tett.[1] Ez idő óta ezt tekintették pár évig hitelesnek; de csakhamar Szabadszállás lépett előtérbe, mint az *Újabbkori ismeretek tárá*ban, mely szerint «állítólag Szabadszálláson a Kis-Kúnságban született», továbbá Ferenczy és Dánieliknél, a *Vasárnapi könyvtár*ban (1856) stb.[2] Ezért Jókai 1856-ban, midőn a Petőfi képéhez a *Vasárnapi Ujság*ba rövid életrajzot írt, csak annyit mond, hogy a Kis-Kúnság egyik városában született.[3]

Ennek az ingadozásnak végét vetette főleg Jókai említett czikke következtében Sárkány János, akkori kis-kőrösi ev. lelkész, a ki 1857-ben közzétette a költő keresztlevelét[4] s hozzá tette, hogy Petőfi tudta születése helyét, nem is tagadta; sőt 1848 táján vele találkozván, igérte is,

[1] *Petőfi S. és lyrai költészetünk. (Új magy. múzeum.* 1854. 25. l.) 1854-ig szerepelt még Duna-Vecse (Kertbeny: *Petőfy Alex. Gedichte.* 1849. VII. l.) és Kún-Szentmiklós is (Kertbeny: *Album hundert ungrischer Dichter.* 1854.) A Szarvady-Hartmann-féle fordítás már 1851-ben Félegyházát ír.

[2] Ferenczy és Danielik: *Magyar Írók.* 1856. I. 365. l. A *Vasárnapi könyvtár*ban a Boross Mihály által írt jun. 1-sei datum, mint a költő szütetésnapja, csak sajtóhiba lehet.

[3] 9. sz. 69. l.

[4] *Vasárnapi Ujság.* 1857. 1. sz. *Petőfi S. születéshelye és napja.*

hogy meg fogja «szülőföldjét s ottani barátait látogatni.»[1] Gyulai Pál azonban a keresztlevelet nem tartotta még döntő bizonyítéknak; mert születhetett a kath. Félegyházán s keresztelhették Kis-Kőrösön, hol evang. egyház van. Ebbeli kételyeit közzé is tette a *Pesti Napló* 1857. 10-ik számában,[2] minek meglett a kívánt eredménye, mert Vörösmarty László Szabadszállásról,[3] Petőfi István Brünnből,[4] végre Sárkány János Kis-Kőrösről[5] közölték a már ismert, csalhatatlan adatokat, melyek eldöntötték a kérdést, valamint azt is, hogy születése napján meg is keresztelték.

Míg tehát ha komoly bevallásról van szó, a költő sohasem tagadja kis-kőrösi eredetét; másrészt selmeczi tanulóskodása óta általában kúnfiúnak, sőt kis-kúnsági születésűnek is tartja ma-

[1] Várady Antal: «*Hol született Petőfi S.?*» (*Magyar Politika*. 1872. 210. sz.) cz. czikkében 1849 máj. 12-éről, midőn a budai oldalon a Fáczán-nál táboroztak, szintén szól a költő e tervéről, mely örökre elmaradt.

[2] *Petőfi szülővárosáról.*

[3] Vörösmarty L.: *Petőfi S. születéshelye és gyermekkora.* (*Vasárnapi Ujság.* 1857. 26. l.)

[4] Petőfi István: *Újabb adatok Petőfi gyermekkorából.* (*Vasárnapi Ujság.* 42. l.)

[5] Gyulai Pál: *Még egyszer Petőfi szülővárosáról.* (*Pesti Napló.* 1857. 25. sz.) V. ö. *Vasárnapi Ujság* 1857. 51. l.

gát.* Ennek oka a szláv eredettől való ellenszenvében rejlik s ez az ellenszenv benne már Aszódon fölébredt; még inkább kifejlett Selmeczen, a hol először volt alkalma a pánszláv törekvéseket megismerni. Ekkor fölébred büszke dacza s ő, ki sem vallásánál, sem neveltetésénél, sem lelkiismereténél fogva nem akar, csak tősgyökeres magyarnak tartatni: magát kún eredetűnek vallja s így születése helyével és származásával egy-

* Komoly alkalmakkor születése helyéül mindig Kis-Kőröst vallotta, bizonyítják ezt barátai: Sárkány az id. helyen és Várady Antal. *(Magyar Politika.* 1872. 210. sz. *Hol született Petőfi?)* Meg kell itt röviden bár említenünk, hogy a költő szülővárosa tárgyában még háromszor indúlt meg a vita, először 1864-ben, midőn Zilahy életrajza a költőről megjelent, másodszor 1867-ben, midőn emléktáblával jelölték meg a félegyházi házat, harmadszor 1872-ben Rónay már ismertetett czikkére, melyben leírja a költő szülőházát Kis-Kőrösön. Mind a háromszor megindítója s mondhatni egyetlen folytatója Pásztor Ferencz félegyházi lakos volt, kinek állítólag csalhatatlan adatai voltak birtokában. A két első esetben a vita rövid ideig tartott; de 1872-ben egész kis irodalmat termett, ez okozta Várady Antal idézett fölszólalását is. E vita folytán történt, hogy Petőfi keresztapját, Martiny Károlyt, ki Széchenben Zmeskál Kálmánné rokonánál félig megvakúlva még élt, Simonides, széchenyi ev. ref. lelkész közbenjárására biróilag is kihallgatták, ki szintén megerősítette az ismert adatokat. Voltak olyanok is, kik a költő félegyházi eredetét úgy

iránt tiltakozni kívánt tágabb és szűkebb értelemben minden szláv eredet ellen; ezért szülővárosának elébb Szabadszállást, majd Félegyházát mondja * s belsőleg tekintve joggal is. Ő már

magyarázták, hogy útközben, a félegyházi határon egy tanyán született, honnan szülei nemsokára Kis-Kőrösre tértek vissza, mint a hol laktak. Szabadszállással meg az okozta a zavart, hogy Sándort fölcserélték öcscsével, Istvánnal, ki csakugyan Szabadszálláson született 1827-ben. — A kis-kőrösi, akkor még élt tanúk kihallgatásáról szintén jegyzőkönyvet vettek fel, mely u. ott a járásbirósági levéltárban van. Lásd bővebben: Várady Antal idézett czikkét; Simonides: *Hol született Petőfi?* (*Pesti Napló.* 1872. 205. l.); Simonides: *Petőfi keresztatyjának vallomása.* (U. o. 1872. 211. sz.); *Petőfi születéshelyére vonatkozó viták.* (*Hazánk s a Külföld.* 1872. 38. sz.); *Hol született Petőfi?* (*Igazmondó.* 1872. 39. sz.) Petőfi István: *Petőfi szüleiről.* (*Vasárnapi Ujság.* 1872. 40. sz.); Pesty Frigyes: *Petőfi születéshelyéről.* (*Magyar Sajtó.* 1857. 14. sz.) *Fővárosi Lapok* 200., 203—205., 210. sz. V. ö. szerzőtől: *A Petőfi szülővárosáról folyt viták. P.-M.* VI. 80., 126. l.

* Hogy a költő Félegyházát mondta is születése helyéül, erről egyebek közt tanúskodik Pesty Frigyes, ki ez iránt kérdést tevén egy nagy-kőrösi tanárhoz (Arany Jánoshoz), azt a feleletet nyerte, hogy Petőfi Félegyházán született s ezt a többi tanárok is erősítették, kik ezt a költő «*saját szájából hallották és tudják*». (*Petőfi születésehelyéről. Magyar Sajtó.* 1857. 14. sz.) Pesty különben e czikkében szintén Félegyháza mellett marad, mely egyébként előbb jelent meg, mint a kérdést véglegesen eldöntő adatok.

22 hónapos korában elhagyja szüleivel Kis-Kőröst, 1830-ig Félegyházán, azontúl Szabadszálláson lakik; az első, a legédesebb benyomások, e helyekhez s tehát a Kis-Kúnság e két feléhez kapcsolták; szülei, mint birtokosok, Szabadszálláson szereztek honosságot: ez a vidék volt hát a költő szellemi hazája; ennek tiszta magyarsága s lakóinak ősi vonásai nevelték az ő szellemét, lelkesítették költészetét, kötötték le egész szenvedélyes ragaszkodását.

Sőt Petőfi szenvedélyes magyarságában még tovább ment; nem szerette azt sem, hogy lutheránus, szintén ugyanazon okból. Hazánkban a lakosság vallási megoszlásában nemzetiségi színezet is mutatkozik; az alföldi magyarság pl. főkép református s ezért ő is ezt a vallást szerette leginkább. Ezért, midőn említették neki szülőföldje megtagadását, azt felelte: «mert bánom, hogy tótok közt születtem» s Váradynak meg így nyilatkozott: «Kis-Kőrösön születtem, csak azt röstellem, hogy lutheranusnak.»*

Petőfinél tehát ez a tagadás nem folyt sem szeszélyből, sem affectatióból; nála ez a szenve-

* Ugyanezt följegyzi Kemény János is, *Adalékok Petőfi S. életrajzához* czímű czikkében. (*Koszorú*. 1881. V. 150. l.) Lásd még Várady A.: *Hol született Petőfi?* (*Magyar Politika*. 1872. 210. sz.) és *Hazánk s a Külföld*. 1872. 308. l.

dély kérdése volt s kapcsolatban állt léte gyökereivel. A Kis-Kúnságot pedig, a hol gyermekkori benyomásaiban eltölt lelke a puszta képeivel és szeretetével, bevitte költészetébe s nemcsak jeleneteit rajzolja költeményeiben a szülőföld iránti meleg ragaszkodással, hanem eszményíti is, mint a szabadság jelképét.

III. FEJEZET.

Gyermek-évek.

A félegyházi bérlet. — Szabadszállási bérlet. — Második félegyházi bérlet. — Petrovics István vagyont szerez Szabadszálláson. — A költő gyermekkora Félegyházán. — Adomák. — Olvasni tanúl Kis-Kőrösön. — Iskolába jár Félegyházán. — Kecskeméten tanúl két és fél évig. — Szülői Szabadszállásra költöznek. — Tanúl Szabadszálláson. — A szent-lőrinczi algymnasiumba megy. — Iskolai élet Szent-Lőrinczen. — Fejlődő tulajdonai. — A férfi vonásai a gyermekben. — Lakása Hittignél. — Hittig Amália. — Pesten tanúl 1833/34-ben az evang. és 1834/35-ben a piarista gymnasiumban.

A költő szülői 1824 október 1-ig laktak Kis-Kőrösön s a körűlmények arról tanúskodnak, hogy e bérletök is jól sikerűlt; az apa már itt laktában terjeszkedni kezdett és hogy a nagyobb félegyházi bérletet előkészítse, még 1822-ben kibérelte jó embere, Wagner József és Gőizvein János társaságában a *Hattyú*hoz czímzett városi korcsmát, mibe egyedül fogni kezdő létére még nem mert.

A félegyházi mészárszéket 1824 jul. 29-én a

helyben tartott «közbeneficiumok licitatiójá»-n vette ki az 1824/25—1826/27 esztendőre október 1-jétől számitva, 550 «váltóczédulabeli forintokban», mely évenként 4 részletben előre volt fizetendő. A Félegyház-városa levéltárában ránk maradt szerződés értelmében, a bérlethez tartozott Ferenczszállásán 85 hold kaszáló, a város tanyáján 25 hold szántóföld; a város ferenczszállási csordájában pedig tarthatott a bérlő 120 ökröt s a szükségnek megfelelő számú juhot és bárányt. Érdekes, hogy a szerződés, viszont a szerződést jóvá hagyó augusztus 10-diki tanácsvégzés, tekintettel szabadszállási házára és földjeire, őt «szabadszállási lakosnak, most kis-kőrösi székárendás»-nak nevezi, miből világos, hogy az öreg Petrovics magát szabadszállásinak mondta s ott illetőségi jogot szerzett magának.* Némely adat szerint ugyane tájt, még 1823-ban Hábel József polgár társaságában kibérelte a kecskeméti mészárszéket is, ez azonban nem való; ő sohasem volt kecskeméti székárendás; hanem már ekkor tervbe vevén, hogy Szabadszálláson

* V. ö. G. M. *Hatvan év előtt. (Jász-Nagykún-Szolnok.* 1882. 53. sz.) Magát a szerződést s a rávonatkozó tanácsi végzéseket az eredetiekből használtam. A szerződés maga Félegyházán kelt 1824 okt. 14-én és Petrovics István sajátkezűleg írta alá így: «Petrovits Istvány székárendás».

fog megtelepedni, ott 1824-től újra kibérelte nemcsak a mészárszéket, hanem a város két boltját is, ez utóbbiakért évi 100—100 váltóforintot fizetvén.*

* Molnár László: *Petőfi Félegyházán (Budapesti Hirlap.* 1882. 286. sz.) állítja, hogy Petrovics kecskeméti székárendás volt Hábellel együtt; ámde ennek a város levéltárában nincs nyoma. Hábelről továbbá egykorúak beszélik, hogy egy ideig székálló legény volt Petrovicsnál Félegyházán s így nem lehetett bérlő. Másrészről Hábel nem is volt ekkor még kecskeméti polgár s annál kevésbbé lehetett bérlő; mert Kecskemét városában csak városi polgár vehette ki a városi beneficiumokat. A valóság az, hogy Hábel József 1826-tól fogva albérlője (subarendator) volt Kecskemét mészárszékei egyikének s hogy főbérlő lehessen, 1832 április 27-én folyamodott a tanácshoz, hogy a 24 frt szokásos taxadíj lefizetése mellett adják meg neki az illetőségi jogot, melyet az idézett tanácsi végzés szerint, tekintettel jó szolgálataira, meg is kapott. (L. tanácsi jegyzők 1832. 712. l.) Magát az eredeti szerződést, mely szerint Petrovics a szabadszállási széket és boltokat kivette, hiában kerestem Szabadszállás levéltárában, de hogy itt bérlő volt, világos Félegyháza tanácsi végzéséből 1827 julius 28-dikáról, melyben azt határozta, hogy az új «licitatión» csak oly bérlőt fogad el, ki másutt nem az; mert megtörtént már, hogy a város helyén legeltetett marhák idegen helyt vágattak le a város lakosainak kárával (Félegyháza tanácsának jegyzők. 1827.); de világos abból is, hogy Szabadszállás városi jegyzőkönyve 1828 márcz. 4-én Petrovicsot «helybeli lakos, egyébiránt

A Petrovics-családot maga Félegyháza városa költöztette át október havában az érte küldött hét szekeren és Bánhidy Gáspár házába költözött, melyet a család barátja, Wagner József bérelt ki számokra. E házacska a róm. kath. templom megett a mai Petőfi-téren feküdt s akkoriban egy törpe, rozzant, nádfedelű, az udvarra benyúló épületecske volt, melynek ma már csak egy része van még meg a mai díszesebb kőház udvar felőli végén. Ma a háznak a térre néző falán egy szürke márvány-emléktábla hordja e föliratot: «Itt élte gyermekéveit Petőfi Sándor. A nagy költő emlékének tisztelői 1861», — melyben az «itt» szó a helyet s nem a házat akarja jelölni; mert ez jelenlegi alakját csak a forradalom után nyerte.*

szintúgy a helybeli, mint a félegyházi székek arendásának» nevezi s ugyancsak ott 1828 decz. 13-án folyamodván, hogy a város két boltjának bérletéből, tekintettel, hogy egy év óta nem subarendálhatta őket, felerészt (100 forintot) engedjenek el s egyszersmind a vasáruláshoz csatolják hozzá a sóárulás jogát is annál inkább, mert a sót újabb rendeletek szerint csak redemptusok árulhatják: a város tanácsa mindkét kérését megadta, mert «Petrovics több esztendőktől bérelvén a város beneficiumait, ennek jövedelmét szaporította». (L. Szabadszállás tanácsi jegyzőkönyveit az illető évekről.)

* Pásztor Ferencz: *Petőfi gyermekkori lakhelye.* (*Vasárnapi Ujság.* 1867. 41. sz.) Az emléktábla a mostani Szabó-féle ház falába van illesztve s Reményi Ede

A költő szülői kivált Félegyházán vetették meg vagyonosodásuk alapját, a bérletet olcsón

eszméje volt. Ugyanis ő 1860 nov. 18-án ott hangversenyezvén, a tiszteletére adott estélyen azt indítványozta, hogy azt a házat, melyben Petőfi élete első éveit töltötte, jelöljék meg emléktáblával. A rögtön eszközölt gyűjtés a Reményi adományával 110 forint 50 krt tett s ezen az összegen azonnal megrendelték Gerenday budapesti szobrásznál az emléktáblát szürke márványból. A tábla már 1861 elején készen volt ugyan, de a politikai viszonyok miatt a leleplezés csak 1867 október 13-án történhetett meg, mely alkalommal a Kisfaludy-társaságot Szász Károly, az akadémiát Gyulai Pál képviselték s jelen volt Reményi Ede is. Ekkor kapta Reményi indítványára a ház előtti tér a *Petőfi-tér* nevet. Az ünnepély részleteiről lásd *Emlékirat Petőfi Sándor emléktáblájának 1867-dik évi október 13-án Félegyházán történt leleplezési ünnepélyéről.* Szerk. Pásztor Ferencz. Szeged, 1868. 23 l. Legyen még megemlítve az, hogy a rendező bizottság az ünnepély tiszta jövedelméből 250 frttal 1868-ban egy Petőfi-alapot tett le a város tanácsánál, melynek kamatait jutalomúl adják a helybeli róm. kath. gymn. legjobb IV. oszt. tanulójának, a ki főleg a magyar nyelvből legkiválóbb. Az alapot a város 1889-ben 1000 frtra egészítette ki. Az ünnepről az egykorú tudósításokat l. *Vasárnapi Ujság* 1867. 504—6. lap. Szász Károly: *Petőfi gyermekkori lakhelye* (költ). — a — r —: *A Petőfi-ünnep Félegyházán.* U. o. 519. l. V. ö. még 533. l. Rodiczky Jenő: *Álomképek Petőfi életéből.* Szeged, 1867. 30. l. s az egykorú lapokat. Ugyanekkor Keserü Bérczi Ilontól *Petőfi emlékezete* czímű alkalmi színdarabot adtak elé.

bírták s a majdnem 15 ezer lakójú városban nagy volt a forgalom. Azonban a város nem volt bérlőjével egészen megelégedve; ezért 1827 julius 28-án, midőn a városi «beneficiumok licitatióját» aug. 9-dikére kitűzte, egyszersmind elhatározta, hogy jövőre a két mészárszéket külön adja ki és úgy a kaszálókat 40—40, valamint a szántóföldeket 12—12 holdban megosztja a két bérlő közt, mindeniknek legeltetésre 60—60 drb marhát és 150 juhot engedélyezvén, egyszersmind megtiltván, hogy a bérlő más helyen is akár külön, akár mint társ, bérletet tarthasson. E határozattal azt akarta elérni, hogy a két bérlő versenyre keljen, másrészt, hogy a város legelőjén táplált marhákat máshová ne vigyék.* Ekkor Petrovics nem vette ki a mészárszékeket, e helyett a ferenczszállási csárdát bérelte ki 18 hold kaszálóval és szántóval, 10 hold szabad legelővel, miről a szerződést 1827 augusztus 9-dikén meg is kötötte a várossal.** Azonban a mészárszékek bérlő nélkül maradván, az augusztus 10-dikén tartott tanácsülés utólag mégis elfogadta Petrovics ajánlatát, ki évi 1000 váltóforinton újra kibérelte a két széket a fenti kivánalmak teljesítésének igérete mellett, míg

* Félegyháza tanácsa jegyzőkönyvében.

** A szerződés eredetije Félegyháza levéltárában.

a ferenszállási csárdát visszabocsátotta a városnak.*

Bárha azonban a félegyházi bérlet lényegesen megdrágult, e mellett 6 hold földet** is elszakították tőle s a legeltethető marhák és juhok számát is megszorították, az új három év sem sikerült rosszul; de az apa csak annál komolyabban foglalkozik azzal a tervvel, hogy Szabadszállásra visszaköltözzék; ezért ott a birtokszerzésre minden alkalmat megragad.

Az levén akkoriban a gyakorlat, hogy az adás-vevési szerződések a város tanácsa előtt tárgyaltattak, a szabadszállási tanácsi jegyzőkönyvek biztos útmutatást adnak arra nézve, hogy Petrovics István mennyi vagyont szerzett. Ugyanis 1826 nov. 17-én megvette szomszédja, Méhes Sámuel pap kertjét 310 frton, 1828 julius 7-dikén «öreg hegyi szőlő»-t vesz 1000 forinton, november 13-án «4 pászta szőlőt» 600 forinton, de ezt már deczember 14-én «redemptus tanyaföldért» adja oda s ráfizet még 2400 forintot. E telekkel ugyanis kút, szérű és tanyaépületek is jártak. Továbbá 1830 október 30-dikán a szentmiklósi út mellett 1500 frton újra redemptus

* Félegyháza tanácsa jegyzőkönyve. 1827. Nr. 245.

** 1828 jun. 21-dikén 274. sz. a. hiában folyamodik ezek visszakapásáért. L. u. ott.

földet vett minden haszonvételekkel és járulékokkal.* Habár a forintokon mindenütt váltóczédulák értendők, a bérletekből kivont összegek mégis tekintélyeseknek mondhatók; ebből látható, hogy mindkét bérlete jól sikerült és sohasem áldozhatott vagyonszerzésre többet, mint ez időben.

Kevésbbé világosak és részletesek a tudósítások a költő gyermekkorának e szép napjairól. Az öt hetes korában anyja betegsége miatt dajkára szorúlt gyermek még csak huszonkét hónapos volt, midőn Félegyházára került. Itt «a Sándor gyerek», miként t. i. hívták, «nyurga, barnás bőrű, vézna fiúvá nőtt», ki a korabeli pajtásokkal együtt játszott házuk előtt a homokban vagy vesszőparipásdi s más gyermekjátékait űzte. Mint gyermek, nagyon boldog volt; összefutotta a szomszédokat, kik piros almát, vajas kenyeret adtak, vagy pedig vesszőparipán fűzfasípot fújva, melyeket neki s vele egykorú unokájának az öreg Fazakas Gergely készített, a piaczon maig is látható Szent János kútjához meg vissza lovagolt. E jelenetek képei elevenedtek meg az utóbb sokat

* E jegyzeteket lásd Szabadszállása tanácsi jegyzőkönyveiben az illető évekről. Meglehetős pontossággal adta őket Kacziány Géza: *A jó öreg korcsmáros* czímű czikkében. (*Koszorú*. 1885. IX. 510. l.)

hányatott költő emlékében, midőn 1848-ban újra itt járt s meleg szeretet és bánatos érzelmek között gondolt vissza a gyermekkor édes benyomásaira, boldog játékaira, melyeket még egyszer átél *Szülőföldemen* czímű költeményében, melyet e látogatás emlékére írt s melyben egész elragadtatással mondja Félegyházát születése helyének.

Az élő emberek tanúskodásai szerint makacs, daczos gyermek volt; csak apja bírt vele, ki pár mogorva szóval könnyen korlátok közt tartotta. Másrészt azt olvassuk róla, hogy az asztalnál sokat szeretett beszélni; elmés ötletei, kérdései és feleletei voltak, de apja hamar elhallgattatta; nem szerette, ha a «gyermek okoskodott». Ezeket az adatokat Tőri József beszéli, ki 1827-ben vágólegény volt nálok. Ez évben azonban a kis Sándor apja nevenapján köszöntő verset mondott s midőn elvégezte, apja szemeiben könyek csillogtak; nem bánta aztán a gyerek beszélgetéseit.*

E mellett eleven, virgoncz gyerek volt s gyak-

* V. ö. Pásztor F.: *Petőfi gyermekkori lakhelye.* (*Vasárnapi Ujság.* 1867. 41. sz. s a már idézett *Emlékirat* 5—6. l.) Molnár László: *Petőfi Félegyházán.* (*Budapesti Hirlap.* 1882. 286. sz.) Tőri József neve eredetileg Phrim volt (Pfriem), utóbb tanítóvá lett s nevét megmagyarosította.

ran pajkoskodott; apja pedig, talán mert nagyon szerette, keményen bánt vele. Körülbelől négy éves volt csak, midőn az öreg Salkovics oda vitte Dani nevű fiát a mészáros mesterségre. Ebéd alatt Sándor a vendég mellett ült s ő is kis poharat kapott a borhoz. Salkovics egyszer csak azt vette észre, hogy poharából gyorsabban fogy a bor, mintsem ő kiinná s gyanúja kis szomszédjára esett. Megleste aztán s a gyerek valóban az ő poharába töltötte át a bort oly ügyesen, hogy senki sem vette észre. Salkovics ismervén az apa szigorúságát, nem szólt, csak elmosolyodott. Ezt észrevevén és csint sejtvén Petrovics, addig faggatódzott, míg mégis elmondta s a vendég csak nehezen bírta visszatartani, hogy fiát keményen meg ne fenyítse. Ebéd után aztán a gyereknek a család nagy derültségére, a tiltott élvezettől széles jó kedve kerekedett. Ugyancsak Salkovicstól hallotta Orlay, ki az előbbi adatot is följegyezte, hogy a reggelinél az anya panaszkodott, milyen különös fia ízlése, a kávét keserűn iszsza s azt jósolta róla, hogy élete épen oly keserű lesz, mint kávéja.*

A Varga-család ugyancsak a költő hat éves korából meg azt beszéli, hogy egy névnap alkal-

* Orlay P. Soma: *Adatok Petőfi életéhez.* (*Budapesti Szemle.* XIX. 3. l.)

mával Varga Benedekéknél voltak Petrovicsék is, kikkel nagyon jó szomszédi viszonyban éltek. Ott voltak a helybeli róm. kath. papok is. Időközben a gyermek elaludt s csak a zajra ébredt föl, midőn a vendégek a távozó papokat kikisérték. Visszatérő szüleitől azt kérdezte: «Elmentek ezek a papok?» s rá kevéssel folytatá: «Ezek a papok! mindenkinek asszonyt adnak, magoknak egyet sem hagynak.» Nagy nevetés támadt, mire Varga Benedek így szólt az apának: «Barátom! ezt a fiút taníttasd, ebből tudós ember lesz.»*

A szülők a gyermek keresztszülőivel, Viczián Jánossal s kivált Martiny Mihálylyal, az ev. lelkészszel, kinek fia és leánya voltak a komák, folyton jó ismeretségben éltek. Ez volt oka, hogy gyakran ellátogattak Kis-Kőrösre s ilyenkor Sándor többször maradt ott egyik vagy másik családnál. Martiny hosszasabban is magánál tartotta s

* Ezt az adatot följegyezte Behm Mari tanítónő Varga Erzsébettől, ki a szóban forgó Varga Benedek leánya s a költő egyik gyermekkori játszótársa volt. (*Reform.* 1874. 23. szám) V. ö. Molnár László idézett czikkével. Különben magam is hallottam Félegyházán a Varga-családtól ezt az esetet s a család maig őriz ereklyeként egy kis csészét 1757 évszámmal, melyből a kis Sándor többször evett nálok. Jelenleg a fehér mázos, tulipánokkal díszitett csésze Varga B. József v. pénzt. úr birtokában van.

a derék lelkész házában nyerte az írásban, olvasásban és rajzban Zselló Lajos tanítótól az első oktatást, kinek állítása szerint a rajzra tehetséget mutatott.

Iskolába azonban Félegyházán ment először, hol Sallay Lajos, utóbb sebészmester, volt tanítója s ugyanekkor, 1828 elején, «benevolus auditor»-ként a róm. kath. elemi iskolába is följárt, olvasni s írni tanúlt. Sallay úgy emlékszik vissza rá, hogy eleven, gyors felfogású gyermek volt.* Ez az iskolába járás rendszeres nem volt s még nem is lehetett. Fontosabb ennél az, hogy már 1828 májusában apja Kecskemétre vitte az evang. elemi iskolába és lakásra Hábel József, egykori székáló legényénél helyezte el. A Sándor kecskeméti iskoláztatásának ideje egész pontosan meghatározható; mert az iskolai anyakönyv megmaradt. E szerint először beirták 1828 május 10-dikén, midőn hat évesnek van mondva. Hasonlólag be van írva 1829 május 10-dikéről és 1830 május 15-dikéről is.**

Az akkori iskolaház is megvan még az 1861-ben épült evang. templom háta megett, a

* Zilahy: *Petőfi S. életrajza* 5. l. és Pásztor Fer. idézett h. *Vasárnapi Ujság.* 1867. 41. sz.

** Itt közöljük a beiratási naplónak Petőfire vonatkozó adatait a 27., 29. és 30. lapról:

papilak udvarán; állt egy kapúbejáratból s egyetlen szobából nagy boglyakemenczével a sarokban. A szobának két ablaka volt szemben az udvarra, a harmadik oldalt egy kis kertre nyílt. Itt ültek együtt fiúk és leányok, kiknek száma 1828-ban 50, 1829-ben 55 s 1830-ban 59 volt. A tanév májusban kezdődött s a következő év áprilisában «examennel» végződött (mense aprilli examen); de közben azért a nagy szűnidőt nyáron megtartották. A tanulók száma, de a hagyomány szerint is az iskola jó hírnevű volt; a ki négy évet járt oda, átléphetett a gymnasiumba s a tanító, Schifferdecker Dániel, gondos, szorgalmas, de egyszersmind szigorú, kemény, majdnem kegyetlen ember hírében állt s az is volt. A taní-

Catalogus Pubis Scholasticae Aug. Conf. Ketskemetiensis die 1-ma Maii 1828.

Numerus	Nomen et cogn.		Adventus			Aetas
			Anno	Die	Mense	
29	Alexander Petrovits	Félegyháza	1828	10-a	Maii	6
15	« «	«	1829	«	«	7
10	« «	«	1830	15-a	«	8

Az 1828. évről a következő két jegyzet olvasható még: Mense octobri: Absens fuit viginti nonus diebus 4. Mense decembri: Absens fuit vig. nonus diebus 2.

tás az abc-én kezdődött s a gyermekek korosztályokra voltak osztva. Az olvasáson és íráson kívül kivált a biblia históriája volt a főtárgy, melyet Hübner * szerint magyarul tanultak. Mennyi és milyen volt Sándorra nézve az itt töltött idő tanulásbeli eredménye, adatok híján meg nem határozható; de az bizonyos, hogy már itt kezdett latinul is tanulni s megismerkedett az íráson, olvasáson kívül részben legalább ennek elemeivel is. A nagyobb szünidőkre hol haza, hol Kis-Kőrösre ment, a kisebbeket meg Kecskeméten töltötte. Itt a két és fél év alatt többeknél lakott, a Hábel-családon kívül egy ideig egyik keresztanyjánál, Kovácsaynénál is volt szálláson, kinek fia szintén oda járt, majd Falta Sámuelnél s legtovább Hrúz Mihály nevű anyai rokonánál, a hol kivált ennek idős leányrokona, Hrúz Juliska volt gondozója.

Ekközben 1830-ban a második bérletidő is lejárt Félegyházán, melyet Petrovics többet nem újított meg; hanem a család régi óhajtása szerint haza költöztek november havában Szabadszállásra, hol a szülők házasságuk első három évét töltöt-

* *Hübner bibliabeli historiáji az ifjúság és a' nemzeti oskolák számára.* Újra dolgozta és magyar nyelven kiadta Major József. Sáros-Patakon. 1825. I—II. Ezen kívül is számos kiadásban 1760 óta.

ték s mint láttuk, meglehetős vagyont is szereztek. Félegyházát boldog emlékekkel hagyhatták oda, a hat év jó barátok közt és sikeres munkában telt el s a család is egy új taggal szaporodott, Istvánnal, ki 1827 aug. 18-án született Szabadszálláson, midőn anyja ott nővérénél, Baranyainénál volt látogatóban.

Így jöttek haza, a később oly szomorúvá lett édes otthonba.

Midőn a szülők elköltöztek, Sándor még Kecskeméten tanúlt; de utóbb az apa nem végeztette vele az 1830/31. évet, hanem talán a távolság miatt, 1831 elején haza vitte Szabadszállásra s ott Ujlaky István * ref. tanító keze alá adta, ki egy korrector segítségével az algymnasiumi osztályokat tanította. Az ily állásokat, melyek mintegy előkészítő foglalkozások voltak a papi vagy «professori» álláshoz, akkor rektoriáknak hívták s végzett papjelölteket bíztak meg velök, kik aztán a körülmények szerint hol az elemi iskolát, hol egy kisebb algymnasiumot vezettek; az előbbi esetben azonban a szülők fölkérésére a tanu-

* Ujlaky István szül. 1801-ben s meghalt 1887-ben. Utóbb Fülöpszálláson tartott latin iskolát, majd ev. ref. pap lett Kajdacson, utóbb Gerjenben (Tolna-m.). Lásd *Petőfi gyermekkorából. (Pesti Napló.* 1881. 93. sz. esti lap) és Eötvös K. Lajostól: *Ujlaky István.* Necrolog. *(Protestáns egyházi és iskolai lap.* 1887. 15. sz.)

lókat előkészítették a latin nyelvből a donatusra is.

Ujlaky saját följegyzése szerint 1830 Gergelynapjára ment Szabadszállásra és azt írja Sándorról: «Iskolámba a gyermeket befogadtam s mivel korához képest mélyebb tudományra volt fogva, én őt tanítványaim legkisebb osztályába soroztam, hol többen voltak nála jelesbek. A gyermek szelíd magaviseletű, de kissé nyakas, önfejű, minden nagyobb vétség nélkűl magába vonuló, közlekedni egy tanulótársával sem szerető volt. Mikor a játék idején a többiek játszottak, ő magát az iskola egy kőlábához vonva, minden vágy nélkűl nézte társai vígságát és felszólításomra: «eredj, Sándor, játszszál te is», «nem szeretek»-kel válaszolt. Ilyen volt az atyai háznál is, kerűlte a szomszéd- és utczagyerekeket. Bár tanuló nem volt a legjobb, erkölcse sohasem adott okot keményebb feddésre. Félévet nálam töltvén, atyja elvette azon szándékkal, hogy Aszód, Kecskemét vagy Békés-Berénybe viendi.»

Ujlaky e tudósítása világot derít Petőfi gyermekkorának e néhány hónapjára s helyreigazítja Petőfi István adatát, ki ezt írja: «Két évig járt Kecskeméten az evang. alsóbb iskolába, s midőn innen visszajött, szüleim Félegyházáról már Szabadszállásra költöztek s innen nemsokára Szent-

Lőrinczre (Tolnamegyébe) vitték iskolába, hol legalább is egy évet töltött.» Szabadszállásra «úgyszólván, csak látogatásra jött az iskolai szünnapokban s iskolába nem járt soha».* E szerint ugyanis Sándor iskolába két és fél évig járt Kecskeméten, fél évig Szabadszálláson s ezzel teljesen megegyezik az a körülmény, hogy midőn apja amonnan hazahozta, már Szabadszálláson lakott. Jellemző megjegyzés, hogy «koránál mélyebb tudományra volt fogva»; világos ebből is, hogy már Kecskeméten tanúlt latinul, Ujlakynál pedig Langius «Colloquiumai» alapján tovább haladt e nyelvben.**

Ez év szept. 28-dikán az apa Szent-Lőrinczre (Tolna-megye) küldte fiát, hogy saját felekezete iskolájában tanúljon; közelebb pedig algymnasium nem volt. Anyja vitte el s íratta be, egyszersmind

* *Vasárnapi Ujság.* 1857. 42. l.

** Joachimi Langii Colloquia latina, teneræ puerorum ætati præ aliis convenientia una cum præmisso tirocinio paradigmatico in usum tironum linguæ separata edita. Debrecini. 1830. 8°. 86. l. Egyébaránt 1744-től számos kiadásban jelent meg s párbeszédeit némely újabb könyvbe is átvették. Ujlakyról azt is mondják, hogy nagyon szerette a latin classicusokat s szép írása is volt, melyhez utóbb a költőé nagyon hasonlított. Ebből azt következtetik, hogy a classicusokat ő kedveltette meg vele s írását tőle tanúlta. Ez túlságos következtetés, ha elgondoljuk, hogy Petőfi ekkor csak 7½ éves volt.

kosztra és lakásra Hittig János jegyzőnél helyezte el havi 12 forint díj fizetése mellett,* s iskolai szükségekre nála hagyott 10 forintot, melyhez év folytán az apa 5 forintot csatolt. Ezekből világos, hogy a szülők itt a ruházaton kívül mintegy 140 forintot költöttek Sándorra s Hittig jegyzeteiből megtudjuk azt is, hogy mily csekély szükségletei voltak az akkori iskolának.

Sár-Szent-Lőrincz, hová Sándor az iskolába került, csinos tősgyökeres magyar falú a Sió mellett, melynek termékeny lapályát félkörben koszorúzzák a szomszéd szőlőhegyek. E nyájas helyen, boldog gyermekkori örömök közt járt két évig az 1806/7-ben épült 4 osztályú algymnasiumba, mint donatista tanuló.** Itt volt először lakótársa Sárkány Sámuel, jelenleg pilisi ev. lelkész és bányakerületi püspök s itt kötött holtig

* L. Sebestyén Gyula közleményét nagyatyja házi jegyzeteiből: «1831-ik esztendei 28 szept. hozzám jött Petrovics Sándor, kosztos deák Szabadszállásról, 12 frt egy hónapi fizetés mellett. A deák szükségeire hagyott itt az édes anyja 10 forintot.» Alább: «Ismét az atyja 5 forintot.» (A ki t. i. utóbb meglátogatta fiát). A további jegyzetek a 15 frt kiadására vonatkoznak. E szerint márczius 1-ig az iskolai szükségletek 10 frt 58 krra mentek, mely összegből még mulatságra is telt. (*Hazánk s a Külföld.* 1868. 42. sz.)

** Gr. Apponyi Antal engedélyéből. *Hazai és Külf. Tud.* 1810. II. 66. l.

tartó barátságot dr. Sass Istvánnal,* ki meleg visszaemlékezést szentelt a vele töltött évnek.** Az iskola a falú felső végén, egy ma is külön álló épületben volt, melynek keleti oldalán egy tágas teremben 40—50 tanuló ült négy osztályra beosztva oly formán, hogy míg a tanár egyik osztálynak magyarázott, a többi feladványain dolgozott. Petőfi a terem baloldalán, Sass István mellett a 3-dik padban ült, melyre czifra betűkkel fölírta a nevét.*** Az egyetlen tanár, Lehr András, 1831-ben került oda s csakhamar kedveltje lett a tanulóknak, kiket a módszer hátrányai mellett is sokra vitt. Különös gondja a szépírás s a latin nyelv volt, midkettő erős oldala az akkori oktatásnak; a latint beszédben gyakorolták s a tanulók egymás között is e nyelven társalogtak a közös lapdázás idején kívül. A közelebbi adatok hiányoznak ugyan; de azt tudjuk,

* Horatiusnak egy neki ajándékozott kiadásán Sasst «legrégibb barátjának» nevezi. (Nemzeti múzeum Budapesten.)

** *Petőfi gyermekkorából (Vasárnapi Ujság.* 1883. 50—51. sz.) és *Petőfi Tolnamegyében. (Tolnamegyei Közlöny.* 1880. 48. s köv. számokban.)

*** A tanári kathedrára is fölírta a nevét, mely ma is megvan Bonyhádon, hová 1870-ben Szent-Lőrinczről az algymnasiummal áttették. (Gyalog István igazg. levele a szerzőhöz.)

hogy Sándor mindkettőben kitűnt s a legjobb tanulók egyike volt.*

Az iskolai élet egyebekben is kellemes volt. Mikor a tavasz már megengedte, szerdán és szombaton a tanár vezetése alatt mind kimentek lapdázni a falún felűl elterülő rétre. E játékban Sándor különösen kitűnt; jó futó, ugró, kapó s főleg dobó volt; ezekben a legnagyobbakkal is versenyzett; ezért többnyire magok közé fogadták az iskolai szokások ellenére. Testalkata látszólag vékony volt; de otthonn apja mellett a testedző munkához szokván, izmai a szokottnál fejlettebbek és hajlékonyabbak valának. Maga is szerette már ekkor az idősebbek közé elegyedni; vállalkozó természetű lévén, erejét meghaladó tettekre is kész volt, s pedig annál makacsabbúl, minél inkább sarkalták vagy vonták kétségbe képességét. Oly jellemvonás ez, melyet későbbi iskolai éveiből is ismerünk; sőt későbbi életéből is nem egy eset tanúsítja, hogy ez a gyermekkori vonás alaptulajdona maradt a későbbi ifjúnak és férfiúnak. Egy alkalommal, tavasz felé, a jég már lágyulóban volt, s a nagyobb tanulók «csicson-

* Bizonyitványai, illetve az anyakönyvi adatok nem ismertek; akkor még ott nem is vezettek anyakönyvet. (Sántha Károly, szent-lőrinczi ev. lelkész levele a szerzőhöz.)

kázni» akarván, hosszabb jégpálya keresésére indúltak a falú alsó végén elfolyó érre. Petőfi is velök ment több kisebb tanulóval; de közülök csak annak engedték meg, hogy tovább is velök tartson, ha átugorja az ért, mely sokkal szélesebb vala, hogysem meg bírták volna tenni. Sándor azonban nem tágított, hátrált, neki futott s a közepén túl ugrott ugyan, de a jég beszakadván alatta, térden felűl vizesen jutott a túlsó partra; ám azért konokúl ott maradt, estig hordta a vizes ruhát. Ime, hogyan nyilatkozik már ekkor a későbbi férfi egyik legjellemzőbb vonása.*

Tanulótársaival jól élt s könnyen barátkozott, kivált az idősebbekkel; általában valami fensőbbség érzete s erőltetett komolyság mutatkozott magaviseletén. Nem szerette, ha komoly foglalkozásai között akár zavarták, akár gúnyolták. Ilyenkor a legnagyobbaknak is nekiment s balkézzel támadott rá, mert balog volt, vagy szót

* Orlay egy ehhez teljesen hasonló adatot említ fel 1842-ből, mint pápai tanulóról. Ez évben ugyanis teljes napfogyatkozás volt jul. 8-án 1/27—1/29 óra közt, midőn a tanulók mindnyájan a város végire mentek ki, hogy teljes pompájában láthassák a tüneményt. A mint a nap tányérja fogyni kezdett, Petőfi föltette magában, hogy teljes elfogytáig le nem veszi róla szemét s csakugyan Orlay intése daczára állandóan rászögezte szemét. De mikor az első sugár kilövellt, elvakúlva csapta szemeire

sem szólva szakított vele.* A magánosságot általában jobban szerette s inkább ült otthonn, vagy pár meghittebb tanulótársával bolyongott az ér partján. Ezt írja róla öcscse is: «Sándor igen csendes, szelíd, magányt kereső gyermek volt; számtalanszor megpirongatták szüleim, ha rokonaink hozzánk jöttek, mert társaságunkat mindig kikerülte, bezárta magát a szobába s könyvei közt lelte mulatságát. A lovaglásnak pedig épen nem volt barátja: ha ráült is apám kedves lovára (a híres «Lengyel»-re, melyre talán még fognak emlékezni Szabadszálláson, mert azt a lovak királyának nevezték), mely bárányszelídségű volt, azt mindig a kocsisnak kellett tartani».** Valóban úgy látszik, hogy az élet már gyermekkorában rálehelte a maga komolyságát s már ekkor lelkében hordta nagy életfeladatának súlyát.

A magány e szeretetéből önként folyt a sza-

kezét s egész hazáig karon kelle haza vezetnie őt Orlaynak. Szemei csak napok mulva szüntek meg káprázni s a ballal soha sem látott többé egész tisztán.

* Sass említi, hogy különösen boszantotta, ha azt a szokását utánozták, hogy munka közben fejét ide-oda hajtva, szájszegletét orrczimpája felé húzta. Fiának, bárha egyébként nem hasonlított apjához, megvolt ugyane szokása.

** *Vasárnapi Ujság.* 1859. 42. l.

bad természet szeretete; elleste a madarak fészekrakását, a fiókák fejlődését, pelyhesedését, szárnyrakelését s a szűnnapok egyik gyönyöre az ily látogatás volt az ismert fészekhez. Órákig elheverészett az ér partján ábrándozva vagy figyelve valamely kedves madárra, a barázdabillegetőre, a fenlebegő pacsirta dalára, gyermeklelkét kitárva a szabad természet hatásainak. Ilyenkor csak az est vetette haza.

E vonások uralkodnak utóbb is jellemében: a bátorság, határozottság és dacz, másrészt a természet szeretete, az érzelmek bősége és lágysága összes fokozataival a legtúlzóbb szenvedélyességig, mely korlátot alig ismer. De ezek későbbi dolgok s azok a túlzások, melyek érzelmeiben mutatkoznak, bő magyarázatukat lelik a költő életviszonyaiban, a viharokban, melyek hányták-vetették, a szenvedésekben, melyek megviselték s ha ezek hozzájárúltak eredeti hajlamainak élessé tevéséhez: érzelmei nemességét és kedélye fogékonyságát érintetlenűl hagyták. Most még e vonások békén pihennek a boldog gyermek keblében s ezt a boldogságot még növelte az a kellemes anyagi és társasági környezet, melyben élt. Mindkét évben a legjobb módú emberek egyikénél lakott a falúban. Az első év (1831/32.) Hittig jegyzőéknél valódi gyermekkori örömök közt telt el; szeretet és gyöngédség környezte; a jegyző

leánya, Amália, egy 12 éves, barna, rózsapiros arczú leányka, több volt mint játszótársa, valódi testvére; vele osztja meg panaszát, örömét s vele tölti idejét legszívesebben. A második évben anyja megint Hittigékhez adta ellátásba; de ekkor már csak egy hóig lakott ott; Hittiget Majosra választják meg jegyzőnek és tanítónak s oda költözik, maga helyett Németh Ferencz néptanítót ajánlván. Itt lakott aztán az egész éven át s úgy látszik, itt is örömest, mert Némethékre mindig melegséggel gondolt. De Hittig Amáliára emlékezett vissza legmelegebben ez időből s midőn 1845-ben dr. Sass Istvánnál Borjádon a présház előtt találkozott vele, az egész boldog gyermekkor fölébredt lelkében s ennek emlékére írta *Gyermekkori barátnémhoz* czímű költeményét, melyben így szólítja meg:

Te vagy? valóban te vagy az?
Vagy e látmány csak képzelet?
Csak képzetemnek tündér délibábja,
A melyben lelkem újra látja
Szép arczod s boldog gyermekségemet?*

* E költemény s a költő szent-lőrinczi lakása felett 1884-ben, midőn volt lakását s az iskolai épületet emléktáblával jelölték meg, némi vita támadt. Ezek szerint a fenti költeményt Németh Zsuzsikához írta, Németh Ferencz leányához. Ez nem áll. 1845-ben

De a kellemes környezeten kívül, szülei ekkor voltak legvagyonosabbak s apja szívesen költött rá; ő volt fő büszkesége és reménysége; tanúlása meg is felelt a várakozásnak. A jóllét s anyai szeretet pedig meglátszott az anya gyakori látogatásából, a még gyakrabbi küldeményekből az édes otthonnból, a pompás gyümölcsökből, süteményekből stb.; de meg még inkább mindíg tiszta s az évszakokhoz alkalmazott ruházatából. «Mintha ma is látnám, írja Sass, kék szatengló, testhez álló öltönyét, mely vasárnaponként irígylésre méltón símúlt karcsú derekára s oly szépen kiemelé a vállnak s csípőnek arányosan terjedő méreteit, hogy emlékezetemben még tarka, lapos gombjai is kitörölhetlenné váltak. Ezen díszben sétált föl, fényesre csíszolt lábbeliben, a tisztára sepert házsor előtt, ünnepnapokon az iskolába, hol összegyűlekezve sorjában mentünk tanárunk kísérete mellett Isten házába.»

Némethéket is meglátogatta s Németh sógorasszonyát, Németh Istvánnét különösen szeretvén, ekkor Uzdon fölkereste és «régi kedves mamájának» nevezte. Ugyancsak Németh Istvánné mondja, hogy csak egy hétig (?) lakott Hittigéknél s ekkor ők Majosra távozván, Sándor Németh Ferenczékhez ment ellátásra. (Lásd Latkóczy Mihály: *Jó helyre tették-e S.-Szt.-L.-en a Petőfi-táblát?* és *A szt.-lőrinczi Petőfi-tábla ügyében. Pesti Hirlap.* 1884. 244. és 249. sz., szept 3. és 9-én. Továbbá Baróti Lajos:

Ez a «boldog gyermekség», mely megújuló refrainje a költő idézett költeményének, teszi e két évi tanúlását Sár-Szent-Lőrinczen emlékezetessé.*

Az apa azonban jobb iskolában akarván fiát taníttatni, másrészt a német nyelv megtanúlása végett is, az 1833/34-dik évre Pestre vitte az ev. gymnasiumba, hová 1-sőnek íratta be aug. 27-én a II. donatista osztályba; lakásra pedig egy Petrovics nevű lovashajdú rokonához adta, ki a Geiszt-féle házban lakott s fiai szintén az evangelicusokhoz jártak.** A mint az itt nyert bizonyítványából világos, tanulása már nem volt oly jeles, mint elébb, pedig jórészt csak azt ismé-

A szent-lőrinczi Petőfi-emléktábla ügyében. Vasárnapi Ujság. 1884. 37. sz.)

* Az akkori iskolai épületet Sár-Szent-Lőrinczen 1884 aug. 10-dikén emléktáblával jelölték meg a régi jegyzői házzal együtt (ma tanítói lakás), melyben a költő Hittigéknél lakott. Az eszme kezdeményezője a költő gyermekkori barátja, dr. Sass István, Tolna-megye főorvosa s lelkes végrehajtója Sántha Károly szent-lőrinczi ev. lelkész volt. (L. *Vasárnapi Ujság.* 1884. 33. szám, Sántha Károly kétrendbeli tudósítása az ünnepről. A beszédeket u. o. 34. sz.)

** Karacs Teréz: *Petőfi gyermekkorából. (Nemzet.* 1884. 23. sz.) Karacs azt mondja, hogy nagy valószínűséggel itt lakott s öcsésével együtt járt az evangelicusokhoz.

telte, mit Szent-Lőrinczen már tanúlt, a latin nyelvtant s a donatista osztály tárgyait. Az eredmény azonban csak «primæ classis» lőn, melylyel apja épen nem volt megelégedve.*

Ez lehetett az oka, hogy a következő évben, szakítva vallásos előítéleteivel, a piaristák nagyhírű gymnasiumába járatta. A gymnasium ekkor a Kötő-utcza baloldalán levő épületben volt elhelyezve; ide járt a bejárattól balra egy meglehetős nagy boltozatos terembe 193 társával együtt s tanáruk Nagy Márton, a későbbi akadémiai tag volt. Tanúlása azonban itt sem javúlt, bizonyítványai itt is csak «1-ső rendű»-ek, csupán helye (gradus) változott, ugyanis az I. félévben osztályában 108-dik 114 elsőrendű közt, a II-ban

* Baróti Lajos: *Petőfi legrégibb bizonyítványai.* (*Nemzet.* 1884. 19. sz.) Az evangelicusoknál nyert bizonyítványa a következő:

Cursus biennis annus prior 1833/34.

Numerus	Dies	Cognomen, Nomen, Aetas, Religio et ling. vernac.	Pater, Tutor v. Curator ejusque Conditio et Habitatio	Classis scholae	Classificatio		Praestanda
					in studiis	in moribus	
1.	Ag. 27.	Petrovich Alexander ann. 10. Aug. Conf. Hung.	P. Stephanus, Arendator, Szabadszállás in Cumania minore	II.	a)...1 b)...1	1	Solv.

90-dik, a mi ugyan jobb eredmény, de közben 8 tanuló kimaradt. Aránylag legjobban kiválott a többnyire német tanulók közt a magyar nyelvben, az I. félévben 65-dik, a II-ban 29-dik az elsőrendűek között.** E pesti tanulásnak volt eredménye, hogy begyakorolta magát a német nyelvbe, melyben utóbb Aszódon még inkább előhaladt. Itt ébredtek föl továbbá első színészi hajlamai; azt olvassuk róla, hogy «a színház körűl

** A piaristáknál nyert bizonyítványa következő:
Informatio de ***Primi*** *Anni* ***Grammaticis*** *Gymnasii Pesthiensis Scholarum Piarum pro Primo Semestri Anni 1834/5.*

Numerus	Cognomen, Nomen, Aetas, Religio	Natio, Locus Natalis, Comitatus vel Provincia	Pater vel Tutor, aut Curator ejusque Conditio, Habitatio	An stipendiatus, vel Alumnus Convictus	Classis			
					Morum	Ex Doctrina Religionis	Ex omnibus universe Studiorum argumentis	Ex Lingva et Litter. Hungarica
133	Petrovics Alexander 11. A. Confess	Hung. Kis-Kőrös. C.-Pesthiensis	P. Stephan. Ignobilis Lanio in Szabad szállás Cuman.-Minori	Non.	1	Teste V. D. Min. Joanne Kollár Cl.1-ae	1-ae 108-us	1-ae 65-us

A II. félévi bizonyítvány szerint: Numerus 129. Ex omnibus universe Studiorum argum. Cl. 1-æ 90-us. Ex Lingua et Litter. Hungarica: 29-us.

ólálkodott». Erre nézve különben az általános észrevételen kívül közelebbi adataink hiányoznak.

Az apa elkedvetlenedett fia hanyatlásán s midőn Pestről haza vitte, oly gondolattal is foglalkozott, hogy tovább nem taníttatja; főképen nem adja többet Pestre, a hol ily veszélyes hajlamok ébredeztek benne. A szünidő nagy részét Sándor Martinyéknál, Kis-Kőrösön töltötte, apja akarata ellen is; ez volt oka, hogy keresztapja, Martiny Károly, közbenjárt az apánál abban, hogy Sándort Aszódra vigye iskolába. A költő öcscse, Petőfi István, utóbb fölszólalt az ellen, mintha Martiny Károly rábeszélésére lett volna szükség, vagy hogy épen ő vitte volna Sándort Aszódra; apjok ily ösztönzésekre nem szorúlt, mert a nélkűl is sok gondot fordított fiai taníttatására, ezt mondogatván: «Tanúljatok gyermekeim, most még tehetünk értetek mindent, de ki tudja, hagyhatunk-e egyéb maradandó örökséget reátok, mint azt, a mire taníttatunk.»

Petőfi Istvánnak mindenesetre igaza van; de azért a kegyelet megsértése nélkűl állíthatni annyit, hogy a pesti két évi meglehetős sikertelen kísérlet után az apának némi bíztatásra, fia tehetségét illetőleg bátorításra volt szüksége, s e tekintetben az ekkor már 30 éves, ügyvéd-

séget végzett keresztapa * csakugyan befolyhatott s be is folyt az öreg Petrovics elhatározására.**

* Simonides: *Petőfi keresztatyjának vallomása.* (*Pesti Napló.* 1872. 211. sz.) Petőfi István: *Petőfi szülőiről.* (*Vasárnapi Ujság.* 1872. 40. sz. melléklet.) Annyival is hihetőbb, hogy Martiny Károly elbeszélése ebben is megfelel a valóságnak; mert egyebekben mind oly adatokat közölt vallomásában, melyek más adatokból is igazolhatók.

** Martiny Károly született 1804-ben Acsán.

IV. FEJEZET.

Tanuló-évek Aszódon.

(1835 szept. 1-től 1838 jun. 30-ig.)

Aszód. — Az aszódi algymnasium. — A tanítás módszere. — A költő tanulása. — Évi eredmények. — Öcscse, István. — Iskolai élet. — Tanulói csínek. — Rajza és írása. — Önmívelődése, olvasmányai. — Költői hajlamok. — Kinézése. — A gyermekből ifjú lesz. — Színészek Aszódon. — Színész akar lenni. — Ennek következményei. — Bizonyítványai. — Eredmények. — Valedictio.

Aszód mezővárosa, hova apja Petőfit a pesti csekély sikerű két évi kísérlet után az algymnasiumba vitte, a budapest-miskolczi országút mellett a Galga-patak völgyében fekszik kellemes emelkedésű dombon. Ennek oldalára kapaszkodik föl a házak nagyobb része a tetőig. A városka legfőbb dísze a Podmaniczky János idejében még a múlt évszáz elején épült két szárnyú kastély, mely szép kertjével szintén a domb oldalán fekszik, s melynek jobb szárnyában a nagyszerű, barock-ízlésben kifestett ebédlőt már Bél Mátyás megdícséri s kiemeli, hogy kellemesebb lakot alig

képzelhetni úgy vidám tekintete, mint egésséges levegője miatt. E, ma már idegen kézre került kastély fölött valamivel magasabban, az udvarra hosszan nyúlik be egy emeletes épület, az u. n. «zöld kastély», egy másik Podmaniczky-ágé, nevét zöld színétől kapván.

E vegyesen német, magyar, de túlnyomóan tót lakosságú mezőváros Petőfi szülei otthonának mondható s ők úgy is tekintették. Ide költözött vala ki mind apai, mind anyai nagyapja a felföldről s itt vette nőül Petrovics István a költő anyját. A szülők hát kegyeletes érzéssel gondoltak Aszódra s csak annál természetesebb, hogy Petőfi apja ide vitte fiát, a költő keresztapja, Martiny Károly rábeszélésére ; mert, mint láttuk, csalódásában egy ideig arra is gondolt, hogy fia taníttatását abbahagyja.

A bemutatásnál az apa, Koren István tanár eléadása szerint, körülbelől ezeket mondta : «Elvettem őt onnan (t. i. a pesti piarista gymnasiumból, hol az I. grammaticai osztályt végezte 1834—35-ben), mert a színházak körül ólálkodott s elhoztam ide, keresztapja, Martiny Károly úr ajánlatára, professor úr keze alá. Tettem ezt annál szívesebben, hogy mind nekem, mind különösen nőmnek Aszód kedves emlékű város. Lakása leend Neumanné asszonyságnál, kivel nőm itt tartózkodása óta kegyeletes viszonyban áll. Pes-

ten már konfirmáltatott is Kollár János lelkész úr által.»*

Sándort, ki ekkor 12 és fél éves volt, bizonyítványa alapján Koren a II. grammaticai osztályba vette föl. Lehetetlen itt meg nem jegyeznünk, hogy a költő koraérettsége mellett is osztályaiban lassan haladt. Azt mutatja ez, hogy előbbi taníttatása nem volt rendes menetű, a tanúltak sorrendjében némi összevisszaság van. Ő Kecskeméten két és fél, Szabadszálláson fél, Szent-Lőrinczen két, Budapesten az evangelicusoknál egy évet tanúl s csak ekkor jut addig, hogy a piaristáknál végezheti az I. gramm. osztályt, midőn megelőzőleg már hat évet s három év óta latint is tanúlt.

Az aszódi iskola-épület a város közepén szembeötlő ponton fekszik, s az akkori, a jelenlegi emeletes épület földszintjét tette. Az emeletet csak 1872-ben emelték rája. Régi alakjában egy hosszúkás, nádfödelű alház volt, mely egy középső folyósóval elválasztott két részből állt. A folyósótól északra fekvő részben egy nagyobb s két kisebb szoba konyhával az egyetlen tanár

* Kollár volt az első pesti tót egyház alapítója és első lelkésze. E szerint 1834/35-ben Petőfinek ő tőle tót nyelven kellett hallgatnia a tanítást. *Pester Ll.* 1893. 171. sz. (Abendbl.) V. ö. *P.-M.* VI. 96. l.

lakása volt; de Koren nőtlen korában a nagyobbik szobát szintén tanteremnek használta. A déli részben, a homlokzat felé, feküdt a valódi tanterem, mellette egy kamrával s a szolga szobájával.*

Az iskola alapítása idejét 1786-ra teszik, de algymn. csak 1833 óta lőn, mikor Koren Istvánt hívták meg tanárnak, ki ekkor 28 éves, buzgó, lelkes ifjú vala. Alatta állandóan 3 osztályú volt az iskola 6 évvel, melyből 2—2 esett a donatistákra, grammatistákra és syntaxistákra. Neki köszönhető az iskolában a komoly gond és szigorú, némileg pedans rend s tanításának híre okozta, hogy a tanulók létszáma folyton növekedett. Így 1835—36-ban 42, 1836—37-ben 57 és 1837—38-ban 59 volt a tanulók száma s messzi vidékekről is felkeresték. Ez tette szükségessé a tanulók két csoportra osztását. A nagyobbikban tanúltak a donatisták, grammatisták s az I. évi syntaxisták, a kisebbikben a II. éves syntaxisták ültek külön, vagy néha együtt az I. syntaxistákkal. Az oktatás naponként d. e. 8—11 és d. u. 2—4. folyt. A tanár természetesen egyszerre nem lehetvén jelen mindkét osztályban s nem foglal-

* Szolga ugyan nem volt, hanem 4—5 szegény tanuló végezte a szolgai teendőket, kik közül kettő az említett szobában lakott. (Kemény János a szerzőhöz.)

kozhatván minden csoporttal, helyettesek vagy felügyelők vigyáztak föl a rendre s a tanulók munkásságára; ő maga ez alatt rendre vette az egyes csoportokat, kikérdezte az előbbi napon fölhagyottat s elmagyarázta az új föladatot. A természetrajzot, történelmet és földrajzot (a dotanisták a hittant is) magyarúl tanúlták; minden egyéb tárgy nyelve a latin volt. A módszert közelebbről jellemzi az, hogy a grammatisták némely tárgyat hol a donatistákkal, hol az I. syntaxistákkal tanúltak együtt. A tantárgyak eléggé kitűnnek a Petőfi bizonyítványaiból, melyeket alább közlünk. Nehezebb meghatározni a tantárgyak terjedelmét. A grammatisták latin etymologiát és orthographiát tanúltak Dőring I.* cursusa és Chimani «Exercitia»-i** alapján; a syntaxisták a körmondatokon, a latin verstanon folytatták Dőring II. cursusa szerint s fordították Cornelius Nepost, Phædrust és Ovidiust. A történelemből a grammatisták az ó-kort, a syntaxisták a középkort tanúlták; a magyar történelem

* Döring F. W.: *Anleitung zum Übersetzen aus der Deutschen ins Lateinische.* I. Th. 1—2. Cursus. Jéna. 1800. és 1829-ig 10 kiadás. (Magyarra is többször lefordítva.)

** Chimani Leop.: *Exercitia et colloquia latino-germanica.* Latein.-deutsche Übungen und Gespräche. I—II. Theile. Wien. 1806. s utóbb többször.

is szerepel * a tárgyak közt, de Petőfinek egyik évből sincs külön osztályzata belőle. A földrajzból Európa politikai földrajzára szorítkoztak s a térképeket magok rajzolták. A német nyelvtan csak 1837—38-ban lett rendes tantárgy; de azért a három nyelvű szavalást (magyar, latin, német) állandóan gyakorolták elébb is mindenik osztályban, valamint a szépírást is. Tankönyv csak a földleírásból és hittanból volt a tanulók kezén; a többi tárgyat jegyzetekből tanulták, melyekből a felhagyott részt otthonn lemásolták. E fárasztó módszer előnye, mely több felekezeti középiskolában az újabb időkig tartott, kivált az volt, hogy a tanulók korán hozzászoktak a szabatos helyesíráshoz s az önmunkássághoz, mert jóformán saját erejökre voltak utalva; a tanár magyarázata kevés vala a sok osztály és tantárgy miatt.

Sándor, mint II. éves grammatista, a nagyobbik teremben ült az első két évben, jobb oldalt az első ablaknál egy x-lábú hosszú fenyőfa-asztal szélén, meglehetős távol a tanári széktől, mely az osztály másik végén vala. A pad, melybe tüstént bevéste a nevét, 1873-ban még megvolt, a tanári szék pedig most a héviz-györki kis iskolában van.

* A donatisták tanúlták a magyarok történelmét az Árpádok és a grammatisták ugyanazt az ausztriai ház alatt.

«Csakhamar magaviseletében rendes, szorgalmában kitűnő tanulónak bizonyúlt», mondja Koren róla. Szép írása nagyban segítette a jegyzetek másolásában, s ha nem is éveiben, de végzett iskoláinál fogva jóval megelőzte tanulótársait, kik gyakran folyamodtak segítségéhez. Fzért gyakran volt egyik-másik csoport felügyelője.* Tanárának tehát «lelkiismeretessége», tanulótársainak meg segédkezése miatt lőn kedvencze. Különös előszeretettel a történelmi és irályi föladatoknak felelt meg s e tárgyakban folytonos olvasással gyarapította ismereteit. Mint syntaxista pedig egész kedvvel gyakorolta be a classicai versnemeket s legelső ránk maradt verse distichonokban van írva. Az iskolai feladványok nem mindenikében volt azonban egyenlő a szorgalma. Erre nézve, ki itt megint lakótársa volt, Sárkány Sámuel, egy Ompolyihoz intézett levelében azt mondja, hogy fenhangon szeretett tanúlni, mi a többi lakótársakat boszantotta s bedugva füleiket, kellett magolniok a latin szavakat. Egyébaránt nem sokáig tartott a boszantás, mert «hamar sarokba dobta a könyvet s szétnézett játszó pajtások után.»** Mivel pedig a leczke tudását

* Kemény János, kis-kőrösi evang. lelkész a szerzőhöz.

** *Hon.* 1879. 34. sz. *Fővárosi Lapok.* 1879. 34. sz.

Koren szigorúan megkövetelte, történt, hogy ott marasztotta ebédre s ők aztán titokban vittek fel d. u. kenyeret neki. Különben segített egyébként is magán. Mikor a nőtlen professor, ki szintén Neumannéknál kosztozott, ebédre ment, ő az ablakon a professor kertjébe mászott s onnan kitépegette a sárga répát (murok) s karalábét; a «jó tanár» pedig csak akkor vette észre a pusztítást, mikor látta, hogy télire eltenni való zöldsége nincs. Ha való is ez, bizonyosan más tanulók is tették s az évi eredmény semmi esetre nem mutatja, hogy őt gyakran zárták volna be; mert a földrajzból s világtörténelemből kitűnő, a latinból, vallásból, természetrajzból, magyarnyelvből és számtanból jeles az osztályzata. Szorgalma és előmenetele a tanulásban a második és harmadik évben még fokozódott.

Az 1836—37. tanévben az I. syntacticai osztályt járta. (III. gymn.) Ekkor magával vitte az öcscsét, Istvánt is donatistának s az adatok szerint e szókkal mutatta be: «Tavaly tapasztaltam, hogy itt rólam gondoskodnak, tehát elhoztam öcsémet is.» A két fiú majdnem vetélkedett a jó tanulásban. Az év végén Sándor a magyar nyelvből, számtanból, természet- és földrajzból, latinból és vallásból, tehát minden tárgyból kitűnőt vitt haza; Istvánnak a latinból csak jó tanjegye volt ugyan, de a többi tárgyból jeles és kitűnő,

A következő években már minden tárgyból kitűnő az osztályzata neki is, mint Sándornak, ki az 1837—38. évről szintén csupa kitűnőt vitt haza a természetrajzot leszámítva; ebből jelese van. 1837—38-ban Koren már sorrend szerint is osztályozta a tanulókat s mindkét Petőfi első volt az osztályában. Sándor tehát a tanulásban folyton előre haladt. Ez az eredmény ellenkezőt tanúsít azzal, hogy gyakran kapott volna büntetést a tanulásbeli hanyagság miatt. Különben is Sárkány Sámuel tanúskodása csak az 1835—36. évre vonatkozik. Ekkor ő, mint idősb tanuló, II. éves syntaxista volt s a következő évre már eltávozott Aszódról Pozsonyba.

A büntetést inkább egyéb csintalanságaival érdemelte meg; mert romlatlan kedélye ép úgy rávitte, hogy minden tanulói mulatságban részt vegyen, mint arra, hogy osztozkodjék, sőt vezérszerepet játszodjék csineikben. Az első évben szenvedélyes csicsonkázó, szánkázó volt s első szereplő a hólapda-csatákban. Aszódon a főutcza 333. sz. a. még ma is megvan a Neumanné-féle ház, négy kis ablakával az utczára, hová a domb-oldalon fekvő iskolától lefutott s télen társaival az út közepére nagyszerű hóembereket rakott, melyektől megszilajodtak az átútazók lovai. Ugyanez év karácsonyjára Csörföly Lajossal, Dlhányi Zsigmonddal és Kemény Jánossal

Penczre (Nógrádm.) ment. Csörfölynek szülői, Dlhányinak özvegy anyja ott laktak. Kemény Csörfölyékhez ment, Petőfinek meg egyik anyai nagynénje, Hrúz Anna, volt ugyanott Kosztolányi Imre ügyvédnél házvezetőnő s ehhez ment. Az útazás vidám volt. Csővár alatt feldől a szekér, eltörik a rúd, az útazó társaság a hóra esik, min Sándor egész lelkéből mulat, kivált midőn Dlhányi, köpenyébe bonyolódva, alig tud kibontakozni belőle. Aztán gyalog folytatják az útat, míg egy penczi bőrös zsidó utól nem éri őket, s fölveszi a megrakott szekérre, melynek illata csak növeli a jó kedvet. Két hetet töltenek Penczen csicsonkázással, szánkázással, a négy jó pajtás egész nap együtt van, hol egyiknél, hol másiknál.

Tavaszszal szintén együtt volt társaival a különféle játékoknál. Kivált a lapdázásban első szerepet játszott s balkézzel derekasan tudta ütni a kukkot. Máskor az erdőben bolygott velök s madárfészket kutatott fel, miben nagyon gyakorlott vala. A természet szeretete és megfigyelése jellemzé őt már gyermekkorában. Őszszel meg az egész tanulósággal részt vőn Korennél a kukoricza törésén, fosztásán, meg a szüreten s «Petrovicsék a legserényebbek közé tartoztak», —jegyzi megy Koren róla és öcscséről.

Kivált az első két évben alig haladta meg őt

valamelyik a tanulók közűl élénkségben és tanulói csinekben. Tanulótársai e tekintetben több adomaszerű részletet jegyeztek föl róla, melyekben kivált bátorsága, vállalkozó, félelmet nem ismerő természete mutatkozik. Erre vonatkozólag a szent-lőrinczi időből ismert adatokhoz egészen hasonló eseteket jegyeztek föl kortársai.

Az evang. templom mellett, így szól az ily adatok egyike, szép gyümölcs volt érőben s a tanulók biztatták Sándort, hogy hozzon belőle s nem akarták elhinni, hogy volna annyi «mersz»-e. Természetesen tüstént vállalkozik, Esztergályi Miska s Kemény János meg őrt állanak. Még a fán volt, mikor kiáltják: «jön a csősz» — s nem levén ideje a menekűlésre, érezhető módon kapta meg a csősztől vállalkozása díját, míg a többiek vitézűl elszaladtak. Egy más alkalommal azt mondták, hogy nem mer gesztenyézni a «zöld kastély» kertjében. Természetesen, megmutatta, hogy mer; de a báró lovásza arra járván, rajta kapta és őt meg társait űzőbe vette. A többiek elfutottak, ő is menekűlt a templom megé s végső ijedtségében az ott legelésző libák közé guggolt. A lovász ekkor elfogván, követelte, hogy vagy sapkáját adja oda, vagy adja ki társait, mire ő méltatlankodva nyujtá oda sapkáját s az ügy e bizonyítékkal Koren elé kerűlvén, szigorú büntetést kapott. Máskor háziasszonya ruhájában

jelent meg az iskolában a fiúk mulatságára s a tanár boszantására.

Bátorságára meg jellemző a Kemény Mihály által elbeszélt adat. Egyszer kora tavaszszal vagy tizen az erdőbe mentek sétálni és madarászni, köztök Sándor is, kinek sétabot hosszuságú pálczáján egy kis baltája volt. Még távol valának az erdőtől, midőn a mezőn egy a csordától elvált bika oldalt feléjök közeledett. Mindnyájan ijedve látták közeledését, csak ő nem, ki széltűl menve, biztatta őket, hogyha a bika nekik jőne, ő oldalt ugrik s baltájával úgy térden üti, hogy orra esik. «Így szokták — mondá — a mészárosok.» Veszély ugyan nem történt; de nem kétséges, hogy szavának áll, a mennyire tőle telik!»*

Élénk véralkata s lobbanó természete mellett nem félt a legnagyobb tanulóktól sem. Midőn egy vaskos fiú földhöz vágta egyszer, fölpattanva a földről, úgy ütötte arczúl, hogy orravére megindúlt. A tehetős aszódi apa, bárha fiának már semmi baja nem volt, megjelent másnap Korennél és Sándor megbüntetését követelte. A vádló panaszára a vallatásnál Petőfi declamálva így kezd szólni: «még a féreg is, kit lábbal tapodnak, felgörnyed a védelemre stb.»

* Kemény Mihály: *Emlékadatok Petőfiről. Fővárosi Lapok.* 1877. 148. sz.

Sok részlet azonban csak ráfogott adoma vagy költeményeiből vett dévajság. Ilyen az a felelete erre a kérdésre, hogy mi a deák? «oly semmi, miből minden lehet». A *Jó tanitó* cz. versének tartalma sem alapszik megtörtént eseményeken. Hihetőleg egy adomát dolgozott fel benne. A tanító alakja nem illik Korenre, ki hízásra hajló ember volt, nem sovány; mint nőtlen embernek nem volt kéménye, honnan sonkát, kolbászt lehetett volna lelopkodni s nem is hívhatott meg rá senkit ebédre. De különben is nem lehet még Petőfinél sem mindazt, a mi verseiben van, szószerinti értelemben venni.

Egészen rávall azonban az, hogy nem sokkal Aszódra érkezése után Koren valami mulasztáson érve, kitérdepeltette a tanulók előtt. A büntetés megszégyenítő természete egészen fölizgatta s pár percz múlva «határozott, majdnem követelő hangon kéré», hogy bocsásson meg neki, mert többé mulasztást el nem követ. «Igazán nem?» kérdé merőn ránézve Koren. «Nem!» — felelt határozottan. «Jól van, kelj föl, de ne feledd, a mit igértél.» S tudtommal, mond Kemény Mihály, többé tanulásbeli hanyagságáért büntetve nem volt.*

* Kemény Mihály id. helyen.

Ez az adat jellemzi őt. Általában azt mondják volt tanulótársai, hogy «határozottság, hirtelen kész elhatározás, talpraesett feleletek és ötletek némi felsőséget szereztek számára tanulótársai előtt.»

Kemény Mihály és Koren * még egy más jellemző adatot is beszélnek el ekkori tanulókorából. Midőn t. i. 1836—37-ben az I. syntacticai osztályba lépett, Koren őket a II. éves syntaxistákkal egy csoportba osztotta be. A két osztály tanulói csakhamar megbarátkoztak és Neumann Károly II. syntaxista vezérsége alatt, ki Neumannénak fia s kevéssel utóbb Koren sógora lett, alapítottak egy titkos társulat-félét. A vezérek alapszabályokat dolgoztak ki, melyek megtartására minden tag fogadalmat tett, ujját a Neumann sétabotocskájára téve s fő elvök volt az összetartás mindenben: együtt opponálni a tanár zsarnokoskodása ellen, tiltott kirándulásokat tenni, a csinyekért egymást el nem árulni s a vezérnek engedelmeskedni. A belépéskor minden tag valami álnevet és pedig zsiványnevet vett föl, így Neumanné Rinaldo Rináldini, Petőfié a Vörösmarty költeményeiben is szereplő Becskereki

* Kemény u. ott és dr. Török Aurél: *Vonások Petőfinek aszódi tanulókorából. Magyar Salon.* IV. köt. 7. lap.

volt. A kirándulások a szabad napok délutánjaira estek, mikor aztán valahol összegyűltek; a vezér jeladására lapdáztak, daloltak vagy egyéb játékot folytattak. A lapdázásban Sándor a legfőbbek egyike volt, rendesen egyik választó vagy vezér; énekelni azonban nem tudott; de recsegő, némileg orrhangjával mégis részt vett benne. A közös pénztárba minden tag havi két váltógarast tett be, s a begyűlt összeget együtt költötték el egy-egy nagyobb kiránduláson. E társaságban különösen jól találta magát. Szabadságot, függetlenséget látott benne, miért már akkor rajongott; mint tevékeny tag a társaságban, hűséges társ és jó pajtás volt. Komolyságának és szerető szívének pedig tanujele, hogy míg a tanulók folyton évelődtek a házaló zsidókkal s kövekkel, göröngyökkel dobálták a zsinagoga fedelét vagy bűnbaknak választottak egy-egy zsidó tanulót: ő e mulatságba sohasem elegyedett, a zsidó tanulóknak pedig rendesen védelmére kelt.*

Általában vidámsága és meleg kedélye mellett is komoly, sőt néha feltűnően komoly volt. Tanulótársai között a tanító szerepét gyakorolta

* V. ö. ezt az adatot azzal, a mit e kérdésről 1848-ban írt. *Lapok Petőfi Sándor naplójából.* Pest, márcz. 20, 1848.

s a németből és latinból oktatta őket, gyakorlataikat kijavította. A rajzból, melyhez csak ő értett tanulótársai között, havi két garasért leczkeórákat adott s az általa mintául rajzolt Tell Vilmos és Attila közkézen forgott az iskolában, mindenki ezeket rajzolta s Tell utóbb is kedvelt hőse maradt. Gyakorlatáról a rajzban némi fogalmat is szerezhetünk magunknak a Koren István tr. birtokában megmaradt írásgyakorlat czímlapjáról,* mely egy rózsa, tulipán, s más mezei virágokból álló koszorút mutat tussal festve, benne e latin czímmel: «*Specimina Scripturae Scholae Aug. Conf. Aszodiensis Gramm. Inclito ac Venerabili Senioratui.* Anno 1836. die 23 Junii exhibita. Pinx. Al. Petrovics.» E lap tehát 13 és 1/2 éves korából való s írás és rajz egyaránt szép. Dömök Elek, egyik volt tanulótársa meg azt beszéli, hogy mint I. éves syntaxista, rajzónnal első tekintetre felismerhetően lerajzolta az óra alatt Koren arczképét.** Rajzolni utóbb is szeretett s Orlay szerint nagyon helyesen itélt a képekről. Írása szintén legszebb volt a tanulók között s akkoriban és utóbb is szépírási füzeteit

* Jelenleg Budapesten, a nemzeti múzeum Petőfi kéziratai közt.

** *Üstökös.* 1877. 19. sz. Dömök Elek: *Petőfi gyermekkoráról.*

kevélységgel mutatták a vendégeknek. Szerencsére ezek is megmaradtak, melyeket az iskola újabban a Petőfi-társaságnak ajándékozott. Egyik ilyen füzetet a szerencsés véletlen menté meg. Midőn t. i. 1871 nyarán a gymn. tetőzetét lebontották, sok régi írást hordtak le és dobtak el. Forster György szolgabíró gyermekei a lom közt egy 1838-ból való s a tanulók írásgyakorlatait tartalmazó bekötött füzetet találtak s ezek látván, hogy az első lapon Petrovics név áll, kitépvén, eldugták, utóbb meg utánozgatni kezdték. A figyelmes apa így akadt rá az egészre. Czíme: «*Specimen Calligraphiae Classis Syntaxistarum, Scholae E. A. C. grammaticalis Aszodiensis.* Anno 1838.» Az első lapon 6 sor német s a másodikon 7 sor latin írás van «Alexander Petrovics II-di anni synt.» aláírással vonalak közé írva, mint szépírás-mutatvány.* Ebből megitélhetjük, hogy ebben az évben is első volt az írásban.

Azódi életének nagyérdekű fejezetét teszi egyszersmind az, hogy itt kezdte később oly nagy szorgalommal folytatott önmívelését. Tudjuk, hogy gyermekkorától fogva szerette a könyveket s szomjazott az ismeretekre; mert mint minden genie, önmaga erején tanúlt ő is legtöbbet. Aszó-

* *Petőfi gyermekkori kézirata. Budapesti Közlöny.* 1871. 253. sz.

don az önmívelésre annyiban nyilt alkalma, hogy volt egy kis könyvtár is, melynek alapját Podmaniczky János báró vetette meg 52 darabbal s utóbb Koren és a tanulók ajándékai gyarapították. E kis könyvtár jegyzéke — alig 80 műből — megmaradt a Koren által vezetett anyakönyvben. A tanulók közűl csak azok kaptak belőle, kik szorgalmasak és jó magaviseletűek voltak. Ámde Sándor a legjobb tanuló s egyszersmind a legszorgalmasabb olvasó volt. A hegyoldal gyepjére dőlve valamely árnyas fa alá, órákat eltöltött kedves olvasmányai mellett. Mohón sokat és sok félét olvasott, mindent, a mi könyv csak volt a kisded könyvtárban. Erről biztos adatok vannak, mert megmaradtak azok a jegyzetek is, hogy melyik tanuló miféle könyvet olvasott; 1837/38-ban pedig ő maga lőn a könyvtárnok s ekkor ő jegyezte be a tanulók által kivett könyveket. E jegyzetek elég érdekesek a költő fejlődésére, hogy közelebbi figyelemre méltassuk őket. Az 1835/36-ik év okt. 19-én kiveszi Buffon *Naturgeschichte der Vögel** és az ecclecticus Federnek korában híres tankönyvei alapján készült

* Buffon: *Allgemeine Naturgeschichte.* (Aus dem Französischen, mit Anmerkungen u. Zusätzen von F. H. Martini) Troppau. 1784—85.

Erklärung der Logik und Metaphysik[1] czímű művet a *Betrachtung der Gelehrsamkeit* czíművel egyetemben. Nem valószínű, hogy alaposan elolvashatta volna, inkább kiváncsiságból vette ki őket, s utóbb sem nyúlt többé hozzájok. Okt. 25-én Buffon *Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere*[2] és Cristoph. Cellarii *Conciones civilesét*[3] veszi ki; de nov. 1-én már beadja őket. Ekkor kiveszi Gebhardi *Geschichte des Reichs Hungarn*[4] III. s decz. 6-án Velleius Paterculus *Quae supersunt ex Historiae Romanae Voluminibus duobus* I—III. czímű (Viennæ, 1817.) művét és nála vannak 1836 február 14-ig, tehát az egész karácsonyi szűnidőn; közben november

[1] Teljes czíme: *Erklärung der Logik und Metaphysik u. praktischer Philosophie, nach Feder.* 3 Theile. Wien. 1793—94. v. Mösle. Ez Feder (Joh. Georg. Heinr.) *Grundsätze der Logik und Metaphysik* és *Logik und Metaphysik im Grundrisse*, Göttingen, 1771. s utóbb még hat kiadásban megjelent művei után van írva.

[2] Buffon: *Allgemeine Naturgeschichte.* (Aus dem Französischen, mit Anmerkungen u. Zusätzen von F. H. Martini) Troppau. 1784—85.

[3] 1732. Lipsiae.

[4] Gebhardi (Ludw. Albr.) *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten.* I—IV. Leipz. 1778—1782. Ezt magyarra is lefordította Hegyi József, megjavította és 1803-ig folytatta Kulcsár István. I—III. Pest. 1803.

8-dikától egy német *Briefstellert* tart magánál majdnem egy hónapig, hihetőleg gyakorlat végett. Febr. 14-én egy *Útmutatást* vesz ki, márcz. 7-én Hilmar *Erleichterte franz. Grammatik* és Budai Ézsaiás *Magyarország historiája*[1] czímű műveit; márcz. 13-án meg Cicero leveleit (4 kötet) Felner német fordításában,[2] Pomponius Mela híres földrajzi művét hasonlóan németül[3] és Fischer *Selectait*;[4] márcz. 20-án Plutarchot[5] s Aranka György *A keresztyén léleknek halál elleni orvosságai* czímű művét;[6] április 17-én Plato *Phae-*

[1] I—III. Debreczen. 1805. 1808. 1812. I. (A mohácsi veszedelemig. 370—1526.) II. (Buda visszavételéig. 1526—1686.) III. (Az ausztriai ház örökös uralkodása alatt. 1686—1812.)

[2] *Ciceronis Vermischte Briefe,* übers. von Ign. Felner. 8 Bde. Freiburg 1782. Wagnernél.

[3] *Libri tres de situ orbis.* Németül: Drei Bücher von der Lage der Welt.

[4] Fischerii (Joh. Frid.): *Selecta e profanis scriptoribus Historiae, quibus admissa sunt varia honeste vivendi praecepta ex iisdem scriptoribus depromta, iterum recensuit atque edidit.* Lipsiae, 1785.

[5] *Némely görög és római nagy emberek élete Plutarchusból.* Tanárki János által. I—II. Pozsonyban, 1807.

[6] Aranka György: *A keresztyén léleknek a halál félelme ellen való orvosságai.* Irattattak Frantzia nyelven Drelincourt Károly által, magyarra fordíttattak Zágoni Aranka Gy. által. Kolozsvár, 1768.

donját[1] az Ortlob-féle német fordításban egy Pariz-pápai szótárral együtt.

Az 1836/37-ik évben a következő műveket veszi ki: Október 26-án Campetól *Amerika fölfedezését*,[2] Claudius *Über die Kunst sich beliebt und angenehm zu machen*[3] czímű művét, Hilmar említett franczia nyelvtanát és Theophrastus jellemrajzait német fordításban.[4] Október 30-dikán egy franczia német anekdóta-gyűjteményt,[5] talán meg akarván kisérteni a két nyelv egybevetését, Cristoph Cellarius *Conciones civilesét* és Budai Ézsaiás *Magyarország historiáját*. Nov. 13 dikán egy *Chrestromathia latinat*[6] (Monasterii. 1781.)

[1] Plato: *Phaedon;* aus der Griechischen übers. und mit Anmerk. von A. W. Ortlob. Frankf. und Leipzig. 1771.

[2] Campe (J. H.): *Amerikának feltalálásáról, a gyermekek és az ifjak kedvekért.* Németül irattatott hasznos és kedves könyv, melyet némely hazájok nyelvében gyönyörködők magyarra fordítottak. I—III. Kolozsvárat. 1793.

[3] Drei Theile. Leipzig. 1797—1800.

[4] *Teophrastus u. de la Bruyere Charaktere.* Mit e. Vorr. von den Vorzügen u. Eigenschaften der Moral. Schilderein von Jh. Siegm. Kiesling Nürnberg. 1754. Bauer u. R.

[5] *Neue Sammlung v. launigten Anekdoten französisch und deutsch.* Wien.

[6] *Deutsche und lat. Chrestomathie, oder Samml.*

a *Der evangelische Christ* (Pressburg. 1884.) és Fock (Th. Georg.) *Anleitung zur Gründlichen Erkenntniss der christlichen Religion* (Wien. 1794.) czímű művét. Decz. 11-én Budai Ézsaiás *Közönséges historiá*ját* s magánál tartja február 19-ig, ekkor kiveszi Campe német útleirásainak IV. kötetét. Márczius 5-dikén Bredov (G. G.) *Umständlichere Erzählung der merkwürdigen Begebenheiten aus der allgemeinen Weltgeschichte*** czímű művét; Matzisfalvy Göttfy Borbála *Hora pórhadát* és *Columbust*.

Az 1837/38-dik évről a következő műveket találjuk nevére bejegyezve: szeptember 11-éről a *Fillértárt*;*** okt. 15-dikéről a Homokay Pál-féle *Kis koszorút* (Selmecz. 1832.); jan. 2-dikáról a Cicero szónoklatait latin nyelven; január 18-ról Horatiust, melyet február 20-dikán és márczius 20-dikán újra kivesz s magánál tartja az év végéig.

auserles. Stellen etc. zum Gebrauch der dritten Schule. (Von Ksp. Zumkley). Münster. 1781.

* Készítette tanítványai számára. I. Debreczen. 1800.

** Dritte verm. u. verb. Aufl. Reutlingen. 1812.

*** *Fillértár.* Mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére. Kiadta és nyomtatta ifj. Schmid Antal. Pozsonyban. I. évi folyamat. 1834. 1—52. sz. 408. l. kőmetszetekkel.

E könyvczímekből mindenesetre lehet egy pár következtetést vonni. Míg egyrészt az vehető észre, hogy több könyvet csupán kiváncsisága kielégítése végett vesz ki rövidebb időre s ezt kivált az első évben teszi; másrészt kitűnik belőlök olvasmányainak határozott iránya és komolysága. A kivett és az elolvasott könyvek kiválóan a magyar és az egyetemes történet s a költészet körébe esnek, egy pár mulattató és útleíró művet leszámítva. Legkedveltebb könyvei tehát a Budai-féle történelmi művek, egy pár német és latin hasontartalmú mű és Horatius voltak, melyeket hosszasabban tart magánál s újból kivesz. Olvasmányai mutatják továbbá, hogy jól tudott németűl és latinúl egyaránt s ez utóbbi nyelvben ízlése a legnagyobb latin költőhöz, Horatiushoz vezeti; már most elébe teszi Ovidiusnak s utóbb is vitatja elsőségét.

Horatiusnak különösen ódáit kedvelte, utóbb könyv nélkűl tudta őket s egy kis alakú kiadását folyton mellénye zsebében hordta. Kedvelt ódája az «æquam memento» kezdetű volt, s valóban azt hihetni, hogy a Horatius férfiasságot és az élet csapásaival szemben nyugalmat tanító költeményei befolytak utóbbi nehéz küzdelmeiben lelkének megszilárdítására.

Ugyanez időben ébredez költői hajlama is és talán ez volt fő oka Horatius iránti vonzalmának.

Költői hajlamát pedig a szerelem ébreszté fel, melyről 1845-ben az *Uti jegyzetek*ben ezt írja:

«Aszód — ! — ! ! —

Csak egyszer kellene ezt a szót tőlem hallanod, s azonnal kitalálnád, hogy én itt három esztendeig tanultam ... akarom mondani: jártam iskolába.

S mily eseménydús három esztendő!

1. Itt kezdtem verseket csinálni — —
2. Itt voltam először szerelmes — —
3. Itt akartam először szinészszé lenni.

A verselés a szerelem eredménye volt. A szinészszé lenni akarásnak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes.»

E helyen világosan szerelmének tulajdonítja a verselés kez lését, s ha ezt nem csak humoros megjegyzésnek veszszük, akkor I. éves syntaxista korában kezdett verselni, mert ekkor történt, hogy beleszeretett Cancriny Emiliába, egy evang. lelkész özvegyének leányába. A jó barátok közűl Esztergályi Mihály (a csomádi ev. lelkész fia) egy penczi (Csörföly Hermin nevű) leánykáról ábrándozott, Dömök Eleknek szintén volt választottja, ki mint a többiek is, iskolába járó leánykák valának.*

* Dömök Elek: *Petőfi ifjúkorából* czímű czikkében azt állitja, hogy ő mint II. éves syntaxista, már Lo-

«Soha meg nem szólított szépeinkhez — titokban — verseményeket csináltunk, mond Dömök, melyek, Petőfiét kivéve, rosszak voltak s melyeket az illetőknek soha sem kézbesítettünk.» De Koren és Kemény előadása szerint Petőfi prózában írt leveleit s Esztergályi az ő verseit mégis megpróbálták az iskola szarúfája alá dugva s a leánytanító öcscse által a leánykák kezeihez juttatni és ez úton megtudta a leányiskola tanítója, ki bejelentette Korennek. A tanár a büntetésben olyformán járt el, hogy Petőfit és Esztergályit külön ültette, melléjük Dlhányit és Dömököt s bemutatta őket az osztálynak, mint a két vőlegényt és vőfélyeiket. A büntetés enyhének látszik; de erkölcsileg mégis megszégyenítő s bizonyára ez az egyik oka, hogy utóbb a költő nem sok tisztelettel gondolt egykori tanárára. Petőfi később 1841-ben *Galga partihoz* czímű költeményében is említi e szerelmét:

«Lángszerelmem szép viszonzója,
Barna lány,
Emlékezve küldsz-e még sohajt a
Szív után,

sonczra ment s Petőfivel Aszódon két évet járt. Az esetnek tehát világosan az I. syntaxista-korban kellett történni. (*Üstökös.* 1877. 13. sz.) Lásd Kemény Mihályt is, ki helyreigazítja Dömököt. (*Fővárosi Lapok,* 1877. 148. sz.)

Melyet annyi kéjnek bölcsejében
Ringatál,
Melynek első éneket lantjára
Te csalál?»*

Alakjára nézve Sándor ebben az időben vékony, hosszúnyakú, előrehajlott termetű fiú volt, éles fekete hajjal, észrevehető orrhanggal s télen is kihajtott ingallért viselt.** Tehát a serdülő, növendék ifjú áll előttünk, kinek lassankint lelki élete még jobban átalakúl, mint külseje. Tanulmányai, ébredő érzelmei, hivatásáról homályos sejtések már II. éves syntaxista korában kifejték öntudatát és önérzetét egyaránt. Költői gyakorlataival egyidőben jelleme s kedélyélete megváltozik, a gyermekből kifejlik a serdülő ifjú. Tanárával gyakran összetűz, a társak mulatságaiban csak alkalmilag vesz részt, komoly és magába zárkózott lesz, s életpályáról gondolkozik, mely homályos sejtelmeinek megfeleljen. Magyarságára ekkor kezd először büszke lenni s tagadja, hogy szláv vagy tót eredetű. E mellett öntudatára jut, hogy tanárának is szláv rokonszenvei vannak, s efféle hatásnak kell tulajdonítanunk, hogy

* *A hűtelenhez* czímű, Selmeczen írt költeményében is a «csalfa Emmá»-t emlegeti.

** Sárkány Sámuel levele Ompolyi Ernőhez. (*Hon.* 1879. 34. *Fővárosi Lapok.* 1879. 34. sz.)

1837-ben Korennél egy kukoriczatörés alkalmával oly «nemzetiségi dühbe» jött, hogy így kiáltott fel: «A tótok közt egy becsületes ember sincsen.»* A pajtáskodás helyett meghittebb szívet keres, mely rokon az övével s már ekkor mutatkozik az a tulajdona, hogy kevés kiválasztott iránt érez melegebb vonzalmat. Számos tanulótársa nevét ismerjük e korból, kik többé-kevésbbé írtak is róla, mint Sárkány Sámuel, Kemény Mihály és János, Neumann Károly, Dlhányi Zsigmond gymn. tanár Szarvason, Sárkány János szarvasi ev.

* Koren levele. *Vasárnapi Ujság.* 1875. 22. szám. Koren e szláv rokonszenve kiviláglik abból a megjegyzésből is, melylyel Petőfi e mondását kiséri: «Pedig édes anyja, Hrúz Mária, turóczmegyei származású nő, csak hibásan beszélt magyarul és ennek huga, későbben Taska Sámuelnek, sok éven át aszódi érdemes kurátornak második neje s szintén igen derék asszony, magyarul nem is értett, atyja pedig felsőbb nógrád-megyei származású lévén, a magyar nyelvet csak mint mészáros sajátította el.» Koren otthon tótúl szeretett beszélni s megpróbálta a tanulók közül is többeket rábeszélni, hogy tótúl tanúljanak, némelyeket tanított is e nyelvre. (Kemény János kis-kőrösi evang. lelkész a szerzőhöz, ki Koren szláv előszeretetét szintén megerősíti.) Koren 1893 ápr. 17-én halt meg, mint nyug. szarvasi evang. tanár. Halála alkalmából a lapok bőven megemlékeztek róla s a *Vasárnapi Ujság* adta arczképét is. (1893. 20. szám.) L. *P.-M.* VI. 72. l.

lelkész stb.; de melegebb barátságban csak Dömök Elekkel és Esztergályi Mihálylyal élt s Dömök távozása után (1837) Esztergályi maradt meghittje, kivel kölcsönösen felolvasták egymásnak verseiket. Együtt elvonúlva merűltek el Ovidius *Amorum libri*jébe s csak ritkán történt, hogy mások előtt is olvasott volna fel verseiből.

E határozatlan vágyak idejében történt, hogy Balogh István és Gaal Mihály, mint első tag, igazgatása alatt színészek menének Aszódra. Sándor egész rajongása a színészeti pálya iránt, mely már Pesten létekor eltölté gyermeki lelkét, két évi szunnyadás után újból lángot vetett s a serdülő ifjúban egész határozott komolysággal születik meg az elhatározás, hogy színészszé lesz s pedig azonnal.

Tanulótársai azt mondják, hogy egy Borcsa nevű fiatal énekesnő iránti lelkesedése vonta a színi pályára s Kemény János szerint ezt ő maga így beszélte el nekik utóbb a pozsonyi ligetben (Au) sétálva.* Bárha nincs ok ez adat hitelességét kétségbe vonni; de bizonyos, hogy a színészet iránti szenvedélye egyedűl is megfejti gyors elhatározását s utóbb sincs nyoma, hogy

* Kemény János: *Adatok Petőfi Sándor életrajzához. Koszorú.* V. 1881. 143. l.

ezen kívül e pályára egyéb körülmények is lényegesen vonzották volna.

Gyors elszánással beállít tehát egyszer a kis társulat igazgatójához, s kéri, hogy fogadja be színésznek. Az igazgató iskolai bizonyítványt követelt. Elment tehát Korenhez s bizonyítványát kérte. Koren természetesen nem adta ki, sőt ha idején el nem menekűl, megpálczázza. E helyett azonban megírta apjának. «Professorom (isten áldja meg őt!) — mond Petőfi az *Uti jegyzetek*ben — jónak látta, tettbe menendő tervemet egy oly férfinak megírni, kinek eléggé nem dicsérhető tulajdonsága volt: a színészetet csodálatra méltóképen való módon gyűlölni. Ezen ritka tulajdonú férfi történetesen épen az atyám volt, ki — mint jó atyához illik — a veszedelmes hírvétel után egy perczig sem késett pokoli örvénybe sülyedendő fia megmentésére rohanni. S istentelen szándékomtól csakugyan eltérítettek atyai tanácsai, melyek még hetek múlva is meglátszottak… hátamon és lelkem porsátorának egyéb részén.»

Az apa tehát a Koren jelentésére rögtön Aszódon termett s a vele való beszélgetés után Sándort keményen elverte. A büntetésből azonnal kitetszik, hogy az apa már ekkor nem bírta megérteni fiát s ettől fogva több éven át tart köztük az idegenkedés: a fiú az iskolában börtönt,

apjában zsarnokot lát, kitől szabadulnia kell. Az esemény annyira hatott rá, hogy 1847-ig sem bírta feledni s *Első esküm* czímű költeménye erre az eseményre vonatkozik. Itt azt mondja, kivált azért akart színészszé lenni, hogy «szabad, hogy független» legyen, s úgy látszik, apja szigorú büntetése daczára is elment volna velök; de a színészek távozása napján Koren őt egész nap csukva tartotta. Ekkor már nem az fájt neki, hogy színész nem lehet, hanem hogy maradni kényszerítik s azért mondja:

«Nagy és szent esküt mondtam börtönömben:
Hogy életemnek egy fő czélja lesz,
S ez: a zsarnokság ellen küzdeni.»

Bárha Koren emez eljárásáról egyetlen följegyzés sem szól: de ismerve a Petőfi makacsságát és Koren szigorát, nem látszik valószínűtlennek.

Dacza azonban mély fájdalma mellett sem vitte szakadásra ekkor még a dolgot. Szép eredménynyel végzi a II. syntacticai osztályt, az egész évről csak 9 mulasztása van bejegyezve s osztályzata, a természetrajzot kivéve, mindenből kitünő. Az aszódi 3 évről szóló bizonyítványa tehát a következő:

Relatio de Studiosa Juventute Grammaticalium Scholarum Aszodiensium Anno 1835—36, 1836—37, 1837—38.

Numerus	Nomen et Cognomen, Aetas, Religio	Gens seu Natio, et Comitatus	Pater vel tutor ejusque Conditio et Habitatio	Annus et schola, quam frequentavit	Profectus in									Absentiae et observantium
					In res et ling. lat.	doctr. relig. christ.	historia universalis	Geographia	hist. naturalis	lingva hungarica	Arithmetica	In lingva Germ.[1]	hist. Hungariae	
1835/36. 33.	Petrovics Alexander, 13 anni. Aug. Conf.	Hungarus, Kis-Kőrös, Pestiensis	Stephanus, Lanio in Szabadszállás in Cumania	Grammatista II. anni	e	e	E	E	e	e	e	—	—	27. ab. morb.
1836/37. 40.	« « 14. anni. «	«	«	Syntaxista I. anni	E	E	E	E	E	E	E	—	—	4.
1837/38. 40.	« « 16. anni. «	«	«	Syntaxista II. anni	E	E	E	E	e	E	E	—	—	9.

[1]) A német nyelv csak 1837—38-ban lett rendes tantárgy az alsó osztályokban.

Ez a három esztendő tehát nem tölt el haszon nélkűl. Koren nagyon sokat dolgoztatván magyarúl, latinúl és németűl és folyton szavaltatván e három nyelven, e két utóbbiban Sándor nagy eléhaladást tett. Mikor Aszódról eljött, latinúl és németűl «elég helyesen» beszélt, a német beszédben Neumannéknál is alkalma lévén a gyakorlatra; tanulótársai közűl a legszebben írt és rajzolt s osztályában első volt. E mellett Korentől zongora-órákat is vett vagy hat más társával együtt, habár csekély sikerrel. Többet nem is tanúlt zenét sem előbb, sem ezután. A bécsi zongorát utóbb is sokáig tartogatta Koren kikopott billentyűivel, látogatóinak mondogatva: «Ezen a zongorán tanúlt tőlem Petőfi zongorázni.»* A magyar irályban pedig annyira kitűntette magát, hogy az akkoriban szokásos búcsúzó (valedictio) megírásával és elmondásával Koren, ki ezt rendesen maga írta, most őt bízta meg. Ez a vers az egyetlen, mely aszódi tanulókorából ránk maradt; áll 54 sor hexameterből s mindenesetre tanúságot tesz a költő e korbeli érettségéről. Nemcsak hexameterei folynak könnyen, hanem abban az elrendezésben, hogy előbb Ovidiustól, Nepostól búcsúzik el, aztán az aszódi ev. egy-

* Réthy L.: *Adatok Petőfi ifjúságához. (Magyarország.* 1879. 46. sz.)

ház és pesti ev. esperesség felügyelője, báró Podmaniczky Lajostól, az ünnep hallgatóságától,* a tanártól s végre tanulótársaitól, világos és tervszerű compositio nyilatkozik s jele a 15-ödfél éves ifjú tiszta gondolkozásának.** A hálás aszódiak 1875-ben szintén emléktáblával jelölték meg az algymnasiumot, melyben Petőfi járt e három év alatt.

* Sárkány Sámuel főesperes, Esztergályi Mihály alelperes, Braxatoris Károly dekán, Valentiny János nógrád-megyei főesperes stb. (Baróti: *Petőfi költeményeinek első kritikai kiadásáról.* Külön lenyomat. *Egyet. Phil. Közl.* 1894.)

** A költemény czíme: *Búcsúzás 1838 esztendőben*, megmaradt; mert Koren csekély változtatással beírta egy kézirati könyvébe. (Baróti id. h.)

V. FEJEZET.

Selmeczen.

(1838 aug. 31-től 1839 febr. 15-ig.)

Szülőinek vagyoni helyzete. — Bukásuk okai. — Sándor katona akar lenni. — Selmeczre megy. — Tanárai. — Tanítás módszere. — Tanulásbeli hanyatlása. — Ennek okai. — Kedvelt tárgyai. — Német színészek Selmeczen. — Félévi eredmény. — Önművelődése. — A «nemes magyar társaság». — A «tót irodalmi kör». — Munkálkodása a magyar társaságban. — Szeberényi Lajos. — A költő külseje. — Szeberényi megjegyzése a költő természetéről. — Ennek czáfolata. — Lakótársai. — Az események hatása 1830/40 között.

Ez évek alatt, a míg Sándor 1830-tól különböző helyeken járt iskolába, szülei folyvást Szabadszálláson laktak. Mint bérlő, apja összesen 10 évig bírta a városnak részint mészárszékét, részint korcsmáit és szigeti majorját s e 10 év alatt 1840 novemberéig összesen 24,539 váltóforint bért fizetett, a mint ez Szabadszállás tanácsa bizonyítványából világos.*

* L. erről és Petőfi szüleinek ez időbeli viszonyairól főkép Kacziány Géza: *A jó öreg korcsmáros* czímű czikkét. (*Koszorú.* 1882. VIII. 506. l.)

Több éven keresztül dolguk itt is nagyon jól folyt. Vagyonukat meggyarapították; 1837-ig majdnem minden évben vettek valamit, 1832-ben esztrengahelyet * 200 frton, 1833-ban földet és szőlőt 75 frton, 1834-ben és 1835-ben földet 585 frton, 1836-ban szőlőt és földet 1455 frton, 1837-ben szárazmalmot, földet és kertet 840 frton, 4 ökrön s a fentebb említett esztrengahelyen. A szabadszállási tanács 1838. jun. 22-iki bizonyítványa szerint volt 29³/₄ rész hold földjük, jókészületű tanyai épületekkel, egy szárazmalmuk malomházzal, 500 barázda szőlőjük, egy szérüs-kertjök, belső kertjök, belső telkök, mely józani földjökkel együtt 7¹/₂ holdat tett, melyeket mintegy 8400 frton vásároltak. Ezekhez vehetők a mesterség folytatásához szükséges barmok s egyéb ingóságok. Így számítva, az öreg Petrovics vagyonos embernek volt mondható. Erről az időről mondja a költő, hogy:

Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt,
Alig tudta számát ökrének, lovának.

Vagyonosodása némileg merészszé is tette s nagy részben ez lett vagyoni romlásának oka. Nem elégedett meg a szabadszállási bérlettel, 1837 elején kivette az ercsi mészárszéket is három

* Juhfejő-hely.

évre 3000 váltóforinton, melyet 3000 váltóforint kautio mellett egy Matulay András nevő székálló legényére bízott, s távoli lakása miatt nem gyakorolhatván felügyeletet, helyettest állított maga helyett 300 frt bérfizetéssel, ki a szükséges számadásokat vezesse.

Ekközben eljött az 1838-diki tavaszi árvíz. A Duna egész Szabadszállásig hatolt, a talajvizek magasra emelkedtek, lakóháza és 28 öl tanyai épülete romba dőlt, házi eszközei nagyobb részt az árvízbe vesztek, úgy hogy kénytelenek voltak Kovács Péter nevű szomszédjokhoz költözni egy időre s féltőbb holmijokat a szomszéd Fülepszállásra vinni.*

Az árvíz azonban a szerencsétlenségnek csak kezdete volt. Hozzá járúlt a mostoha idő, terméketlenség is. E mellett ercsii székálló legénye is rászedte Petrovicsot. Ez ugyanis 1837. februárjától 1838. februárjáig az ercsii mészárszék forgalmából 12.002 vfrtot adott át neki, s egyszersmind kifizetvén a 3000 frt évi bért is az ercsii uradalomnak, összesen 15,002 v.-frtot szolgáltatott át. Ekkor a bevételek további befizetését megtagadta s követelte vissza 3000 frt kautióját, melyért egy pillanatig sem akart várni, hacsak

* *Protestáns egyházi és iskolai lap.* 1887. 15. sz. és *Pesti Napló.* 1881. 93. sz. *Petőfi gyermekkoráról.*

nem ad neki Petrovics kötelezvényt 5000 váltóforint tartozásról, mely esetben hajlandó elvárni 1839 őszéig. Petrovics «az ostromló évszaknak engedvén» s nem tudván fizetni, az 5000 frtos kötelezvényt kiadta, bárha Matulay András a napi bevételekről szóló jegyzőkönyvek szerint tényleg 18,270 frt 56 krt kellett volna, hogy befizessen s így 3268 frt 36 krral többet, mint átadott.

A Petrovics kára tehát többszörös lőn. Egyszer e 3268 frt 36 krról, mindőn szorúltságában kiadta az 5000 vfrtról szóló kötelezvényt, lemondott s a törvény utóbb úgy is tekintette; elvesztette továbbá a perpatvar miatt az ercsii bérlet 1/4 évét, mi alatt mégis kellett a bért érte fizetni s végre még tartozott 5000 vfrttal. Ebből 1839 nyaráig letörlesztett 2500 frtot, de a másik 2500 frtért adósa tovább várni nem akarván, beperelte őt s birtokaira az árverést kitűzték 1839. aug. 21-ére. Ekkor a megszorúlt apa 1839. jul. 26-ról jogorvoslatért folyamodott a nádorhoz, részletesen fölfedvén székálló legényének csalását, — de siker nélkűl. Az árverés megtörtént s vagyona lényegesen megapadt.

Ámde ez még mind nem tette volna tönkre a családot. A kiegészítő adatokat Orlay adja hozzá. A legsúlyosabb eset a következő: Salkovics Mihály, Petrovicsnak neje révén, mint láttuk, egyik közeli rokona, mészárszékbérlő volt Sz.-Fejérvárt s

mint ilyen, a Gasner-családtól a város szélén nagy összegen egy majort vásárlott. Készpénze kevés levén, a hiányzó összeget kölcsön vette s a többek közt 2000 pengőforintot (5000 vfrt) kért kölcsön az öreg Petrovicstól, ki e mellett még más kölcsönéért is jótállott. Salkovics Mihály azonban utóbb fizetni nem bírván, a major az előbbi tulajdonos kezébe került vissza, s Petőfi apjának nemcsak pénze veszett oda; hanem a jótállott összeget is meg kellett fizetni, a melyre aztán szabadszállási még megmaradt vagyona ráment. Ez befejezte bukását, mely 1840-re teljes lett, s már 1838 végére is a szükség akkora volt, hogy a mint meglátjuk, Petőfi Selmeczen kénytelen volt az «alumneumban» kosztozni. Erről mondja a költő:

Pénzét a hitetlen emberek csalása,
Házát a Dunának habjai vitték el;
Igy szegényűlt el a jó öreg korcsmáros...

Különösen az utóbbi esetet mindig úgy említette, mond Orlay, mint atyja bukásának fő okát.*

A felsorolt adatok könnyen megmagyarázzák a szigort, melylyel az apa fiának bárminő félre-

* *Adatok Petőfi életéhez. Budapesti Szemle.* XIX. 4. lap.

lépését is bünteté s ingerűltsége minden hírre növekedett. Az apa és fiú között a félreértést a szűnidei otthonlét 1838. nyarán csak fokozta; heves jelenetek történtek, az apa nagyobb szigorúságra érezte magát feljogosítva; Sándor pedig annyira tűrhetetlennek érezte helyzetét, hogy azt mondta, inkább katonának megy.

«Jól van fiam, mondá az apa, katona lehetsz, de magam tisztességes módon elkisérlek az illető helyre.» Úgy is történt. De midőn a felfogadó tisztek, kik hihetőleg még gyengének és fiatalnak is találták, azt mondták neki: «öcsém, mint katonának, a katonai rendhez, subordinatiohoz kell szabnod magadat,» — kedve ment az elhirtelenkedett szándéktól.*

Ekkor az anya közbelépésére lecsillapúlván a családi zavar, el lőn határozva, hogy Sándor az új iskolai évvel Selmeczre megy.

Több helyt olvasható az a föltevés, mintha Sándor azért ment volna a távoli Selmeczre, hogy szülői elszegényedése miatti megváltozott helyzetét eltitkolja az ismeretlenebb környezetben. Ez nem való. Az alföldi particulákban végzett ev. tanulók többnyire vagy Pestre, vagy Selmeczre mentek, ritkábban Pozsonyba vagy Losonczra. A selmeczi lyceum azonban akkor mindannyi

* *Vasárnapi Ujság.* 1875. 22. sz. *Koren levele.*

közt a legnépesebb volt s szervezete is, kivált 1808 óta, midőn kerületi gymnasium lőn, sok tekintetben jobb vala, mint bármelyiké. Ugyancsak az ev. egyházkerület díszes kétemeletű épületet emeltete számára, mely 1830-ban avattatott föl s 1836-tól fogva lyceumnak nevezték, mely nevét maig is hordja,* bárha most már theologiai tanfolyama nincs. Egészen természetes volt tehát, hogy Petőfi Selmeczre menjen, ha Pestre menni nem akart.

Kitünő osztályzatú bizonyítványt (cum calculo eminentis) vitt oda s 1838-ban aug. 31-én íratkozott be, mint rhetor primi anni (V. oszt.), születése helyéül Kis-Kőröst nevezvén meg; de nem érthető okból magát 17 évesnek mondá, holott csak 15½ éves vala. Tanterme, mert itt már minden osztály külön tanterembe járt, a lyceum kapuján bemenve, jobbra az első volt s ide járt 89 más társával együtt; mert az I—II. éves rhetorok közösen hallgatták a tantárgyakat.

Az osztályt két tanár oktatta: Boleman István, ki ez évben az igazgatói tisztet is vitte és Lichard Dániel (Lichardus). Dezséri Boleman István (azelőtt losonczi ref. gymn. tanár), ki a költészettant, fordítást latinból magyarra, a latin

* Breznyik János: *A selmeczbányai ág. hitv. evang. egyház és lyc. tört.* II. és III. füz. 312. l.

stylgyakorlatokat s a földrajzot tanította, általában nemcsak az ifjúság kedvencze; de egyszersmind a lyceum hírnevének egyik fő oka volt. Rhetoricai előadásai, az ő ékes latinsága, melylyel a tanulókat is nem csak jó latin stylistákká növelte, hanem latin verselőkké is: okozta azt, hogy a két rhetoricai osztály soha sem volt oly népes, mint az ő idejében 1837 és 1841 között. E mellett «külsőleg is szép, tekintélyes, megnyerő alak» volt; «világos, érdekkeltő fejtegetéseivel, bármily tantárgyat adott elő, tanítványaival meg tudta kedveltetni».* Erre czéloz Petőfi is Csörföly Lajoshoz Pozsonyba írt levelében (1838. nov. 1-ről): «Azon szomorú hír volt, hogy a mi derék Bolemanunk hozzátok fog költözni, de hála az égnek meg nem történt.»** Ebből az látszik, hogy Petőfi is kedvelte őt, jóllehet magyarúl nem tudott jól; előadni épen nem. Népszerűségének egyik oka szabadelvűsége volt a vallásban; ezzel azonban épen tekintélyénél fogva sokat ártott.

* Breznyik, id. h. h. 304. l.

** Jelenleg a Petőfi-társaság birtokában. Kiadva hibásan Baróti: *Petőfi újabb reliquiái.* 79. l. V. ö. *Össz. M.* VI. 91. l. Megjegyezzük e helyt, hogy az idézetek szövegét az *Összes Művek* szerint adjuk, noha régibb szövegekre történik az utalás; mert akkoriban azokon kívül, melyeket kijavítottunk az eredetiekből,

Lichard, a másik tanár, ki a hittant, római régiségtant és magyar történetet adta elé, 1838 nov. 9-én foglalta el székét; azelőtt ochtinai ev. lelkész volt. Magyarúl nem tudott, érzelmeire nézve magyarellenes vala s ő alapítá mindjárt odaérkezte után «a nemes magyar társaság» mintájára és ellensúlyozására a tanulók egy részével a «tót irodalmi kör»-t, melynek főczélja a tót nemzetiségi érzület, szláv szellem keltése és ápolása volt.* Vele kezdődnek az első nemzetiségi torzsalkodások a tanulók között. Ezért és szigorúságáért kezdettől fogva nem kedvelték; bárha alapos, bő tudományú, lelkiismeretes ember vala is különben.

A tanítás módszerének ismertetésére szolgál az a körűlmény, hogy a rhetoricában már minden tantárgyat latinúl kellett tanúlni, kivéve egy-egy latinúl fejtegetett szakasznak magyarra fordítását. Kevésbbé volt háttérbe szorítva a német nyelv, melyet úgy fordításoknál mint a szavalatokban használtak és gyakoroltak. A latinban annyira kellett vinni, hogy a tanulók latin szónoklatokat írtak és szavaltak el az órákon, melyeket a többiek latin nyelven bírálták meg; a latin

azok álltak rendelkezésünkre. A régi szövegekre utalást mégis meghagytuk, könnyen megérthető okokból.

* Breznyiknél 453. l.

verselésben pedig a stylus órákon extemporizáltak, egy-egy feladott tárgyról hexameteri vagy más classicai mértékű verseket kelle mondani, melyeket a táblára fölírtak.

Sándor a tanév elején Selmeczen is épen oly szorgalmas tanuló volt, mint Aszódon; de a latin verselés és beszéd a felelésnél több nehézséget okozott neki, mint a jobb selmeczi tanulóknak. E mellett a kedvelt tárgyak iránti vonzalma jobban előtérbe lép. De habár ezeket s köztök a költészettant is jól értette, nem lévén magoló természet, feleletei kevésbbé voltak szabatosak, mint a tanár várta volna. A magyar verses gyakorlatokban ő volt a legjobb, s mint Lehoczky Pál,* egyik volt tanulótársa mondja, ezekben neki s másoknak is segített; de a latin hasonló dolgozatokban már ő szorúlt Lehoczky segítségére.**

Ha azonban az iskolai rend már Aszódon is terhes kezdett lenni, ezt Selmeczen Lichard odamenetele óta több körűlmény tette még kellemetlenebbé. Ilyen már az is, hogy a tanulók túlnyomó része német és főleg tót vala, a hangulat tehát nem magyaros. E mellett Lichard a magya-

* Jelenleg nyugalmazott kir. főmérnök Beszterczebányán.

** Koronczy Imre: *Petőfi életéhez. Figyelő.* XXVII. 54. l. és Lehoczky levele a szerzőhöz.

ros szellem ellensúlyozására szította is a szlávos hangulatot, s Petőfit annál nagyobb ellenszenvvel nézte; mert szláv eredete daczára magát kúnfiúnak mondta s túlzott magyarságában csakis született magyarokkal társalgott. E körűlmény ébreszti föl az ifjú erős hazafiasságát s már ekkor gondol rá, hogy szláv hangzású nevét megváltoztassa. Lichard tehát lényegesen hozzájárúlt, hogy kedvét veszítse az iskolához. Ezekből érthető meg, hogy csak a szüreti szűnideig volt szorgalmas. Ekkor okt. 10—24-dike körűl Osztroluczki János és Kosztolányi tanulótársaival újra Penczre megy, már említett nénjéhez,* hol «két hétig mulat»; de visszatérte után szorgalma hanyatlik s kedvét mindinkább veszti. Sokat olvas, de nem a tantárgyakat. «Az irályban tanulótársai közt legkitűnőbb» folyton; «legkedvesebb tudománya a magyar történet volt, melyben való jártasságát bámultam, — mond Szeberényi, — s ezt az akkori legjobb magyar könyvekből szorgalmasan tanulta»; ** de egyébbel nem igen foglalkozott.

Tanárai előtt természetesen a leghanyagabb-

* L. idézett levelét Csörfölyhez. Ebben írja, hogy okt. 13-án nem volt Selmeczen.

** Szeberényi Lajos: *Néhány év Petőfi életéből.* 11. lap.

nak, korhelynek kezdett föltűnni, kik, mint Szemerényi az id. helyen sejteti, a «szajkó módon» való tanulást kedvelték s bárha a költészettan a történelem mellett csaknem «kizárólagos tanulmánya» vala, mégis, midőn az iskolában egyik dolgozatát felolvasta, Boleman nem akarta elhinni, hogy ő írta. Röviden, nem ismerték s nem akarták őt ismerni, egyelőre legalább nem; s az csak utóbb történt, hogy Boleman szerint is ő volt osztályában a legügyesebb verselő s hogy eltávozta után egy ily feladat alkalmából, melyet a tanulók rosszúl csináltak meg, őt e szókkal dicsérte meg: «Ille lurco Petrovics hoc scivit» s mondogatta, hogy belőle még egykor költő lesz.

Nem lehetetlen, hogy szegénysége is lényegesen befolyt az iskolai élettől való elkedvetlenedésére. Ámde legfőbb ok volt a teljes szabadságra törekvés, mely már Aszódon kedvencz eszméje s mely a nagy szűnidőn otthon sem hagyta nyugodni. Október végétől kezdve tehát gyakran, minden fontosabb ok nélkűl kimaradt a leczkékről vagy ha felszólították s készületlen volt, mi gyakran történt, egyszerűen «non sum paratus»-t jelentett. Ezt valószinűen néha daczból is megtette. A kimaradásoknak pedig más kellemetlen eredménye is volt. Ő t. i. mint szegény s Aszódról kitűnő bizonyítványt vitt tanuló, ebédet a lyceumi alumneumban kapott; ennek szabályzata szerint,

ki a leczkéken nem jelent meg s betegséggel nem igazolta elmaradását, ebédet nem kapott. Ő, ki nem is akarta magát igazolni, sokszor volt csak arra a félkosztra utalva, melyet házigazdájánál fogadott. Barátai gyakran ösztönözték, hogy színleljen betegséget; de nem volt rávehető s aztán úgy fogtak ki rajta, hogy utánozván írását, nevében betegséget jelentettek; így aztán Lehotzky Pál, ki ekkor VI. oszt. tanuló és az alumneumban attendens volt, több ízben ebédet küldhetett neki valamelyik kisebb tanulótól.*

Rossz hirét tanárai előtt nagyban fokozta szenvedélye a szinház iránt. «Most nálunk Német vagyis német szinészek vagynak, s én ugyan szorgalmatosan látogatom a szinházat» — írja Csörfölynek idézett levelében nov. 1-jéről. Tehát már akkor újra feléledt a ki nem aludt szenvedélyes vágy a szinészet iránt. Hogy a karzati jegyet megválthassa, mit nélkülözése mellett nem bírt volna tenni, eladogatta holmiját s esténként gyakran kimaradt hazúlról. Ebben az időben ő egy Proszperinyi Mihály nevű nyugalmazott kamara-hajdúnál volt szálláson és «félkoszton», s

* L. Koronczynál az id. helyen, 52. l. Rendszerint Zeltenreich Zsigmond, akkori I. o. t. vitte el Petőfinek az ebédet. Jelenleg nyug. városi hivatalnok Besztercze-bányán.

vele együtt lakott Krupecz Imre, Szalay Frigyes és Plachy Samu is, szegény tanulók módjára, a hajdúval közös szobában.* Ez a hajdú maga iszákos volt s mámoros fővel magyarúl és tótúl a legképtelenebb és értelmetlenebb verseket diktálta a tanulóknak, melyek közűl kettőt Petőfi is följegyzett Csörfölyhöz intézett levelében s más kettő Szeberényi Andornál olvasható.** — Ez volt Sándor házi gazdája, ki látván kikimaradását s azt, hogy holmiját eladogatva a tilalom ellenére is szinházba vagy épen korhelykedni jár, bevádolta tanárainál. Ezek könnyen hitelt adtak a vádnak, részletesebben nem jártak utána; hanem az iskola szabályai szerint megintették, megdorgálták s hihetőleg értesítették róla atyját is. A dorgálásnak nem lett eredménye. Petőfi még jobban elidegenedett tőlök s megúnt leczkéiktől. Egy részt még inkább csupán kedvencz tantárgyainak élt, más részt csak eljárt a szinházba. Erre házi gazdája is értesítette atyját, őt romlottnak, korhelynek rajzolván, mire az apa fenyegető levelet írt. Mikor aztán 1839. febr. ele-

* Özv. Blahóné házában, a Felső-Rózsa-utczában, melynek Proszperinyi akkor bérlője volt. Sulcz Endre selmeczi lyc. tanár levele a szerzőhöz.

** *Petőfi Selmeczbányán.* Szeberényi Andor levele a gymn. igazgatóhoz. (*Koszorú.* 1882. VII. 351. l.)

jén eljött a félévi vizsgálat, Petőfi erkölcséből s a Boleman tantárgyaiból «classis primae»-t (elégséges) kapott, a Lichard tárgyai közül a hittanból, római régiségekből «classis primae ex ultimis»-t (alig kielégítő) s a magy. történelemből «classis 2-dae»-t 6 más társával együtt.

Míg tanulása rohamos hanyatlást mutat az aszódi kitűnő eredményhez képest, annál kedvezőbbek valának Selmeczen a körülmények önmívelődése folytatására s erre az alkalmat föl is használta. Hanyag vagy korhely épen nem volt; szabad idejében részint kedvelt tárgyainak feküdt neki, részint a költészetnek szentelte idejét. Kedvenczei a magyar költők közűl Gvadányi, Csokonay és Vörösmarty s ez utóbbinak költészete teszi költői fejlődésére az első komolyabb hatást. Olvasmányai fejtik irodalmi ízlését és magyar styljét, mely utóbbit az akkori oktatás egészen elhanyagolta, sőt, mint tudjuk, tanárai nem is tudtak annyit magyarúl, hogy e tekintetben tanúlhatott volna tőlük.* A magyar nyelv ugyan 1808-tól rendes tantárgy volt a lyceumban; de Severlay latin nyelvtana alapján tanították s alig számbavehető sikerrel. Tényleg csak 1839. no-

* Breznyik id. m. 315. l. szerint Boleman sem tudott eléggé magyarúl ahhoz, hogy magyar előadások tartása könnyen ment volna neki.

vemberétől kezdett működni Molitorisz Károly, az első tanár, ki a tárgyak egy részét magyarúl tanította.

A magyar nyelv és irodalom mívelése tehát majdnem kizárólag az önképzőkörökre volt hagyva s pedig a 30-as évekig nem valamely különös ellenszenv, hanem csak a kor szelleme miatt. Sőt az evang. kerületi üléseken is folytonos levén a panasz a magyar nyelv és irodalom hiányos és eredménytelen tanítása miatt, a tanári kar egész örömmel adta beleegyezését egy magyar társaság alapításához. Kezdeményezője Homokay Pál IV. éves primanus, kecskeméti magyar fiú volt, ki a pozsonyi lyceumból ment Selmeczre s az ottani mintájára szervezte itt is a «nemes magyar társaság»-ot, mely 1826. okt. 21-én kezdte meg működését. Ugyanekkor vetették meg alapját az ifjúsági magyar könyvtárnak is oly formán, hogy minden rendes tag köteles volt ebbe évenként egy könyvet ajándékozni.*

A társaság szervezete épen olyan vala, mint minden hasonlóé. Hetenként kétszer tartottak gyűléseket: szavaltak, prózai és költői műveket olvastak fel, megbírálták őket s a jelesebbeket a szerzők sajátkezűleg érdemkönyvbe írták. Az elnök tiszte volt azonban, kit rendesen a III. éves

* Breznyik, 292. és 447—452. l.

primanusok közűl választottak, a magyar nyelvtan és irodalom előadása és jeles magyar irók fejtegetése is. A tanév végén aztán nyilvános örömünnepet tartottak, melyen dolgozataikkal a tagok a nagy közönség előtt is beszámoltak.

Első tekintetre látható, hogy ezeknek az iskolai önképző társulatoknak, melyek közűl az elsőt, a sopronit, Kiss János alapította 1790-ben, a maiaknál fontosabb, valódi nemzetiségi és irodalmi hivatása volt. Ide menekűlt az oktatásból számüzött nemzeti nyelv és irodalom s ezekben növelték szárnyaikat az életre legkiválóbb íróink, kiknek első munkáit rendesen megtaláljuk egyik-másik ily kör emlékkönyveiben. Petőfi is egész lélekkel vett részt most és utóbb ezek munkásságában s bennök tette első kisérleteit. A selmeczi társulat épen 1838-ban két szakosztályra oszlott, rendesekére és kezdőkére. Emezek főfeladata a magyar nyelv begyakorlása levén, a nyelvtani fejtegetéseket ide tették át. Petőfi tehát nem kis megkülönböztetésben részesűlt, hogy bárha csak I. éves rhetor volt, egyenesen rendes tagnak vették föl.*

* A kör, midőn 1845-ben működését a helytartótanács megtiltotta, «irodalmi kör», 1881—82-ben pedig Masznyik Endre javaslatára «Petőfi-kör» nevet vőn föl. Breznyik id. művében. 292., 336., 451. l.

De 1838—39-ben létre hozta Lichard Dániel tanár a «tót irodalmi kör»-t, mely aztán 1848. utánig föntartotta magát, melynek czélja nem annyira az irodalom, mint inkább a szláv szellem, röviden magyarellenes űzelmek ápolása volt.* Természetes, hogy a két kör folyton vetélkedék egymással nemzetiségi s egyéb okokból és Lichard megpróbálta a magyar társaság tagjait apasztani is. Erre mutat a magyar társaság könyvében, hová a tagok sajátkezűleg írták be nevöket, a G. L. neve után e jegyzet: «egynehány magyar nyelvgyűlölőkkel állott szövetségbe,»** azaz átlépett a «tót irodalmi kör»-be.

A magyar társaság elnöke 1838—39-ben Szeberényi Lajos, III. és titkára Domanovszky Endre II. éves primanus voltak. Tagjai mindkét körnek csak az öt felső osztály tanulói lehettek. Ebben az évben a három primanus osztály 39 tanulója közül (VII-ben 19, VIII-ban 13, IX-ben 7) 14-en voltak a magyar társaság tagjai s a két rhetorosztály 89 tanulója közül 31-en. A beiratkozottak száma tehát az év elején 45 volt. Év közben közűlök fontos okból kilépett 3, fontos ok nélkűl

* Breznyik id. m. 453—454. és 335—339. l.

** Versényi György: *Petőfi Selmeczen. Pesti Hirlap.* 1881. *Koszorú.* 1881. VI. 91. l.

20, tehát több mint fele.* E számadatok némi fogalmat nyújtanak úgy a magyar fiúk arányáról, mint a magyar társaság fontosságáról.

Mennyire bántotta Petőfi kedélyét a szláv tanulók és egyik tanára tót nemzetiségi érzelme — könnyen elgondolható. Nemcsak az önképzés az, mi a magyar társaságba vitte. Tiltakozás volt ez egyszersmind az ifjú lelkében minden szláv eredet ellen s a nemzetiségi surlódások csak szenvedélyesebbé tevék magyar érzelmeiben, melyek első öntudatra Aszódon ébredtek lelkében. Ezért még a látszatot is elútasítja magától, hogy közéjök tartozónak gondolják. A társaság jegyzőkönyvébe szabadszállásinak iratkozik be, szülei valóban ott is laktak s a tanulók előtt és utóbb mindig kúnfiúnak mondja magát.

Petőfinél hát, bárha a társaságban a legifjabbak egyike volt, bizonyára egyik sem hordott lelkében működéséről tisztább és határozottabb tudatot. Korához és állásához képest bátran lépett fel és aránylag gyakran, összesen hatszor. Ezekről a társaság megmaradt jegyzőkönyveiben határozott adataink vannak. A kör XI. gyűléséről, 10-ed hava (okt.) 31-éről, ezt olvassuk: Petrovich Sándor sem szavalta dicséret nélkűl a «Csák»

* L. Versényi György: *Petőfi Selmeczen. Koszorú* 1881. VI. 91. l.

czímű munkát». Az észrevétel azonban ő róla, valamint az előtte szavalt Argai Jánosról az, hogy ilyen darabokban máskor «nagyobb tüzet és mélyebb érzést használjanak». «A XIII. gyűlésen, végelő (nov.) 7-én *A hűtelenhez* irányzott eszmeszüleményét olvasá Petrovich Sándor, mely felől birálója (Szeberényi Lajos) egy-két észrevételét közölvén, azt helyesnek tartá és érdemesnek emlékönyvünkbe való beírásra.» A XV. gyűlésen, végelő (nov.) 9-dikén felolvasá munkáját Soltész György «a hölgy» czím alatt, melynek hiányait s erényeit jól felfedezé s előterjeszté Petrovich Sándor.»

A XXII. gyűlésen, 1839. évelő (jan.) 9-én: «Ez évi gyűléseinket Petrovich Sándor jeles szavalása nyitá meg, s az közdicséretre méltó volt. Reguli Pál olvasá dicséretes munkáját, melyben censora, Petrovich csak kevés és csekélyebb értékű (így!) észrevételeket tett.»

A XXIV. gyűlésen, 2-ik hava (febr.) 16-án: «felolvasta Elnök urunk ezután az iskolai pályától és tőlünk búcsut vett Petrovich társunk munkáit, melyekben a költészet kecse oly kitűnő volt, hogy meglepve figyelnünk kellett, s egy szívvel, szájjal az érdemkönyvbe munkáját beírni óhajtottuk.» *

* L. Versényi Gy. id. helyen. Továbbá *Életképek*

A jegyzőkönyvben először tévesen «munkáit» áll, de ez csak egy költemény volt, *A költő keserve* czímű, mely az érdemkönyv VII. kötetében a 19 lapra volt beírva, de épen ez ki van belőle szakítva s így csak *A hűtelenhez* ismeretes ma már, melyet először Vahot Imre közlött a *Napkelet* 1859-ik évi folyamában * az érdemkönyvből, hová Petőfi saját kezével írta be. Látható ez adatokból, hogy nemcsak szívesen volt a társaságnak tagja, hanem itt valódi elemében érezte magát. A legifjabb tagok közt ő dolgozott legtöbbet s pedig általános elismerést és sikert aratva. Munkássága föltűnt, különösen második költeménye. Elveszte annál nagyobb kár, mert Szeberényi azt mondja róla: «Jól emlékezem, hogy a fennebb említett *Hűtelenhez* czímzett és az itt érdeklett mű közt roppant különbség volt. P. olvasás, gyakorlás és studium által már akkor költővé képezte magát.» De Szeberényi szerint *A hűtelenhez* költeménye is a többi munka közt akkor «kitűnö helyet foglalt el» s bírálata végén azt az észrevételt tette, hogy ha szép tehetségével szorgalom párosúl, «idővel jelesb költőink közt fog helyet

1876. 72. sz. *Petőfi, Szládkovics, Lenau* és Breznyiknél, 449—450. l.

* Okt. 26. 617. l. Másodszor Szeberényi adta ki id. m. 18. l. V. ö. *Pet.-M.* VII. 142. l.

foglalhatni,» mely megjegyzésén különösen Domanovszky boszankodott.

Szeberényi Lajos ekkor 18 éves volt s a legfelső osztályba járt. Petőfi vele már az első napokban megismerkedvén, e birálattól fogva a legmelegebb szeretettel és hálás szívvel közeledett hozzá s ő és öcscse, Andor, voltak Selmeczen legjobb barátai. Sőt Szeberényinek, mint a társaság elnökének barátságát valódi kitűntetésnek vette s iránta, mint az jóval későbbi leveleiből is látszik, «különös tisztelettel viseltetett». Látjuk tehát, hogy Petőfi itt is az idősebbek társaságát kedvelte s Szeberényiét annál inkább, mert szintén verseket irt. E mellett ő sem volt vagyonos fiú; szerette a magyar nyelvet és irodalmat s gondolkozásuk és vágyaik meglehetősen egyenlők valának. «Ezután nem volt nap, hogy vagy nála, vagy — többnyire nálam, ne találkoztunk volna», — írja Szeberényi. Együtt olvastak s észrevételeiket közölték; együtt is dolgoztak. Petőfi munkáit készülőben és készen közölte Szeberényivel s véleményét kérte. Gyakran említette, «mennyire szeretné ő, ha csak egyetlen egy munkáját látná nyomtatásban». Majdnem természetes tehát, hogy Szeberényi lassanként bizonyos pártfogói modort vett föl vele szemben, melyet egyébként ifjabb barátja mindig szívesen vett s szeretetének meleg bizonyítványa az a pár distichon, melye-

ket emlékkönyvébe eltávozta előtt pár nappal írt be:

Kegytelen a végzet; nem hagy sok időig örűlni
Minket együttlétünk' édeni napjainak.
Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,
Erted ezen kebel ég, s lészen örökre hived.
Selmecz. Jan. 19. 839.* *Petrovich Sándor.*

Szeberényi máskülönben is a vezér szerepét játszá a tanulók közt. Szobája gyűlőhelye volt a tanulóknak, hol a szabad idő egy részét kártyázással töltötték s mellette vígan boroztak. Petőfi ily akalmakkor is rendesen ott volt, beszélgetett, bort töltögetett a játszók poharába; de sohasem kártyázott és pedig nem csak szegénysége miatt, hanem a kártyajátékot utóbb sem szerette. Tanulótársai közűl többet ismerünk e korból, de jó ismeretséget inkább a szegény és csak magyar fiúkkal ápolt s gyakrabban társalgott a hanyagabb, mint a kiváló tanulókkal. Szegénysége rátartóvá tette: szelleménél fogva pedig aristocrata volt. Bízalmasabb ismerői közűl az említetteken kívűl Lehotzky Pált, Kovácsi Józsefet ** lehet említeni. Valami mélyebb barátságot többekkel kötni nem is volt

* 1892 jul. 28-tól Záboji Béla kis-kőrösi tanítótól a Nemzeti Múzeumba kerűlt. *Össz. M.* III. 605. l.

** Jelenleg néptanító Balassa-Gyarmaton.

ideje. Aztán a jelesebb tanulók nem tartottak sokat róla; mert nem volt szorgalmas és ú. n. példás tanuló, szegénysége pedig növelte visszavonúltságát. Ez okozta, hogy midőn eltávozott, nem igen tűnt fel. Egyik tanulótársuk, Reicher, kinél párszor az utóbbi napokban hált, találomra azt mondta róla, hogy színésznek ment; ezen megnyugodtak, nem sajnálták, nem érdeklődtek tovább.

Mint már szegény fiú, sokat nélkülözött. Ruhája épen úgy mutatta az egykori jóllét hiányát, mint az, hogy az alumneumban ebédelt, a mi őt «igen viggá tette». «Sohasem szomorkodom, mindig jó kedvem van, de a mellett — — — !»* Bizonyosan afféle következett volna: «sokat éhezem». Ruhája is nagyon egyszerű, meglehetős kopott volt. Hosszú kávészínű kabátja nemcsak nyakát födte el, azon fölűl is ért, míg pantallonja egy araszszal is rövidebb volt a kellőnél s ránczos kordován csizmája a szárig kilátszott alóla. A szegénység és a nélkülözés iskolája volt ez rá nézve s már előre vetették árnyaikat ama megpróbáltatások, melyekbe a sors őt belerántani késziilt. De e mellett, nemcsak ő maga mondja, mert abban keserű mellékíz is érezhető, Szeberényi is fönhagyja: majd-

* L. Csörfölyhöz írt, egyetlen, ez időből ismeretes levelében. (Baróti: *Újabb reliqu.* 79. l.)

nem a gondtalanságig vidor volt. Ha baj érte, «az első pillanatban nagyon nehezen viselte; levert, szótlan, ingerlékeny volt, még azok irányában is kiket leginkább szeretett. De a másik perczben már ismét a régi Petőfi volt; baját nevette s maga-magát is kigúnyolta». Ámde Szeberényi azt is mondja, hogy «a vérmérsékletével összhangzó könnyelműség» volt egyik főhibája, melynél fogva tettei következményeire ritkán gondolt. Mi nem gondoljuk, hogy Petőfinek a könnyelműség lényeges jellemvonása volt volna s egy pár ifjúkori elhatározásból vagy csínből ilyenre következtetni nem lehet. Selmeczről való távozását, mert hiszen ezt lehetne nagyobb következményűnek mondani, nem szabad könnyelműségből eredtnek tekinteni. Lehet, hogy tévedés volt, de a körülmények nagyon is indokolták egy oly gyors és erős elhatározású természetnél, melyben megvolt a végrehajtásra is a kellő dacz. Különben is az iskola tűrhetetlennek tűnt fel szabadságért rajongó természete mellett, mely minden vágyának korlátot rak s ha, a mi nem valószínűtlen, szülei, talán anyja rábeszélése bírta rá, hogy Aszód után Selmeczre menjen tovább tanúlni s legyen belőle ügyvéd, vagy pap, mint másból: természetszerűen érezte, hogy miután apja levette róla kezét, sorsával szabadon rendelkezik. Ekkor két leghatalmasabb vágya mindjárt elő-

térbe lépett, hogy színész és költő legyen csak és semmi más. Mért volna veszve az, ki e két pályára megy? Vegyük hozzá, hogy akkor még épen nem állt az a felfogás, hogy a ki ember akar lenni, annak épen ily és ennyi osztályt kell végezni, ennyit hallgatni, annyi és annyi vizsgálatot tenni. Általában művészi pályáknál még ma is megvan az a felfogás, hogy a tehetségben van a hivatás. Petőfi érezte magában a hivatást s a tehetség arányában való szenvedélyes vágyat; ő ennek engedett s hányatásai nem annyira könnyelműségében, inkább kitartásában gyökereznek. Ha tudta volna, mi az ingadozás, habozás, hamarább lemond s tűrhetőbb viszonyokhoz alkalmazkodik vagy mondjuk, ezekből ki se lép. Erejében bízva, azt hitte, hogy csak kitartás kell s csak később vette észre, hogy vágyainak egy részében, a színészetre nézve, vágyai és tehetsége ellentétben állanak. De a midőn erről valóban meggyőződött, meg fogjuk látni, hogy elhatározása a szinészi pályáról való lemondásában ép oly tántoríthatatlan lőn, mint minő volt kitartása, hogy azzá legyen. Az erő tehát már forrt benne; de mint a puszta vándora, nem tudta még, melyik csillagot válaszsza vezérűl.

Azok a kellemetlenségek, melyeket előbbi házi gazdája, Prosperinyi szerzett neki, arra ösztönözték, hogy 1839 jan. elején tőle elköltözzék. Leg-

jobb barátja, Szeberényi közelében, özv. Frndákné-nál fogadott lakást s ekkor nyilt alkalma Lehotzky-nak, ki szintén ott lakott, őt közelebbről megismerni. Itt közös szobája volt az özvegy két fiával, kik közűl a nagyobbik, Károly, már végzett theologus volt s utóbb bányász lett; a fiatalabbik meg pen abba hagyta a philosophiai cursust. Egy másik szobában ugyanott laktak még Metzky János, most néptanitó Palloson, Nagy Bálint * és Kovácsi József. E tanulótársakkal beszélgetés közt sok vidám estét töltött. Ennek tárgya gyakran a magyar történelem vala, melyben az idősb Frndák nagyon jártas levén, egész estéken át elbeszélgetett a Bocskay, Rákóczy és Bethlen koráról, Martinovics és társai összeesküvéséről; ily alkalmakkor nem volt hívebb hallgatója Petőfinél. Állítólag azt kérdezte egyszer, hogy volt e Kisfaludy Károly katona s az igenlő választ elgondolkozva, hallgatagon fogadta. Meglehet, hogy ez az eset teljesen igaz, de a Kisfaludy Károly hatásának Petőfire mégsem tulajdoníthatni semmi mélyebb fontosságot. E helyett, a szellemére tett hatások mérlegelésénél inkább vessünk egy tekintetet, bárha átfutólag, azokra az eseményekre, melyek a kor főbb keretét teszik s melyek e koránért és sorsát még korábban kezébe ragadt ifjú

* Meghalt.

mellett bizonyosan nem suhantak el érintés nélkűl, a ki azután sem áll soha hallgatagon és érzés nélkűl, remete gyanánt, az eseményekkel áradó idők folyamának partjain.

Általában ismeretes, hogy az 1830—40-ig terjedő időszak nagyon erjesztő volt nálunk a fogékony kedélyre. A főbb kezdőpontokat a juliusi forradalom s a lengyel fölkelés; a végpontot az 1839—40-diki országgyűlés teszi. Ez időszakot pedig nevezetes események töltik ki, mind olyanok, melyek a nemzeti élet feltűnő, addig nem ismert jelenetei. Széchenyi 1830-ban a *Hitel*-lel lép fel, e forradalmi művel s Wesselényi a *Balítéleteket* írja. Ezekre jön az 1832—36-iki országgyűlés, rajta a nemzeti ellenzéki szellem fölpezsdűlése, Kölcsey szónoklatai és lemondása 1835 febr. 9-én; Deák megjelenése 1833 május 1-én s Kossuth *Országgyűlési tudósításai.* Majd Wesselényi föllép a kormány ellen Szathmár megyében 1834 decz. 9-én s 1835-ben notaperbe fogják Baloggal együtt. 1836-ban bezáratik az országgyűlés, melyet nyomon követ 1836. máj. 30-án Lovassy László elfogatása, a *Törvényhatósági tudósítások* kiadása, betiltása s 1837. máj. 4-én éjjel Kossuth elfogatása. Ugyanez évben, augusztus 20-án megnyílik a nemzeti színház Pesten s Vörösmarty, Schedel és Bajza a megszünt *Aurora* és *Kritikai lapok* helyett az *Athenaeum*-ot és *Fi-*

gyelmező-t alapítják. 1838-ban a nagy árvíz s a Petőfi szüleit ért családi csapások olvadnak össze végzetes hatásukban; Kölcsey meghal s 1839-ben Kossuth febr. 1-én és Wesselényi 23-án épen abban az időben itéltetnek el, amaz 4, ez 3 évi börtönre, miközben Petőfi Selmeczről eltávozik.

Irodalmilag ez évek főbb eseményei Vörösmarty drámái és *Szózatja*, az akadémiai harczok, Jósika regényei, Eötvös föllépése s a mozgalmak a szépirodalmi szinezetű lapok alapításában. Említsük föl minden további fejtegetések nélkűl e nagyon is ismeretes adatokat s bennök egy küzdő és fejlődő és fejlesztő időszak áll ellőttünk. Erdélyi János 1830 körűl irodalmi forduló pontot lát, az volt politikailag és a nemzeti élet fölpezsdűlésében is. Új, nagyobb idők közelegtek s ha Kölcsey a *Zrinyi első* és *második énekében* csak pusztúlást, csak rothadást lát s a nemzettől az élet jogát is meg akarná tagadni: ez csupán egy elkeseredett szívnek rossz órájában való kitörése. Nagyjában ezek az évek e hangúlatot nem igazolják.

Mennyi ezekből, mennyi az általános korhangulatból, ez erjesztő áramlatból, mi a kis aszódi iskolába vagy Selmeczre elhatott? — nem tudjuk. De ha azt olvassuk, hogy Petőfinek 1839 táján nemzeti öntudata a túlságig fölébredt;

1838-ban Selmeczen egész fitogtatással vallja magát kúnfiúnak s megtagadni vágy tótos hangzású nevét: ebben nemcsak szűk, helyi körűlmények hatását kereshetjük. Már akkor a nemzet mintegy felöltötte szellemi fegyvereit s harczra készűlt. A hazában levő elemek, annyi századon át összeelegyedve az egység látszatáig: most külön válnak, elhelyezkednek s a nemzetiségi pártok mindenfelé végzetes munkájokhoz fognak. E hatások behatnak főleg az oly iskolákba, mint a selmeczi s visszahatnak a tanulók készülő, alakuló, forrongó jellemeire, melyek önkénytelenűl megkapják csontosodási központjukat. Maga az iskola tanulósága pártokra szakad s kicsinyben a bomladozó ország képe áll előttünk. Petőfi egy perczig sem haboz, fogékony lelkében tüzes hazaszeretet s erős nemzeti lelkesedés lángol fel, mely magán olvasmányaiból mind mélyebb történelmi öntudatot merít. Mindenki nemzetiségi színt vall: ő a leghatározottabban s legfeltűnőbben. Szenvedélylyel folytatja az Aszódon már megkezdett világ- és főleg magyar történelmi olvasmányait: ezekből éveinél s a szokottnál alaposabb ismeretet szerez. Iskolai életének épen ezért legfontosabb része az, a mit a magyar társaságban mível. Ez és ennek könyvtára az egyetlen erős fonál, mely ott tartja s ezeknek hatása az egyetlen figyelemre méltó pont selmeczi életében. Az ily

körök pedig akkor ép úgy ápoltak politikai, mint irodalmi érzéseket. A magyar költők s kivált Vörösmarty olvasása is ép úgy tett akkor költői, mint politikai hatást s ez úton is a korszellem megérinti, meghatja érzékeny lelkét jobban, mint bárkiét. E mellett a kor erjesztő hatása, saját belső ösztönei ismeretlen czélú, homályos vágyakkal töltik el lelkét. Tanára rossz tanjegyén s épen a magyar történelemből és kitől? — a magyar nemzetiség egyik ellenétől, — önérzete fölháborodik s fölébredt benne a 16 éves szív habozni nem szokott dacza. Az egész lényén elömlő nyugtalanság, elégedetlenség, mely az iskola s környezete iránt eltölté, s mindaz, mit forró lelke az iskolában tapasztalt: benne akkora ellenszenvet ébreszte Selmecz iránt, hogy majdnem lehetetlen volt volna ott maradnia. Mintegy érezni véljük e teli szív, e keserűséggel tölt lélek, e daczczal és gyors elhatározó természettel születetett forrongó jellem szemléleténél, hogy e ponton aránylag kis ok is elég volna ahhoz, hogy valami szokatlan elhatározásra jusson, valami rendkívülit tegyen s kalandos álmait követve szakítson minden nyűggel. Ez az ok nem késett s élete gyorsan válságos pontra jutott.

MÁSODIK KÖNYV.

1839 febr. 15 — 1844 máj.

«Fölszedtem sátorfám és világnak mentem. —
Homályos sejtések munkálódtak bennem.»

Fölszedtem sátorfám.

★

«Kínok égtek a szülőkebelben,
Hogy búcsúmnak csókját ráleheltem» . . .

Távolból.

★

«A változó szerencse kerekén
A nagy világot összejártam én . . . .
. . . . ürömével a tapasztalás
Sötét pohárból annyiszor kinált,
Hogy ittam volna inkább a halált.»

Hazámban.

★

«Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom . . . . és mikor? ifjuságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömöknek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig.»

Uti levelek. XI.

★

«Tiszta e kebelnek mélye;
Égi kéz lövellt beléje
Lángokat.
És a lángok szűzen égnek,
Szent oltárul az erénynek,
El nem romlott szív alatt.»

En.

«Non si male nunc, et olim sic erit».
Levele Nagy Imréhez. 1840.

I. FEJEZET.

Sikertelen kisérletek.

Apja kitagadja. — Elhatározása. — Odahagyja Selmeczet. — Útja Pestig. — Találkozása apjával. — Megszökése. — Statista a nemzeti színháznál. — Salkovics Péterhez megy Ostfi-Asszonyfára. — Szünidei élet. — Tóth Róza. — Hozzá írt költeményei. — Orlayhoz írt költeménye. — Váratlan fordulat. — Salkovics elhatározásának okai. — Katonának áll. — Ennek közelebbi okai. — Katonaélete költeményeiben.

A költő csak imént töltötte be 16-dik életévét, midőn a sorsát eldöntő félévi vizsgálat megtörtént 1839 január végén és február elején. Az osztályozást apja is megkapta és pedig nem fölvilágosító magyarázatok nélkűl, melyek haragját a végletekig fokozták. Ehhez járúltak csalódásai. Ő fiába büszkeségét helyezte, reményeiben úgy tekintette, mint elszegényedett szülői egykori gyámolát, kiből, a kor gyakorlata szerint, pap vagy ügyvéd lesz. Most legszebb várakozásai füstbe mentek, a mint hivé és pedig keserves áldozatai daczára, melyek csekélységök mellett is terhesek valának. Haragja és elkeseredése nem ismert

határt. Egy szemrehányásokkal tölt levelet írt neki, melynek végén kijelentette, «hogy hanyagsága, rendetlensége, korhelysége s kicsapongásai miatt érdemetlenné tette magát arra, hogy róla többé mint fiáról gondoskodjék, hanem egészen sorsára bízza.»*

E levél február 10-dike körűl jutott kezéhez s azonnal közölte Szeberényivel, mi közben könnyezett, — először, — írja róla. Elolvasván a levelet, vigasztalni próbálta különösen azzal, hogy a rosszakaratú rágalmak által elvakított apát világosítsa fel s ő bizonyosan megengesztelődik.

— Sohasem, felelt ő, ismerem atyámat; de különben kegyelemért esedezni atyámnál sem fogok.

Azonnal készen volt a már régóta érlelt elhatározással, hogy nem tudja ugyan, még merre, hová; de Selmeczen többé nem marad. Hiában volt minden marasztalás, rábeszélés; végre barátja azt kérdezte, hol veszen az útra pénzt?

— Elmegyek a pápista paphoz, válaszolá, és azt mondom neki, hogy Váczra, a püspökhöz akarok menni, mert áttérek a katholikus vallásra.

* Szeberényi: *Néhány év Petőfi életéből.* 12. l.

Erre mindketten nevetni kezdtek s ezóta «helyzetének csak nevetséges oldalát látta».

Ezt az adomaszerű esetet mindkét Szeberényi megtörténtnek állítja; t. i. valóban elment a róm. kath. plébánoshoz, kitől egy tallért kapott; ezen Zuán czukrásztól süteményt és liqueurt vásárolt s elmenetele estéjén búcsúlakomát tartottak belőle.* Kevés úti költséget pedig abból szerzett, mint Szeberényi mondja, hogy eladogatta könyveit, ágyneműjét s egy pár ruhadarabját. Előbbi lakását apja levelének vétele után azonnal odahagyta, holmiját köpenyege alatt Szeberényiék közeli lakására hordta át s az iskolából végleg kimaradt, fölhasználván némileg véletlen ürügyül az ekkor ott elterjedt ragályt (scabies).**

* Kemény János úgy adja elé, mint a költőtől hallottat, hogy útközben is betért egy pár róm. kath. paphoz ugyanez ámítással, azt mondván, ki akar térni, mert gyűlöli a lutheránusokat. Az egyik pap csak pár garassal «szúrta ki a szemét», de a másik, szívére kötvén a jó szándékot, egy tallért adott. Ennyi tanú előadására el kell hinni a költő e csínjét, mely különben jellemével nehezen egyeztethető meg; az azonban aligha valószínű, hogy többször ismételte volna. (L. Kemény: *Adalékok Petőfi Sándor életrajzához. (Koszorú.* V. 1881.)

** Koronczy följegyzése Kovácsi József elbeszélése után. Egészen bizonyos az, hogy ha semmiféle ürügye sincs, mégis kimarad.

Ezt a pár napot jobbára Szeberényiék lakásán töltötte, éjjelre hálni Reichelhez* ment; az utolsó éjszakán azonban (febr. 14. vagy 15-dikén) a két Szeberényivel beszélgetve fönmaradt éjfél utánig. Ekkor Andor átengedte ágyát, de nem bírt elaludni; kevés idő múlva fölkelt, gyertyát gyújtott, elégette leveleit s egyéb papirjait, míg «barna, halvány arczán meglátszott a belső küzdelem». Aztán egy fehér vászontarisznyába bepakolta kevés holmiját, miközben Szeberényi Lajos ismét megkísérlé, hogy maradásra bírja.

— El vagyok tökélve. Kérj tőlem bármit, felelé, csak ezt ne. Én itt már nem maradhatok.

Erre mindkettőjöknek egy «Isten veletek»-kel érzékeny búcsút mondott, megcsókolta őket s Lajossal megújította a kölcsönös ígéretet, hogy sorsukról egymást értesítik. Aztán hátára vetette batyúját, befödvén huszáros köpenyével s a csikorgó hidegben még hajnal előtt kilépett Selmecz déli kapúján a Pest felé vivő útra.

Még az nap a pár mérföldre eső Prencs falúhoz érkezett s meghálni a korcsmába ment. Fázott is, éhes is volt; de csak öt váltógarasa lévén, hogy a fekhelyűl kért szalmazsúp árát is megfizethesse, nem mert egyebet kérni egy darab

* Utóbb Rákosi János.

kenyérnél. Falatozás közben beszédbe elegyedik a korcsmárossal, ki úgy látszék, hogy valamikor iskolába is járt. Beszéd közben a korcsmáros felesége, ki a kemencze tövében ült, félénken integetett valamit Petőfinek, de nem bírta megérteni. Szerencsére kiszólítják a korcsmárost s ekkor az asszony elmondja neki, hogy az istenért ne vitatkozzék férjével, a ki hat iskolát végzett; mert kivált ha becsíp, nem tűri az ellenmondást. Ilyenkor dühében annyira megfeledkezik magáról, hogy vendégeit ki is kergeti. Bejövén a gazda, Petőfi nem vitatkozott többé, legotrombább állításait is helyeselni, sőt dicsérni kezdé, mivel annyira megkedvelteti magát, hogy a korcsmáros ételt, bort hozat, megvendégeli, másnapra is ott marasztja, harmadnap pedig saját szekerén a legközelebbi állomásig is elviszi.*

Innen a Némethi, Ipoly-Ságh, Vácz felé vivő országúton nem minden kerülő nélkül Pestre ment s egyelőre beszállt a Zöldfa-úteczában *A vörös ökörhöz* czímzett vendéglőbe, a Kecskeméti-házba, mely e nevét onnan vette, hogy a Kecskemét városáé volt s az e vidékről Pestre utazók rendesen ebbe a meglehetős rozzant korcsmába szálltak.

Petőfi jól tudván e körülményt, mert apja is

* L. Szeberényinél 16. l. Petőfi elbeszélése után.

rendesen ide szállt és a korcsmáros is ismerte őt bátran belép, kívánja, hogy apja szobáját nyissák fel neki, megvárja apját itt, mert pár nap múlva szintén jön; a korcsmáros további kérdezősködéseire meg azt felelte, hogy az ünnepekre megy haza s vagy apját, vagy legalább szekerét be kell várnia.

Ha fölveszszük, hogy a selmecz-pesti út 24—26 mértföld s ehhez számítjuk azt a körülményt, hogy hosszabb ideig tartó kóborlás után ért be csak a fővárosba, akkor ide megérkeztét márcz. 3—4-dikére tehetjük.

Már néhány napot töltött el Pesten, de még nem akadt módja a megélhetésre. Egyszer csak az általa elfoglalt szobába betoppan a pinczér s jelenti, hogy apja megjött. E váratlan hírre menekűlni próbál; azonban ekközben a fia ottlétéről a vendéglőstől értesűlt apa épen akkor nyitott be, midőn ő az ajtón távozni akart. A fiú elréműlt s a szigorú és épen nem kíméletes apának szorúltságában ugyanazt mondja, mit a vendéglősnek, hogy a tanárok küldték haza a húsvéti szűnnapokra, levelet is hozott tőlök; bizonyítványa és ládája ennél és ennél az ismerősüknél van, de elhozza azonnal.

A húsvét ebben az évben márczius 31-dikére esett, e találkozás pedig márczius 7—8-dikán történt s így a szűnidő ily korai kiadása nem

igen látszott valószínűnek. E mentség tehát nem oszlatta el az apa aggodalmát s azt felelte, jól van, ő is vele megy, amúgy is van ugyanott eligazítni valója. Erre a látható legnagyobb zavarban levő fiát kézen fogván, elindúltak a jelzett házhoz. Megérkezvén oda, a kapút betéve találták; ekkor Sándor udvariasan kinyitja, apját előre bocsátja; de alig lépett be rajta, becsapván utána a kapút, megszökött.

Az apa majd sóbálványnyá meredt e csínen, harag és fájdalom vett rajta erőt, hogy fia ilyenre vetemedhetett; szökését annak tulajdonitá, hogy talán valami olyat tett, miért apját is kerűlnie kell, nemcsak az iskolát. Várakozott, hivogatta, kereste egy ideig s látván, hogy nyomára nem akad, rossz véleményében róla megerősödve ment haza.*

* Dr. Sass István az öreg Petrovics eléadása után némi eltéréssel úgy beszéli el az esetet, hogy az apa a mondott ház felé vezettette magát; mert látván fia zavartságát, cselt sejtett. Szerencsétlenségre azonban egy épülőfélben levő s átjáróúl szolgáló házhoz érvén, nehogy lehulló tégla vagy gerenda kárt tegyen fiában, óvatosságból maga ment elől. A kijáróhoz érvén, megkönynyebbűlve várta fia megérkezését; azonban «majd sóbálványnyá lőn bámulatában, hogy a fia nemcsak nem követi, de sőt várakozás, hivogatás, utánajárás mind hiábavaló lőn» etc. (*Látogatás az öreg Petőfiéknél Váczon. Vasárnapi Ujság.* 1884. 52. sz.) Kemény János

Ily módon Sándor megszabadúlván apjától, hosszabb utánajárás után sikerült neki a nemzeti színházhoz beszegődni statistának és szerephordónak Rónai álnév alatt.

Itt töltött életéről keveset tudunk. Az *Uti jegyzetek*ben maga említi, hogy a színpadra székeket, pamlagokat hordott, vagy a színészek parancsára a korcsmába szaladt sörért, borért, tormás kolbászért stb.; esténként lámpással haza kísérte pár krajczárért a színésznőket s egyéb ily szolgálatokat végzett. Azonban mégis boldog volt, hogy végre arra a pályára lépett, melyet a dicsőség útjának gondolt s bárha mindent nélkülözött, otthon fejét kemény ágyára hajtva, helyzetének csak előnyeit érezte.* Kerényihez írt *Uti leveleiben* (1847) említi ekkori életéből még azt is, hogy egyszer a Rákoson barangoltában 14 forintot talált.**

a költő előadása után úgy mondja el, hogy az az ismerős, kihez apját elvezette, ugyanaz volt, kinél lakott volt, midőn Pesten tanúlt. Mikor ennek lakásán a lépcsőig értek, az apa megnyugodva maga ment előre s fia ekkor hagyta a faképnél. (*Adatok Petőfi Sándor életrajzához. Koszorú.* V. 1881.) Az eltérések kevés fontosságúak; de magát a megszökést mindenik megerősíti.

* Dr. Sass István: u. o.

** Ebből az időből egy epigrammja ismeretes: «Rákosnak szomorú mezején járván...» kezdettel, mely alá

A többi adatok még nem eléggé tisztázottak s inkább csak egyes részletekben felelnek meg a valóságnak. Kemény János írja, hogy szülei, kivált anyja, sokáig szívszorongások közt keresték elveszettnek hitt fiokat és ismervén a színházhoz való vonzalmát, kérdezősködtek róla ott is, de álneve miatt nem találtak rá. Egyszer azonban az útczákon bolyongván, toborzó huszárokat pillanta meg egy alsóbb rendű csárda mellett. A zajos vidámság hangja önkéntelenűl is magára vonja figyelmét, a mulatókhoz közeledik, midőn egy csákós, de még gatyás huszár vállára üt és «Sándor te»-nek szólitja. Egy szabadszállási legény volt ez, a ki huszárnak csapott fel. Behívja az ivóba s poharazás közben elmondja az okát, hogy mért lett katonává; Sándor meg szüleiről kérdezősködött, mire az elbeszéli, hogy mennyit keseregtek miatta, hányszor keresték, de hiába. Gondolván, hogy ez a legény úgy sem látja meg jó ideig Szabadszállást, mert Olaszországba megy, megvallja neki, hogy ő Rónai néven statista a színháznál. Ekkor még egy pár poharat üritvén a viszontlátás örömére, elváltak.

Történt azonban, hogy a legény nem ütötte meg a mértéket s haza kerűlvén, találkozását el-

ezt írta: «Rákos. Apr. 30. 1839», melyre alább még visszatérünk.

beszélte a költő szüleinek, kik kapván az örömhíren, siettek föl Pestre, egyenesen a színházhoz. Épen főpróba volt, melyet a költő a színfalak mögűl nézett, midőn apja dörgő hangját hallja, a mint Rónai színész után kérdezősködik. Rá befut anyja, zokogva borúl nyakába s csókjaival és könnyeivel árasztja el. Szülői hívására ekkor ott hagyja a színházat, velök megy Szabadszállásra, ott tölt pár hónapot «unatkozva és verset faragva», mi alatt apja és anyja kifőzték, hogy túl a Dunán egy mérnök rokonukhoz küldik; így akarták elvonni a színészettől.*

Nemcsak az idézett adat mondja azt, hogy ekkor a színháztól megválván, egy időre haza ment; ezt mondja dr. Sass István is, azt tevén hozzá, hogy apja már a nagy szűnidőn elküldte Salkovics Péterhez Asszonyfára, «hogy ott gyakorlatilag a mérnöki pályára képezze magát vagy folytassa iskoláit Sopronban». Szeberényi pedig hivatkozik is a költőnek egy hozzá 1839-ben hazúlról írt, de utóbb elveszett levelére.**

* Kemény János: u. o.

** V. ö. dr. Sass István: *Petőfi beáll katonának.* (*Vasárnapi Ujság.* 1883. 52. szám.) Szeberényi Lajos: *Néhány év Petőfi életéből.* 19. lap. Dr. Sass az idézett helyen hibásan azt mondja, hogy e rokon Sz . . . . cs volt volna; Asszonyfa pedig nem Sopron-megyében, hanem a Kemenes-alján van (Vas-megye). Szeberényi

Mindez adatoknál azonban hitelesebb Orlay eléadása,* mely szerint Sándor ebben az időben

szerint nem is volt rendes statista a színháznál, csak apróbb szolgálatokat tett ott, csupán azért, hogy a színészekkel némi, bármily távoli érintkezésbe jöhessen, és hogy bár látásból megismerhesse az akkori híresebb írókat, kivált Vörösmartyt és Bajzát, kik «eszményképei» voltak. Apja aztán erővel vitte haza, noha útközben is többször vissza akart szökni. Otthonn meg a saját mesterségére akarta fogni, mert «kezdetben ugyan óhajtotta, hogy tudományos pályára képezze magát s legyen hivatalnok, ügyvéd, lelkész vagy mérnök; de mivel Selmeczről eltávozta után hite szerint az apa arról győződött meg, hogy a tudományhoz nincs kedve, legczélszerűbbnek gondolta, hogy tanúlja otthon a mesterséget». A költő hozzá írt, de elveszett levele szerint pedig egy sopronmegyei rokona látogatván meg apját, ez magával vitte azon szándékkal, hogy tovább taníttassa; «ez — teszi hozzá — Petőfi anyjának műve volt, ki kedvencz fiát meg akarván az atyai szigorúságtól szabadítani, hihetőleg rábeszélte a rokont, hogy vigye el magával s gondoskodjék róla». Ezekből látható, hogy Szeberényi részben jól emlékezett az eseményekre, részben nem. Mert hogy a költő valóban statista volt, azt eldöntik az *Uti levelek* és *Uti jegyzetek* idézett helyei; másrészről az a Petőfiékhez ellátogatott rokon csak Salkovics Péter lehetett volna, de ő, Orlay szerint, sohasem járt nálok. Mindezek csak azt mutatják, hogy a költő otthonn időzése ez alkalommal, nem igen valószínű.

* Orlay: *Adatok Petőfi életéhez. (Budapesti Szemle.* XIX. 1879.)

otthonn nem járt; Salkovics Péter nem is vihette őt el apja házától, mert ott sohasem volt; sőt nem vihette el a Székesfehérvárt lakó Salkovics Mihály sem, mert vele a leírt károsodás óta rossz viszonyban éltek. Orlay ebben az időben Sopronban járt iskolába a Salkovics Péter öcscsével, Károlylyal; ő a szónoklati (VI) osztályt végezte, emez egy évvel alább járt a poeticába. 1839 jún. végén bátyjok értök menvén, hogy a két havi szűnidőre magához vigye Ostfiasszonyfára, a többek közt így szólt: «Ott fogjátok találni Petrovics Sándort is. Legutóbb Selmeczen járt iskolába, de az ott időző német színészekkel annyira összepajtáskodott, hogy miattok iskoláját elhanyagolta. Viseletéről atyja is értesíttetett, ki ez időben anyagi csapások következtében tönkre jutott s ily állapotában tanulását elhanyagoló fiát nem tartotta érdemesnek arra, hogy keserves keresményéből költsön reá s további gondoskodását megtagadta tőle. A makacs fiú a helyett, hogy atyja bocsánatát kérte volna, tél derekán oda hagyta az iskolát, s hosszas kóborlás után Pestre került, hol a nemzeti színház körül szolgálatokat tett. Mihály öcsém, ki Fehérvárról gyakran bejárt Pestre, s ilyenkor a színházat is meg szokta látogatni, itt találkozott vele, s magához vitte Fehérvárra, honnan őt hozzám küldé. Ha látom, hogy színészi ábrándjaival fölhagy, szándékom

őt taníttatni, s ha majd őszszel visszamentek Sopronba, őt is elküldöm oda veletek. Kár volna elvonni őt az iskolától, mert kitünő eszű gyerek. Jól beszél németűl, a latin classicusokat úgy érti, mint a magyar írókat, csinosan rajzol, írása kitűnő szép, zongoráz egy keveset s verseket is csinál.»

De Orlay idézett adatát megdönthetetlenűl igazolja a költő ez időből megmaradt epigrammja, mely alá ezt írta: «Rákos. Apr. 30. 1839.»* E szerint ápr. havában még a színháznál volt s nem lehetett otthonn. Másrészről ugyancsak egy epigrammja azt tanúsítja, hogy május 29-dikén már nemcsak Ostfiasszonyfán volt, de Rózát, kihez utóbb is számos verset írt, már ismerte.** E sze-

* Rákosnak szomorú mezején járván, magyar, hallod
Fái között a szél mijj keseregve nyögel?
Oh nem szél nyögel ott, ősid félisteni lelke
Sír unokáinak elkorcsosodása fölött!
(Rákos. Apr. 30. 1839)

Talán ezt az epigrammot épen akkor írta, midőn az *Uti levelek*ben említett 14 pforintot kapta.

** Szende szerény ibolyák völgyén füzögetve bokrétát,
Szökdele berkének kedvesem árnyai alatt.
Jött és látta Eos bájait; irigyelve pirúla,
S a fák lombi fölé könnyeket ejtve futott.
(Ostfy Asszonyfa. Máj. 29. 1839.)

V. ö. *Petőfi-Múzeum.* 1890. 3—4. l. Szerzőtől: *Petőfi egyik ifjúkori szerelme* cz. a.

rint mintegy két hónapot töltött a nemzeti színháznál.

Május elején vitte hát el a színháztól nagybátyja és tőle Salkovics Péter oly szándékkal vette magához, hogy neveltetésével kárpótolja a szülőket azon kárért, melyet öcscse, Mihály, «nem ugyan kiszámított rosszakaratból, de mindenesetre könnyelműségből okozott» nekik.

Salkovics Péter, tagosító mérnök, kihez Petőfi kerűlt, mint láttuk, szintén tót eredetű ember volt s a magyart tótos kiejtéssel beszélte. Száraz mathematikus és hideg gondolkozású ember létére épen nem volt alkalmas egy költői természet megértésére és méltánylására. Mint Vasmegyében akkoriban a legnevesebb mérnök, 7—8 gyakornokkal dolgozott s habár neki is volt a falúban háza, az nem levén elég tágas, a falú végén lakott népes családjával együtt, a Kisfaludy Samú néhány holdnyi belső telken épűlt úri lakában. Itt találta a költőt Orlay, midőn a nagy szűnidőre oda ment.*

«Midőn kocsink a hosszú udvarra begördűlt, írja Orlay, s az agarak csaholása megérkezésünket jelezte, a számos tagból álló család fogadá-

* Orlay az idézett helyen és Udvardy Cserna István: *Mért lett Petőfi katonává?* (*Vasárnapi Ujság.* 1884. 3. szám.)

sunkra a lak elé sereglett, s köztük ott állt egy középmagasságú, szikár, fahéjszínarczú, sörtekemény barnahajú ifjú; villogó fekete szeme fehérét vércsíkok futották át; daczos kifejezésű duzzadt ajkai fölött a bajusz csak most serkedzett; hosszú nyaka leeső vállai közűl meztelenűl nyúlt föl, s nadrágjával egyszínű szürke czérnakabát födte tagjait. Nem kételkedtem, hogy ez Petőfi Sándor, s komoly hideg arczával kellemetlen benyomást tett reám, csak midőn nagybátyám e szavakkal: legyetek jó barátok, egymásnak bemutatott s ajkán és ideges arczán szíves mosoly futott végig és száraz kezét szorításra nyújtotta, oszlott kellemetlen meglepetésem s az első bizalmas beszélgetésben lefolyt óra végkép kitörölte azt, és megtermé haláláig tartó változatlan összeköttetésünket s mondhatom, benső barátságunkat.»

A két havi szünet falusi módon, egyszerűen tölt el. Az ifjak fő foglalkozása volt, hogy segítettek bátyjoknak a térképrajzolásban, másolásban; szabad idejökben meg Petőfi és Orlay puskával vállokon bekóborolták a vidéket.

Egy ily kirándulás alkalmával, midőn a Rába mellett hazafelé ballagtak, nyúl ugrott fel szemök előtt, melyre mindketten rálőttek. A nyúl elesett, de napokig tartó vita kelt köztök, hogy melyikök ejtette el.

E baráti vonzalmat azonban, melyet Sándor Orlay iránt érzett, nem terjesztette ki Salkovics Károlyra. Gyakran ingerkedett vele, miben gyönyört talált; «de ezt oly kedélyesen tette, hogy csak az boszankodott meg érte, kinek nagyon elevenére talált».* Egyik kedvelt tréfája volt pl., miért Károly nagyon haragudott, hogy volt a háznál egy Ráró nevű agár, és ő megleste, midőn ez és Károly a tágas udvar más-más részén kalandoztak, ekkor aztán torka szakadtából kiáltotta elé Rárót. A rokonhangzású név a távolból érthetetlenné válván, mindegyik azt hivén, hogy őt hívják, különböző oldalról nyargaltak elé Petőfi mulatságára.

Volt a mérnöknek egy öreg, deákos irnoka, Lévai nevű, kinek kedves latin költője Ovidius volt, az övé meg Horatius, kinek egy kis kiadása állandóan mellénye zsebében volt.** Néha ezzel

* Orlay az id. helyen, 7. l.

** E kiadás czíme: *Quinti Hor. Flacci Opera omnia, recensuit Filon.* Parisiis. A. Mesnier, Bibliopolam, in platea dicta de la Bourse. 1828. 229. l. Ennek a kiadásnak egy-egy példányát néha jó barátjainak adta emlékül s csak akkora, hogy a mellényzsebbe elfér. Ilyet ajándékozott Orlaynak, midőn 1839 szept. elején Sopronba mentek, utóbb dr. Sassnak is adott egyet 1849-ben emlékűl a maga és neje arczképeivel, midőn a téli hadjáratból visszatért, a szüleinél tett orvosi fáradozása viszonzásakép. E példány jelenleg a nemz. múz.

a két költő felett heves vitába elegyedett, mialatt az öreg irnok felindulásában «egyetlen nagy tajtpipájából a füstöt bokrosan eregette». A vita azonban mindig kedélyesen végződött.

Jellemzőbb és fontosabb az, hogy itt volt másodszor szerelmes egy szép szőke leányba, Tóth Rózába. A leány apja, Csáfordi Tóth Ferencz, nyug. cs. és k. huszár-őrnagy s földbirtokos volt a félórányira fekvő Csönge falúban és jó barátságban élt a mérnökkel, tehát állandóan látogatták egymást; így a költőnek alkalma volt Rózát már odaérkezte első napjaiban megismerni s azonnal heves érzelemre gyúladt iránta. A költő azonban, ki utóbb is nőkkel szemben bátortalan vala, mit maga is említ, sohasem mert Rózával társalogni, bárha gyakran látta, mert a mérnök nyilt házat tartott és sokszor volt nála társaság; aztán az őrnagy fia, József, együtt tanúlt Orlayval; így az ifjak is gyakran ellátogattak Csöngére. Ilyenkor a költő, bár lopva, mindig a lánykát nézte, de ha Róza reá tekintett, szemeit azonnal lesüté.*

birtokában van Budapesten. Legkedvesebb költeménye volt az *Ad Delium* cz. (Lib. II. Ode III.) az «Aequam memento rebus in arduis servare mentem» kezdetű s ezért a könyv magától erre az ódára nyílik.

* V. ö. Hutter Zsigmond levelével (*Petőfi-Múzeum.* 1890. 103. l.)

Orlaynak csinos discant hangja volt s mikor társaság volt a mérnöknél, fölszólításra gitár mellett el-elénekelt egy-egy dalt Róza jelenlétében is. Ilyenkor Sándor oly féltékeny lett, hogy a társaság eloszlása után gitárja összetörésével fenyegette Orlayt, ki e mellett csinos, leányos arczú fiú volt, ha még a lányka előtt énekel s csak nehezen bírta megnyugtatni, hogy nem szándéka előle elhódítani.

E külső adatoknál azonban érdekesebb a költő szerelmének belső története. A költemények egész sorát írta hozzá, «árkus számra», mint egy adat mondja, melyekből nem egyszer próbáltak meg a fiúk egyet-egyet ellopni; mert, úgy látszik, még Orlay előtt is titkolózott; ő legalább is nem említi a Rózához írt verseket. Az itt írt költemények közül azonban több megmaradt; általában elég arra, hogy ítélhessünk a költő érzelmeiről. Láttuk, hogy már május 19-dikén epigrammban dicsőíti,* június 4-dikén meg e sorokat írja róla:

Hasztalanúl vágyasz, vad sors, kínozni. Nem érzem:
Nincs szivem. A haza- s a lányka- s barátnak adám.

E pár sorban, melyben a barát alatt Szeberényit

* Ennek eredeti alakja ez volt:
Hol Rábát sürüen zöldellő fűzek övedzik,
Szökdele a fáknak Róza hűs árnyi alatt;
Jött s látá Aurora s diszeit irigyelve pirúla,
S a berk lombi fölé könnyeket öntve (futott.)

érti, egyszersmind először társúl az a három eszme: haza, szerelem, barátság, melyek anyja iránti szeretetével együtt lantjának legállandóbb tárgyai. Másik három, még ez időből ismeretes költeménye, töredék, melyek közűl egyik egy jambusokban írt történelmi balladának négy sora, a másik kettő azonban Rózáról szól, egyik distichonokban, másik rövid dactylicus sorokban. Ezekben Dalmának nevezi magát s beszél arról, hogy «szívében öröm, bú, kín özönje csatáz», hogy «Dalmát pusztító lángok emésztik, hőn lobogó szerelem féktelen árjaiban»; s bár a leány gyakran jő elébe, «hajh! de mit ér? iszonyú! nem viszonozza hevét». A másikban meg arra kéri, hogy ne csalogassa szelíd tekintetével, inkább nézzen rá fagyasztón, míg keblében «az érzetek árja hihal».

A költemények Vörösmarty hatását mutatják, de őszinte, szenvedélyes hang szólal meg bennök s ennyiben jellemzően egyéniek.*

Azonban nemcsak e töredékekben szól sze-

* E töredékek úgy maradtak meg, hogy Petőfi, mint utóbb is szokása volt, elküldte őket több más költeménynyel együtt Szeberényi Lajosnak, ki, úgy látszik, nem tartván fontosaknak, Földvári Masznyik Endre atyjánál hagyta őket, kinek halála után fia, az említett Endre, a már csak töredékben megmaradt verseket beküldte Jókainak s így kerűltek az *Életképek*be. (1876.

relméről; a szőkefürtű lányka emléke tovább két évnél visszhangzik költeményeiben. Az 1840-ben írt költeményei ugyan kettő kivételével elvesztek, de az 1841-ből ránk maradtak: *Az örök bú, A zivatar,** melyben «szőke fürttel—kék szemekkel», bájolón, mint a tavasz, tünik elébe a lányka képe, *Változás, Csal, Vendég, Elegia,* egy pár epigramm, *Vándordalok, Boszú, Elválás, Álom* mind Rózára vonatkoznak, melyek közűl az *Elválás*ban az ostfiasszonyfai boldog napoktól búcsúzik «szerelmének nyájas tavaszában» s így szól, mintegy a jövő sejtelmével:

A mosolygva
Kedvező szerencse
Pályád édes
Örömökkel hintse,
Míg én búban
A széles világot
Átfutom, nem lelve
Boldogságot.**

49. sz.) Hibás állítás azonban u. o. az, hogy a költő ezeket még Selmeczen adta volna át Szeberényinek; ellenben valószínű az, hogy *ott is adott át* több más költeményt, melyek egészen elvesztek.

* E költemény alapeszméje tetszett a költőnek s újból átdolgozta 7 versszak helyett 8-ban *Bujdosó* cz. a. 1842-ben, megjelent *Athenaeum.* II. 67. sz., utóbb azonban egyetlen gyűjteményébe sem vette föl. Az átdolgozásban a költemény befejezését megváltoztatta.

** A költő ez ifjúkori költeményei többjéről csak

A *Tünődés* ugyancsak ez évből, már mintegy a gyógyulás, feledés hangulatát rajzolja; a *Változó ízlés*ben 1842-ből pedig némi deákos pajzánsággal hasonlítja össze a cseresznyét, a leányajkat és bort s ezután új benyomások feledtetik ez ifjúkori föllobbanást, melynek megvolt a maga tartós belső történelme. Mennyiben való az, mit a költemények említenek, hogy a leány játszott volna a költő érzelmeivel, nem tudjuk; de az bizonyos, hogy a józanúl számító Salkovics-családban életczélt tévesztett ábrándozónak tartották s e nézetben Róza is osztozhatott.*

Ez időből még fönmaradt egy költeménye, melyet szept. 4-én írt Orlayhoz, továbbá egy kézirati füzetkéje, melybe 60 magyarországi vár nevét s

hozzávetőleg lehet megállapítani, hogy mikor írta s így más más időre teszik eredetöket. Valószínű, hogy a *Boszú; Elválás* még 1839 nyaráról vagy őszéről valók s Ostfi-Asszonyfán vagy Sopronban írta; az *Álom* gráczi vagy károlyvárosi betegsége idejére mutat (1840), a *Vándordalok*at is írhatta 1840-ben, *Az ágyhoz* szintén lehet 1839 vagy 1840-ből való. (V. ö. *Össz. Költ.* III. 667—670. l. Baróti: *Petőfi költeményének első krit. kiad.* 41. l.) Valószínű azonban, hogy ez esetekben is mind átdolgozásokról van szó.

* V. ö. czikkemet: *Petőfi egyik ifjúkori szerelme* és Hutter Zsigmond, csöngei ev. luth. lelk. levelét. (*Petőfi-Múzeum.* 1890. 1—8. és 101—104. l.)

néhánynak rövid történetét jegyezte be.* E jegyzetek, de egyéb helyek is *Uti jegyzetei*ben és *Uti leveleí*ben tanúskodnak a mellett, hogy rajongott a várromokért. «El-elmerengett multjokon», ábrándokba merült történeteiken s ilyenkor legfőbb vágya volt, hogy egy szép vidéken kis lovagvárat építhessen. Elérhetetlen vágy; de akkor nem tűnt fel neki annak s egyik szárnyát Orlaynak szánta lakásúl. Még 1846 decz. 26-dikáról is, hihetőleg erre czélozva, azt írta hozzá:

«Te Soma! hátha mi még nagyszerű életet is élünk valaha, olyat, a milyenről sokszor álmodtunk, tudod?...

Önkénytelenűl keserű mosolyra fanyarodik ajkam.

Neked nem mondom, hogy ne lenne szép életed egykor; de nekem? soha.»

Így folyt le a szünet, melynek vége váratlan fordulatot okozott a költő életében. Ugyanis a nyáron teljesen elkészűlt arra, hogy Sopronban tovább tanúljon; írt Szeberényinek, hogy küldje el bizonyítványait; Salkovicsné, ki időközben megkedvelte, fehérneműt készített; bíztatta, hogy megtakarított pénzéből «pár forintot is ad neki,

* L. Orlay: *Adatok Petőfi életéhez. (Budapesti Sz.* XIX. 6. l.) E füzetke tartalmát kiadta Halasy: *Petőfi-reliquiák.* 94 l. L. *Összes művei.* VI. 243. l.

melyen a legszükségesebb felsőruhát Sopronban beszerezheti» és épen várták a mérnököt haza a Rábaközből, hol Németiben tagosított, hogy elmenetelökről intézkedjék, — midőn helyette nejéhez egy levele érkezett.

A jó asszony nem akarta és nem bírta ezt Sándornak megmutatni, hanem a zongorára tette kinyitva, tudván, hogy napjában «számtalanszor leül» játszani s így bizonyosan megtudja belőle a szomorú újságot, a nélkül, hogy neki kellene megmondania.

«És így is lett — írja Orlay. — Az irodából, hol foglalkoztam, Sándor beszólított a zongoraszobába. Hallgasd, úgymond, mit ír nagybátyánk, s a következő pár sort felolvasta előttem : Samút és Károlyt küldjétek el Sopronba, Sándornak azonban adj egy pár forintot s menjen, a hová neki tetszik, belőle úgy sem lesz egyéb komédiásnál. — Megdöbbenésem miatt nem tudtam hamar szóhoz jutni, Sándor pedig a szokottnál is halványabb lett. Végre azt a kérdést koczkáztattam : mitévő leszesz most? — Már határoztam, volt a válasz, veletek megyek Sopronba s beállok katonának.»

E szerint szept. 5-dikén együtt ment el velök Sopronba s már Ostfiasszonyfán megszilárdúlt elhatározásához képest, meg sem kísértvén a lyceumba belépni, szept. 6-dikán beállt a Gollner-

féle gyalogezredbe s lett belőle «zöld hajtókás, sárga pitykés közlegény».*

Föltünő, hogy Orlay egy szóval sem említi nagybátyjok váratlan elhatározása okait; pedig lehetetlen, hogy rólok ne tudott volna. Úgy látszik, kíméletből oly szűkszavú e ponton s mi jóformán találgatásokra vagyunk utalva. Dr. Sass azt mondja, hogy a mérnökben meg volt a jó szándék; azonban épen úgy nem értette meg a költőt, mint apja. Midőn minden áron embert akart belőle faragni, erkölcsi hibának nézte benne, a mi nem volt az, és főképen ártatlan szerelme volt elhidegülésének fő oka. Ugyanis a költemé-

* Dr. Sass szerint a költő próbát tett arra, hogy a lyceumba bevegyék, de bizonyítványa nem levén, nem fogadták be s ekkor lett aztán közlegény. Ez nem áll; az ő elhatározása már meg volt Ostfiasszonyfán érve, világos ez a *Petrics Soma* czímű költeményéből szept. 4-dikéről, melyben a «sorsom nem kegyel», «a végzet kiszakaszt karomból» kifejezések a közeli elválásra utalnak. Másrészt fölvételére próbát tenni nem is igen volt ideje; szept. 4-én még otthon valának, 5-én mennek Sopronba s 6-án már beszegődik. Ez adatok egészen világosan mutatják, hogy kész elhatározással távozott el nagybátyja házától s tehát Orlaynak igaza van. (*Petőfi beáll katonának. Vasárnapi Ujság.* 1883. 52. sz.) Általában dr. Sass czikkeiből világos, hogy Orlay adatait nem olvasta, mikor följegyzéseit írta s így a már tisztázott adatokat is gyakran zavarosan adja elé,

nyek közül többet elküldött Rózának is a költő, melyek a mérnök kezébe jutván, szigorú és rideg jelleménél fogva elítélte a fiút, ki ily korán szerelmes s apja előtt úgy rajzolta őt, mint ki megint rosszban töri a fejét. «Egyik levél a másik után ment, teli kétségtelen bizonyítékkal arra, hogy ilyen fiúból semmi sem lesz.»

Ezekre a fölingerült apa szidalmazó levele jött, melyre Sándort elébb kétségbeesés, majd daczos elhatározás szállta meg. A mentegetődzést, tudván, hogy hitelre úgy sem talál, meg sem próbálta s anyjához sem akart folyamodni, «nehogy a sokszor felforgatott házi békét köztök újra zavarja s jó anyjának ő miatta úgy is nehéz helyzetét súlyosbítsa.»

Az, a mit dr. Sass mond, általában nem ellenkezik azzal, a mit Salkovics jelleméről tudunk s nem valószínűtlen az apa dorgáló levele sem, bárha Orlay csodálatos módon hallgat erről is. Ámde ebből az eleadásból majdnem az olvasható ki, mintha a mérnök az apa tudtával cselekedett volna, a mit lehetetlen elgondolni. Továbbá bizonyára több más körűlmény is okozhatta Salkovics elhatározását. Ő egészen elégedetlen volt öcscsével; koraérettnek, szerinte haszontalanságokra hajlandónak tűnt fel s úgy látszik, a költő előtte sem titkolta el, hogy a szinészetet tartja legelső pályának; bizonyosan mondta azt is,

hogy iskolái végeztével ezt fogja választani. Ez tűnik ki Orlay pár szavából is. Mindent egybevetve, bátyja úgy gondolkozott, hogy haszontalanúl fogja kidobni a pénzt Sándor taníttatására, különösen ha saját népes családját tartja szeme előtt s így könnyebbnek és helyesebbnek vélte lemondani nemes igéretéről, hogy sorsáról gondoskodni fog.

Legyen bárhogy, tény az, hogy e levél s a miatta támadt dacz, meg az, hogy senkinek terhére ne legyen, érlelte meg benne a végzetes elhatározást, hogy, a mire már elébb is gondolt, katona legyen. Az elkeseredett kedélyek menedéke volt ez akkor s jóval utóbb is. De a katonasághoz sodorta a szükség is. Ugyan hol kereshetett s találhatott volna más menedéket a 16 éves korában sorsára hagyott, az idegenbe kivetett ifjú s e mellett ő, kinek hite volt, hogy sorsát senki sem kerülheti ki, némi végzetszerű nyugalommal fogadta azt a gondolatot, hogy neki katonává kell lenni.

E ponton még egy más nézettel is kell foglalkoznunk. Van ugyanis oly fölfogás, hogy dicsőségvágyból s Kisfaludy Károly példájának hatására, kit ifjú korában «ideal»-jáúl tekintett, lépett a hadsereghez; * továbbá azt remélte, hogy a Goll-

* Főleg Udvardi Cserna István: *Miért lett Petőfi*

ner-ezreddel (s azért lépett be épen ehhez) Tirolba fog jutni s arra gondolt, hogy onnan könnyen átszökhetik Schweizba, kedvelt hőse, Tell Vilmos hazájába.

Ez utóbbi nézet önmagát czáfolja meg. Hiszen ha Schweizba akart volna eljutni, e módszer nagyon is észszerűtlen volt, ennél természetesebbet gondolt volna ki. Igen is, való, hogy a katonaságban, mikor már a végzetes lépést megtette s meg is bánta, gondolt ez átszökés lehetőségére; de nem ekkor. A mi a Kisfaludy Károly példájának hatását illeti, bárha már selmeczi életéből van róla adat, különös, hogy sem Orlay, sem Sass, kik ez időben hozzá legközelebb álltak, szóval sem említik. Lehet, hogy vigasztaló példaként lebegett utóbb előtte s talán ilyesmit egyik-másik ismerősének mondott is; de sem komoly ok ez elhatározásában nem volt, sem ideáljaként nem tekintette, különben nem írt volna róla úgy, mint tette az *Uti levelek*ben (1847.).

Orlaynak és Sassnak tehát kétségtelenűl igazok van, midőn Petőfi elhatározását daczból és szükségből eredettnek mondják s hogy szomorú

katonává? (*Vasárnapi Ujság.* 1884. 3. szám.) E czikk egyébként is telve valótlanságokkal.

sejtelmek közt készült e pályára. Sass azt is mondja, hogy e lépése okáúl mindig csupán az Ostfiasszonyfán történt eseményeket, apjának újra és ok nélkül kitört haragját említette; ha egyéb oka is lett volna, nem titkolja el, mert a valóról komoly óráiban soha sem feledkezett meg. De ezt igazolja mindaz, mit a költő katonáskodásáról tudunk; ezt tanúsítja alább tágyalandó egyetlen ez időből megmaradt levele Nagy Imréhez; ezt a katonaságra vonatkozó pár költeménye,* melyekben mindenütt «a sors fondor kényé»-t, a «balvégzet»-et említi, mely őt oda űzte s a katonaságot «rabbilincs»-nek, «léleksújtó vész»-nek, «pusztaság vidéké»-nek nevezi, «mely felett hő, tikkasztó nap ége;» de kedvezett neki szerencse s túljöve «e szomorú vidéken» stb. Másutt humorral emlékszik meg katonai életéről és szolgálatairól; de hogy ott nem végső menedéket keresett volna «az inségnek midőn éje boronga körűle;» hanem dicsőséget vagy elérhe-

* Petőfi összesen hat költeményében említi katonai életét: *Az őrágyhoz* (1841.), *K.... Vilmos barátomhoz* (1842.), *Katona barátomhoz* (1844.), *Katona vagyok én...* (1844.), *Nézek, nézek kifelé...* (1847.), *Katonaélet* (1847.)

tetlen ábrándokat hajszolt volna, — azt nem mondja sehol.*

* Vesd össze az előbbieken kívül Baróti Lajos: *Mért állt be Petőfi katonának?* Dr. Sass István: *Mért állt be Petőfi katonának?* (*Vasárnapi Ujság.* 1884. 5. szám.)

II. FEJEZET.

A közlegény.

Katonáskodása Sopronyban 1839/40 telén. — Külseje. — Büszkesége. — Adomák. — Nehéz szolgálata. — Részletek katonai szolgálatából. — Barátai: Orlay, Nagy Imre, Lantay Sándor, Pákh Albert. — Olvasmányai. — Versei. — Szavalása. — Szokásai. — Jövőjében vetett hite. — Látogatása Pozsonyban. — *Bucsú* czímű költeménye. — Masirozás Gráczba. — Levele Nagy Imréhez. — Betegsége. — Kupis Vilmos. — Hozzá írt költeményei. — Dr. Römer. — Kiszabadulása.

Petőfi 1839 szept. 6-án lépett be a Gollner-féle, jelenleg Ernő főherczeg nevét viselő, 48-ik gyalogezredbe mint önkéntes újoncz s az első századba sorozták 1504. sz. alatt. Szolgálati ideje 6 évre szólt.* Az egykorúak, kivált dr. Sass István

* L. Bayer Ferencz: *Petőfi katonáskodása.* Nyilt levél dr. Meltzl Hugó úrhoz. *(Koszorú.* II. 1879. 272. l.) E ponthoz Moulholand ezredes napi parancsa így szól: Bregenz 15-ten September 1839. Standes-Veränderungen. Art. 1. In Zuwachs ist zu nehmen: Der freiwillige

szerint majdnem csoda, hogy bevették, annyira sápadt, vézna kinézésű volt, bárha általában testalkata erősebb s tűrésre kitartóbb vala, mint a milyennek látszék.

Soproni katonáskodásáról, hol az 1839/40. év őszét és telét (szept.—márcz.) töltötte, Bayer adatain kívül főleg Orlay és dr. Sass emlékeznek

Rekrut Alexander Petrovich 1504. den 6. September 1839. bei der I. Comp. L. még a *Haupt-Grundbuchsblatt*ot:

Assentirt durch das Heeres-Ergänzungs-Bezirks-Commando Truppe oder Anstalt	Erscheint im Assent-Protokoll	Mit der laufenden Zahl
—	—	—

Assent-Jahrgang	1839	Blatt Nr.	03
Vor- und Zuname:	Alexander Petrovich.		

Geburts-		Heimathszuständig nach			
Ort	Kiss Körös		—	Geburtsjahr	1821
Bezirk	—		—	Religion	evangelisch
Comitat	Pesther		—	Kunst, Gewerbe, sonst Lebensberuf	Student
Land	Hungarn		—		

Assentirt	Am 6. September 1839 beim Br Gollner Linien-Infanterie-Regimente Nr. 48 als Gemeiner á 21 fr. CMz. H. G. freiwillig auf 6 Jahre zu Oedenburg angeworben.
Eingereiht	—

Personsbeschreibung
(A személyleírás rovatai nincsenek kitöltve.)

Nachgefolgte				
Charge	Veränderung	im Jahre	am	Beschreibung
Gemeiner	entlassen	1841	28	Das H.G.* wurde im Monat September 1839 mit 21 frt CMz aufgerechnet. Februar zufolge hoher General-Commando-Verordnung ddto. Agram 31 Jänner 1841 RNo 610 u. 586 als Realinwalid seinem Wunsche gemäss mit Abschied.

meg, bárha jegyzeteikben jellemző módon nem említik egymást a költő soproni barátai között. Dr. Sass azt mondja, hogy vágyva-vágyták őt megismerni, ő egykori szent-lőrinczi tanulótársát, a többi tanulók azt a Petrovicsot, a ki színész volt, már számos kalandon ment át, ismerte Lendvaynét, a legelső színészeket, látta Vörösmartyt, Bajzát. Az érdekeltséget még növelte a szegény katona elhagyott helyzete, előbbi hányatásai, az az elkeseredés, mely a hadsereghez űzte s végre azok a túlzások, melyekkel sorsát kiszínezték, vagy soha sem történt kalandokban szerepeltették, melyek annál több hitelre találtak, minél kevésbbé valának igazak.

Végre egy őszi délután megláthatták Németh Jancsi tanulótársuknál s a valóság természetesen meghazudtolta a szállongó híreket. «A szobába léptemkor, írja dr. Sass, szerényen meghúzódva, festetlen diákládán üldögélve találtam egy fakó arczú, mohodzó bajuszú, vézna kinézésű, egészen igénytelen katonát, ölében lógatva fehér vállszíjáról lecsüngő szuronyát. Köszöntésemre katonásan felállt, oldalára húzá fegyverét s érdes tenyerének szorítása, testalkatától elütőleg, edzett kezek erejét érezteté velem. Sárga pitykés, zöld hajtókás monturja, nadrágja, csolnakszerű bakancsa úgy lotyogott rajta, mintha nem is rá szabták volna; egyedűl nyakszorítója állt feszesen,

fölpeczkelvén vekony nyakán ülő fejét, melyen a rövidre nyírott s felálló sertehaj, — mely sötétben dörzsölve akárhányszor szikrázott, — beesett arcz, fekete bőrszín, élénk két barna szem, mint régi ismerősök jelentkeztek előttem.» * Kérdezősködéseikre aztán futólag elmondta élte főbb mozzanatait, apja kitagadását, a színházi nélkülözésekkel telt s mégis «dicsőséges napjait», röviden az okokat, melyek miatt katona lett; de mindezt a szánakozást kizáró modorban. Ez megfelel a valóságnak. Orlay és Szeberényi ugyanazt mondják, hogy bár mélyen érezte nyomorú helyzetét, büszkén viselte sorsát s legfölebb humorizált rajta. Ily humoros hangulatában egyszer Hankovszky Miksa volt aszódi tanulótársával találkozott az útczán, a ki fűszerárúkkal megrakott kis szekeret húzott. — Hát te mit csinálsz itt? — kérdé tőle megütközve. — Inas vagyok egy fűszerkereskedőnél, — válaszolt. — No öcsém, felelte rá, sajnállak, nekem is rossz dolgom van ugyan, de mégsem cserélnék veled.

Jellemző a másik, szintén Orlaytól elbeszélt eset. Egyszer t. i. olyankor ment épen hozzá, midőn egy elbizakodott úrfi látogatója volt, kiknek társaságában amúgy is mogorva szokott lenni.

* *Petőfi katonáskodása Sopronban. (Vasárnapi Ujs.* 1884. 6—7. sz.)

A vendégnek feltűnvén ez, tréfálkozva bús magyarkának nevezte. Petőfi e szóra föllobbant, mint a puskapor. — Tudja ön, kik voltak azok a bús magyarok? — kiáltott rá, — ha nem tudja, majd megtanítom én, hogy máskor tudja, kinek oszsza e czímet! — mire forma szerint megtámadta s az menekűlni volt kénytelen.

Ez az utóbbi eset jól rajzolja büszkeségét, melylyel terhes szolgálatát panasz nélkűl viselte. Pedig nagyon terhes volt, mint általában a közkatonáké. Végzett iskolái, tanúltsága szálka volt míveletlen káplárja szemében s ez nehezíté helyzetét. Társai pedig majdnem üldözték, mert kerűlte őket, mi csak természetes, ha elgondoljuk, hogy a hadsereg e része akkoriban kivált kötéllel fogott szolgalegényekből telt ki. Teendőiről maga is megemlékezik *Uti jegyzetei*-ben (1845): «Strázsáltam vagy főztem a kukoriczagombóczokat közlegény társaim számára, s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogatóruha ujjaimhoz fagyott, s ... a káplár «menjen kend!»-je lehajtott a havat kihordani a kaszárnyaudvarból»; vagy hevert az őrszoba meztelen faágyán, hol mint de Manx báró, az egyik oldalát maga alá tette derékaljnak s a másikkal betakaródzott. És bárha mindössze abból a 21 frt «Handgeld»-ből, melyet beállásakor kapott s napi

6 krajczárjából élt, kölcsön soha sem kért, sem segélyt el nem fogadott.

A tanulók lakomáin azonban szívesen vett részt Orlaynál és Sassnál egyaránt. Orlay és három lakótársa, ha kaptak valamit hazulról, őt mindig meghívták. Ilyenkor humoros kedvben túltett mindannyian. Megtörtént, hogy anyja neki is küldött egyet-mást; azt szintén a jó barátok közt költötték el. Egyszer meg papirba gyűrt csomaggal lép be Orlayhoz. «Nesztek, mond, én is megtraktállak egyszer benneteket» — s a papirból fekete, száraz profontot tett az asztalra, melyet újsága miatt jóízűen fogyasztottak el.

Katonai életéből több más, részint humoros, részint komoly esemény emléke maradt ránk. Szeberényi elmondja pl., mint tőle hallottat, hogy miként oktatta a káplár a gyakorlatokra.

— Tudja-e kend, — mondá, káplárja szavait idézve, — tudja-e kend, mi az a stéling?

— Nem.

— Nohát a stéling a katonának az a stellungja, a melyben áll.

Abban az időben a katonák még párosával feküdtek egy ágyban. Az ő hálótársa egy czigányfiú volt. Jobban nehezére esett azonban az, hogy takarodón túl gyertyát égetni nem volt szabad; ő mindazáltal feje felett függő szuronya karikájába gyertyát illesztvén, talán kapitánya engedé-

lyével, — mint Sass sejteti, — midőn társai már aludtak, olvasta az iskola könyvtárából kapott könyveket. Egyik társa egyszer ilyenkor oda lopózkodott s elfútta gyertyáját, mire dühében szuronyát dobta utána, mely szerencsére csak az ágyba fúródott. Másnap aztán a sok baka örömére kurtavasra verték «a tintanyalót», a mint őt hívták.

Ez években a soproni pósta az ú. n. «három ház» szélső szárnyában volt elhelyezve. E ház a dr. Schetzel Andrásé, egy silentiumra ítélt ügyvédé volt, ki e miatt szűkösen élt komor agglegénységben. A pósta előtt számtalanszor állt őrt a szegény katona éjjel-nappal, egyfolytában két órát szaladva föl s alá a dermesztő hidegben a keskeny fapadlón, vagy meghúzódva a süvöltő szél ellen a faköpenyegben. Schetzelnek föltűnt a vézna alak, kérdezősködni kezdett s mély részvét fogta el szenvedő társa sorsán. E részvét még nőtt, midőn egyszer őt Horatius olvasásába merülve találta s ezóta a sorsüldözte ügyvéd és ifjú költő közt valódi barátság kezdődött. Az ügyvéd ebédre hívta meg, vagy gyakran az estéket töltötték együtt és kétszeresen sajnálta, hogy szűkös helyzete miatt nem segíthet rajta.

Ugyan e télen történt, hogy Liszt Ferencz hangversenyezve járta be az országot s mint szülővidéke fővárosát, meglátogatta Sopront is

és hangversenyt adott. Ennek hire fölzaklatta a várost, mindenki hallani akarta s Petőfi égett a vágytól, hogy szintén ott lehessen; szigorú kapitánya azonban nem adott rá engedélyt. Ekkor az Orlay polgári öltözetét vette föl s engedély nélkűl vett részt a hangversenyen. Az eset kitudódott s a büntetés nem maradt el.*

Élete későbbi szakában, ha barátai körében volt, száz «apró jellemzetes kalandot regélt» ő maga is katonaéletéből, melyek itt-ott olvashatók ezek följegyzéseiben.** Kemény Mihály pl. Po-

* Ez a költőnek egyetlen ismert katonai csínje. Beszélnek egy másikról is, mely szerint egyszer őrt állván, pajtásai közűl az egyik fölvette köpenyegét, sapkáját és puskáját s ez őrködött helyette, a míg ő valami mulatságba szökött el, hol egy órahosszat tánczolt. Egyetértek dr. Sassal, hogy költött adoma; ő sohasem hallotta s nem is egyeztethető meg Petőfi kötelességtudó természetével, még kevésbbé egyénisége többi tulajdonaival. *Petőfi katonáskodása Sopronban (Vasárnapi Ujság.* 1884. 102. l.)

** Néhány ily esetet Jókai jegyzett föl a költő eléadása után. Egy szelíd, jámbor lakótársa volt a többek közt, így szól az egyik, kit valami vétségért hadbíróság elé idéztek. Mikor a második emeletre e végett föl kellett mennie, minden szobatársától oly érzékenyen búcsúzott el, mintha ez volna végső elválása. Ezek mulattak rajta, pedig úgy volt; a költő t. i. ezután az udvar felőli ablakon kikönyökölve pipázott s a jámbor szoba-

zsonyban hallotta tőle, hogy legrosszabbúl esett, ha vesszőzésben kellett résztvennie; alig birta a fölszaggatott hátat sújtani. Beszélte továbbá azt is, hogy az őrhelyen gyakran Horatius ódáit vagy Schiller költeményeit szavalta; máskor olvasva járt fel s alá s ilyenkor belemerűlve elmulasztotta

társ épen előtte dobta le magát a második emeletből. Félnapi kurtavasra ítélték; ez keserítette el annyira.

Egy másik katona korhely, víg legény volt, ki örökké a városban csatangolt s éjjelre a tilalom daczára is rendesen kimaradozott, csábítgatott vagy dorbézolt. Nem használt semmi büntetés; a vesszőzés, a botozás sem; megszokta már, annyiszor esett át rajtok; nem is mentegetőzött, kiállotta szó nélkűl, a mit rája mértek. Egyszer késő éjjel megint künn csatangolt a városban s az őrálló észrevette. Rákiáltott, hogy megálljon! — a legény e helyett futni kezdett; az őr vaktában utána lőtt és szíven találta.

Egy harmadik legénynek szeretője volt otthonn s nagyon gyötörte a honvágy; félt, míg haza kerűl, a lány talán férjhez is megy. Naponként várt levelet hazúlról s napról-napra szomorúbb lett. Egyszer masirozás közben szokatlanúl jó kedve kerekedett s midőn a zászlóalj pihenőre megállott, átadta puskáját Petőfinek, mint szomszédjának, hogy tartsa, míg visszajön. Már jelt adtak az indulásra, a legény nincs sehol. Ekkor egy pásztorfiú jön oda s jelenti, hogy egy katonát a szilvásban látott egy fán. Érte mentek; a szegény fiú volt, ki a fára fölakasztotta magát. (V. ö. Jókai: *Egy magyar költő életéből. Emlékeim.* 299—301. l.)

a köteles tisztelgéseket. Egyszer meg a fölváltó őrség káplárja azon kapta, hogy szuronyát elfeledte föltűzni, miért természetesen a kapitány elé vitték s csak ennek elnézése mentette meg a nagyobb büntetéstől.

Ha azonban a durva környezetben katonaélete sivár volt, helyette kárpótlást talált barátaiban, kik egyszersmind önművelődésében is segítették. Legközelebb állt Orlayhoz és lakótársaihoz, kik közűl kivált Nagy Imrét, a későbbi történetírót és Lantay Sándort szerette. Utóbbi korán, 1843-ban halt meg, s midőn Orlay ezt neki mint akkor debreczeni színésznek megírta, azt felelte rá: «csak most érzem, mennyire szerettem őt». Itt ismerkedett meg utóbbi áldozatrakész barátjával, Pákh Alberttel, ki vele egy évben Rozsnyón született s szintén evangelikus volt. Pákh megelőzőleg Miskolczon, Iglón és Lőcsén tanult; Sopronba jővén, munkás tagja és reformálója lett a Kiss János által ott még 1790-ben alapított s hazánkban a maga nemében első iskolai magyar-társaságnak. Ez időben (1838 óta) Hetyési László volt a kör elnöke, dr. Sass könyvtárnoka, Pákh pedig 1840 elejétől «titoknok»-a és *Szűnórák* cz. írott lapjának szerkesztője.*

* V. ö. Gyulai Pál bevezetését Pákh Albert Humo-

Nemcsak a barátság tehát, az irodalom közös szeretete is egymáshoz vonzotta őket. Pákhkal néha eljárt a tanárok előadásaira; * a társaság könyvtárának pedig nem volt szorgalmasabb olvasója, mint ő. Kivált az *Athenaeum*-ot s ennek 1840-ig járt melléklapját, a *Figyelmező*-t, állandóan olvasta; lépést tartott az irodalom fejlésével; a legjelesebb művekből egyszerre 3—4-et vitt magával köpenyege alatt. Használta a német társaság könyveit is, Schillerrel itt ismerkedett meg alaposabban, kinek lyrája volt is rá hatással pályája kezdetén. A mindig első sorban kedvelt Horatiuson és Vörösmartyn kívül Jósika hatott rá újszerűségével s a különböző zsebkönyvek is olvasmányai voltak.

Nem lehetetlen, hogy néha részt vett a társaság ülésein is, noha nem volt tag s nem működött.** Tag egyébiránt Orlay sem volt még; mert ezek csak fölső osztályúak lehettek. Ezért, írja Orlay, ők többen az algymnasiumból egy kisebb kört alkottak, melyben Petőfi is olvasott fel pár verset. Volt emlékkönyvük is, melybe a jelesebb műveket s így Petőfi pár költeményét is beírták.

ros életképei előtt és Kovács Sándor: *A soproni ev. lyceumi m. társ. tört.* 58—59. l.

* U. o. 56. l.

** U. o.

E kis kör két évi fönállása után megszűnt, az emlékkönyvet Lantay a nagyobbik társaságnak adta át megőrzés végett; de utóbb elveszett s Bayer hiában kereste.* Úgy látszik, igaza van dr. Sassnak, hogy az 50-es években a társaság sok egyéb írataival együtt valami «gutgesinnt»-ség áldozata lett.

De ezt nem tekintve is, számos adatból tudjuk, hogy ekkor is verset versre írt s a költészetben találta legfőbb vigaszát. Az őrágyon heverészve, az őrhely padlóján föl s alá sétálva verseket gondolt ki s a képzelődés ragyogó álmaiba merült.** Versekkel írta tele a faköpenyeg oldalát, miközben Schetzel nem egyszer lepte meg s katonakorában írt és «megmaradt alexandrinusait» maga is említi 1845-ben *Köszönet a pápai képzőtársulathoz* *** czikkében. Sass István homályosan emlékszik is egy páros rímű sorokban írt elbeszélő költeményére valami bakonyi várromról, melyről véleményét kérdezte.

— Tudod, Sándor, jó biz' ez, felelt ő, csakhogy egy kicsit pongyola.

A költő nem válaszolt, de többé nem olvasott fel neki költeményt. Sass azt sejteti, hogy a köl-

* *Petőfi katonáskodása. (Koszorú.* 1879. II. 272. l.)

** *Az őrágyhoz* cz. költeményében.

*** *Pesti Divatlap.* 1845. 5. sz.

teménynek népies és az akkori szónokias iránytól eltérő hangja s verselése tűnt fel pongyolának. Ha ez való, akkor a költő legalább sugallatszerűleg tisztában volt magával és geniusa új irányok felé vezette már ez időben. Költeményt e télről nem ismerünk tőle; lehet, hogy a leírtakat utóbb megsemmisítette, sokat le sem írt, csak erős emlékezetében őrizte. Utóbb is az volt szokása, hogy jövés-menés közben gondolta ki költeményeit s pedig nemcsak fő vonásaikban, hanem a részletekben is. Innen az, hogy kéziratában alig látható javítás.

Az előbbi birálat, vagy pedig az a gondolat, hogy költeményeit nem értik meg, általában visszatartotta, hogy Sassnak és nagyobb tanulók közt őket fölolvassa; pedig ez utóbb hírének tetőpontján is kedvelt szokása volt. Orlay említi, hogy nekik gyakran olvasott föl vagy mondott el verseiből; e bízalmas körben jobban érezte magát. Egyebet is többször szavalt, mert néha versenyszavalásokat rendeztek. Modora volt a túlságos színezés, melylyel épen ellenkező hatást ért el. Egyszer Berzsenyi *Fohászkodás*-át oly modorban adta elé, hogy kinevették érte; azonban nem jött zavarba, birálataikkal meg nem törődött. Azt felelte, nem értenek hozzá. «Különben, mond Sass, biztosan, kellő nyomatékkal és önálló fölfogásnak kiváló jeleit adva szavalt mindaddig,

míg heve túlságokba nem vitte, a mi szenvedélyesebb kitöréseknél s erőltetett emelkedések közben, csengés nélküli orrhangjánál fogva, vézna termetével hősies állást elfoglaló komolysága mellett, — igen gyakran ellentétes hatást idézett elő.»

Az ú. n. tanulói mulatságokban többnyire hallgatagon vett részt; nem tartozott a hangadó mulatókhoz. Hangja nem levén, nem énekelt, keveset ivott és sohasem kártyázott; ellenben kedvelte az iskolai életből elbeszélt adomákat. Azonban a nevetés nem állt neki jól; arcza ilyenkor elvesztette arányait. Valami elszánt komolyság illett neki legjobban. Nevetése közben kivált az tünt föl, hogy bal szemfogát két mellékfoga előre tolván, ez nagyon láthatóvá lett s zavarta az arcz szokott alakjának összhangját.* Ő maga

* Petőfi fogsorának e szabálytalalanságát említi Jókai is a Petőfi-szobor leleplezésekor mondott beszédében. (Lásd az 1882-diki lapokban, melyek mindnyája közli e beszédet.) Sárkány Sámuel meg azt mondja, hogy mint pesti statistával találkozván, őt Petrovicsnak szólítá, mire komolyan ezt felelé: «Csalódik ön, én nem vagyok Petrovics.» Mire Sárkány megütközve szólt: «Ne tréfálj, Sándor, *hisz fogad is elárúl.*» Erre ő félig tréfásan, félig komolyan válaszolá: «De úgy van, barátom, én nem vagyok többé Petrovics, hanem Petőfi. Atyámmal keményen meghasonlottunk, — kitagadtuk

adomákat nem szokott mondani, hiányzott leleménye és előadása egyaránt. De ha a beszélgetés irodalmi irányt vett, szívesen beleszólt s pedig oly módon, mely nézetét tiszteltté tette. Többet tudott s alaposabban, mint a legtöbben; Pesten létekor tájékozódott az irodalom belsőbb viszonyairól s így látköre tágabb, nézeteiben önállóbb volt. Egyéniségének sajátossága, melyet korán kifejtett nehéz életiskolája, annak, a mit mondott s ezt mindig röviden és határozottan tette, saját érdeket és újságot adott. Egyszerűen, nyomósan, átgondoltan beszélt; komolysága megelőzte éveit s ez kiválóan jellemezte; nagy emlékező ereje miatt pedig könnyen birt emlékezni az olvasottakra. Mindezek okozták, hogy bárha a tanulók fényes jövőjét nem sejtették, nagy szellemi erejébe be nem pillanthattak, érezték tekintélyét, egyénisége hatását s majdnem kérkedtek a kopott külsejű közlegény ismeretségével.

Tagadhatatlan, hogy e ránk maradt vonások jellemzők a 17 éves ifjúra, ki úgy látszott, hogy minden lehető írói dicsőséggel ellenkező úton haladt. Azonban tehetségében és jövőjében vetett hite nem ingott meg; érezte önbecsét s bízott

egymást.» (*Vasárnapi Ujság.* 1857. 1. sz.) Sárkány eléadásában annyi tévedés van, hogy statistakorában még nem hívta magát Petőfinek. Ez az eset utóbb történt.

magában szomorú sorsa daczára is. Egyszer Sass Istvánnal a kaszinó épülete felé tartottak, miközben Olaszországról, a hová eljutni reménye volt, katonai előhaladásáról, irodalmi czéljáról beszélgetett. Barátja a nehézségekre figyelmeztette, mire «erős nyomatékkal» így szólt: «Érzem, barátom, hogy nem mindennapi embernek születtem.» Sass megütődött e szavakon s az épület szögletén álló lámpához vivén, némi gúnynyal mondá: «Hadd lássam, nem pirúlsz-e el e bátor nyilatkozatod ismétlésére?» Erre a világosságban megállva, a gúnyos megjegyzésen méltatlankodó komolysággal még határozottabban ismétlé: «Igen, újra mondom, érzem magamban, hogy nem mindennapi embernek születtem.»

«Számtalanszor eszembe jutottak, folytatja Sass, hogy jósló szavai mennyire beteljesűltek, melyeket akkor inkább a katona, mint leendő költő önérzetes fölbuzdúlásának róttam föl s gyönge közvitézségének tudatában pedig szinte nevetségesnek is találtam. Hallva azonban ellenvetésem után még határozottabb nyilatkozatát s látva vonásain meggyőződése ellen támasztott kételyem miatt kitörendő haragját, nem találtam időszerűnek őt nyilatkozata megmagyarázására felhívni. — Gondolkozóba esve, rajongónak tartottam őt.»

Ha tekintetbe veszszük magának a költőnek

az ez évhez közeleső más ránk maradt nyilatkozatait, így legkivált *Jövendölés* cz. költeményét 1843-ból: nem kételkedhetünk e följegyzés valóságán. Egészen hasonlót mond már említett *Az őrágyhoz* cz. versében (1840),* de legkivált *Uti jegyzetei*-ben (1845). Elmondván itt, hogy Eperjesen a tanuló ifjúság fáklyás-zenével tisztelte meg, ezt egészen természetesnek találja, de nem elbizottságból. Erre így folytatja: «Mikor még nyomva sem láttam nevemet, csak magamnak firkáltam; mikor még statista voltam a pesti nemzeti színháznál... mikor még strázsáltam...: mindenkor már világos sejtéseim voltak arról, mi velem egykor történni fog s meg is történt. Megálmodtam az őrszoba meztelen faágyán... megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban, melyet az egész világ kritikusainak ordító csordája sem lesz képes megsemmisíteni. És álmom teljesül lassanként... nem, sőt hamarabb, gyorsabban, mint gondoltam.» **

Ily sejtelmekkel volt ő bevéve katonának hat évre.

Ezeket tudva, nem természetellenes az a föltevés, melyet ugyancsak Sass említ, hogy bárha

* A költemény mindenesetre 1839/40 teléről, még Sopronból való.

** *Vegyes Művei.* III. 12. l.

ő nem katonai dicsőségről álmadozott s élete czéljául csakis az irodalmat, a költészetet tekintette; mégis a katonai pályán való előhaladással annyiban összekapcsolta, a mennyiben ezt eszközűl kívánta fölhasználni irodalmi czéljaiban. Reménye volt, hogy szorgalommal tisztté lehet, Olaszországba jut, tapasztalatokat szerez s akkor fellép. És hogy e ponton Kisfaludy Károly sorsa vigasztaló példaként lebegett előtte, az is természetes.*

Míg Petőfi Sopronban volt, meglátogatta egykori selmeczi tanulótársait Pozsonyban. Kemény János azt írja, hogy egy depôt kíséretében ment

* Dr. Sassnak az az állítása, hogy már Sopronban tudta volna Petőfi, hogy útjok czélja nem Olaszország, hanem Károlyváros lesz s ez nagyon lehangolta, aligha való, mert világosan ellenkezik a költőnek Gráczból Nagy Imréhez írt levelével (1840 ápr. 30), melyben azt mondja: «*itt* vettük azon hírt, hogy az ezred Tyrolt elhagyván Horvátország Zágráb és Karlstadt városaiba menend». A dr. Sass adatataiból megemlítendő még az is, hogy szerinte Petőfi, anyja közbenjárására, kibékült apjával, ki helyeselte elhatározását, hogy a hadseregnél marad s ott igyekszik sorsát biztosítani. Sőt a lóra termett s katonás természetű mészárosnak annál is inkább tetszett fia e lépése; mert benne épen a kapkodó állhatatlanságot, a színészet iránti hajlamot rosszalta. Az tény, hogy a költő katonáskodása alatt kibékült apjával, különben kiszabadulása után nem ment volna

át hozzájok és Dömök Elekhez, az egykori aszódi jó baráthoz szállt.* Dömök még részletesebben szól e látogatásról és előzményeiről. Ő 1839/40-ben phisikus volt Pozsonyban s a szüreti 10 napi szűnidőn a két Ujházy Lajossal (Losonczi és Dadai) Sopronba mentek, mert hallották, hogy ott van Pákh Albert, ki a két Ujházynak tanulótársa volt; ő meg azért, mert tudta, hogy Petőfi ott «rekrutáskodik». Gyalog mentek át. Pákhhoz szálltak, másnap meg fölkeresték Petőfit a kaszárnyában, a kit egy pricscsel teli szobában csizmája takarításánál találtak. Szerfölött megörült nekik s kapitányától szabadságot kérvén, másnapig az időt együtt töltötték Pákhnál.**

«Ezután, folytatja Dömök, párszor Petőfi is eljött hozzánk Pozsonyba, elkéredzvén a kéthetenkénti transporttal, s egy-egy napot, azaz a raszttagot, nálunk töltött.» ***

haza; de hogy ez már ekkor megtörtént volna, alig valószínű s lehetetlennek vélem, hogy Orlay ne tudott volna róla, ki pedig egy szóval sem említi.

* *Adalékok Petőfi Sándor életrajzához.* (*Koszorú.* 1881. V. 142. l.)

** *Petőfi ifjúkorából.* (*Üstökös.* 1877. 19. sz.) Dömök u. o. említi, hogy Petőfi, mielőtt elindúltak, elrakta «aprólip»-ját, mi a kefékből és suvixból állt, mondván, hogy midőn kapitánya handgeldjét átadta, azt mondta, hogy jó lesz aprólipra. (?)

*** U. o.

Hányszor volt a télen Pozsonyban, nem bizonyos; biztos tudomásunk csak egy látogatásáról van s ez jan. 18—22-dike közt történt. Ez az, melyet Kemény János említ, Szeberényi meg így ír le: «1840-diki januárban tanulótársaimmal enyelegtünk szobánkban, midőn gazdasszonyunk jelenti, hogy engem valami katona keres. Kimentem s az ajtó előtt az én kedves Sándorommal találkoztam. Elbeszélte, hogy Sopronból transporttal küldetett Pozsonyba s a vezénylő tizedestől engedelmet kapott, hogy az éjt barátaival tölthesse. És csakugyan együtt is töltöttük azt... Éjfél után elbúcsúztunk; annál levertebben mindketten, mert ekkor már nem láttunk reményt hamar találkozásra.»

E látogatás idejét teljesen eldönti a költő *Búcsú* cz. ifjúkori költeménye a Neumann Károlynak ajándékozott füzetben, melynek tárgya a költő eltávozása Pozsonyból, a hol nem hosszú ideig barátai «nyájas, hű körében» kevés, de boldog órákat töltött, a sors azonban «ismét» *

* E kifejezés valóban azt mutatja, hogy a tél folyamán még legalább egyszer volt Pozsonyban, a hely így szól:

Irígyen a sors boldogságom ellen
Pozsony, körödből ismét messze hí...

Az «ismét» szó csak többszöri látogatásra vonatkozhatik, mert elébb soha sem volt Pozsonyban.

messze hívja; igéri, hogy haláláig szeretni fogja őket. A költemény alá ő maga 1840 jan. 21-dikét írta.

Orlay Petőfiről szóló, különben kiváló pontos földjegyzéseiben Szeberényi idézett sorait félreérti; ugyanis ő úgy magyarázza, hogy a költő akkor tette a látogatást, midőn századával együtt hagyta el Sopront, hogy Bregenzben (Tirol) állomásozó ezredéhez csatlakozzék. «Ha két barátja nem tanúskodnék arról, írja Orlay, hogy ez útja Pozsonyon át történt, hihetetlen lenne, hogy ily patkóalakú útat tettek. Azonban Domanovszky Endre csak nem rég beszélte nekem, hogy 1840-ik év tavaszán, hóolvadásos időben, Petőfi mint katona, Sopronból jövet, a pozsonyi lyceum könyvtárában őt fölkereste s arra kérte, hogy Szeberényi Lajos szállására vezesse.» Hozzáteszi, hogy Szeberényi csak az időben téved; mert e találkozás nem januárban, hanem márcziusban történt.

Nem, Szeberényi nem téved. Ő csakugyan januárban találkozott Petőfivel. Nem is mondja, hogy ez akkor történt volna, mikor századjával Grátz felé ment; ő is, valamint Kemény és Dömök csak transportot emlegetnek. Ezzel nem ellenkezik Domanovszky elbeszélése sem; hóolvadásos idő gyakori jan. 18—22-dike tájt is. A grátzi útban a század nem került Pozsony felé; erről

meggyőzhet a költő levele Nagy Imréhez is, melyben azt írja, hogy Soprontól Grátz 20—22 mérföld s ez a távolság csak az egyenes úton, Neustadt felé annyi; Pozsony felé kerülve 33—34 mérföld lett volna.*

Petőfi és századja a bregenzi útra 1840 márcz. közepén indúltak el s 30-dikára érték Grátzba Neustadt és Bruck felé. Elindúlása előtt Orlay lefestette aquarellben csontlemezre, melyet utóbb,

* A költő e pozsonyi látogatásáról s találkozásáról Szeberényivel, több valótlan állítás olvasható. Zilahy a maga Petőfi-életrajzában Selmeczen át utaztatja a költőt századával együtt Grátzba és dr. Sass meg azt hiszi, hogy Pozsonyba érve, engedélyt nyert arra, hogy századától elválva Selmeczre mehessen Szeberényihez; de hogy ekkor szüleit is meglátogatta volna, arról nincs tudomása. Mindegyik adat lehetetlenséget foglal magában. Szeberényi látogatására nem kellett Selmeczre mennie, mert ő ekkor Pozsonyban tanúlt; a selmeczi lyceumot végezte 1838/39-ben mint III. éves primanus. Valószínű azonban az, hogy a Dömök és Kemény által említett látogatás nem ugyanaz a Szeberényi által említettel. Ha ez így van, akkor megkapjuk a szóban forgó két látogatást s ez az utóbbi föltevés annál valóbbszínű, mert Dömök és Kemény nem említik följegyzéseikben Szeberényit. (V. ö. Kemény és Dömök idézett czikkeit, Szeberényi: *Néhány év Petőfi életéből* 20 l. és dr. Sass: *Petőfi katonáskodása Sopronban. Vasárnapi Ujsag.* 1884. 6—7. sz.)

mint maga mondá Orlaynak, midőn kiszabadúlt a katonaságtól, Kupis Vilmos barátjának adott emlékül s ma már ismeretlen. Barátai közül az indúlás idejét igen kevesen tudták; csak midőn több nap egymás után kimaradt, értesűltek róla Németh Jánostól s talán el is feledik, ha oly mély nyomokat nem hagy emlékezetökben. Különben sem szerette az érzékeny búcsúzásokat, ha tehette, kitért előlök. Azt mondta egyszer Borjádon Sassnak: «Oly mélyről jő ilyenkor az emberből a szó, hogy mire fölér, elvész.» *

Grátzban tudta csak meg a költő, hogy időközben ezredét Bregenzből áthelyezték Zágrábba, melynek 3 első századja Károlyvárosban fog állomásozni s így ez lesz az ő jövendő tartózkodási helye is a remélt Tirol és Olaszország helyett. Helyzetének egyéb nyomorúsága mellett e nem várt csapás mélyen elkeserítette. Ezt, valamint katonai életének szenvedéseit híven rajzolja az egyetlen, NagyImréhez írt levele, mely ez időből fenmaradt s épen ezért jónak látjuk egészen közölni.**

«*Tisztelt barátom!* A messze Tyrol hó kör-

* Dr. Sass István: *Petőfi katonáskodása Sopronban.* (*Vasárnapi Ujság.* 1884. 6—7. sz.)

** A levél megjelent először *Vasárnapi Ujság.* 1866. 23. sz. Újra kiadta Halasi *Petőfi-reliquiák.* 45. l. *Összes Művei.* VI. 94. l.

nyezte bérczei megül véli jönni levelemet? csalatkozik, valamint engem csalának meg reményeim, azon szép honnal megismerkedhetni. A sors nekem nem akar kedvezni, minden léptemet, tettemet gáncsolja; minden feltételeimet dugába dönti, szóval, ő legnagyobb ellenségem. Tyrolból talán örökre — kitiltott. Græcig jövénk — mely mintegy 20—22 mérföld Sopronytól — (mult hó 30-kán érénk be) s itt vettük azon hírt, hogy az ezred Tyrolt elhagyván, Horvátország' Zágráb és Karlstadt városaiba menend. Koholmánynak hivém ezen hírt, s reménylék. De végre megtudám, hogy bizonyos és változhatlan rendelet. Holnap, t. i. Május elsején, hagyja el az ezred Bregenzet. Nekünk azon parancsolat van hagyva, hogy két héttel előbb, mintsem az ezred, érjünk Zágrábba. E szerint még mintegy Junius elejéig Græcben maradunk.

Az 1-ső, 2-ik és 3-ik Compania menend Karlstadtba, s így én is (az 1-ső Companiaval). Horvátországban legfölebb 1 s ½ évig maradandunk, s onnan hihetőleg Olaszországba viend útunk. Ha ez megtörténik, némikép feledem Tyrolt. Azonban még bizonytalan. — Ezek körülményeim. Mit mondjak önmagamról? Most érzem, mi mélyen sülyedtem, leszállva a tudományok pályájáról, neveletlen, érzéketlen emberek körébe, s egy durva zsarnok körmei közé.

Csak néha emel ki e pokolból a költészet, a mennyei, a malasztos.* Oh, ha ezt keblemben nem hordanám: a kétségbeesés ölne meg! Egy hónapja már, hogy itt vagyok, s még igen keveset irtam; de hogyan is irjak? a káplár mihelyest tollat lát kezemben, lármáz, szitkozódik reám s dolgot ad. Igy vagyok, azonban nem csüggedek. Non, si male nunc, et olim sic erit.** Mihelyt irhat, tisztelt barátom, irjon, hogy még Græcben találjon levele. Legyen boldog s ne felejtse igaz barátját

Græc, apr. 30-án 1840. *Petrovichot*, s. k.»

E levélből határozottan megtudjuk azt is, hogy Bregenzbe tehát nem jutott el. Szeberényi világosan téved, midőn azt írja, hogy előbb Horvátországban s azután Bregenzben állomásozott, sőt hogy ez utóbbi helyről neki több levelet írt, melyekben «több ízben említette, mennyire szeretne ő a svájczi határon átszökni a szabadság, a függetlenség hazájába».***

Az valószínű s nincs ok benne kételkedni,

* Csak egyetlen költeménye ismeretes ez időből: *Galgapartihoz* cz. a., mely alá «Gréc. Máj. 1. 1840.» van írva.

** A költő szavajárása, némileg jelmondata. Ugyanezt adja Szirmai szájába 1849-diki drámai töredékében a magyar közmondás alakjában. *Összes M.* IV. 337. l.

*** V. ö. Szeberényi: *Néhány év Petőfi életéből.* 21 l. és Orlayt az idézett helyen.

hogy talán Pozsonyban létekor vagy más leveleiben említette ezt a szándékát, s hogy valóban ápolta e tervet, tudjuk; de Bregenzből, a hol sohasem járt, nem írhatta.

A költő gráczi s horvátországi katonai életéről egyebet alig tudunk; mert ez időben írt többi levelei mind elvesztek. Több levelet írt pedig Orlaynak és Szeberényinek Károlyvárosból s hihetőleg még előbb Gráczból is. Orlaynak megírta a többek közt, hogy Károlyvárosban az addig tett út fáradalmaitól beteg lett, azonban e leveleket 1841 nyarán, míg ő szünidőn otthonn volt Mező-Berényben, a költő obsitos katonai sapkájával együtt gazdasszonyának fia a ládájából kilopta. A Szeberényihez írt levelekről műve előszavában meg ezt olvassuk: «többi levelei, különösen azok, melyeket mint katona közlegény írt hozzám, részint az 1849-diki mozgalmas költözködések, részint az ezek után nálam bekövetkezett kutatás alkalmával, midőn minden könyveim és irományaim szobám közepére széthányattak, míg magam fogságra hurczoltatám, azokat rendbe nem szedhettem, elvesztek.»

Írt-e másoknak még levelet? nem tudjuk, de nem valószínű s így főképen az elbocsáttatásakor kiadott «Superarbitrirungs-Liste»-re s egy pár napi parancsra vagyunk utalva. Amaz a következőleg szól;

Br. Gollner 48. Linien-Inft.-Regiment.

Superarbitrirungs-Liste

über nachstehenden, dem hohen Superarbitrio vorzustellenden Mann.

Compagnie	Des Grundbuchs Heft	Des Grundbuchs Seite	Charge	Tauf- und Zunahme	Gebürtig Ort, Comit.	Gebürtig Land	Jahre alt	Religion	Profession	Stand	Hat Kinder	Dienstjahre	Mit oder ohne Capitulation	Hat auf die Capitulation noch zu dienen	Defecten: Angebliche Invalidität der Compagnie-Offiziere	Defecten: Aerztlicher Befund	Hat die Defecten überkommen vor der Assentirung	Hat die Defecten überkommen im Dienste mit sein Verschulden	Hat die Defecten überkommen im Dienste ohne sein Verschulden	Wann und wo er dieselben bekommen, ob auch alle erforderlichen Mittel zu dessen Herstellung angewendet wurden	Conduite und Verdienste	Befund und Beschluss der Superarbitrirungs-Commission
I. Füsl.	3	63	Gemeiner	Alexander Petrovich	Kiss-Kőrös, Pesther	Ungarn	19	evangelisch	Student	ledig	keine	Den 6. Sept. 1839 freiwillig auf 6 Jahre assentirt	6jährige	4 9/12 Jahre	Schwächlicher Körperbau	Schwächlicher Körperbau, Anlage zu Lungenleiden u. Erweiterung der Herzensgefässe	.	.	1	Hat im Monate Mai u. Juni d. J. das Nervenfieber zu Grätz überstanden und in Folge dessen nebenstehende Krankheitsformen überkommen und wurde durch 3 Monate allhier mit allem Erforderlichen fruchtlos behandelt	Gute	Nähert sich stark der Realinvalidität, seinem Wunsche gemäss mit Abschied zu entlassen

Sig. Agram am 23. December 1840.

Arbitrirt! und obgenannten Mann mit den beigesetzten Gebrechen wirklich behaftet, daher zu ferneren k. k. Feldkriegsdiensten als untauglich anerkannt zu haben, wird anmit bestätigt.

Coram nobis Sig. ut supra

Kussevich Gmajor. Supplicatz Feldsptlk. *Dr. Römer* Rgtarzt.

Superarbitrirt und von benanntem Mann nach seinen aufhabenden Gebrechen, wie oben angemerkt, zu klassifiziren befunden. Agram. den 15. Jänner 1841.

Ekher Fkcons. *Wöber* Fmlt. *Dr. Schlosser*, dirigirender Stabsarzt.

Ebből megtudjuk azt, hogy 1840 máj.—jun. havában Gráczban typhuslázban szenvedett (Nervenfieber), melynek következtében rokon kórjelenségek is kezdtek rajta mutatkozni; utóbb Károlyvárosban három hóig «minden követelménynek megfelelően», eredmény nélkűl gyógyitották. Mivel e kimutatás decz. 23-áról kelt, hozzá vethetünk, hogy e három hónap, melyeket megint kórházban töltött, október—deczember hava. A kórházat pedig 1841 jan. 20-án hagyta el csak, a mint ez Moulholand ezredes január 21-diki napiparancsából világos, mely így szól:

«Zágráb, jan. 21. Art. 5. Petrovich Sándor közlegény jan. 20-ig bezárólag ápoltatván, az ezredkórházból javúltan távozik.» *

Ezek az adatok megegyeznek azzal, mely Orlaynál olvasható, ki Petőfi elbeszélése nyomán azt írja, hogy az őszi nagy gyakorlatok alatt vért kezdett köpni s ezért jutott kórházba.

Petőfi szenvedéseit, melyeket a közlegényi szolgálat s majdnem állandó betegeskedése okoztak, csak Kupis Vilmos barátsága enyhítette, ki

* Agram am 21. Jänner 1841. Art. 5. Gemeiner Alexander Petrovich bis inclusive 20. Jänner verpflegt aus dem Regiments-Spitale reconvalescirt. (L. előbbi jegyzetet. Bayer: *Petőfi katonáskodása. Koszorú.* II. 1879. 272—276. l.)

vele együtt katonáskodott. Ez az ifjú pár évvel idősebb volt a költőnél, 1818 márcz. 6-án született Nagy-Orosziban (Nyitra-m.), hol apja, Kupis Tibor, a Keglevich János gr. kasznárja volt. Hat gymn. osztályt végzett a kegyesrendieknél 1828—36-ig Nyitrán, mint hol jeles, hol közepes tanuló; de ingatag, nyugtalan természete miatt nem tudta határozott pályára szánni el magát. Egyelőre 1836 márcz. 6-án Privigyén a kegyesrendi papnövendékek közé lépett; de már jun. 29-én elhagyván a rendet, Esztergomba megy gyógyszerész-gyakornoknak; majd gazdasági pályára lép s mint ilyen Sopronban lakik s itt a költővel körűlbelől egy időben (1839 okt. 21.) szintén katonának áll be. Különböző okokból származó, de eredményeikben hasonló sorsviszonyok vetették mindkettőjöket a katonasághoz, ehhez az utolsó menedékhez, más viszonyokra termett míveltséggel. Míg Sopronban valának, nem barátkoztak, sőt kerülték egymást; de az idegenben a közös keserű sors egymásra utalta őket, mint ugyanazon sivár puszta vándorait. Petőfi megszerette a mívelt, csinos, magas termetű, különben szelíd, ábrándozó ifjút; viszont ennek baráti érzelme mindig drága emlékű maradt a költő szívében. Nemcsak az Orlaytól festett aquarellképét adta neki emlékűl, midőn tőle elvált, hanem utóbb két költeményt is írt hozzá: *K....*,

Vilmos barátomhoz» (1842) és *Katona barátomhoz* (1844) cz. alatt. Mindkét költeményben életrajzi részletek vannak. «A balvégzet számüzte őt katonának», mond az elsőben s az itt töltött két kikelet alatt «emésztő hatalommal szakadt rá» «a léleksújtó vész»; de mégsem síratja meg ezt az időt, mert ez tette őt barátjává:

Én tudom, mit érsz te nékem, jó barát!
Jó, minőt az isten többé soh'sem ád;
Te valál, ki vélem híven felezéd
A nyomornak végső falat kenyerét.

Mindkettejöket «egy sors fondor kénye» hányatavetette s ugyanegy csillag volt vezetőjök, a hazaszeretet.

A másodikban (1844-ből) 4—5 évi távolból visszatekintve, pusztaság vidékének nevezi katonai életét, mely fölött hő, tikkasztó nap égett; barátja e pusztaságban «árnyékos fa volt, melynek enyhe sátoránál új erőt szerzett»; a jó szerencse kedvezett s túljött e szomorú vidéken; de búja nagyobb volt öröménél, mert barátja nem jöhetett vele.

Kupis valóban kiszolgálta mind a hat évét, káplár lett; de hányatásai ezzel sem szüntek meg. Keglevich Jánosnál irnok lett, utóbb ugyanott gazdasági alkalmazást nyert; 1846-ban Pestre

ment, a hol unokatestvére, Kupis Leó,* vasúti mérnök elvezette a költő lakására a Hatvani-útczában, ki szívesen fogadta, megölelte, megcsókolta s említette, hogy verset írt hozzá. Ekkor Pesten maradt 1846 végéig, mi közben Petőfi «testvérként» segélyezte írói jövedelméből s némi foglalkozást szerzett neki. Nem való tehát az a hit, hogy a költő utóbb őt sohasem látta volna.**

Ekközben a jó szerencse csakugyan átsegítette «e pusztaság vidékén». Elbocsáttatásának fő oka betegsége volt. Beteg volt testben, kedélyben. Június elején nem mehetett el együtt századjával, Gráczban feküdt egész júliusig; ekkor elcsigázva, a várkatonai élettől elkedvetlenedve, remé-

* Utóbb tanár a körmöczbányai állami főreál-iskolánál.

** Későbbi sorsa kevésbbé változatos. Pestről Weisz báróhoz ment kasznárnak Bars-megyébe, 1848-ban honvéd lett, a forradalom után a megyénél szolgált Aranyos-Maróthon, hol megnősűlt, később megyei igtató lett Komáromban s 1864 október havában halt meg. Fia, Sándor, jelenleg tanító gróf Apponyi Károlynál Kápolna-pusztán (Tolna-m.). L. dr. Versényi György: *Petőfi katona barátja. (Budapesti Hirlap.* 1889. 226. sz. melléklet. Kiegészítő adatok u. o. 230. és 234. számban Kupis Gusztávtól és Sándortól, továbbá Baróti: *Petőfi költeményeinek első kritikai kiadása.* 11. l.)

nyeiben csalódva érkezett meg. A terhes szolgálat, a kiállott betegség, testének megakadályozott fejlődése a még csak 17 éves ifjúnál fokozott erőbanyatlást okozott, mely az őszi hadgyakorlatok alatt vérköpésben nyilvánúlt. Ekkor, szeptember elején újra kórházba került Zágrábban, hol az orvos erős szívdobogásából kezdődő szívbajra, vérzéséből kezdődő tüdőbajra következtetett. «Gyenge testalkat, hajlam a tüdőbajokra és szívedények tágulására», — mond az orvosi vélemény.*

Az orvosi vélemény tehát nem állapítja meg e bajokat, csak hajlamot jelez rájok. Azt hiszszük, hogy e pont az, melyben az ezredorvos jóakarata kereshető, ki megismervén helyzetét, új vizsgálatot eszközölt ki számára oly czélból, hogy a szolgálat alól fölmentesse.

Dr. Rőmer, az ezredorvos érdeklődését sorsa iránt ő maga úgy beszélte el Orlaynak, hogy míg 1840 őszén a kórházban feküdt, unalma elűzésére könyveket kért tőle. E körülményből kérdezősködni kezdett életéről, viszonyairól s egyszer egész bizalommal azt kérdezte tőle: «Nem lenne-e kedve megszabadúlni? Ön nem ide való.»

* Lásd a «Superarbitrirungs-Liste» megfelelő rovatában.

— Nekem mindegy, felelt, másutt sincs mit reménylenem.

Erre az orvos nem válaszolt, de nehány nap múlva egy pár magasabb állású tiszttel jelent meg a kórházban és megvizsgálták 1840 decz. 23-án.* A kiadott jelentés alapján, mely alatt a többek közt dr. Rőmer neve is olvasható, újra megvizsgálta egy felsőbb bizottság 1841 jan. 15-én s a fönnebbi véleményt, mely szerint «az idézett betegségekben valóban sínlődik», helyben hagyta. Ennek alapján, minthogy e szerint «a tényleges rokkantsághoz nagyon közeledik, kívánságához képest elbocsátó levéllel (mit Abschied) eleresztendő», a szolgálattól 1841 febr. 23-án fölmentették, többedmagával Sopronba szállították, hol kikapta obsitját, melyben a «treu und redlich gedient» kifejezésre mindig büszke volt. Elbocsáttatásáról a Moulholand ezredes napiparancsa így szól:

«Zágráb. Márcz. 9. 1841. Art. 4. . . . «a General-Commando 1841. jan. 31-ről kelt rendelete értelmében az alábbiak, mint tényleg szolgálatra alkalmatlanok s valódi rokkantsághoz közeledők, kívánatukhoz képest obsittal elbocsáttatnak, u. m.

* Lásd a «Superarbitrirungs-Liste» megfelelő rovatában.

Petrovich Sándor közlegény az I. századtól 1841. febr. 28-án . . .» * stb.

Szeberényinél az olvasható, hogy Petőfi már a masirozás alatt «közelebbi ismeretségbe lépett» az egyik katonai orvossal s remélte, hogy «nemsokára meg fog a rá elviselhetlen nyüggé vált katonaságtól szabadúlni.» Ez nem valószínű. Hihető, hogy Szeberényi rosszúl emlékezett arra, mit a költő neki írt vagy utóbb elbeszélt. Még más adatok azt mondják, hogy kapitánya lepte meg Horatius és Ossian olvasása mellett s mint valami leendő nagyság számára eszközölte ki szabadságát. Ezekben világosan látható, hogy egy különben természetes tény mint válik regeszerűvé. Ily jövendő nagyságot benne sem kapitánya, sem dr. Rőmer nem sejtettek. Az orvos csak azt látta, hogy tanúlt ifjú, kit szomorú végzete a közlegények közé vetett s ki ugyan még nem teljesen alkalmatlan a szolgálatra, de súlyosbodó természetű szervi bajainál fogva rövid időn azzá lesz;

* Agram am 9. März 1841. Art. 4. In Folge der h. General-Commando-Verordnung ddten Agram den 31-ten Jänner 1841. R. 110. u. 586. werden nachstehende Leute als Militär-Realinvaliden, und der Realinvalidität sich nähernd, ihrem Wunsche gemäss mit Abschied entlassen, als Gemeiner Alexander Petrovich der 1. Füselier-Comp. den 28-ten Feber 1841 . . .»

ezért közben jár, hogy megszabadúljon a szolgálattól.

Az orvosnak köszönhetni tehát, hogy nem veszett ott, mint valami «kórháztöltelék», vagy hogy nem vonta tovább az igát; mert ő minősítette betegségét oly természetűnek, mely miatt nem szolgálhat. De másrészt ez a vélemény mutatja azt is, hogy még nem szenvedett a jelzett bajokban s nem is kapta meg őket; mert különben nem bírt volna 1841 februárjában Zágrábtól Sopronig, onnan nehány nap múlva Pápára gyalogolni s még kevésbbé birta volna meg a sok gyaloglást vándorszínész korában.*

* L. Bayer F. id. helyen. Obsitját, viszont a zágrábi főparancsnokság 1841. jan. 31-ki R. 610. és 586. sz. elbocsátó rendeleteit nem ismerjük.

III. FEJEZET.

Először Pápán.

Ujra Sopronban. — Orlayhoz megy Pápára. — Tanuló Pápán. — Szakít a tanulói pályával. — Elhagyja Pápát s Pozsonyba megy. — Tervei.

Petőfit 1841 február havában a jan. 31-diki elbocsátó rendelet értelmében többedmagával Sopronba vitték s 28-án bocsátották el végleg, a mint ez a már idézett főkönyvi kivonatban olvasható. Kiszabadúlásának híre megelőzte őt és soproni barátai kezdetben aggódtak e miatt; mert nem egyszer említette szökését s különben is valószínűvé tette ezt előttök a költő hajlama a szokatlan iránt. Úgy látszik, megérkezte után, mi febr. vége felé történhetett, azonnal fölkereste Pákhot és Sasst, kik ekkor együtt laktak s eloszlatta aggodalmaikat. «Kiaszottan, elviselt katonaruhában» jelent meg nálok, teljesen igazolva az orvosi vizsgálatot, hogy szolgálatra nem alkalmas. E véleményt adhatták minden különösebb ked-

vezés nélkűl is. Barátai nagy örömmel fogadták, vég nélkül kérdezősködtek kiállott szenvedéseiről s ő bőven elbeszélte őket, miközben büszkén mutatott obsitjában a «treu und redlich gedient» kifejezésre.

— No lám, mégis tettél valamit, mondá Pákh.

— Öcsém, ennél többet is tettem, felelt büszkén, mostam, söpörtem, sikáltam ott is, hol nem szerettem ; csak a főzéshez nem akartam érteni ; — ez alól a vén bakák felmentettek — diák-kóficznak nevezvén főztömet.

Kopott ruháját kicserélték s az nap este a színházba mentek, hol valami oly hosszú lovag-darabot adtak, hogy a közép-csillár is kialudt, mire vége lett. Petőfi jó kedve alig ismert határt; «ugrált, tombolt, adomázott jó kedvében» ; esténkint meg a Neuhof-féle mulató helyen gyűltek össze s víg szó között töltötték az időt, hallgatva elbeszéléseit. «Boldogabb embernek alig ismerém» — írja Sass, s mivel katonasága alatt levélben kibékűlt apjával, elhatározta, hogy haza is ellátogat, anyját kívánta látni minden áron.

Körűlbelől egy hetet töltött Sopronban, innen Pápának indúlt * Orlay látogatására, ki ez évben már ott tanúlt s onnan meg haza készűlt szüleihez.

* Sass István : *Petőfi mint obsitos.* (*Vasárnapi Ujs.* 1884. 12. sz.)

Márcz. elején hagyta el Sopront s 10-én már Pápán volt, a mint ez világos *Kuruttyó* czímű költeményéről, mely alá ezt írta: «Pápa. Mart. 10. 1841.»

Megérkeztéről Orlay ezt írja: «Az 1840-dik év november havában, mint novitius (logicus) deák, a pápai kollégiumba léptem. Lakásom egy vidéken lakó uraság szakácsa feleségénél volt, s szobámba csak gazdasszonyom szobáján át lehetett jutni, s a közbeeső ajtón egy hat hüvelyknyi négyszög ablakocska volt. 1841-dik év márczius elején, nedves havazó időben, midőn a búcsúzó tél végső mérgét lehelte a vidékre, ez ablakocskával szemben álló asztalnál írással foglalkoztam, midőn az ajtón kívül valami nesz vonta magára figyelmemet. Oda tekintettem s a kis ablakon át Petőfi arczát véltem fölismerni. Meglepetésemben fölugortam, az ajtó fölnyilt, s azon egész valójában ő lépett be, csak hogy a szokottnál soványabban, bakancsba fűzött kékszínű szűk nadrág, katonafrakk és lapos fehér posztó kucsmában, a milyenben az obsitos katonákat szokták elbocsátani. Egy görcsös bot s válláról lefüggő durva vászonbakó volt minden magával hozott holmija. A váratlan viszontlátás örömét gond váltotta föl. Czélja felől tudakozódtam.

— Nekem nincs czélom, — mondá ő, — Sopronban hallottam, hogy itt vagy, s hozzád jöttem.

Van még egy pár forintom, melyet obsitommal kaptam.» *

Elbeszélte kiszabadúlását s végre abban állapodtak meg, hogy Pápán marad és folytatja a tanúlást. Orlaynál lakott, a gazdasszony pedig havi két váltóforintért egy szalmazsákot, párnát és takarót adott be neki éjszakára.

Így gondoskodtak a lakásról. Ebben az időben Orlay a Fazekas-útczában, az akkori Wittman-féle földszintes házban lakott** Salkovics Károlylyal

* Orlay: *Adatok Petőfi Sándor életrajzához. (Budapesti Szemle.* XIX. k.)

** Kis Gábor, jelenleg pápai ev. ref. lelkész úgy a *Pápai Lapok*ban (1880. 10. sz.), mint elbeszélésében a szerzőhöz, Orlaytól némileg eltérve mondja el a költő megérkezését Pápára. E szerint ugyanis Petőfi megérkezvén Pápára, Orlay lakását kereste fel a d. e. órákban s nem találván otthon, Wittmanné szobájában várt reá. Megérkezvén az órákról Kis Gábor, a háziasszony megkérte őt, vigye be magához. Úgy is történt s így az ő vendége volt a költő először Pápán. Az első estét is együtt töltötték az udvar hátulsó szobájában. «Nem emlékszem, mond Kis, hogy szenvedéseiből, pedig lehettek sok és nagyok, csak valamit is említett volna: panasz, kifakadás vagy legkisebbke jaj is beszédébe nem vegyűlt; hanem a barátság melegénél, mert borunk kevés volt, felmelegedett az elcsigázott, vézna alakú költő, csakhamar láng csapott ki homlokán, szavalt idegen költők műveiből, Horác ódáit egymás után mondta könyv nélkűl.»

együtt a kapú melletti szobában. Ugyanezen az udvaron egy hátulsó szobában laktak: Parragh Gábor, Nagy Sándor és Kis Gábor jogászok. Ezek az ifjak is igyekeztek rajta segíteni, egy pár darab fehérneműt, Orlay és Salkovics meg öltönyt adtak, hogy katonaruháját levethesse. Az ebédet számára Parragh szerezte meg. Lakott velök szemben ugyanis egy nyugdíjas, vak ev. ref. lelkész, kinek ő hetenkint párszor fölolvasta a *Pesti Hirlap*-ot; most elfoglaltságát adván ürügyül, maga helyett, Petőfit ajánlotta, ki majd naponként felolvas, ha ad neki ebédet. Ezzel egyszersmind jót is cselekednék, mert lehetővé tenné, hogy tovább tanúlhasson. Az ajánlatot mindketten elfogadták s az öreg pap csakhamar megkedvelte a költőt. Ugyanő tanítónak is beajánlotta egy Politzer nevű izr. kereskedőhöz, kinek fia szintén a gymnasiumba járt, a kitől havi 10 váltóforintot kapott; Orlay pedig Horváth István ügyvédhez vitte el, ki neki távoli rokona volt s ez őt, megtudván körülményeit, másolónak fogadta fel irodájába.

Nagyobb volt a nehézség, hogy miként léphessen be a gymnasiumba; mert bizonyítványa nem volt s az évnek is több mint fele lejárt. Azonban ez is sikerült, kivált Tarczy Lajos tanár segítségével. Ez időben t. i. őt választották meg, mint az ifjúság meleg barátját, a képzőtársaság elnökének, mely épen ebben az évben alapúlt. Azt

remélte tehát Orlay, hogy Tarczy annál inkább elősegíti a költő fölvételét; mert kilátásba helyezi, hogy benne társaságuk egy kiváló tagot nyer. Úgy is történt. Nem valószínűtlen az az adat sem, hogy az iskolai tanácshoz Parragh és társai folyamodványt is írtak és szóltak érdekében Bocsor István igazgatónak. Ezek következtében föl is vették a bölcseleti osztályba (VII.) egyelőre «benevolus auditor»-nak, oly megjegyzéssel, hogy ha szorgalmat tanúsít, az 1841/42. évben beléphet ugyanez osztályba rendes tanulónak.

Ezzel rendbe jővén, egyelőre neki is kedve jött az iskolai élethez s jól esett megpihennie a sanyarú katonai élet után. Tudósította helyzetéről apját s meg volt győződve, hogy e jó szándékának örűlve, «szigorú körűlményei mellett is segíteni fogja valami csekélységgel». Mindenesetre azonban való, hogy csak lassanként melegedett belé ez új helyzetbe s csak utóbb kapott kedvet; az egész azt a benyomást teszi, hogy kezdetben «semmi czélja» nem levén, inkább csak elfogadta, bármit tesznek is vele. Mintha a 18 havi katonáskodás szenvedései egy időre megfosztották volna testi és lelki erélyétől, teljes csüggedés és reménytelenség fogta el. Jellemző adat erre nézve, hogy midőn megérkezése után a mindent komolyan vevő Parragh azt kérdezte tőle: mi a kilátása Pápán? miből akar megélni? miként akarja

végezni a tanfolyamot? — mindenre közönyösen azt felelte: nem tudom. De igazolja a költő e lelki állapotát Orlay előadása is. Majdnem alig tudunk életében esetet, hogy még hasonló csüggetegség kerítette volna hatalmába.

Felvétele után rendesen eljárt az órákra; felötlő egyénisége felébresztette ugyan a tanulók figyelmét, de barátságot senkivel nem kötött; «érezve szegény sorsát, visszavonúlt, nyers magaviseletű volt». A képzőtársaság űlésein is rendesen megjelent; de föl nem olvasott semmit s ha Orlay erre ösztönzé, azt felelte: «Előbb oly költeményt kell írnom, melylyel becsületet vallok» — s a föllépés aztán elmaradt.

Sőt azt is rossz néven vevé, hogy Orlay fölébreszté a figyelmet költeményeire. Parragh ugyan azt mondja, hogy nekik, a kik vele egy házban laktak, midőn órák után a meleg tavaszi napokon kiültek az eresz alá, többször olvasott föl belőlök és már megérkezése napján is «hévvel, lelkesűléssel» elszavalta három versét; de hogy szélesebb körben terjeszszék őket, nem akarta. Orlay egyszer távollétében megmutatta G. Gábor nevű tanulótársának «egy akkor írt versét»; de véletlenűl betoppanván az olvasás alatt, kitépte kezéből, «ládájába vágta, melyet neki használat végett gazdasszonya adott, a kulcsot ráfordította s szó nélkül ott hagyta őket.»

Mintegy három hete volt még csak Pápán s már is megúnta helyzetét, melyben sokat nélkülözött. Apjától «csak bíztató levél érkezett»; az ügyvédtől «hébe-korba» ha kapott valamit, azért utóbb ott is hagyta; más részt Horváth is panaszkodott rá, hogy nem jár föl pontosan az irodába, a mit az iskola miatt sem tehetett s Orlay szerint a tanítvány nyerhetése is csak remény maradt. Ily körűlmények közt, bár lett volna kedve a tanulói pálya folytatására, ha csak némi biztosítéka is volt volna a jövőre, hamar elvesztette kedvét; különben is amúgy se benn, se künn nem volt egészen az iskolában. Világos ez abból a feleletből, melyet Orlaynak eltávozásakor ismételt marasztalásaira adott.

— Könnyű neked, szólt, mert ha nem is bőven, de megvan a legszükségesebbed, de nekem nincs mire támaszkodnom. Egyébiránt szüleimet okvetetlen meg akarom látogatni, s ha látom, hogy ők képesek lesznek valamivel segíteni, még meglehet, hogy őszszel visszatérek Pápára.

Elhatározta tehát, hogy elhagyja Pápát.

«Egy reggelen, írja Orlay, az a bogara támadt, hogy ő félretett katonaruhájába öltözik s abban megy iskolába. Én e szándékától megrettentem, legkivált azért, mert épen egy olyan tanárunk tartott akkor előadást, a kit tanítványai fütytyel, kakukkolással s minden kigondolható idétlenség-

gel vérig boszantottak, s az öreg mogorva tanár leste az alkalmat, hogy magát a sok injuriáért valamelyik rajtakapott tanítványán megboszúlhassa. Figyelmeztettem azért, hogy a rakonczátlan tanulók őt ily ruhában látva, zajt fognak ütni, a tanár előadását megszakítják, ki ezért rajta fogja tölteni boszúját. De Petőfit föltett szándékától leverni hiú törekvés volt, ő mindenre csak azt válaszolta: Ez az öltözet tisztességes, sokat szenvedtem én abban és senki előtt nem szégyenlek benne megjelenni.

Duzzogva, pörölve haladtunk tehát a kollegium felé, hová az elfecsérelt idő miatt késön érkeztünk. Az előadás már tartott, a terem ajtaja be volt téve. Én fölnyitám s beléptem; azt hittem, hogy a kinn maradt Petőfi meggondolja magát s nem merészel bejönni. Csalódtam, mert pár percz múlva nyilik az ajtó s ő bejött. A háborgó tanulók rakonczatlanságuk űzéséért rendesen hátul, az ajtó körűl foglaltak helyet, ezek megpillantva őt, éktelen hahotába törtek ki, s a vén tanár elébb mord tekintetét szegzé reá, s indulatos hangon kérdé: micsoda ember az ott? — majd fölismerte őt, haragja egész dühével támadta meg a csendzavarásért, kicsapatással fenyegette s a teremből azonnal kitakarodni parancsolta.»

Ekkor ott hagyta a tantermet, lakására ment

s pakkolni kezdett. Midőn Orlay haza ért az órák után, ingerűlten mondá:

— Megmondtam, hogy szeszélyednek ez lesz a következménye. Ámde meglátván, hogy mit csinál, rögtön sejtelme támadt barátja tervéről s azt kérdé, mi a szándéka?

— Itt hagyom Pápát, volt a válasz, nem vagyok én iskolába való.

Orlay erre, ki pörölő szándékkal ment haza, megszeppenvén, kérni kezdé, hogy ne menjen el s Tarczyval bíztatta, ki majd elsimítja az egész dolgot. Ámde Petőfi el volt határozva, a kérés sikertelen volt s csak annyiban engedett, hogy azon nap még maradt.

Elpakkolta csekély holmiját, katonaruháját egy házaló zsidónak adta el, ezzel is növelvén úti költségét nehány garassal; aztán más nap vászontarisznyáját nyakába vetvén, görcsös vándorbotját kezébe fogván, egy szép tavaszi derűlt reggelen, a pozsonyi úton indúlt ki Pápáról, melyen Orlay egy darabig elkísérte. Ekkor elbúcsúzván tőle, «keblében keserűséggel tért vissza társnélküli lakásába».

Midőn Pápát így, mondhatni gyors elhatározással oda hagyta, nem volt tisztában czélja felől. Vágyai a színészethez vonzották, de tudván, hogy apja ebbe soha sem egyezik meg, nem akart vele újra szakítani s ezért habozott. Nem indúlt tehát

haza felé; Pozsonynak ment, egyrészt hogy Szeberényit s volt tanulótársait fölkeresse s talán azzal a homályos tervvel, hogy esetleg ott jobb körűlményekre akadva, folytassa a tanúlást; más részt azzal a reménynyel, hogy ha színésztársaságra lel, hozzá szegődik s csak akkor megy haza, ha itt sorsát bíztosítja. Ekkor talán majd apja is megbékűl a színészettel.

Választott pályájának okvetetlen két tulajdonnal kelle bírnia. Egyrészt juttassa oly anyagi helyzetbe, hogy szülein segíthessen, másrészt feleljen meg művészi és költői vágyainak. Mindkét tervének, azt vélte, legjobban a színészi pálya felel meg. Színész és író kívánt lenni csak és semmi egyéb s ha másoknak sikerült már ezen az úton czélhoz érni, miért ne sikerülne épen neki. Vagy ki lépett e pályára lángolóbb szeretettel és nemesebb elhatározással? Érzelmei a mily magasztosak, épen oly szilárd volt elhatározása.

De minél erősebb volt benne a vágy és akarat, minél inkább volt meggyőződve, hogy a színészet a művészetek közt legelső: annál nagyobb volt lelkében a harcz, annál mélyebb volt szívének szenvedése. A legelső lépés, a legkisebb tapasztalat meggyőzhette, hogy a színészet a dicsőség útja lehet talán, de nem a kenyérkereseté. Ő meg valódi kenyérpályára lépni, ügyvéd, lelkész, mérnök lenni nem akart; lelkében a magasra törek-

vésnek más eszméje lakott. «Színész és literátor»,* e kettő akart lenni, a mint maga írja.

E pár szó egyszersmind megmagyarázza a következő pár év harczait, küzdelmeit, szenvedéseit és kudarczait. Folyton e két alternativa előtt áll ketté szakadt lélekkel: szüleinek engedjen-e vagy vágyait kövesse?

Szüleinek engedve, színész nem lehet, talán író sem; vágyait követve talán szülőinek szívét repeszti meg, vagy gyógyíthatatlan bánatba meríti őket. Más választása nem volt. A küzdelem tehát mélyen gyökerezett lelkének szenvedelmeiben és soká tartott a belső harcz. Hol egyik, hol másik érzelem kerűl felűl. Most egész elhatározással lemond a színészetről s tanuló lesz; majd erőszakosan szakít a viszonyok hatalmával s újra színésznek szegődik.

E küzdelemben telnek el a következő évek s ezekből ítélendők meg ingadozásai, habozásai, állhatatlansága a pályaválasztásban. Le-lemondása a színészetről épen oly belső szenvedésekkel járt, mint a mekkora nyomort állott ki e pályán,

* Levele Szeberényihez 1842 jul. 7. Pápáról. (Szeberényi: *Néhány év Petőfi életéből.* 25. l.) Utóbb gúnyosan szól e pályáról 1849-diki drámai töredékében, hol a komédiás így szól: «En festő, szinész és költő vagyok egy személyben» stb.

mig keserves csalódások s nem külső szenvedések, hanem annak belátása, hogy tehetsége e pályára hiányzik, végleg ki nem gyógyították. Csak ennek tudata tehette őt elég erőssé a lemondásra; de ebben aztán épen oly szilárd volt mint elhatározásában, hogy színészszé legyen.

Petőfi hányatásainak kulcsa tehát nem könyelműsége. Az, a mi benne annak látszik, valóban jellemének ereje és kitartása. Sem könnyelmű, sem kalandhajhászó genie nem volt. Helyesen mondja Orlay, hogy gyöngébb jellem a körűlményekhez símúlt volna; de ő daczolt velök s merészen küzdött czélja felé.

IV. FEJEZET.

Otthonn; színészkedése a nagy szünidőn.

Útja Pozsonyba. — Színésztársaságot keres. — Haza megy. — Levele Szeberényihez. — Selmeczre megy. — Élete otthonn. — Elmegy hazúlról. — Színészkedése Tolnamegyében. — Felhagy a színészettel. — Ennek okai. — Újra Pozsonyban. — Pápára megy.

Petőfi márcz. 18—20-dika körűl eltávozván Pápáról, 25-én már Pozsonyban volt, világos ez a Török Gyulának írt pár emléksor alá tett jegyzetből.* Tehát semmiesetre sem május végén ért

* Török Gyula utóbb postamester Turossinban (Árva-m.); e két, világoszöld albumlapra írt emléksort a költő eredeti kéziratában a Petőfi-társaságnak küldte be 1884-ben, mely így hangzik:

Hogyha messze lészek tőled vettetődve,
E lap által légy rám emlékeztetődve.

Pozsony. Mart. 25-dikén 1841. jó barátod Petrovich Sándor mk. ospitos (!) katona.

L. *Koszorú*. 1884. I. 175. l. *Összes K* III. 670. l.

oda, mint Szeberényi írja.* «Egy szép derült napi délután, mondja ő, Pozsonyban társaimmal a Dunaparton sétálva egy rongyos nadrágú, iszonyúan szűk és kiszakadt nyári dolmányú fiatal embert pillantottam meg felénk haladni. Ő köszönt. Alig ismertem meg, út és nyomorúság annyira megtörte; pedig Petőfi volt.»

Szeberényi első gondolata szintén az levén, hogy talán mint szökevény hagyta el a katonaságot, lakására hívta s ott kérdezte ki, nehogy titkát elárulja.

Ebben az időben Petőfinek számos egykori tanulótársa volt Pozsonyban. Ott találta Kemény Mihályt és Jánost, kik az Apátza-utczában, az u. n. «kaszárnyá»-ban laktak, a mint iskolai nyelven e deák-tanyát hívták, továbbá Csörföly Lajost, Dlhányi Zsigmondot, Esztergályi Miskát, Dömök Eleket, Török Gyulát, Krupecz Vilmost, kik a Magas-utczában, a «burg»-nak nevezett tanyán laktak.** Ez utóbbiaknál lakott egy nehány napig,

* Tavasz felé, midőn a Duna jege ment, roppant rongyosan jelent meg előttök, mondja Kemény János elbeszélésében a szerzőhöz s mintegy két hetet töltött velök. V. ö. Szeberényi: *Néhány év Petőfi Sándor életéből.* 21 l.

** V. ö. *Petőfi Pozsonyban.* Dr. Wutkovich Sándortól. *(Koszorú.* 1883. I. 141. l.)

azonban beteggé levén, az ev. gymn. deák-kórházába ment be, hol mintegy 10 napot feküdt s ennek orvosa, dr. Würzler gyógyította.*

Egésségét visszanyervén és megélhetésre semmi kilátása nem nyilván, elhatározta, hogy tovább megy színésztársaságot keresni; barátai azonban rábeszélték, hogy egyelőre legalább, édes anyja megnyugtatása végett, indúljon haza felé.**

Egy szép tavaszi reggel aztán elkísérték őt a jó barátok hosszú gyalogútján mintegy órajárásnyira s itt lepecsételt levélben átadták a számára gyűjtött csekély útravalót azzal a kéréssel, hogy majd csak pihenő állomásán bontsa ki. Féltek, hogy különben nem fogadja el. Ő elvette ugyan az ajándékot, de csak azzal a feltétellel, hogy megkapja Esztergályi Mihály kis tőrét is, melyet tőle Pozsonyban hiába kért. Esztergályi ekkor átadta a tőrt is, melyet elébb azért félt neki aján-

* Kemény János elbeszélése a szerzőhöz. A szóban forgó «burg» nevű deák-tanya a jelenlegi Nemessányi Gyula-féle házban volt. Itt írta Török Gyulának az említett emléksorokat.

** Szeberényi tévesen állítja, hogy *Kuruttyó* czímű költeményét itt írta volna; láttuk, hogy Pápáról magával vitte.

dékozni, nehogy rossz perczeiben maga ellen fordítsa.*

Mi történt ez útja után vele, legjobban megtudjuk egy 1842 jul. 7-ről Pápán keltezett s Szeberényihez írott leveléből, mely így szól:**

Édes Lajos Barátom! Mi kínosan vártam az időt, melyben felőled ismét valamit hallhassak, hollétedet végre megtudhassam. És eljött az, s mondjam-e, mi örömemre? Használom az első perczet, s elődbe öntöm baráti keblem ömledéseit.

Hollétedet Domanovszky barátunktól tudtam meg,*** a ki tanítványával együtt (Armpruszter Gyulával) szünnapokra Ajkára (gondolom Veszprém-megye) ment Pápán keresztűl. Itt beszéltem vele. De tudnod kell, mint jöttem Pápára, mint telepedtem itt meg, mert megtelepedtem! — Veled utoljára Pozsonyban beszéltem — per longum et latum mondom el történetem, ha meg

* Kemény Mihály: *Emlékadatok Petőfiről. (Fővárosi Lapok.* 1877. 149. sz.)

** Szeberényi L.: *Néhány év Petőfi Sándor életéből.* 23. l. *Vegyes művek.* III. k. 270. l.

*** Szeberényi ekkor Vieszkán lakott (Trencsén-m. Galgócz mellett) s nevelő volt Platthy László földbirtokos és táblabíró házánál. Innen utóbb leveleket írt az *Életképek*nek.

nem únod, — onnan szüleimhez Pestre* mentem. Pestről fel Selmecre testimoniumért, s onnan vissza szüleimhez. Ezek örültek, hogy a katonaságtól megszabadultam, de — képzeld barátom! — azt akarják, hogy mészáros legyek, én és mesterember! Ennek két oka volt. Először az apám mindig jobban szeretett volna látni: húst mérni, mint jámbusokat, trocheusokat faragni. Másodszor — s ez már fontosabb! — szüleim elszegényedtek, annyira, hogy engem tanulásomban segíteni nem voltak képesek. Azonban — gondolhatod — hogy ha még tíz ily fontos ok lett volna is, ebben velük meg nem egyezem. Én tehát jobb időket várva, két hónapot (1841-ki május és juniust) honn tölték, s itt annyira hozzám szokott azon ragaszkodó jó vendég, kiről Vörösmarty mondja: «holdvilág az arcod, kályha termeted»** stb., hogy eltökéltem, tőle erővel elszakadni. S úgy lőn. Pestre menék, de itt semmi kedvező szél nem fútt, nem is lengedezett; tovább folytatám hát utamat (a la «hű bele Balázs») Füred felé, s innen átkelve a Balatonon, Somo-

* Aligha nem kimaradt pár szó; valami ilyes olvasandó: onnan szüleimhez *Duna-Vecsére, majd megint onnan* Pestre mentem». V. ö. *Petőfi költeményeinek első kritikai kiadása.* 41. l.

** *Az unalomhoz* cz. költ.-ben.

gyon, Veszprémen keresztűl Tolnába Ozorára (a fentebbi vármegyébe) jövök, itt szinészek degalnak, velök megbarátkozom, s — szinészszé leszek. Három hónapig szinészkedtem, társaságunk tönkre jutott, s én «annyi balszerencse közt, oly sok viszály után, megfogyva bár, de törve nem» elbucsúztam a szinészettől Mohácson (de ha isten segít, nem örökre) s per varios casus et tot discrimina rerum Mohácsról Pécs, Szigetvár, Kaposvár, Keszthely, Sümeg és Szombathelyen keresztűl Sopronba értem. Itt tanulni akartam, de nem volt semmim s «ex nihilo nihil»; onnan Pozsonyba mentem; itt is úgy jártam; végre innen Pápára, s itt némileg csillámlani kezdett szerencse csillagom. Tarczy, a derék Tarczy az, kinek mindent köszönhetek.»

E levél adatait a költő egy Orlayhoz Duna-Vecséről keltezett levelének tartalmából ki lehet egészíteni. E szerint Pozsonynak pár kellemes nap után hátat fordított; mert a barátság csak a léleknek nyújt táplálékot, s a gyomor e megkülönböztetésért zugolódni kezdett. Más részt azért is hagyta el e várost; mert ott az országgyűlés idején kívűl nincsenek szinészek. Győrbe jött tehát, itt vélvén szinésztársaságra lelni, «mely a művészet után sóvárgó lelkét ápoló karjaiba fogadja, s elégedetlen gyomrát is megnyugtathatja». Nem találván, a mit keresett, hajón

Pestre, innen «kipróbált két csikóján (mint maga mondá) Duna-Vecsére koczogott szüleihez».

«Itt három felé oszlott a vélemény jövőjének sorsa fölött. Atyja azon volt, hogy mészáros legyen, jó anyja az iskolák folytatására únszolta, és ő a szinészi pálya szépségeit vitatta.» Azonban nem sikerűlvén apját e pálya előnyeiről meggyőzni, elhatározta, hogy anyja óhajának enged. Ezért, hogy az iskolába fölvétele többé akadályba ne ütközzék, bizonyítványáért Selmeczre, onnan visszagyalogolt szüleihez Duna-Vecsére, a hol ők teljes bukásuk után, mint a falú korcsmájának bérlői, megvonúltak.

A költő selmeczi útjának idejét szabatosan meg lehet határozni a Neumann Károly emlékkönyvébe írt négy sor alá tett jegyzetből, mely szerint ezt ápr. 17-én írta.* Ebből világos, hogy ápr. 10—12-én már otthonn volt s így Pozsonyból legkésőbb 7—8-án távozott el. Más részt «*Örök bú*» czímű költeményét Duna-Vecsén írván ápr. 24-én, e szerint ekkor már újra haza érkezett.

A következő két hónapot, májust és juniust

* Jelenleg a nemzeti múzeum birtokában Budapesten, hová Neumann Károly ajándékából dr. Török Aurél szolgáltatta be. A vers alá Sólyom Sándornak írta magát.

szüleinél töltötte verseket írva, únatkozva, meg apjával a leghelyesebb életpályáról vitatkozva. Egy pár költeménye meg is maradt ez időből, mint az említett *Örök bú*, *Zivatar* (máj. 8.), *Csal* (máj. 27.), *Vendég* (jun. 5.), *Elegia* (jun. 22.) és négy epigramm (jun. 23). Egy pár meg a közelfekvő Vadas-pusztára tett kirándulása emlékét őrzi: az *Ujság* és *Változás* (máj. 23.) czíműek.

Ekközben megúnta, hogy még újabb három hónapot töltsön otthonn okt. 1-ig, midőn t. i. az iskolai év beáll s a várakozás lassanként tűrhetetlenné lőn. E mellett ha színészi szenvedélye nem kerűlt is teljesen anyjának tett igérete fölé: legalább próbát akart tenni e pályával s ha sikerűl, ott marad. Valószínű az is, hogy nagy küzdelem folyt lelkében, mert nem akart szüleinek terhére lenni. Kiragadta tehát magát a tétlenségből s anyja marasztaló szavai daczára is, a mint ezt *Távolból* cz. költeményében meghatóan megírta, 1841 jul. 10-dike tájt nyughatatlan lelke ösztönzéseire újra vándorbotot vett kezébe; de nem a nélkül, hogy anyjának meg ne ígérte volna az iskolai év kezdetén valamelyik gymnasiumba a visszatérést.

Útját már idézett levele szerint Pestnek vette, onnan Füredre s átkelvén a Balatonon, Veszprémen, Somogyon át Ozorára ment. Itt találja

Sepsy Károly kisded színésztársaságát s hozzá szegődik.

A társaság csak hat tagból állván, Tolna- és Fejérmegye kisebb városaiban játszhattak csupán, mint Czeczén, Szilas-Balháson, Simontornyán, Sárbogárdon s utóbb Szegszárdon. Petőfi föladata volt a színczédulák megírása, kihordása és a requisitumok beszerzése. Itt történt, hogy midőn a színlapkihordásnak vége lőn, a szokásos búcsúnál Augusz Antal birtokos egy ezüst tallérral ajándékozta meg. E kis ajándék meleg hálára kötelezte a végszükségben szenvedő költőt s ennek bizonyítékát is adá. Augusz t. i. merev óconservativ volt, ezért Bach idejében utóbb báróságot is kapott. Mint ilyen 1845 táján számos összeütközésbe jött a megyei szabadelvűekkel. Petőfi, ki ez időben ismételve megfordúlt ott dr. Sassnál, kíméletre intette őket egykori önkéntelen jóltevője iránt.*

Helyzetök másutt is nagyon nyomorúságos volt. Simontornyára úgy megfogyva s mindenökből kivetkőzve érkeztek meg, hogy szerelvények híjában az urasági vendéglő ivószobájában padokból és asztalokból tákoltak össze színpadot; a színfalak, függöny sat. kölcsönkért tarka-barka

* Dr. Sass: *Petőfi Tolnamegyében. (Tolnamegyei Közlöny.* 1880. 48. s köv. számaiban.)

terítőkből teltek ki és repertoriumok hiányozván, emlékezetből összetákolt darabokat játszottak hősibbnél hősibb szerepekkel.

Egyéb részletek hiányoznak. Utóbb 1844-ben *Levél egy színész barátomhoz* cz. költeményében elbeszéli a társasághoz való csatlakozását. Első föllépte a *Peleskei nótárius*ban történt, még pedig egymás után három szerepben. Ugyane költeményében egyszersmind okát adja, hogy mért hagyott fel egy időre e pályával, midőn ezt írja:

Egy ideig csak elvalék velök;
Faluzgatánk jó s bal szerencse közt.
De a barátság végre megszakadt,
Mert én utáltam à nyegléskedést,
A sok «utószor»-t, a görögtüzet,
S tudj' a manó, mily csábitásokat.

Ezt adta okúl Orlaynak írt levelében is; panaszkodott, hogy társai csőcselék, durva, lelketlen fatuskók, kik a művészet magasztosságát fölfogni képtelenek. Ezek a bevallott okok; de mindenesetre a legfontosabb ok anyjának tett ígérete volt, melyet senkinek meg nem írhatott; de annál mélyebben érzett. Bizonyítja ezt az is, hogy három középiskolát is meglátogatott s az őt jellemző kitartással igyekezett arra, hogy valamelyikben megmaradhasson. Ezért midőn

Mohácson a társaság feloszlott, nem keresett egyelőre színészeket; hanem Pécsen, Szigetváron, Keszthelyen, Sümegen és Szombathelyen át Sopronba ment, hogy tanúljon. Azonban kilátásai a megélhetésre itt épen nem levén kedvezők, Pozsonyba ment, hogy régi barátai és saját felekezete másik gymnásiumában tegyen kisérletet; de itt is úgy járván, végre Pápán pihenhetett meg. E pozsonyi időzése alatt Neumann Károly, egykori aszódi lakótársának vendége volt s minden adat azt mutatja, hogy hosszasabban időzött itt; mindenesetre legalább is pár hetet.

Az iskolai év már megkezdődött, volt tanulótársai visszatértek, kikkel el-elmulatgatta napjait, kirándúlván a Patzenhäusliba (Batzenhäusel). Egy ily kirándulás alkalmával, egy péntek napon, Kemény János nem akart velök menni; mert, mint mondá, szombatra az önképzőköri ülésre dolgozatot ígért s azt kell megkészitnie. Petőfi megígérte, hogy ír ő majd neki másnapra verseket s a következő szombaton reggel átadta az *Erdő szélén....* és *Fürge méh....* kezdetű költeményeket. Kemény valóban fölolvasta őket s méltóknak itéltetvén, a kör emlékkönyvébe is beírta a saját neve alatt.*

* Kemény János, jelenleg kiskőrösi ev. lelkész elbeszélése a szerzőhöz. A két költeményt Kemény le-

Ugy látszik, hogy még színészkedése alatt összeírta az eddig szerzett költeményeinek egy részét egy kis 16-rét füzetbe, erős kékes merített papirra s ezt magával vitte Pozsonyba. Szándéka volt őket kiadni, valószínűleg, mint valami színészi emlékkönyvfélét s az sem lehetetlen, hogy több példányban másolván le, mint színlapkihordó, búcsúja alkalmával itt-ott osztogatott belőlük. Pozsonyban kiadás végett elvitte Wigand könyvárúshoz, ki azonban nem adott semmit értök.* Ekkor e füzetkét Neumann Károlynak ajándékozta, ki megőrizvén a becses életírati mozzanatokat tartalmazó emléket, 1880-ban a *Vasárnapi Ujság*-nak küldte be, honnan a nemz. múz. birtokába került.**

A füzet 12 levélből áll, hibátlan, gondos másolatban, az utolsó oldalon a következő tartalomjegyzékkel: *Bucsú.* — Január. 21. 1840. *Galga-*

diktálta volt Greguss Ágost rokonának, ki a nevek elhallgatásával kiadta őket a *Fővárosi Lapok*ban (1875. 108. sz.), honnan bekerűltek a kiadásokba is.

* Kemény János elbeszélése a szerzőhöz.

** Neumann Károly utóbb ev. lelk. Aradon. A füzet tartalma megjelent a *Vasárnapi Ujság* 36-dik számában (1880.). Czíme *Lanc versei.* Ezt a czímet, úgy látszik, szeszélyből vagy symbolum gyanánt adta a költő.

partihoz. — Gréc. Máj. 1. 1840. *Kuruttyó.* — Pápa. Mart. 10. 1841. *Örök bú.* — Duna-Vecse. Apr. 24. 1841. *Zivatar.* — D.-Vecse. Máj. 8. 1841. *Ujság.* — Vadas. Maj. 16. 1841. *Változás.* — Vadas. Máj. 23. 1841. *Csal.* — D.-Vecse. Máj. 27. 1841. *Vendég.* — D.-Vecse. Jún. 5. 1841. *Elegia.* — D.-Vecse. Jún. 22. 1841. *Epigrammok.* 1. — Ostfy-Asszonyfa. Máj. 29. 1839. 2. — O-Asszonyfa. Jún. 4. 1839. 3. — D.-Vecse. Jún. 23. 1841. 4. — Duna-Vecse. Június 23. 1841. 5. — Duna-Vecse. Jún 23. 1841. 6. — Rákos. Apr. 30. 1839. 7. — D.-Vecse. Jún. 23. 1841.

Látható a költeményekből, melyekről nagy részben már volt szó a megelőző lapokon, hogy a költő főleg a Rózához intézetteket írta össze s ha e füzet csakugyan megjelenik, érdekes adalékkal egészíti ki a *Czipruslombok*-at s a *Szerelem gyöngyei*-t, mint elseje azoknak a költeménysorozatoknak, melyekben a költő egy-egy ifjú lányka iránti érzelmeit örökítette meg.

Egy másik emléket ugyanezen időből szintén Neumann Károly őrzött meg. Ugyanis Petőfi még Aszódon 1836-ban lerajzolta a *Fillértár*-ból* egy

* *Fillértár.* Mindennemű köszhasznú ismeretek terjesztésére. Kiadta és nyomtatta ifj. Schmied Antal

siketnéma *abc* nehány kézjelét, mely Neumannál megmaradt. Ez alkalommal, midőn együtt beszélgettek, a költő számos más költeményét is elszavalta még neki. Ekkor azt kérdezte tőle:

— Le vannak-e ezek írva?

— Nincsenek, mondá Petőfi, minek? Tudom mind könyv nélkül.

Erre kérvén, hogy írja le számára őket, elébe tette azt a lapot, melyen a siketnéma *abc* említett kézjelei voltak lerajzolva s a költő az emlékek hatása alatt leírta ennek tiszta helyeire még négy költeményét: *Az őrágyhoz, Bosszú, Elválás,* és *Álom* czíműeket.*

Azonban e hosszasabb időzése sem nyujtott Pozsonyban semmi kilátást a megélhetésre s annál inkább elkivánkozott onnan, mert utóbb olyasmit vett észre, hogy Neumann megúnta őt. Panaszkodott róla Keményéknek, kik ekkor magokhoz hívták az Apácza-utczában levő lakásukra. Ekkor szakadt meg Neumann Károlylyal bizalmasabb

Pozsonyban. A siketnéma *abc* a 22-dik szám mellett van.

* Megjelentek először: *Vasárnapi Ujság.* 1880. Jelenleg ez az emléklap is a nemzeti múzeum kézirattárában Budapesten.

baráti viszonya. Keményéknél is aztán csak egyetlen napot maradt s nem akarván senkinek terhére lenni, újból vándorbotot vett kezébe és Pápára gyalogolt.*

* Kemény János elbeszélése a szerzőhöz.

V. FEJEZET.

A pápai deák.

Tanuló Pápán. — Évi eredmény. — Tanúlmányai. — Schiller, Claudius, Matthisson, Heine és Lenau. — Olvasmányai. — Működése a képzőtársaságban. — Mint szavaló. — Biráló tag. — *A borozó* az Athenæumban. — Színészek Pápán. — Érdeklődése Szathmáriné iránt. — Czikke a *Regélő*-ben. — *Szín és való* czímű költeménye. — Pápai élete. — Tanító Horváthéknál. — *Lenke sírján* cz. költeménye. — Lakása. — Szokásai. — Adomák. — Barátai. — Kozma Sándor. — Lantay, Demjén, Ács Károly, Bárány Gusztáv, Kerkápoly, Kolmár József. — Barátsága Jókaival és Orlayval. — Pályadíjak a képzőtársaságban. — Örömünnep.

Petőfi könnyen megérthető csalódással hagyván el Pozsonyt, okt. közepe táján érkezett Pápára, hol egyenesen Tarczy Lajoshoz folyamodott, hogy fölvételét kieszközölje és egy tanítványhoz segítse. Tarczy csakugyan beajánlotta újból Horváth István ügyvédhez, kinek Lenke nevű leánykáját tanította, a miért kosztot és pár forint havi fizetést kapott.

Az iskolába, eltelt éveire tekintettel, a VII-dik, logicai osztályba vették fel. Minthogy azonban

a VI-dik osztálynak (költészeti) csak I-ső feléből volt s ebből is rossz tanjegyű bizonyítványa, a VI. osztály II-dik feléről egy fél év alatt vizsgálatot kelle tennie. A vizsgálatot 1842 kora tavaszán állotta ki egy Bárány Károly nevű tanulótársával, ki jeles volt ugyan a számtanban, de annál kevesebbet tudott a költészettanból, míg Petőfinél épen fordítva volt az eset. Kölcsönös sugással próbáltak hát egymáson segíteni, mondja Orlay, de nem érthetvén meg jól a sugottakat, oly furcsa feleleteket adtak, hogy a tanárok nevetni kezdtek; de azért mindkettejöket átbocsátották.

Általában itt is mutatkozott régi hajlama, hogy sokat tanúl, de csak azt, a mi neki tetszik. A mértan és számtan iránt pedig különös ellenszenvet érzett; e tárgyak óráiról is el-elmaradozott. Ezért egyszer egy egész napi fogságra ítélték négy más társával együtt; köztök volt Kozma Sándor* is. Az időt mulatságosan töltötték el, Petőfi hevenyében egy színdarabot tákolt össze *Az öt jó madár* cz. a.; ezt aztán eljátszották. Az eléadás színlapját ő maga a «car-

* Jelenleg főügyész Budapesten. Ez az eset a II. félévben történt. Kozma az I. félévben nem tanúlt Pápán, különben egy. osztályba jártak.

cer» falára fölírta, hol évek múlva is látható volt. Némely tárgyakban hátramaradását az is okozta, hogy kóborlásai miatt osztályaiban korához képest hátra volt maradva s míg némely tantárgyban elébb volt mint bármelyik, a többiben nem igen volt kedve elmaradását pótolni. Különben is tanárai közűl csak Tarczy Lajost szerette; a többi tárgyakat Farkasdi Károly segédtanár és Czibor Ferencz magánoktató adták elé, kik kevésbbé tudtak hatni rá.

Ezért osztályzata nagyon vegyes. Mindkét félévben kitünő a német és magyar nyelvből s a II. félévben a földrajzból. Az I. félévben jelese van a vegytan első feléből, első osztálya a mértan számtani részéből és deák literaturából, első másodosztálya a görög nyelvből. A II. félévi osztályzata általában gyengébb: első osztályú a vegytan második feléből, első az utolsók közűl a tértanból (háromszögmérés, kúpmetszetek), a gondolkodástanból és görögnyelvből s első-második osztályú a növényösméből. Az erkölcsben folyton első osztályú.*

E mellett kedvencz tárgyainak egész mohósággal esett neki s erre fölhasználta az iskola könyvtárát épen úgy, mint magánosok megsze-

* A költő pápai bizonyítványa a szerző pontos másolatában a következő:

rezhető könyveit. Kivált történelmi és költői műveket olvas magyarban, németben és latinban egyaránt. Németűl olvassa a franczia és angol

Az 1841/42. iskolai év első felében.

Száma	Vezeték és keresztneve	Kora	Hitvallása	Nemzete	Születés helye	Megyéje	Apja	Állapota	Lakása	Osztályzata: Erkölcsben	Tudományokban: Mértan számtani részében	Görög nyelvben	Vegytan első felében	Német nyelvben	Magyar nyelvben	Deák literatúrában
20 22 29	Petrovich Sándor	19 20 19	Ágost. hitv.	Magyar	Kis-Kőrös	Pest	István	Mészáros	D.-Vecse	I. osztály.	I. oszt.	I/II-od. oszt.	Jeles	Kitűnő	Kitűnő	I. oszt.
											Farkasdi Kár. s. tanár		Tarczy Lajos			Czibor Fer.

Az 1841/42. iskolai év második felében.

Száma	Vezeték és keresztneve	Kora	Hitvallása	Nemzete	Születés helye	Megyéje	Apja	Állapota	Lakása	Erkölcsben	Tértanban, háromszögmérés és kúpmetszetekben	Földrajzban	Vegytan II. fele	Növényösme	Németnyelv	Magyarnyelv	Gondolkodástanból	Görögnyelvből
34 23 23	Petrovich Sándor	20 21 20	Ágost. hitv.	Magyar	Kis-Kőrös	Pest	István	Mészáros	D.-Vecse	I. osztály	I-ső utolsók köz.	Kitűnő	I. oszt.	I/II. oszt.	Kitűnő	Kitűnő	I. oszt ut. köz.	I. o. ut. köz.
											Farkasdi Károly		Tarczy Lajos				Czibor Fer.	

Jegyzet: **A sorszám rovatban az eltérő számok a különböző tárgyakból való sorszámot jelölik, t. i. Pápán akkoriban minden tanár külön anyakönyvet vezetett a saját tárgyaiból. Kora eltérően van beírva az egyes anyakönyvekben. Igy a többi rovatok is gyakran hibásan beírva. A tanulók száma az egyes anyakönyvekben változó 38—43 közt. (V. ö. *Petőfi-Muz.* V. 2—3 l. kiadva egész terjedelemben.)**

költőket is fordításban. Schiller állandó olvasmánya most is; nem csak *Gyermek a pataknál* cz. költeményét fordította le, hatása eredeti költeményein is meglátszik e korból; kivált a *Tűnődés* s az *Ideal* mutatják e befolyást. Nem épen a legjobb tanúlmány kezdő lyrikusra; de ő nem is merűlt el benne nagyon.

Claudius és Matthisson, Lenau és Heine szintén olvasmányai közé tartoztak. Claudiustól *A pór esti dala* s Matthissontól *Elegia* cz. fordításai maradtak ránk 1842-ből a képzőtársaság emlékkönyvében; azt talán népies tárgya, emezt a várromok iránti romantikus hajlama kedveltetvén meg vele. Heinetől ugyanez évből *Hazatérés* cz. alatt maradt ránk egy fordítása s utóbb is épen az ő művei voltak rá állandóbb hatással. Lenauval kivált azért állott lelki rokonságban, mert a pusztáról s ennek jeleneteiből vette tárgyait; e tekintetben megelőzte a magyar költőket. Ezen kívül hatással lehetett rá költői nyelve s az a mód, a mint képeit alkotja, t. i. nem az ember lelki állapotait hasonlítja a természet jelenetei-hez, hanem a természet tüneményeit fogja föl az emberi lélek cselekvései gyanánt. A természetnek ez az élő, pantheistikus vagy inkább drámai képekben szemléltetése nem csak Lenau tulajdona, magyar népdalainkban is számos példa található rá s nem kétséges, hogy Petőfit a nép költésze-

tével való közetlen érintkezés már megismertette a költői szemlélet e tulajdonával. Azonban más részről nem tagadható, hogy Lenau költészetében a képek e faja egyik lényeges vonás; nála ez új formákban, eredeti szemléletek alapján meglepő fordulatokban nyilatkozik s ennek Petőfire tett hatása csakugyan megállapítható.* De megállapítható történetileg is; mert Orlay is mondja, hogy Lenaut és Heinét különösen kedvelte. Azonban mindemellett is Lenau hatása csak külső és jelentéktelen maradt. Jellemző, hogy Gœthéről már ekkor azt mondta, hogy nincs szíve, ezért nem tett rá mélyebb hatást. E véleményét utóbb az *Uti levelek*-ben részletesebben ismételte; annál érdekesebb, ha már ekkor úgy gondolkozott.

Német olvasmányai már ebben az időben a franczia nyelv tanulására is ösztönözték; de még kiválóbb eredmény nélkűl. A magyar irodalomban pedig senki sem volt tanulótársai közűl jártasabb, mint ő; figyelme a jelentéktelenebb írókra is kiterjedt. Csokonayt majdnem egészen könyv nélkűl tudta, Gvadányit szintén; Vörös-

* Bővebben Laban Ferdinánd: *A prosopopoeia Lenaunál és befolyása Petőfire.* Kolozsvár. 1882. Ebben az összevetés kiterjeszkedik az egyes mondásokra, költői képekre s a szemléletnek néha azonos módjára.

marty és Bajza meg folyton példányképei maradtak. Érdekes adat az is, hogy midőn a képző-társaságban elszavalta a Szalkay Máté *Ólmos botok* cz. költeményét, senki sem tudta, hogy Gaal József írta; mindenki, Tarczy is, saját szerzeményének vélte.

Mindebből világos, hogy fejlődésére fontosabb volt ez évben a lelkét eltöltő tanúlmányokban való magánszorgalma annál, mint a mit az iskolában tanúlt. Ifjú korában nem volt gyümölcsözőbb éve ennél: itt válnak tanúlmányai mélyebbekké és több oldalúakká. Ez időből ismert költeményeiben már kezd kibontakozni az utánzásból; egy páron határozott eredetiség s önálló egyéniség ömlik el; ezekben már szakít a divatos iránynyal.

Épen ezért kiválóan fontos a képző-társaságban kifejtett működése. A társaság elnöke, Tarczy Lajos tanár, alelnöke Eöry Szabó Sándor II. éves jogász, jegyzője Demjén Ferencz V. éves akadémiai hallgató volt. Ő mindjárt az első üléstől fogva, melyet nov. 7-én tartottak, szorgalmas tagja volt a társulatnak s az 55 ülés közűl 19-en szerepelt a jegyzőkönyvek tanúskodása szerint. Munkássága három irányú: költeményeket olvas fel, szaval és bírál.*

* A képzőtársaságról legyen itt egy pár adat föl-

Mindjárt az első ülésen három költeményét olvasta fel: *Tünődés, Zsarnok, Eskü* cz. alatt, melyeket a II-dik ülésen (nov. 10.) Demjén Ferencz bírált meg a következőképen: «Az elsőben költői nyelv, lyrai érzelem található, melyért érdemkönyvre méltónak ítéltetett, a lyrai egységet sértő kifejezés kiigazítása mellett. — A *Zsarnok* czímű s egy kényúr gaz érzelmeit festő köl-

említve. A társaság 1840 nov. 25-én kezdte meg működését s működött 1841 húsvétjáig. Ekkor ápr. 25-dikén újra megnyílt, alapszabályokat dolgoztatott ki, melyeket május 29-én elfogadott. Czéljok volt «szavalás, dolgozatok s ezek birálata által szellemi erejöket mívelni és nevelni». Tagok lehettek az első felső osztálytól fogva (VII. osztály), de a jelesebb költészeti (VI.) osztályúak is. Minden társulati tag hat p. kr. beiratási díjt fizetett s egyszersmind kötelezett tagja volt az olvasótársaságnak is, és valóban ennek jegyzőkönyvében a «Részvényesek névsorá»-ban mindkét félévben ott találjuk Petrovics Sándor nevét, az I-ső félévben 53, a II-ban 24. sz. a., mint a ki befizette a 30 kr. részvénydíjt (e félévben sajátkezű névírásában). Elnöke 1841 máj. 29-től Tarczy Lajos volt. A képzőtársaság nem nagy gonddal vezetett jegyzőkönyvei ma is megvannak; belőlök az adatokat szerző maga írta ki. Ki voltak ugyan adva többször; de pontosan egyszer sem. (V. ö. Halasy: *Petőfi-reliquiák. Életképek.* 1876. 154. szám. Eötvös Lajos: *Petőfi pápai élete. Fővárosi Lapok.* 1870. 262. sz. Halasy Aladár: *Petőfi Pápán.* U. o. 1877. 214. szám. Pontosan: *Petőfi-Múzeum.* 1892. 1. l.)

teménynek — mint drámai magánybeszédnek — dramatizálására utasittatott a szerző. Az *Eskü*ben egy Bacchus tisztelője hajthatlan hűségű bajnokává esküszi magát a csapoknak, mely mű kivált kerekdedsége által figyelemre méltó: de mind e mellett is csak az egyik részében elömlő póriasság letisztítása mellett ítéltetett érdemkönyvre méltónak.»

A három költemény közűl az elsőt valóban kijavította, a XIV-dik ülésen felolvasván (jan. 16.), elfogadták s így aztán beírta az érdemkönyvbe;* a másik kettőt nem alakította át a bírálat értelmében s ma már ismeretlenek.

* Megjelent először *Tünődés* cz. a. *Tavasz.* Zsebkönyv. Pápán. 1845. 5. l. *Homonnai* álnévvel. A költőnek a pápai képzőtársulat érdemkönyvében a következő művei maradtak meg: *Tünődés,* alája írva «Petrovics Sándor első éves deák» (104. l.), *Ifju a pataknál* (161. lap), *Hazatérés* (158. l.), *Pórnak esti dala* (159. lap), *Elegia egy várrom fölött* (162. l.), *Tolvaj huszár* (174. lap), *Szín és való* (183. l.), *Lehel* (192. l.), *Vándordalok* (195. l.), *Ideal* (196. l.). E költeményeket a költő mind sajátkezűleg írta be. Azonban saját aláírását utóbb valaki (nem Petőfi, az írás egészen más) keresztűl húzta s a költemények alá vagy ezt írta: «Homonnai», vagy csak e két betűt: «A. B». Mikor aztán a *Tavasz* zsebkönyvet kiadták, ezekből hét költeményt vettek be, melyek közűl egy, a *Pórnak esti dala* A. B. jegy alatt, kettő, ú. m. a *Tünődés, Szín és való* Homonnai név

A XIX-dik ülésről (febr. 2.) azt olvassuk, hogy Petrovics Sándornak egy munkája bírálat végett Tóth Jánosnak adatott ki; de úgy a munka czíme, mint a bírálat ismeretlen, a jegyzőkönyvekben nyoma nincs.[1] A XXVI-dik ülésen (febr. 27.) a következő fordításokat olvassa fel: *Gyermek a pataknál* Schillertől;[2] *A pór esti dala* Claudiustól;[3] *Elegia* Matthissontól;[4] *Hazatérés* Heinetól, melyekről a bíráló, Tóth János, ezt mondta: «Mindez kevés igazítással érdemkönyvbe írható», a mi meg is történt. A XXX-dik ülésen (ápr. 20.)

alatt, négy, ú. m. *Elegia egy várromon, Ideál, Tolvaj huszár, Lehel* Petőfi Sándor név alatt jelent meg. Kitől eredtek az említett kihúzások, nem tudható, talán Demjén Ferencztől, ki 1844/45-ben a társaság elnöke volt s talán nem akarta, hogy *egy* név alatt aránylag oly sok költemény jelenjen meg.

[1] Valószínű, a zavaros és hiányos jegyzőkönyvet tekintve, hogy már ezen az ülésen bejelentette azt a három fordítást, melyeket Tóth János a XXVI-dik ülésen bírált meg, s csak ekkor olvasták fel őket vagy talán ekkor még egyszer felolvasták, hogy a bírálat érthetőbb legyen.

[2] Schiller: *Der Jüngling am Bache* czímű költeménye. Megjelent először *Vegyes művek.* III. kötet 214. lap.

[3] Megjelent először *Tavasz.* 21. lap. A. B. jegy alatt.

[4] U. o. 126. l. Petőfi Sándor név alatt.

fölolvasta következő költeményeit: *Kuruttyó* cz. balladát, *Heliconi zarándok*, *Viszontlátás* és *Hattyúdal* cz. lyrai költeményeit, melyek közűl a bíráló Dömjén véleménye alapján: az «első kiigazítás végett visszaadatott, a második és harmadik műnek epigrammá dolgozása ajánltatott, az utolsó érdemkönyvre méltónak ítéltetett». Petőfi azonban a bírálatnak nem vetette alája magát, sőt a *Hattyúdal*-t sem írta be az emlékkönyvbe s a négy költemény közűl csak a *Kuruttyó* és a *Heliconi zarándok** ismeretesek a Neumann Károlynak ajándékozott füzetből. A XXXVII-dik ülésen (jun. 5.) *Jolánta* cz. balladáját és *Tolvaj huszárok*** cz. románczát olvasta fel, melyek közűl Tóth István bírálata alapján az elsőt javítás végett visszaadták, a másodikat érdemkönyvre méltatták, hol meg is maradt; amaz ismeretlen. Még a XLIX-dik ülésről olvassuk, hogy egy munkáját Jókainak adták ki bírálat végett; de a jegyzőkönyvben tovább nincs róla említés.

Mint szavaló szintén többször szerepelt. A IV-dik ülésen (nov. 17.) Vörösmarty *Petiké*-jét szavalta. «Személyesítő szavalata, mond a bírá-

* A Neumann-féle füzetben *Ujság* cz. alatt.

** Megjelent először: *Tavasz.* 216. l. Petőfi Sándor név alatt.

lat, több helyen jó: de testtartása s taglejtése nem kielégitő.» Ezután soká nem szerepel, mert a XVIII-dik ülésen (jan. 30.) azt határozták, hogy úgy a munkákra, mint szavalatokra a gyűlés jelöli ki a tagokat, mely határozatnak nem igen vetette alá magát. Ezért csak a XL-dik ülésről olvassuk, hogy önkéntes szavalásra ajánlkozott s a XLI-dik ülésen (jun. 19.) Szemere Bertalantól az *Olympi Zeüszhez* cz. költeményt adta elé. A XLIV-dik ülésen szavalásra kijelöltetvén, a XLVII-diken (jul. 10.) a *Szózat*-tal áll elé, végre a XLIX-dik ülés határozatából a L-diken (jul. 20.) a *Magánybeszédet* szavalta el a *Zaach nemzetség* cz. színműből (Vahot Imrétől).

Ezek közűl legnagyobb hatást a *Szózat*-tal tett, melyre napokon át készűlt s pedig oly titokban, hogy ha csak az útczaajtó csikorgását hallotta, azonnal elhallgatott; nem akarta megmondani, mire készűl, holott elébb mindig kikérte Orlay véleményét. Végre eljött az ülés s ő kiállott, «hosszúra nyúlt képpel, magából egy kiéhezett tót deákot alakítva, érzelgő hangon, tótos dialectussal» szavalta el a költeményt általános hahota közt s maga az elnöklő Tarczy is mulatságosnak találta. A jegyzőkönyv szerint előre bocsátotta: «labdacsúl azoknak, kiknek a színészi szavalástól gyomrok elromlott». E kifejezéssel a fölebbi gyűlésben a szavalatról történt

vitára czélozott; egyszersmind az ellenkező véleményűek szavalatát akarta hanghordozásával s taglejtésével kigúnyolni; ezért, «mint a társaság tekintetével meg nem egyező tény, jegyzőkönyvileg megrovatni rendeltetett». A többi szavalatairól nem tettek megjegyzéseket; általában azért nem tudtak előadásával megbarátkozni, mert túlságosan igyekezett egyéníteni, ú. n. színészies modorban adta elé a költeményt. Hangja ilyenkor, kivált ha egy kis pathos járúlt hozzá, eltompult s némi orrhangzással bírt; «volt benne valami gordonkaszerű búgás».

Bírálói működése jelentéktelen volt s későn is kezdődött, csak 1842 máj. 29-én;* úgy látszik, annak hatása alatt, hogy pár nappal előbb, máj. 22-én *A borozó* cz. költeménye megjelent az *Athenaeum*-ban. Szabály levén, hogy minden új bíráló tag egy megnyitó beszédet tartson,** ő ezek

* A XXXV-dik ülés jegyzőkönyvében ez olvasható: «Időközben a biráló tagok száma hárommal megkevesedvén, a következő tagok választattak bírálókúl: Gaal Péter, Jókai Móricz, Petrovics Sándor».

** A XXIV. ülés határozata volt (febr, 20.), hogy minden új bíráló tag: «első fellépésekor egy kis értekezést tartozik olvasni, mely is minden birálat nélkűl érdemkönyvbe fog iratni». Bíráló tag kilencz volt a két jegyzőn kívül, félévenként újra választva.

unalmasságáról olvasott rövid elmefuttatást, mely az érdemkönyvben megmaradt.*

Mindössze kétszer bírált: egyszer jun. 1-én (XXXVI. ülés) Pap Dénes egy munkáját; de az eredmény ismeretlen; másodszor a XLIX-dik ülésen (jul. 17.) Horváth Ignácz fordítását *A középszerűről és fenségesről* (Schillertől), melyben «néhány szó igazi jelentésére» figyelmeztette a fordítót. Ellenszenve a kritika iránt már ekkor nyilatkozott s ezért, bárha a megtiszteltetés jól esett, rendesen kitért a bírálás elől. Az volt a felfogása, hogy a hol tehetség nincs, a kritika meg nem teremtheti; a hol pedig van, azt elkedvetlenítheti, sőt ha elég önállósága nincs, meg is semmisítheti. Ha rossz a mű, úgyis feledésbe merűl; ha jó, nincs szüksége sem magasztalásra, sem megrovásra: örökéletű lesz a nélkűl is.**

Ebben az évben teljesedett az a hő vágya, hogy fölléphetett az irodalomban. Láttuk, hogy már Selmeczen foglalkozott e gondolattal s utóbb is nem egyszer tudakozta Szeberényitől, «miképen intézze a dolgot, hogy csak egy verse közöl-

* 176. l. a költő kéziratában. Hibátlanúl először kiadva *Petőfi-Muzeum.* VII. 38. l.

** V. ö. Orlayt az id. helyen.

tessék valamelyik hirlapban.»* Ugyanezt mondja Orlay is. Már 1841-ben, midőn tavaszszal először járt Pápán, számos költeménye volt készen, melyeket Asszonyfán, Sopronban, katonáskodása és pápai időzése alatt írt. Ezeket csak erős emlékezetében őrízte, néha azonban neki ülvén, egy füzetbe összeírta, majd eltépte s némelyek kihagyásával, mások átdolgozásával újra leírta őket, számítgatva, hogy minő kötetke telnék ki belőlök. Láttuk, hogy Pozsonyban is 1841 őszén önálló füzet kiadására gondolt. Azonban a föllépés alkalma csak most jött meg s az sem mindjárt az első kisérletre.

Kozma Sándor ugyanis néha vidéki leveleket írt a Garay *Regélő*-jébe Leveldi név alatt; két ily levele 1842-ben is jelent meg benne, a pápai színtársulat előadásairól. Petőfi tudván ezt, felkérte őt, hogy három kiválasztott költeményét küldje be ajánlás mellett a *Regélő*-nek. Garay azonban sem ki nem adta, sem észrevételét nem közölte róluk, mi nagyon sértette a költő önérzetét. Ekkor Bajzának küldött fel titokban nehányat költeményei közűl máj. 5-én a következő levél mellett:

* V. ö. Szeberényi: *Néhány év Petőfi Sándor életéből.* 9. l. és u. ő: *Leleplezések.* (*Századunk.* 1845. 251. l. Újból kiadva *Petőfi-Múzeum.* 1889. 375. l.)

Tekintetes Szerkesztő Úr! Ha csekély munkácskáim a megjelenésre érdemesek, kérem őket az Athenæumban fölvenni. Gyenge erőmet továbbra is ajánlva vagyok a Tekintetes Szerkesztő Úrnak alázatos szolgája

Pápán, máj. 5. 1842. *Petrovich Sándor,*
tanuló.

E levelére rövid idő múlva a fölküldött versek közűl *A borozó* megjelent máj. 22-én.* Ez volt első, nyomtatásban megjelent költeménye s ő maga is ettől számította írói pályáját. Ezért ezt fölvette költeményei gyűjteményébe, míg a többit, melyeket a képzőtársaság érdemkönyvbe igtatott, sőt az u. o. jutalmat nyert költeményét is mellőzte. A költő lelkesedése határtalan volt; gyönyörrel mutogatta barátainak s bosszankodva tette hozzá: «Ime mily nagy különbség van e két ember véleményében, Garay három versem közűl, melyek mindegyike jobb volt ennél, egyet sem adott ki, s Bajza ebben is látott annyi érdemet, hogy kiadásra méltatta.»** Jókainak pedig azt

* *Athenaeum.* 1842. 966. hasáb. A többi felküldött költemények a következők voltak: *Dalforrás, Változó ízlés, Ideál és való.* (Megjelentek először *Vegyes művek.* III. 210—214. l.)

** Orlay id. helyen. *Budapesti Szemle.* XIX. 346. l. Orlay e szavai úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a költő

mondta: «Most már te se nyugodjál, míg tőled is meg nem jelenik valami.»

Elragadtatását költeménye megjelenésén többen rajzolják s ez egészen természetes volt. Az első vers és épen az *Athenaeum*-ban, mely kiállta a szigorú Bajza bírálatát, — valami nagy dolog vala. Körűlbelől annyit jelentett, mint a költői pályára való fölavatás s a költő annak is tartotta. Az *Athenaeum* oly szépirodalmi tekintélynek tartatott akkor, minő utóbb sem volt egyetlen folyóirat vagy szépirodalmi lap sem nálunk.*

Annál érthetetlenebb az, a mit Szeberényihez írt levelében olvasunk 1842 jul. 7-ről: «Nekem az *Athenaeum*ban jött ki egy versem (nem tudom, olvastad-e? saját nevem alatt), azonban ez az első és utolsó vers, melyet tőlem lát a világ. Lemondok, barátom, a verselésről, le! ez a mai világban szegény embernek háládatlan egy mesterség, átkozott keveset hajt a konyhára; lemondok tehát és a prózához állok, barátom! mitől valaha annyira irtóztam.»

E pár sor valamely pillanatnyi elkeseredés nyilatkozata, nem hiányzik belőle az affectatio

ezt az egyetlen költeményét külte volna fel Bajzának. Ez nem áll. A levél szavai világosan többről szólnak.

* V. ö. Gyulai: *Vörösmarty élete.* 185—6, lap.

sem; nem is értette komolyan, a mint a következés mutatja. Az bizonyos, hogy e verséért írói díjt nem kapott, az *Athenaeum* ritkán fizetett, nem is tehette; a nagytekintélyű lapnak alig volt 300 előfizetője.

Kozma révén azonban a *Regélő*-be mégis írt pár sort. A Komáromi és Szákfi * színtársulata t. i. 1842 május elejétől fogva Pápán tartott előadásokat, melynek egyik nőtagja, Szathmáriné iránt «mélyen érdeklődött». Kozma a tagokkal gyorsan megismerkedhetett; mert nőtestvére, Bocsor István igazg. tanár neje, a művészet iránti tiszteletből gyakran meghítta ebédre a jelesebb tagokat; Kozma meg előadásaikról egy tárczát is írt a *Regélő*be.** Ez alkalommal Petőfi megkérte őt, hogy a Szathmárinéról szóló részt ő írhassa meg. E hely a következő: «Mindenek előtt említést érdemel Szathmáriné; játéka a fondor herczegnő szerepében (*Egy pohár víz)* teljesen kielégítő volt. Szathmárinét méltán üdvözöljük azon kevesek sorában, kiket honunkban a Músa anyaibb karokkal ölelt. Mindazáltal szavalásában néha némi egyhangúság s ha hevesebb indulatokat akar kifejezni: a szavak elhadarása vehető észre. Szathmáriné Malboroughné, Burgundi Margit s

* Komáromi Fer. és Szákfi József.
** 1842 jun. 12.

Thisbe szerepében szigorúbb bírálókat is kielégített volna.» *

Ebből az érdeklődésből kifolyólag, nem csak szorgalmasan látogatta az előadásokat, hanem megkérte Kozmát, hogy mutassa is be őt.

«Petőfi elfogúlva és tisztelettel közeledett Thalia papjaihoz, írja Orlay, de kiábrándúlva tért vissza, midőn a színpad hőseit a magánélet pongyolaságában alkalma volt megismerni. A Griff-vendéglő emeletének széles folyosóján először is szíve ünnepeltjével találkozott, ki meglehetős zilált alsó ruhában ép akkor czivakodott egy darab vajaskenyér miatt egyik színésznő társával. A két tisztelgő restelt a jelenlétök miatt félbe nem szakadt czivódás tanúja lenni, s odább mentek avval a szándékkal, hogy Komáromit keresik fel. De mivel ez meg mélyen bele talált pillantani a kancsóba, s ily állapotában az épen nála volt Bokor nevű tanulóval, ki később szintén színész lett, vad dulakodásba elegyedett, s Bokor már akkor Komáromi stilétjétől vérzett is, köszönés nélkűl vonúltak vissza s fölhagytak a további látogatási kisérlettel. A véletlen úgy akarta, hogy később, midőn haza felé ballagott,

* Orlay, ki az id. helyen ezt az esetet elbeszéli, azt teszi hozzá, hogy «égig dicsőítő kifejezésekkel halmozta el», mi, a mint látható, nagy túlzás.

értesűlt Petőfi, czivakodásban talált ideáljának S. bérlővel szőtt viszonyáról is, leverten lépett be kis szobánkba s még az nap megírta *Szín és való* cz. költeményét.» *

Kortársai sok más érdekes adatot is tudnak elbeszélni a költő pápai életéből. Egyelőre Lantay Sándornál, soproni barátjánál lakott; utóbb, midőn Orlay megérkezett, ki az őszi sarak miatt M.-Berényből csak deczemberre jött meg, együtt fogadtak egy meglehetős nagy szobát a ferencziek zárdájával szemben. Az élet, kivált míg Orlay pénze tartott, vidám vala s jobb sorsa következtében neki is kedélye derűltebb, szelleme élénkebb lett; sok pajtásra akadt, kik őt egyszerűen «baká»-nak hívták.

Kedvezőbb helyzete azonban nem sokáig tartott; kis tanítványa, Lenke, már 1841 deczemberében meghalt s a rendes koszttól és havi díjtól elesett. A lányka temetésére, mint egykor Vörösmarty a kis Perczel fiú halálára, költeményt írt *Lenke sírján* czímmel s el is szavalta; a meghatott szülék a költő nyakába borúlva köszönték meg.

Horváthnál másolt még ezután is, a miért

* Orlay id. helyen. 346. l. A költemény az év végén a képzőtársaság ballada-pályázatán jutalmat nyert. Megjelent először *Tavasz.* 57. l. *Homonnai* álnév alatt.

díjazta; ebédre meg a kollegiumba járt be, hol Szijj György senior havi 6 váltó forintért a szegény tanulóknak ebédet adott.* Ekközben, mivel lakásuk távol feküdt s a nagy hideg miatt nehezen volt fűthető, a collegium tőszomszédságában béreltek ki egy keskeny, hosszú szobát egy németajkú szabó házában. A szoba eredetileg folyosó volt s tehát oly keskeny, hogy az egymás végiben fekvő két ágy mellett csak egymás után menve sétálhattak; a megforduláskor aztán «a hátúl menőnek kellett elől indúlnia.»

E kis szobácska azonban sok vidám diákot és boldog emlékű napot látott e télen.

«Itt építgettük jövendőnk ábrándvárait gyakran éjfelekig, írja Orlay, míg belefáradva, egyikünk vagy másikunk azon megjegyzésére: hogy talán már ideje volna aludni, az álom mámora elnémított bennünket.» Másrészt a jó barátok szűkebb körének ú. n. «kaszinó»-ja volt itt, kik az órák előtt vagy után örömest «eltanyáztak» vidám beszélgetésbe merűlve, s ha kellett, a tanár érkezésére lesve.**

* Orlay említi, hogy midőn Pápáról eltávozott, egy havi díjjal adós maradt. Szijj György utóbb, mint már híres embertől, megkérte s ő kamatostól megküldte.

** A házat, melyben Petőfi e télen lakott, a képzőtársaság emléktáblával jelölte meg 1873 tavaszán, me-

Petőfi itt is megtartotta azt a tulajdonát, hogy nem könnyen barátkozott; de aztán igazán szerette, a kiket megszeretett s kedélyesen bánt velök; azonban kurtán elbánt azokkal, kiket nem szeretett, nyersen a tolakodókkal s visszautasítólag a tehetségtelenekkel, a kik gyakran nem tudták a «szegény baka-diák» büszkeségének okát elképzelni.

Nyerseségéről pár adomaszerű részletet mond el Orlay.

Egyszer a sár miatt csak egymás után lépegetve mehettek az iskola felé, a járó-kelők által taposott nyomdékokba lépdegélve. E helyzetben jő velök szembe K. Gábor nevű tanulótársuk, ki Orlay mellett elhaladt, de Petőfivel összeakadt, főleg mert szóba eredt vele.

— Honnan jön? kérdé ez.

— A hátam megől, feleli Petőfi nyersen.

— És hová megy hát?

— Az orrom elé, kiáltá indulatosan, ha ön kitér az utamból.

lyen e felirat olvasható: «Petőfi Sándor lakhelye 1841. Oktobertől 1842. Augusztusig». A ház akkor a Getz Venczelé volt. A szobába egy kis folyósóról lehet bemenni, külön bejárattal. Az egész 5 m. hosszú s 2 m. széles, egy ablakkal az útczára, a collegium régi épületétől jobbra a Főiskola-útczában.

Egy más alkalommal az iskola fekete tábláján a megidézettek közt volt az ő neve is. Míg olvassa, megszólítja egy tanuló:

— Ugyan miért idézik önt?

A költő végig mérte szemeivel a kérdezőt s szürke kis köpenyét szétvetve szólt:

— Azért, mert köpenyemnek nincs bélése.

Megidéztetése ugyanis tandíjhátralék miatt történt. A röviden kifizetett tanulónak azonban nem fért fejébe a válasz s nevetve beszélte, hogy ez a bolond baka milyen feleletet adott, míg az okosabbak egyike meg nem magyarázta neki: «Ne hidd azt, több az esze ennek a bakának mint neked; hanem poeta, a bélés alatt pénzt értett, mely neki nincs s valószínűleg valami tartozásért idézik.»

Különben is Pápán jellemének némely tulajdona, mint hevessége, föltétlen őszintesége, mely a határon túl menve, gyakran nyerseséggé vált, élesebben kezd mutatkozni. E vonások távol tartották a nagyobb kört; a mint neki kevesen tetszettek, kevesen bírták őt is megérteni és csak *A borozó* megjelenése sejteté a legtöbbel, hogy a szegényes öltöny alatt nem közönséges lélek lakik s a kik nem közeledtek is hozzá, tisztelettel néztek rá.

Csak 5—6 tagból állt tehát kiválóan az a pajtás-kompánia, mely kis szobájokat látogatta, ifjú

rajongással színezvén a határozatlan jövőt s melynek szenvedélye ugyanegy volt: a szabadság szeretete, az irodalom és művészet cultusa. A kör irányát leginkább Petőfi adta meg; ő volt a legidősebb és legtapasztaltabb; különben is szerette fölényt gyakorolni, miből nem csinált titkot; barátai pedig vagy eltűrték, vagy nem látszottak észrevenni s meghajoltak fényes tehetsége előtt.

E körhöz tartozott Kozma Sándor, ki az 1841/42. év II. felében ment Pápára. Ő Petőfit legelőször egy közös előadáson látta a nagyteremben, hol a három diákosztály tanulói mind együtt voltak mintegy 150-en. Sötétszürke, felhőkergető gallérköpenyegében, fején bakasipkával komoran ült a vidám zajongók közt; azonnal szemébe tünt s vágyott ismeretségére, a mit már órák után megkötött vele. Különös arcza volt: «Rút, de nem közönséges, mogorva, mely búsító, leverő hatást gyakorol a nézőre, de nem gyűlöletes, nem visszataszító.» * A költő őt kivált nyilt jelleméért, lovagias modoráért szerette; e mellett nagyvilági modorával szellemesség párosúlt, kel-

* Kozma S. *A multból.* *(Nemzet.* 1883. 83. szám, húsvéti melléklap.) Kozma egy osztályba járt a költővel.

lemesen és avatottan tudott bármi tárgyról beszélni vagy valamely nemes ügyért lelkesülni.*
Folyton jó barátságban élt itt is a Sopronból ismert Lantay Sándorral, ki szintén osztálytársa s meleg, áldozatra kész barátja volt. Lantay vasszorgalommal tanúlt, minek utóbb áldozata is lett; németűl, francziáúl tudott s a jelesebb írókat eredetiben olvasta. Gyakorlati észjárásával egészen ellentéte volt a költőnek s gyakran feddette is idealismusáért. Mint egy falusi birtokos fiának nevelője, kivel együtt is lakott, nagyon el levén foglalva, keveset járt hozzájok, inkább Petőfi kereste fel őt.

Már kevésbbé kedvelte Demjén Ferenczet és Ács Károlyt, kikkel, mint jóval felsőbb osztályú tanulókkal,** főleg csak az önképzőkörben érintkezett. Szorgalmas tagok voltak s mindketten verseltek is. Ez hozta őket közelebbi viszonyba. A *Tavasz* zsebkönyvbe több költeményök jelent meg s ezekből némi fogalmat nyerhetünk rólok. Demjén a nagy, de üres mondások, a dagály kedvelője Kunoss, Császár Ferencz s a *Regélő* ver-

* Orlay az id. helyen.

** Demjén, (neve utóbb Dömjén) Ferencz V. éves és Ács Károly IV. éves felső osztályú tanuló volt. Dömjén 1844/45-ben a képzőtársaság elnöke volt s mint ilyen, fő működő a *Tavasz* kiadásában.

sei modorában; Ács hasonló irányú, de melegebb és tartalmasabb s míg a költő amazt nem szerette, ennek sötét melancholiája érdekelte. Utóbb is az év végén Ács nyerte el előle az egyik jutalmat *Lengyel keservek* cz. dalaival.* Ebből mindenesetre látható az, hogy a bírálók is az említett modor barátai valának, a mi elég természetes.

A kis kör kedvelt tagja volt még Bárány Gusztáv, ez évben III-ad éves diák, ki beszélyeket olvasott fel a képzőtársaságban. Petőfi őt derűlt és szikrázó sarcasmusáért szerette, melylyel gyakran nevetést gerjesztett; tehetségéről sokat tartott s nagy jövőt igért neki is, mint Jókainak. Kerkápolyi Károly, a későbbi tanár és miniszter, kivált mint Jókai lakótársa kerűlt a körbe;** de száraz, hideg elméje, merev logikája, melylyel a vitát mindig a maga részére dönté, nem tette őt kedveltté a költő előtt, ki az ily vitatkozásoktól utóbb is rettegett. Orlay már ekkor azt mondta egyszer tréfásan neki, hogy belőle miniszter lesz; Kerkápolyi komolyan vette, noha e megjegyzésben akkor, Metternich idejében, némi sértő volt. Nem tartozott a szűkebb körhöz; de mindenesetre a költő barátaihoz kell sorolnunk Kolmár

* *Tavasz.* 7. l.

** II. éves deák volt, mint Jókai s Orlay.

Józsefet is, ki ekkor jogász volt s 1842 ápr. 12-én írta hozzá az ismert költeményt, mely *Kolmár József emlékkönyvébe*, különben apokryph czím alatt ismeretes.*

Ezek mellett legjobb barátai azonban Jókai és Orlay voltak s őket szerette leginkább. Mind a ketten mint sokat igérő, melegen szerető, szabad szellemű s hajlékony kedélyű ifjak, a legrokonabbak valának Petőfi természetével; e mellett szenvedélyeik tárgya rokon ugyan, de nem egy. Petőfi a színpadért, Orlay a költészetért, Jókai a festészetért lelkesedett. Ezért a költő, ha valamelyik versével meg volt elégedve, fölolvasta; Orlay elbeszéléseket írt, Jókai festegetett s kivált a színek elegyítésében ő volt a mester, míg Petőfinek a rajzban volt igen helyes ítélete.

«Ha Orlay írt tüneményes regényjeleneteket, Petőfi meg elszavalta azokat, írja Jókai, én képeket festettem hozzájok, s Petőfi szavalásmodora ép oly rendkívüli volt, mint az én kompoziczióim. Maga készíté plasztikai szabályait, mint én festékeimeit.»

Jókait különösen nagyra tartotta merész,

* V. ö. *Petőfi-Múzeum.* VI. 129. l. U. itt kiadva pontosan. Az eredeti maig megvan Kolmár birtokában egy kis lap papiron. Kolmár utóbb a kath. vallásra tért s jelenleg nyugalmazott r. k. tanár Pozsonyban.

csapongó phantasiájaért; s meleg, hajlékony természetéért és szíves ragaszkodásáért épen úgy szerette, mint áldozatrakész rokonát, Orlayt, kitől annyira elválhatatlan volt, hogy a *Regélő*-nek és *Tárczájá*-nak hívták a *Regélő*-ről és melléklapjáról.*

A három jó barát érintkezésében nyoma sem volt a feszességnek. Jókai szinte örökké nálok volt, «majdnem annyit lakott ott, mint saját lakásán» s csaknem versenyre keltek a kedvelt művészetek mívelésében; a képzőtársaságnak pedig egyaránt szorgalmas tagjai voltak. Nem hiányoztak a tréfák, dulakodások sem, melyekben Jókai, «mivel botját soha el nem hagyta, olykor érzékenyen simította oldalba Petőfit, mit meg aztán ez

* Jókai és Orlay 1841/42-ben II. éves deákok voltak, e szerint egy évvel előbb jártak mint Petőfi. Jókai tévesen írja: «Egy osztályba jártunk: de az iskolában nem igen ismerkedtem meg vele. Nem igen ‚diligenter frequentálta‘ a leczkeórákat.» Természetes, hogy az órákon nem találkozhatott vele, legfölebb a philosophiai közös leczkéken. (V. ö. Jókai *Előszó* a Petőfi Sándor *Összes költeményeihez.* Budapest. 1892. XXV. l.) Jókai u. o. azt is mondja: «Itt is inkább barátkozott a színészekkel, mint tanulótársaival.» Ebben az állításban könnyen belátható túlzás van. Színészek kevés ideig voltak Pápán s így nem igen barátkozhatott velök, legalább is nem állandóan s nem kizárólag.

nem vett komolyan, s ha beleavatkoztam, nékem is kijutott a tréfából», teszi hozzá Orlay.[1]

Így érkezett el az 1841/42. iskolai év vége, a képzőtársulat «örömünnep»-ével, melynek idejét jul. 29-dikére határozták s fölkérték az elnököt, hogy e végre a megyeház nagytermét kérje el.[2] Szavalásra ajánlkozott Petőfi is.[3] Ezen az ünnepen a jutalmat és dicséretet nyert műveket olvasták fel s számot adtak az évi működésről. Ez volt a társaság fennállása óta a második ily ünnepély.

Ebben az évben négy jutalmat tűzött ki a képzőtársaság decz. 1-én (VIII-dik ülés): egyet-egyet lyrai, balladai műre, beszélyre és tudományos kérdésre; mert így «annál jobban mozgásba hozatnak a társaságban létező különféle tehetségek». A jutalom 2—2 arany, a beszélyé 3 s a másodiké 1 arany, a beadás határideje 1842 jun. 15-dike volt.[4]

[1] Orlay az id. helyen.

[2] XLV-dik ülés, jul. 3-án.

[3] Ugyanakkor.

[4] VIII-dik ülés, 1840 decz. 1. és XXXI-dik ülés, 1842 máj. 29. A beadás határideje kezdetben 1842 jun. 1-seje volt, utóbb hosszabbították meg. A jutalmakat közadakozásból gyűjtötték össze; a Pap Dienes ívén olvasható ez az adat: *** obsitos katona 10 kr. Állítólag egy gyűjtőív is van a képzőtársaság levéltárában, melyen név helyett a Petőfi kéziratában ez áll: «Hoz-

Petőfi csak a lyrai és balladai kérdésre pályázott 2—2 költeménynyel, az elsőre a *Vándordalok* és *Ideal*, a másodikra *Szín és való* és *Lehel* cz. műveit nyújtván be.*

A költői pályaművek megbírálására a társaság Kovács Pál beszélyírót és győri orvost, Stettner Györgyöt és Czuczor Gergelyt szólította fel; de Czuczor nem vett benne részt. A balladákról a két bíráló ellenkező véleményt mondván, Széki Béla tanárnak adták ki pótbírálatra s «az eredmény az lett, hogy dr. Kovács úr ítélete és nagytiszt. Széki Béla úr ezen feltételes véleménye után, ha szabad a ballada kívánalmától, a menynyiben arra históriai elem is kívántatik, — eltérni, a *Szín és való* cz. románczot jutalmazta a társaság, a *Leel* cz. balladát pedig dicséretre mél-

zunk áldozatot, ki-ki mennyit ajánlani képes. (Eötvös L. *Petőfi Sándor pápai élete. Fővárosi Lapok.* 1870. 262. szám.)

* A beérkezett pályaművekről a XL-dik ülésen (jun. 15.) tett jelentést az elnök. A lyrai kérdésre bejött 13 pályamű, melyek közt a 11-dik: *Vándordalok.* Jeligéje: «Isten hozzád bujdosó». Bajza. 12-dik: *Ideal.* Jeligéje: «Ti arany álmak». A balladai pályaművek közt a 2-dik: *Szín és való.* Jeligéje: «Az arany világnak rózsaberkéből sivatag vadon kel». Berzsenyi. 3-dik: *Leel.* Jeligéje: «Das Horn verkündet Sturm», Uhland.

tatá». Erre a jeligés levélkéket fölbontván, a jutalmazott költő azonnal fölolvasá műveit.*

A lyrai pályadíjat a két bíráló egyező véleménye alapján Ács Károly *Lengyel keservek* cz. műve nyerte el. E véleményhez csatlakozott a harmadik bíráló, Turcsányi János is, ki a műveket Kovács Pál fölkérésére nézte át.** Mivel a társaság azt határozta, hogy a dicséretet nyert művek jeligés levélkéi is fölbontassanak, kitűnt, hogy Petőfi beadott lyrai költeményei is dicséretben részesűltek,*** melyek szintén beíratván az érdemkönyvbe, megmaradtak.

* LI-dik ülés, 1842 jul. 24. A *Szín és való* megjelent először *Tavasz.* 57. l. Homonnai álnév alatt, Orlay kéziratában ma is megvan a pápai képzőtárs. levéltárában, melynek hátára ezt írta: «Fölvettem ezen rongyokért két aranyat Horváth Ignátz pénztárnok úrtól. Petrovics m. k.»

** L-dik ülés (1842. jul. 20.). Az LII.-dik ülés jegyzőkönyve szerint (1842. jul. 26.): «A jutalmat a dalok közűl mind a három biráló a *Lengyel keserveknek* itélte, mint a melyben a költői nyelv a honfias érzelmekkel szerencsésen van párosítva s társai felett ihletettebb kebelből hangoztatja érzeményeit.»

*** *Vándordalok* és *Ideal.* Ugyancsak dicséretet nyertek Ács Károly: *Sírdalok, Unio* és *Túlvilági kép* czímű költeményei is. *Vándordalok* megjelent először *Koszorú.* 1865. I. 3. sz. *Ideal,* a *Tavasz*ban. 193. lap. Petőfi név alatt.

Végre eljött az örömünnep napja, melyre a költő a legnagyobb megelégedéssel készűlt, s az egész iskola nagy mozgásban volt. Mélyen bántotta őt azonban, hogy semmi tisztességesebb öltönye nem volt; legjobb barátai pedig szintén részt vevén az ünnepen, egyetlen díszesebb öltönyüket nem nélkülözhették. E mellett nem is minden ruha talált egykönnyen az ő termetéhez, melyet hosszú nyak, hosszú láb s aránylag rövid test jellemzett. Végre Kozma kért kölcsön számára öltözetet az úrfi-diákok egyikétől, egy szilaj, de jó fiútól, mely sötétzöld quäkkerből zománczos érczgombokkal, fekete mellényből, nadrágból és fényezett czipőkből állt, melyhez Kozma nyakkendőt és keztyűt, egy másik fehér czilindert adott.*

Így vett részt az ünnepen, mely rá nézve fényesen sikerült; a 21 pontból álló műsorból ötben szerepelt. Költeményei közűl a dicséretet nyert *Lehel*-t Kiss János, a *Szín és való*-t Kozma Sándor szavalták el s ezek tetszettek legjobban; a hang újszerűsége az utóbbiban föltünt a hallgatóságnak is. Ő maga Orlay *Viszontorlás* cz. beszélyéből mutatványt olvasott fel, elszavalta a Szalkay Máté (Gaal József) *Ólmos botok* cz. költeményét

* Kozma: *A multból* (*Nemzet*. 1883. 83. sz. húsvéti melléklap.)

s ugyancsak ő zárta be az ünnepélyt Vörösmarty *Liszt Ferenczhez* cz. ódájával.*

Kivált az *Ólmos botok*-kal viharos tetszést aratott; ugyanis «lobogós ingben, pitykés nadrágban, fütyköst forgatva kezében adta elé oly hatással, hogy a jelen volt gr. Eszterházy Pál elragadtatásában a nyert két arany jutalmához még egy harmadikat csatolt.»**

* A 2-dik, 9-dik, 14-dik, 16-dik és 21-dik pont esett rá a műsorból. Az utolsó szavalatot azonban az idő előhaladta miatt aligha adta elő. L. jegyzők. LIV-dik ülésről (jul. 30.), melyen jelentik, hogy némely felolvasás és szavalat elhagyatott. (Az eredeti nyomtatott műsort kiadva l. *Petőfi-Múzeum*. 1888. 165. l.)

** Orlay az id. helyen. Cs. J. *Petőfi első szónoklata* czím alatt. (*Vasárnapi Ujság*. 1882. 53. sz.) leírja, hogy a költő a képzőtárs. egyik tavaszi ülésén is elszavalta az *Ólmos botok*at; elmondja, hogy mint állott meg a kitett asztalka előtt pár lépéssel s aztán elkiáltotta magát: «Hahó, tekintetes karok és rendek!» — s ekkor öklével az asztalra ütve folytatá: «utánam csak, majd én elől menendek». A végén általános volt a lelkesedés, Tarczy is gratulált neki; a bírálók, Bárány Gusztáv és Jókai, a szokatlan előadási modor daczára is kitünőnek mondták. Ennek a szavalatnak a képzőtársaság jegyzőkönyveiben nyoma nincs; úgy látszik, hogy mint próbaszavalatot adta elé, midőn az örömünnepre készűltek, mert ilyet tartani minden szereplő köteles volt. (L. XLV-dik ülés, julius 3.). De ez aztán nem történt tavaszszal s nem is volt első föllépte, mert az *Ólmos*

A nagy öröm aztán From zsidónál egy diáklakomában nyerte befejezését, melyre az Orlayval és Jókaival együtt nyert 7 aranyból egyet költöttek s mely olyan jól sikerült, hogy még a legszolidabbat, Lantay Sándort is karon fogva kellett szállására vinniök, holott magok is mámorosak voltak.

Petőfi jókedvét azonban, a mint Kozma elbeszéli, a kölcsön kért öltöny teljesen elrontotta. Másnap t. i. Bonczhoz hívta el őt, hol a somogyi fiúk búcsúlakomát tartottak s ő, a kölcsön vett öltönyben, abban a hiszemben ment el, hogy Bárány Gusztávot is ott találja. Ott is volt, de mámorosan tánczolt a szoba közepén, a többiek pedig vad mulatozásnak és tombolásnak adták magokat; ő meg, ki az effélét nem kedvelte, egy szegletbe ült le s némán nézte a mulatókat. Hajnal tájban beront ide a díszruha tulajdonosa, durván támadja meg őt s csak a diákok közbelépésére csillapodott le. Erre Kozma elvezette Petőfit, az öltönyt azonnal haza küldték; de megaláztatásán keservesen zokogva, majdnem kétségbeesve borúlt barátja karjaiba.*

botok különben is először 1842 május 3-dikán jelent meg az *Athenaeum*ban (I. 53-dik szám, 838-dik lap) s a próbaszavalat julius hóban történt. (*Petőfi-Múzeum.* V. 4. l.)

* Kozma, idézett helyen.

VI. FEJEZET.

A nagy szünidő. Harmadszor színész.

Látogatás Jókainál Komáromban. — A költő szüleinél Duna-Vecsén. — Mező-Berényben Orlaynál. — Időtöltés. — Utja Debreczenbe. — Útja a Hortobágyon át. — *Hortobágyi korcsmárosné* cz. dala. — *Hazámban* cz. költeménye. — Újra Duna-Vecsén. — Pápára megy. — Csalódása és levele Szeberényihez. — Harmadszor színész Sz.-Fejérvárt. — Élete Fejérvárt. — Megismerkedik Vörösmartyval és Bajzával. — A kecskeméti út. — Élete Kecskeméten. — Szerepei. — Keserűségei. — Csekély képessége a színészetre. — Jutalomjátéka. — Egy füzet költeményt akart kiadni. — A censor. — Kecskeméten írt költeményei. — Levele Szeberényihez és Bajzához. — Odahagyja Kecskemétet.

Petőfi és Orlay aug. második felében hagyták oda Pápát; mert a vizsgálatok csak e hó 21-én végződtek.* Még egy utolsó összejövetelen búcsút vettek legjobb barátaiktól s előlegesen megállapított tervök szerint Komáromnak kerültek, hogy a pár nappal elébb haza ment Jókait meglátogas-

* Eltávozásuk idejét eléggé meghatározza a költő levele Szeberényihez jul. 7-dikéről, hol így ír: «Aug. 21-én lesz examenünk vége, úgy intézd leveled, hogy

sák. Útjok a Dunán vitt át s talán ez az átkelés adta a költőnek a hangulatot *A Dunán* cz. költeményéhez, melyet e komáromi mulatása alatt írt.

Jókaiék ekkor Komáromban, a Jókai-utczában levő házukban laktak; * ide jött a két jó barát, kiket az anya szívesen fogadott, mint fiának legjobb pajtásait s csak három nap múlva bocsátotta el. Innen hajón Pestre, aztán a költő szüleihez Duna-Vecsére mentek, kik leírhatatlan örömmel fogadták a véleményök szerint jó útra tért fiokat. Ekkor, midőn először magokra maradtak, Petőfi azt kérdezte barátjától:

— Van-e a világon az én anyámnál jobb anya?

«Szívem szorúlt, — írja Orlay a költő szüleinek ekkori helyzetéről, — e két tisztes öreget oly szűkölködő állapotban látni, a minőben találtuk. Egyes bútordarabok és meglevő ruhaneműek boldogabb múltjokról tanúskodtak, s arczuk is, melyen a rosszra fordúlt viszonyok szülte mély

addig ide érjen. Septembert és Octobert Békésben töltendem.» Orlay ugyan azt írja, hogy már jul. végén odahagyták Pápát, mi már csak azért sem lehet, mert az örömünnep is csak jul. 29-én történt meg, az utolsó köri ülés (LV-dik) meg aug. 3-án tartatott, hol beszámoltak az eredményről.

* Jelenleg, mint az a ház, hol Jókai nevelkedett, emléktáblával van megjelölve.

fájdalom nyomai voltak láthatók, részvétre gerjesztő volt. Különösen anyjának szelíd arczán volt az észrevehető, kinek még mosolyába is bizonyos keserű vonás vegyült. A ház, melyet bérben laktak, alacsony, kis ablakú volt s két szobáját a közbeeső konyha választotta el egymástól. Az útczára nyiló szoba korcsmául szolgált, melyben nappal igen gyéren fordúlt meg vendég, s csak a hátúlsó szoba nyújtott némi pihenést fáradt testöknek. Itt tanyáztunk mindnyájan egy hétig. Sándor öcscse, István, nem volt honn. E szomorú környezet daczára azonban, ha a borozók elszéledtek, az estéket csöndes örömben töltöttük el. Apja, anyja körűlményesen tudakozódtak fiok Pápán töltött életéről s a boldogság fénye ült arczukra, midőn elbeszéltük Sándor örömünnepen nyert diadalait, és hogy a legtekintélyesebb szépirodalmi lapban egy verse is megjelent. Ezt az öreg Petőfi se tartotta csekély dolognak, s kérte fiát, hogy csak ez után is maradjon az iskolák mellett, hol még híres ember válhatik belőle. Sándor megkínálta szüleit a még meglevő két aranynyal, de azok semmikép sem voltak rábírhatók, hogy elfogadják».

Egy heti időzés után megint Pestre tértek vissza egy veteménynyel és tyúkkosarakkal megrakott dereglyén. Ez ugyan a legolcsóbb utazási mód vala, de szerfölött lassú és unalmas, mert

a dereglyét emberek vontatták. Az éjt a parton töltötték, hol a legények s egy pár szolgálatba menő leány tüzet rakott. Egyik paraszt leány csinos és jó dalos volt, Petőfi megtanította pár dalára; majd meg gyalog kisérték a hold világán lassan haladó dereglyét.

Pesten a Petőfi apjának egy mészáros barátjához szálltak, ő meg a mai Deák-téren (Szén-tér) egy viseltes ruhakereskedésben kopott öltözetéhez egy sötétzöld, sárga gombos frakkot s fehér magastetejű kalapot vett, melyekben «egész gavallér alakot nyert».

Másnap reggel egy czeglédi paraszt fuvaros szekerén Mező-Berénynek vették útjokat, hová Czeglédnek, Szarvasnak menve, több nap múlva érkeztek meg. Itt töltötte aztán Petőfi, barátja vendéglátó körében, a szeptember hónapot és október elejét.

A két jó barát kezdetben az idő nagyobb részét az intelligentia által alapított kaszinóban töltötte; majd e szórakozásba beleúnván, színielőadás rendezését vették tervbe egy Forster nevű helybeli fiatal orvos segélyével. Már a szerepek is ki voltak osztva, midőn Demény színtársulata váratlanúl megjelent. Ekkor fölhagytak ugyan az előadás tervével; de ajánlkoztak az igazgatónál, hogy pár szerepben föllépnek s felvonásközben szavalnak. Így lépett föl Petőfi egyszer a *Peleskei nótá-*

riusban, mint Baczur Gazsi, Orlay meg Zajtai Sándort játszotta. Egy más alkalommal meg Petőfi fölvonásközben Vörösmarty *Az uri hölgyhöz* cz. költeményét szavalta el, midőn a szakadó eső miatt a nőközönség csupán egy tót kalaposnéból állt; férfiak csak inkább voltak, mert a színpad a korcsma nagy termében levén fölütve, az ott időzők egy része begyűlt az eléadásra.

Egyszer meglátogatták a br. Wenkheim-féle borpinczét a szőlőkben a halom alatt, mely középen egy nagy kerek rotundából s az ebből keresztben kinyuló négy hatalmas ágból állt, bőven ellátva a legfinomabb franczia borok számtalan faján kezdve az alföldi kerti borokig. A pintér, a pincze felügyelője, egy jó kedvű ember, lopótökkel végig kóstoltatta velök a különféle borokat s a sokféle vegyiték miatt mindketten mámorosan kerűlvén föl a pinczéből, a présházban várták be, míg a bor gőze fejükből elpárolgott.*

Ugyanitt, kivált a jegyző, Bonyhai Beniámin ** ösztönzésére, megpróbálták egy kötetke kiadását

* Dr. Cserey Gyula elbeszélése szerint *Ivás közben* czímű költeményét ekkor írta. Az adat hiteléhez kétség fér. *Petőfi-Múzeum.* VII. 72. l.

** Mint író is ismeretes. Született 1805-ben, meghalt 1885-ben. (Vesd össze Szinnyei: *Magyar írók élete és művei.)*

is, mely a költő addig írt verseiből és Orlay pár elbeszéléséből telt volna ki; de sem pénz, sem kiadó nem levén, a terv elmaradt. Bárha ma csak két költeményét ismerjük, melyek a mező-berényi tartózkodás emlékét őrzik, Orlay világosan mondja, hogy több verset írt; de úgy látszik, elégette őket. A megmaradtak egyike *Járnak, kelnek sokan zöld erdőben* . . . s a másik *K . . . Vilmos barátomhoz* cz. dala.* Ez utóbbiról mondja Orlay, hogy egyszer így szólt hozzá:

— Ma meg akarom örökíteni elveszett barátom emlékét, — s így írta a költeményt.

Eljövén október eleje, szüleihez s onnan újra Pápára akart visszatérni. Ez okt. 10-dike tájt történt. Egy m.-berényi pajtásuk azonban Debreczenbe készülvén, útitársakul hívja meg s minthogy mindketten óhajtották meglátni a kálvinisták e Rómáját, Petőfi meg különösen kedvelt költője Csokonay síremlékét is, elfogadták a meghívást, s a roppant porban szekeren utaztak oda. Egy öreg diák kalauzolása mellett megtekintették másnap az ev. ref. főiskolát könyvtárával és

* Egy pár, különben kevés becsű emléksora is ismert ez időből, melyek a házas életről szólnak s szept. 16-án írta be Kisbéri Mihály emlékkönyvébe. A *Szalontai Lapok* közölte először s onnan több hazai lap, 1894 febr. 28-án. Kiadva *Petőfi-Múzeum.* VII. 69. l,

gyűjteményeivel; aztán kimentek a temetőbe Csokonay vaspyramid emlékéhez. Ide Petőfi már útrakészen ment. Egy Orlaytól kölcsön kért borjúbőr háti-táskába pakkolván csekély holmiját, katonamódra hátára vette s a síremlék megtekintése után barátjától búcsút vevén a pápai közeli viszontlátásig, a Hortobágy felé vette útját; míg Orlay azon módon, mint jött, ismét haza tért M.-Berénybe.

A duna-vecsei egyenesebb út a szoboszló-karczagi lett volna Szolnok felé; a költő azonban a híres hortobágyi puszta meglátása végett Tisza-Førednek került. Ez útja emlékét *Hortobágyi korcsmárosné** cz. dala őrzi, az első, melyben valódi népies hang szólal meg. Átkelvén a tiszai révnél, Jász-Berényen, Czegléden át a szülőföldének fogadott Kis-Kunságba érvén, Szabadszállásra tért be, melyet mióta 1838 agusztusában Selmeczre ment, nem látott. A viszontlátáson való elragadtatását *Hazámban* cz. költeményében öntötte ki, melyet utóbb a *Versek I.* élére tett, mintegy ezt tekintvén költői pályája megnyitójának. Ez második, nyomtatásban megjelent költeménye s az első, mely *Petőfi Sándor* név alatt jelent meg.**

* Először *Athenaeum.* 1843. I. 383. l.
** *Athenaeum.* 54. sz. 1842 nov. 3.

Még Duna-Vecséről felküldte az *Athenaeum*-ba, hol Vörösmartynak is szemébe tűnt, ki «a Petőfi név alatt valami régibb írót vélt rejtezni». * Lehet, hogy Vörösmarty ítélete is befolyt arra, hogy gyűjteménye élére tette; de általában is szokása volt elől s a kötet befejezéséül egy-egy hatásosabb költeményt tenni. A *Hazámban* nem szorosan véve hazafiúi költemény; benne a Kis-Kunság, a «szülőföld» iránti szeretet szólal meg, melyet viszontlát sok évi távollét, hányatás és szenvedés után, melyek emléke kísért az örömök közt; de elmossa azok keserűségét annak a szent örömnek könyűje, hogy ismét szülőföldének vidám napja mosolyg reá.**

* Levele Szeberényihez 1843 márcz. 5. Szeberényinél. 29. l.

** A költemény bekezdése: «Arany kalászszal rengő rónaság, melynek fölötte lenge délibáb enyelgve űz tündérjátékokat...» az év korábbi szakára utalna, pl. junius vagy julius havára; azonban Petőfi csak aug. végére ment az alföldre s így már akkor sem volt ott «arany kalász». Ez az apostrophálás tehát tisztán képzeleti. A többi versszak pár kifejezése: «e jegenyék», «az ősi háznak küszöbe», «a búcsú tördelt hangja», világosan utalnak arra, hogy a költő Szabadszálláson írta e költeményt, míg a vége ismét inkább általában vonatkozik az alföldre, illetve a Kis-Kunságra. A fenti körülmények okai, hogy a költemény eredetét különböző időkre teszik. Így Havas az 1841-diki tavaszi

Innen Duna-Vecsére, szüleihez ment, kik megigérték, hogy ha iskoláit folytatja, legnagyobb megerőltetésökkel is segítik havonként pár forinttal; «de lelkiismeretem meg nem engedi, írja egy Pápán hagyott levelében Orlaynak (1842 nov. elején), hogy nehéz keresményökből csak egy garast is elfogadjak». *

Október végére ért Pápára, hol Domanovszky Endréhez szállt. Felkereste újra Horváth István ügyvédet, ki megigérvén, hogy ismét munkát ad, elhatározta, hogy folytatja a tanulást. Azonban nehány nap múlva az ügyvéd Sáry Dénes jogász rokonát fogadván fel, utolsó reménye is elveszett, hogy magát Pápán föntarthassa, vagy mint id.

(ápr.-jun.) duna-vecsei időzésre, Baróti 1842 aug. végére teszi s azt állítja, hogy Duna-Vecsén írta. A kérdés mindenesetre vitás. Ránk azt a hatást teszi, hogy valamely más formában csakugyan már 1841-ben juniusban megírta, — innen az «arany kalászszal ékes rónaság», — s 1842-ben ez új formába öntötte. Ebben az alakban 1841-hez mérten nagyon érett; azt pedig láttuk, hogy ifjú korában át- meg átdolgozta költeményeit; ez is gondos símítás nyomait mutatja, s még utóbb is, hogy az *Athenaeum*ban megjelent, javított rajta. Másrészről «az ősi háznak küszöbe», melyen «*kezet szorítva búcsút*» mondott, csak Szabadszállásra érthető. (NB. az aláhúzott részt utóbb törölte.) *Öszes költeményei.* I. 461. l. Baróti: *Petőfi költeményeinek első krit. kiadásáról.* 11. l

* Itt írta és ekkor *Furcsa történet* költeményét.

levelében írá: «miután táplált reményeimben csalódtam, mit tehettem egyebet, mint fölvetettem sipkámat, s a merre sildje esett, arra indultam».

Így határozta el, hogy végleg szakít valamely közéleti pályára készülés kísérleteivel; hiszen a sors is azt akarja, hogy színész legyen. A lelkében lefolyt belső harczról, valamint élete czéljáról, terveiről teljesen fölvilágosít egy levele, melyet Szeberényinek nov. 2-án, eltávozása napján írt.

Szeretett Barátom! Rövid idővel examen előtt vettem leveled; azért nem akartam már addig írni, míg ismét Pápára nem jövök, mert szörnyű omenem volt, hogy nagy változás fog rajtam történni. S előjelem nem csalt. Feljöttem, barátom, Pápára; feljöttem, hogy örökre elhagyjam azt, hogy örökre elhagyjam az iskolát. Engem rettenetesen üldöz a sors. Egy borzasztó mélység előtt állok, melyet átlépnem kell s e lépéssel talán két szívet (szülőimét) repesztek meg. S még sem tehetek máskép. Lásd, barátom! színészszé kell lennem, kell, nincs semmi menedék; szülőim nem segíthetnek, s Pápán nincs semmi alkalmam, melylyel a nyomorú filléreket életem tengetésére megszerezhetném. Most már harmadszor színészszé! Lássuk, mit ad a végzet. Mondjam-e, hogy nem csak a mindennapi kenyér keresése czélom (mert úgy kocsissá vagy béressé lennék s bizonyosabb kenyeret eendném), hanem, hogy magasabbra törekszem, s a

czélt szemem elől soha elveszteni nem fogom! Művész és költő! barátom, mint hevülök. De már rég meg van mondva, hogy én középszerű ember nem leszek: aut Cæsar aut nihil. Ne nevess ki, barátom, ha bolondokat beszélek.

Nem tudom, hallád-e már, hogy tavaly a pápai képzőtársaság egyik pályadíját (balladán) én nyerém meg; azonkívül a másik balladám s két lyrám (többet nem is adtam be) dicséretet nyertek. Ez is elég egy obsitos logicusnak.

Írod, hogy közöljük egymással újabb elmeszüleményeinket. Ezt én a legnagyobb szívességgel, készséggel és örömmel teszem. Arra is kérlek, hogy birálatot küldj verseimre (ha tán arra méltók), de oly elbizott semmi esetre sem vagyok, hogy munkádat birálni fognám. Ismerem e dologban gyengeségemet. E levelet Domanovszky barátunknál írom. Még ma elhagyom Pápát. Midőn bizonyos helyen leendek, tudósítani foglak. Élj boldogul, szeresd barátodat

Pápán, nov. 2. 1842.

*Petrovich Sándort.**

* Szeberényi: *Néhány év Petőfi életéből.* 25. lap. E levélhez mellékelte Petőfi *Az utolsó éj Pápán* czímű költeményét, melynek utóbb *Felköszöntés* czímet adott. Megjelent először *Athenaeum.* 1843. II. 275. l. szept. 30. s a *Versek. I.*-ben is.

E levélnek hangja, mely szerint újra a válaszúton áll, korántsem lehangoló. Majdnem megnyugtató annak az érzelemnek kifejezésével, hogy csak most lép valódi hivatására; s egy jobb jövő reményével biztatja magát, midőn elhagyja az iskolát, mert férfiként küzd a «művész és költő» kettős babérjáért.

A multjával s az iskolával szakításának kifejezője az is, hogy neve megmagyarosításában, melylyel már Selmeczen foglalkozott, számos kisérlet után végleg megállapodik. Selmeczen egy Szeberényinek ajándékozott könyvbe *Örömfi Vidor*-nak írta nevét; utóbb költeményeiben, melyeket Rózához írt, *Dalmá*-nak hívja magát; Pesten, mint színész, *Rónai* néven szerepel, míg Sepsy Károly társulatánál *Borostyán* nevet vesz föl s ugyane név alatt színészkedik Szabó Józsefnél 1842/43-ban; többször költeményei alá a *Sólyom Sándor* nevet írja, a *Sió* név is megfordúl fejében; jelennek meg költeményei, kivált népdalai *Pönögei Kis Pál* néven is s még 1847-ben is ír *Lator György* álnév alatt; de természetes ízlése a *Petőfi* névhez vezette, mely családnevének magyarra fordítása. E névben megállapodása már Duna-Vecsén történt s *Hazámban* cz. költeménye e név alatt jelent meg nov. 3-án az *Athenaeum*-ban.

E rövid pápai időzéséből is ismeretes pár költeménye, melyeket összes művei közé is felvett.

Ezek: *A két vándor,*[1] *Mi haszna, hogy a csoroszlya...* s a már említett *Az utolsó éj * *-n,* melyet czíme szerint nov. 1-én írt s keserűen fakad ki benne sorsa ellen.

Pápáról nov. 2-án távozott el, a hol képzőtársasági működése oly jó emléket hagyott, hogy nov. 12-én tiszteletbeli tagnak választották Fekete Jánossal,[2] Kis Gáborral[3] és Tompa Mihály sárospataki diákkal együtt.

Útját Veszprém felé vette, miről *Vadonban* cz. költeménye tanúskodik s nehány napra rá Székes-Fehérvárra ért, hol Szabó József[4] szín-

[1] E költeményt a költő az 1842-dikiek közé teszi. Havas, Baróti azt vélik, hogy 1841-ben írta katonasága után, úti benyomásaiból. Az mindenesetre lehet, hogy ez esetben is oly költeménynyel van dolgunk, mely régibb s csak 1842-ben nyerte végleges alakját. Szerintünk különben a «Honán kül» kifejezés inkább a hegyes és síkföld közti ellentétet fejezi ki s a költeményt inkább kigondoltnak találjuk, mint közetlen benyomásból eredtnek. *Összes művei.* II. 463. l. s Baróti idézett helyen 11. lap.

[2] Utóbb Fejér-megye főjegyzője s több humoros és szépirodalmi czikk szerzője.

[3] Jelenleg pápai ev. ref. lelk.

[4] Szabó József azelőtt «kardalnok» volt a nemzeti színháznál s színigazgatói pályáját 1842 októberében (16-án) kezdte meg Sz.-Fejérvárt, társulata egyike volt a legjobbaknak a vidékiek között.

társulata tartott előadásokat. Úgy látszik, már Pápán tudta, hogy ott színészek vannak; ezért vette útját arra. Itt Szuper Károlyt, mint szintén kunsági származásút, kérte meg, hogy mint Félegyházáról származó ifjút az igazgatónak ajánlja, mert «rég vonzalma van a színészethez, sőt már meg is kísérlette egyszer Csehfalvi társulatánál, de ott rögtön abbanhagyta.» *

Szuper ajánlotta is és ő *Borostyán* név alatt lépett be nov. 7—8-án. Első fellépte nov. 10-én történt a *Párisi naplopó*ban ** a Józsi szerepében,

* Szuper Károly színi naplója. (*Hazánk.* 1888. 375. l.) E napló teljesen megjelent a *Hazánk*ban, innen külön lenyomatban is. A költőre vonatkozó rész előbb is többször megjelent, ú. m. *Vasárnapi Ujság.* 1881. 39. sz. (Egervári átdolgozásában), utóbb jobban a *Magyar Salon*ban. 1886. IV. (okt. füzet) és a *Budapesti Hirlap*ban. 1888. 315. sz. Szuper tévesen állítja, hogy Petőfi Csehfalvi társulatánál játszott volna. Egyébként is e naplónak legalább azon részéhez, mely Petőfire vonatkozik, ha nem is minden helyhez, annyiban kétség fér hogy Szuper hihetőleg későbben hiányos emlékezetből toldott be egyet-mást. Maga is nem egyszer mondta utóbb, midőn említették neki, hogy mért nem írt többet a költőről: «hiszen ha tudtam volna, hogy az a nagy Ádámcsutkás diák valamikor Petőfi Sándor lesz!..» *Petőfi-Múzeum.* V. 124. l.

** Bayard és Vanderbuch után Dunkel szerint Nagy Ignácz (*Szinműtár.* IV. 2.). Nem érdektelen, hogy e

a ki Bizot-t kineveti (I. fv. 3. jel.), erre vonatkozik *Első szerepem* cz. költeménye.

A költő ekkori színészéletéről két adatunk van; egyik a már említett Szuper-féle napló, másik Némethy György *Visszaemlékezései.** Ezek szerint őt Némethy hívta magához, ki a régi színház mögött egy szűk közben lakott egy kis házacskában, melynek két ablaka a közre nyilt s ebben közös szobája volt egy szegényebb sorsú koros magyar szűcscsel. Ágyát megosztotta Petőfivel, melyért havi 2—2 váltóforintot fizettek.

A társulat rendezője, Almási Pista, nem szerette a költő orrhangját s bárha szépen, értelmesen szavalt, majdnem elbocsátották. Megbetegedvén azonban a sugó, az nap a főpróbán ő foglalta el helyét, minek oly derekasan felelt meg, hogy az igazgató még nagyobb fizetést is ígért, ha sugó lesz. Erre az ajánlatra felháborodtan ment haza, vacsoráját meg sem ízlelé; haragosan fel s alá járván a szobában, ébren tölté az éjet, reggelre pedig egy 10 versszakos költeményben fejezte ki

szerepet rendesen nők játszták, így Lendvaynénak bámúlt szerepe volt.

* *Pesti Napló.* 1882. 245—246. sz. E följegyzések, noha sokkal későbbiek, megbízhatóbbak a Szuperéinál. Szerinte például Petőfi első fellépte *A bársonyczipő* darabban történt. (V. j. 5 fv.)

haragját, melynek czíme *A sugó* volt. Elmondta benne, hogy a sugónak hatalma korlátlan; szeszélyétől függ a színpadi hős, a szerelmes hősnő, a drámaíró; mert csönget a sugó s mielőtt mondókája felét elmondhatná, vagy midőn a közönség legmohóbban lesi a cselekvény folyamát, a függöny legördül. De neki mégsem kell e színpad alatti hatalom; neki dicsőség kell a deszkákon. Ez elhatározásáról értesítette az igazgatót is, ki csak addig kérte, hogy teljesítse e hivatalt, míg megérkezik az új sugó; erre kiengesztelődvén, eltépte költeményét.

Élete különben nagyon egyhangú volt, telve nélkülözésekkel. A társulat nagyságához képest a jövedelem csekély volt; kiki alig kapta meg fizetése felét, mert proportióra játszottak. Ő, kinek egész fizetése is csak havi 28 váltóforint volt, hetenként alig kapott 3—4 váltóforintot. Ekkor írta nov. vége felé Domanovszkynak Pápára, hogy ne hagyják elveszni; gyűjtsenek számára 10 pengőforintot, mivel kisegíthetné magát. Erre Domanovszky, Kozma, Lantay, Kerkápoly, Orlay (ki ekkor már megérkezett volt), összeadták a kért összeget s elküldték neki. Deczemberen kezdve aztán a társulat dolga is kedvezőbbé vált; mert Fiáth, az alispán, százon felüli bérletet gyűjtvén, jobban kihúzhatták e hónapot.

Szuper folyton jó ismeretségben élt a költővel

s gyakran voltak együtt. Költeményeit rendesen átvitte, felolvasta neki és feleségének, a kinek ítéletére sokat tartott; vagy pedig melegedni ment át fűtetlen szobájából s fölolvasott saját verseiből vagy az Eötvös *Karthausi*-jából. A többek közt nov. 18-án épen szavalati darabokat választottak ki költeményeiből, midőn gazdája nevében Szuperékat disznótorra hívta meg, melyre *Disznótorban* * cz. költeményét írta. Estve aztán el is szavalta, melyen mindnyájan «jól mulattak». Decz. 16-án fájdalommal értesűl az olvasókörben Megyeri haláláról;** ugyanazon este több pályatárs jelenlétében felolvasást tart Szuperéknál.

Decz. 20-dikáról ezt írja Szuper: «Délután hozzám jöttek nőm barátnői, a Nagy kisasszonyok; Petőfi és én beszélgetve mulattunk. Estve felé én átmentem Petőfihez újabb dolgozatait áttekinteni. Minthogy a normanapok beálltak s ma, bár vasárnap van, nincs előadás, újra átjött hozzám Petőfi s olvastuk a *Karthausit*». Decz. 31-én együtt mennek ki Erdős sírjához s mint az év utolsó napján, a magyar színészet nagy halottaira gondolnak, miközben a jeles színész sírja felett az emberi mulandóságról elmélkednek.

* Megj. először *Athenaeum*. 1843. II. 83. l.
** Meghalt 1842 decz. 12. (*Athenaeum*. II. 581. l.)

Székesfehérvári időzésében jelent meg decz. 4-én *Bujdosó* * cz. költeménye az *Athenaeum*ban. Ezután történt pesti útja, melyről 1843 márcz. 5-dikéről ezt írta Szeberényinek: «Karácsonkor Pesten valék s megismerkedém személyesen Bajzával és Vörösmartyval. — Vörösmartynak szembetüntek verseim, s a mint Bajzától hallám, ő a Petőfi név alatt valami régibb írót vélt rejleni. Fél napot tölték a régtől tisztelt, szeretett két férfi körében. Boldog fél nap!»**

A társulat ekkor már szétoszlóban volt s nehány nap múlva föl is bomlott; «az ármány, írja Szuper, benne igen elharapózott, úgy hogy némelyek még a csalásra is rávetemedtek s teg-

* *Athenaeum.* II. kötet. 67. szám, mint *Zivatar* cz. költeményének átdolgozása, a Tóth Rózához írt dalok közűl.

** Szeberényinél idézett helyen 29. lap. A költő e pesti útját említi Szuper is, hozzá tevén, hogy ettől fogva gyakrabban jelentek meg versei. Orlay azt mondja, hogy Vörösmartynál mint Pönögei Kis Pál mutatta be magát, mely név alatt pár népdalt közölt volt s most néhány költeményt hozott Petőfitől, mint ennek megbizottja; azonban Vörösmarty elismerő nyilatkozata után nem titkolta kilétét. — Az adat hiteléhez kétség nem igen férhet, Orlay csak abban téved, hogy Petőfi már ekkor közlött volna Pönögei Kis Pál név alatt népdalokat. Ez utóbb történt.

napi számadásunkban a bérlet egy részét el akarták sikkasztani. Az oppositiót én, Petőfi, Fekete Soma és Némethy képezzük; de bajos boldogulnunk, midőn a főbbek ellenünk vannak».

Ez decz. 31-én történt. Jan. 1-én egy nagy összeveszés után a tagok nagy része kiválott a társaságból; a megmaradt rész, melyhez Szuper, Petőfi és Némethy is tartozott, még jan. 9-ig játszott s ekkor elhatározták, hogy Kecskemétre mennek.

Január 11-én eredtek útnak 8 szekeren, Petőfi Szuperék kocsiján ült s estvére Duna-Pentelére érve, megháltak. Másnap átkelvén a Dunán, a rév melletti csapszékben melegített paprikás bort isznak, mitől kivált az ifjabbaknak magas kedve kerekedik. Közben nehezen haladva az esős tél miatt felázott úton, Duna-Vecse mellett mennek el,* hol Petőfi megpillantván apja csárdáját, örömében dalolt, káromkodott. Szuperné babonás félelmében, hogy a káromkodások miatt még feldőlnek, pedig kis gyermeke is ott van, megkéri, hogy inkább üljön más szekérre, hol nincsenek

* Szuper Károly. *Hazánk.* X. 1888. 378. l. Ő Duna-Vecse helyett Szalk-Szent-Mártont mond, abból a tévedésből, hogy a két község közel van egymáshoz s Petőfi szülei utóbb csakugyan laktak Szalk-Szent-Mártonban is.

nők és gyermekek. Ekkor egyik pogyászkocsira ült Némethyvel és Ercseivel, a ruhatárossal, hol a kocsis mellett didergett kurta kerek gallérköpenyegében, mely alá sárga gombú, sötétzöld quäkkerét öltötte fel.

Itt különben a vidámság tetőpontjára hágott; valóságos versenyt daloltak a széllel, énekelvén a Rákóczi-indulót a *Peleskei nótárius* szövegére, mikor egyszerre a szekér valóban felfordúl s Petőfi a pocsolyába esik. Dühösen támadja meg a szekerest, mire ez azzal védekezett: «Az úrfi az oka mindennek, mert ez az úristen büntetése azért a sok istentelen káromkodásért», miről egyébként Szuperné is meg volt győződve s örvendett, hogy kocsijokról elment; különben bizonyosan ők dőltek volna fel.

Estére elérték Szabadszállást, hol mint kunfiúk, Szuperrel mulatva töltötték az estét; másnap délre behajtatnak Kecskemétre a *Trombitához* czímzett vendéglőbe, kipihenhetvén végre a harmadfél napi útat.

Petőfi élete itt sem különbözött a fejérváritól. Kellemesebbé vált azért, mert Jókai ekkor itt tanúlt s megérkezte után azonnal fölkeresvén, a két jó barát meleg szeretettel ölelkezett össze! * Jókai aztán Ács Károlyhoz vitte el, kit Petőfi

* Szuper id. helyen. 378. l. Szupernek is több egykori tanulótársa volt ott. Jókait még Komáromból

Pápáról ismert s a ki szintén verselgetett; viszont ő Szupert ismertette meg velök s kivált Jókait gyakran fölkeresték, felolvasták és bírálgatták egymás műveit.

Természetesen sokat nélkülözött itt is. Még szerencse volt a lanyha tél; de ennek következése óriási sár lett, miért a közönség utóbb el is maradt s a proportiók megapadtak. Előhaladása sem lett nagyobb; színlapkihordó volt s folyvást csak alsóbbrendű szerepeket kapott. Rendesen vendégeket jelentett be vagy ha nagyobb szerepet adtak neki, az is csak olyan volt, mi másnak nem kellett: a vőfély *A falusi lakodalom*-ban (Jakab István), az öreg apa *A velenczei hölgy*-ben,* a

ismerte, ki ott számára *A víg czimborák* czím alatt egy vígjátékot írt. Ekkor a *Hétköznapok* cz. regényén dolgozott s itt írta 1842/43 telén *A zsidó fiú* drámáját (5 felv.), melyet 1843 márcz. 8-án nyújtott be az akad. pályadíjra Toldy Ferenczhez (4. sz. pályamű) s okt. 31-én dicséretben részesült; a pályadíjat Obernyik *Főúr és pór* drámája nyerte el. A drámát Petőfi másolta le s 1893-ban Gyulai utasítása nyomán Borovszky Samú ráakadt az akad. irattárában az eredeti kéziratra, innen megjelent *Jókai M. írói műk. 50-dik évfordulója.* 1894. 83—151. l. V. ö. *Petőfi-Múzeum.* VI. 72. l. *Vasárnapi Ujság.* 1893. 53. sz. U. o. az 1-ső oldal facsimileben. Jókai még mindig inkább festő akart lenni s le is akarta mindkettőjöket festeni; de abban maradt.

* Dráma 5 felv. Írta Anicet-Bourgeois (August), fordította Egressy Béni.

nótárius *A szökött katoná*-ban (Szigligeti) vagy Demeter kicsiny szerepe a *Micz bán családjá*-ban (Szigligeti).

Otthonn magas pathossal Hamletet vagy Coriolanust tanulta, kinek Shakespeare által rajzolt jellemét rokonnak találta a magáéval, s a színpadon játszotta azt, mit senki sem akart. Keserű satirája a sorsnak.

Ezért aztán lassanként kedve ment s a legkomolyabb darabban is komikus néma személyt alakított magából. Így a Halm *Griseldis*-ében * (feb. 8.) nem jutott neki kard s e nélkül kimenni nem akart; ekkor az üres kardtartóba egy bunkós botot dugott be. A közönség talán nem vette volna észre, de egyik néma szereplő meglátván, nevetni kezdett, aztán megsúgta szomszédjának, ki meg tovább adta, mire oly általános nevetés tört ki a színpadon, hogy a Parcivalt játszó Dézsi Zsigmond is teljesen kijött a sodrából s a függönyt majdnem le kellett bocsátani. (III. felv. 6. jel.). Ezért aztán 5 frt bírságra ítélték, de az igazgató elengedte a büntetést. **

* Ford. Fáncsy Lajos. Dráma 5. felv. Halm Fridriktől. *(Szinműtár.* IV. 8.) 1843.

** Jókai: *Egy magyar költő életéből* czímű czikkében kissé másképen mondja, valamint általában is ez

Egyszer valami kisebb szerepet, egy iskolamestert kelle személyesítenie, midőn Ács Károly hosszú, bokáig érő téli kabátját kérte el, ebben akarván játszani. Gondosan összefogta a kabátot s úgy akarta elvinni. Ács látva ezt, kikapta kezéből s kényszerítni akarta, hogy vegye magára; de nem volt rábírható, bárha csak vászonzubbony volt rajta.

— Nem elég, szólt, hogy a színpadon nyövöm a ruháját, még viseljem is! — s hóna alá fogván, dideregve távozott.*

Itt is közös szobája volt Némethyvel, egy parasztasszony kis házacskájában. Az egy ablakú kis szobában egyetlen ágy, festett asztal, két faszék, egy három fiókos szekrény tette a butorzatot s koszttal együtt havi 10—10 váltóforintot fizettek.

Már mintegy három hete voltak Kecskeméten, midőn a sok új tag miatt új proportió végett gyűlést tartottak. Ezt megelőzőleg ki akart tűnni ő is, hogy osztalékát fölemeljék. Erre az alkalmat egy oly este adta meg, midőn valami egyveleg került színre; egy részlet a *Bájital* operából, ének,

az adoma számtalan változatban került forgalomba. A Szuper előadása látszik legvalószínűbbnek.

* Orlaynál idézett helyen. *Budapesti Szemle.* XIX 354. l.

táncz sat. s ő kivitte, hogy elszavalhassa az *Ólmos botok*-at. Az előadásra számosan jelentek meg a tanuló ifjúságból, kik az *Athenaeum*-ból ismervén őt, eredeti modorú előadásáért zajosan megtapsolták; ezen az alapon aztán követelte osztaléka fölemelését. A gyűlés azonban nem szavazta meg, mert nem használhatták a karban; nem volt sem hangja, sem kedve az énekhez. Ez annál keservesebben esett neki, mert a Némethyét főleg jó hangjáért, jelentékenyen növelték; ezért megtámadta a gyűlést s végre Némethyre is megharagudott; ellenszenvökben ármányt látott s nem ok nélkül; ki is fakadt miatta Bajzához írt levelében. Kivált Almási Pistára, a rendezőre volt dühös; ő kényszerítette, hogy énekeljen a karban s neki tulajdonítá, hogy jelentékenyebb szerephez nem juthat.

Szenvedései tehát nem voltak csekélyek; ezekhez képest a szükség bajai enyhéknek látszottak. Általában kortársai keveset tartottak róla, mint színészről; előadó képességét egy értelemmel jelentéktelennek mondják. Szuper ez időből azt írja róla: «belőle még nagy költő válhatik, ámbár ő csak színész óhajt lenni». Gondolkozó, még apró szerepeiben is elmélyedő természet volt; de eléadása messze elmaradt attól, a mint kigondolta. E mellett szerény alakja, kevéssé színpadias arcza, korlátolt hangterjedelme,

mely még hozzá tompa, kevés érczű volt, az orrhang némi árnyalatával s a kitörésben még inkább eltompult: mind legalább is kedvezőtlen tulajdonok a színpadra, mikor az kellett, hogy a színész első sorban szép ember legyen, hatalmas, mennydörgő vagy szerelmesen olvadozó hanggal. Azt is mondják, hogy a színpadon nem volt helyes testtartása s mozdulataiból hiányzott a biztonság. Ezek azonban inkább a kezdő hibái, melyek szorgalommal bizonyosan legyőzhetők. Ő legalább azt hitte, hogy erős akarata és mély szenvedélye majd diadalt arat a nehézségeken. Példa volt rá kivált színészi eszményképe, Egressy Gábor, ki nagy részben kitartó szorgalmával küzdötte magát Lendvay Márton elé; bárha ezt a természet pazarúl megáldotta kedvező adományaival.

E mellett valóban róla sem mondhatni, hogy nem haladt; némi sikerei Kecskeméten is voltak, Demeter szerepét* nagyon szépen szavalta; a *Korszellem*-ben megnevetteté a közönséget; párszor meg is tapsolták. Mért ne hihette volna hát, hogy tanúlmány és erős akarat czélhoz juttatja abban a művészetben, melyet ő mindenik fölé helyezett? «A művészetek egyike sem követelhet magának elsőbbséget a másik felett, mondá egyszer Orlaynak, midőn e tárgyról beszélgettek;

* *Micz bán családjá*ban, Szigligetitől.

mert mindeniknek megvan a maga nehézsége; de a színészet kivételt szenved, mert ez a művészetek összege, s mint ilyen, a többiek fölött áll.»

Ezért üdvözölte örömmel azt a kényszert, mely őt ismételve a színészethez hajtotta; a megélhetés egyetlen módjához, melyben egyszersmind magasra törekvése megnyugvást talált; és könynyebb lett volna talán a sarkcsillagot helyéből kimozdítani, mint őt véleményétől eltántorítani. Ezért vette magára a nélkülözés, sőt nyomor terhét s barangolta be a haza két harmadát és ha talán bal úton haladt is, midőn magát mérték nélküli szenvedéseknek tette ki: a színészetnél nem menedéket, hanem hivatást keresett; nem kenyér volt az, hanem idealis pálya, egy magasztos czél, melyért tudni kell áldozni és szenvedni.*

* Jókai legújabb Petőfi-életrajzában Petőfi szinészéletére vonatkozólag a többek közt így szól: «Petőfinek valóban nagy tehetsége volt a szinészethez...» «*magyarul* szavalni, helyesen, érzéssel, változatos, jellemző hanghordozással szavalni még a leghiresebb magyar színművészek között is csak kettőt ismertem, a ki ehez jobban értett Petőfinél. A legtöbb költő nem tudja felolvasni a saját költeményeit. Petőfi felolvasása elragadó volt; kivált ha női társaság előtt szavalt. S ez a szavalási tehetség mozdítja elő a költőnél a ritmus érzékét, ez találtatja meg vele a helyes «numerus»-t — a költői

Legjelentékenyebb szerepe Kecskeméten *Lear király*-ban a bolond volt, melyet eredetileg Szupernek osztottak ki, de ő Halasra távozván, neki engedte át. Ez volt jutalomjátéka is márcz. 23-án. Alakítása és játéka oly pompásan sikerült, hogy Dézsy Zsigmond, a ki Leart játszodta, megölelte, össze-vissza csókolta s végűl meghívta vacsorára. Az eléadásból neki 10 váltóforint jutott. «Annyit nem jövedelmezett a jutalomjátékom, írá Pákh-

formát» etc. «A mellett alakító tehetséggel is birt, kitűnően tudott paródiázni. Ha most támadna hasonló: kitünő szinész lenne belőle; de az ő korszakában maga az irodalmi válfaj is hiányzott: legfeljebb Kotzebuenál lehetett néhányra akadni. A mit akkor a szinésztől követeltek: hatalmas páthosz, dörgő hang, vagy olvadozó szerelmes organum: az mind hiányzott Petőfinél.» «Egyébiránt volt ennek a szinészkedési hajlamnak valami gyakorlati oldala is. Mint költő, nem volt az ember *semmi*... De egy vándor szinész, ez már *valami.*» «A szinészi pálya sáros, rögös országút volt, de mégis csak «út»; a költői pálya pedig úttalan sivatag.» (XXV—VI. és XXVIII. l.) Lásd *Petőfi Sándor összes költeményei.* 1892. előszó. Ebben az előadásban mindenesetre utólagos nagyítás, szépítés van; azonban a szavalásra és parodizáló képességre nézve az elmondottak általában megegyeznek azzal, a miket Orlay és Sass írnak. Kevésbbé fogadható el az, hogy nagy tehetsége volt volna a színészethez. Ezzel kortársai, utóbb Egressy stb., egyhangúlag mind ellenkezőt állítanak s ezt bizonyítják sikertelen kisérletei is.

nak, hogy az adósságomat kifizethettem volna belőle: hanem arra elég volt, hogy egy víg napot csapjak belőle magamnak.» * Ez volt talán az egyetlen kellemes napja kecskeméti szomorú és csalódásokban gazdag időzése alatt a színészi pályán.

Nem sokkal ez eléadás után el is hagyta Kecskemétet. E tájt elhatározta, hogy mint szinlapkihordó, a szokásos módon kis füzetet ad ki, melyet szétoszt s belőle kevés jövedelemre számított. A füzet Jókai egy elbeszéléséből, az ő nehány költeményéből telt volna ki s közreműködését Ács Károly is megígérte; de hozzá tette, hogy nem hiszi, hogy a censor rá engedélyt adjon s eseteket mondott el, melyekben csekélységek miatt is megtiltotta a nyomatást. Erre azt felelte, hogy válaszszon ki hát Ács az ő költeményeiből egyet, melyről azt gondolja, hogy a censornak nem lesz oka visszautasítani. Ács ilyennek vélte a *Disznótorban* czíműt; de azt javasolta, hogy a nyomdafőnök, Szilády Károly által küldesse el, mert a censor ellensége levén a színészeknek az engedélyt csak ebből az okból is megtagad-

* Jókainál idézett helyen XXVIII. l.; de aligha volt ekkor Pákhkal levelezésben. A bizalmasabb ismeretség vele Debreczenben kezdődik. Gyulai Pál szíves közlése.

hatja. A censor azonban még igy is hajthatatlan volt. Ács felboszankodván, maga ment hozzá, hogy megtudja közelebbről az okot. Kérdésére a a censor, Sembera Calasantius József, piarista pap, azt felelte:

— Mit-e? követhetett volna-e annak írója nagyobb és botrányosabb vétket, mint midőn olyat mer kívánni, hogy az ég gömböcz legyen és mi abban töltelék! majd bizony, én legyek töltelék és az ég egy gömböcz? horrendum! egy szót se vesztegessen mellette, én annak kiadását meg nem engedhetem.*

Ács megpróbálta felvilágosítani, hogy az csak poëtica licentia, de capacitálható nem volt s Petőfi csupán írásban sokszorozva oszthatta ki nehány költeményét.

Ha a színészi eléhaladásban nem is; de költőileg termékeny volt e pár hónap Kecskeméten. Itt írt költeményei közűl nehányat művei közé is fölvett, ilyenek a *Jövendölés, Halálvágy, Pálnapkor* (1843

* Orlay az idézett helyen (353. l.) azt írja, hogy e kisérlet új évben történt 1843-ban. Ez világos tévedés, a költő akkor még Székes-Fejérvárt volt s így csakis jutalomjátéka után, nemsokára következett eltávozása idején történhetett. U. ezt l. Szilády elbeszélésében is (*Fővárosi Lapok.* 1870. 266. sz.); de az időben ugyanazt a tévedést követi el, mint Orlay.

jan. 25.) *Farkaskaland, Dinomdánom, Én, Lopott ló*; itt írta, de gyűjteményeibe nem vette fel két *Népdal*-át (*Jön az ősz* és *Kakasszóra hajnal ébred), Könyeim* (I—V.) *Az első dal* czíműket.

Az első dal-t (a *Jövendölés*-sel együtt) márcz. 5-én kelt levele mellett elküldé Szeberényinek, véleményét kérvén; ő azonban nem tartá jónak s kiadását nem ajánlván, a költő csak annál inkább megsemmisítette; 1843 márcz 14-én Bajzának beküldvén, ő sem adta ki.* E költeménye kivált életrajzi szempontból érdemel figyelmet; a színészet iránti lelkesedéséről szól s inti pályatársait, hogy tiszta érzelemmel fogjanak e művészethez; a színpad czélja nagy és szent: az erkölcsök fejtése és teremtése.**

Bajzának többször írt s küldött fel költeményeket. 1843 elején küldte fel *A Dunán*,*** *Emlé-*

* A nagy-kőrösi ev. gymnasumban levő kézírata szerint Gödöllőn írta ugyanez évben, de utóbb, julius végén vagy aug.-ban. (*Összes Művei.* III. 717. l.)

** V. ö. Szeberényi: *Néhány év Petőfi életéből.* 31. l. és *Leleplezések.* (Újból kiadva *Petőfi-Múzeum.* II. 366. l.) Először megjelent Szeberényi idézett művében, azután *Vegyes művek.* III. 235. l. Eredeti kézírata a nemzeti múzeumban.

*** *Athenaeum.* 1843. I. 94. l. 2. sz. jan. 30.

kezés K . . . hoz[1] czíműeket, melyek mindketteje meg is jelent. Utóbb február havában a *Könyeim, Ujság* és *Első szerepem*[2] czíműeket küldte fel, vagy talán mind egyszerre az előbbiekkel; de márczius 14-én azt írja rólok:

«— Három verseim közől, mely még ki nem jött, kérem a *Könyeim* s *Ujság* czíműt örökre kihagyni az *Athenaeum*-ból; nagy ellenszenvem támadt irántok. Nem tudom, mit ér az *Első szerep* czímű, de örülnék, ha méltó volna a megjelenésre, mert első fölléptemre emlékeztet. Egyébiránt Tekintetes úr itéletére bízom.»[3] Bajza aztán csak a legutóbbit adta ki.[4]

Ugyane levele mellett új költeményeket is küld:

«Van szerencsém nehány dalt küldeni, azon alázatos kérelemmel, hogy szigorú vizsgálat után, ha lesz, mely világot látni érdemes, azt az *Athenaeum*-ban fölvenni, s ha jut, közölök a *Honderü*-nek is adni méltóztassék. Bátorkodom erre Tekintetes urat kérni, minthogy a Petrichevich

[1] *Athenaeum.* 1843. I. 181. l. 4. sz. febr. 28.

[2] U. o. jun. 15. I. 524. l.

[3] *Vegyes művei.* III. 262. l. Mindkét költeménye ismeretes, az *Ujság* a Neumann Károly-féle füzetben, a *Könyeim* Bajzánál maradt meg. Ez utóbbi megjelent először *Vegyes művei.* III. 240. l.

[4] *Athenaeum.* 1843. I. 524. l.

választásában nem igen bízom; s üres munkával a közönséget fárasztani nem akarnám. S ha egy sem érdemes? jó; maradjon mind homályban. Inkább semmi, mint rossz.» *

E sorok, valamint a levél vége, melyben újra a legnagyobb szigorúságra kéri, kiválóan jellemzik a nem napi és olcsó dicsőségre vágyó; hanem a lelkében nemes eszményért lelkesülő ifjú költőt, kiben mély tisztelet mellett erős önérzet és szigorú önbirálat lakik. Kinált-e Bajza a *Honderü*-nek a költemények közűl? — nem valószínű. Petőfinek 1843-ban ott egyetlen költeménye sem jelent meg.

Említi levelében azt is, hogy színésztársai,

* Hány költeményt küldött fel ez alkalommal Bajzának, eléggé tudjuk s a következők voltak: *Az első dal, Népdalok I—IV.*, *Pálnapkor* és *Vadonban.* Az I—IV. népdal a következő: I. *Hortobágyi korcsmárosné*... II. *Jön az ősz*... III. *Kakasszóra hajnal ébred*... IV. *Mi haszna, hogy a csoroszlya*... Ezek közűl megjelent az *Athenaeum*ban *Vadonban* (1843. I. 285. l. 6. sz. márcz. 30.), s *Népdalok* cz. a. I. *Hortobágyi korcsmárosné*... és II. *Mi haszna, hogy*... (U. o. 383. l. ápr. 30.). A többit Bajza mellőzte. A költő aztán még csak a *Pálnapkor* czímű̋t vette fel gyűjteményébe. A II. és III. népdal Bajza iratai közt megmaradt, megjelent először *Vegyes művek.* III. 238—39. lap. E költemények kézirata jelenleg a nemzeti múzeumban.

kik költeményeit olvasták az *Athenaeum*-ban, nem hiszik, hogy ő volna az a Petőfi. «Kételkedjenek! teszi hozzá, keveset törődöm rajt'; nem nekik irok.» Szeberényinek is szól róla: «Színésztársaim is olvasták az *Athenaeum*-ban Petőfi verseit; de ők nem hiszik, hogy én vagyok az. Egyébiránt nem sokat törődöm velök, kik többnyire asini ad lyram.» *

Ez időből csupán e két levele ismeretes, egyik Szeberényihez márcz. 5-dikéről, másik Bajzához 14-dikéről, melyet igazgatója, Szabó József vitt Pestre. Sorsa rajzolására egyikben sem tér ki. Az elsőben röviden említi belépését a színészethez s belső küzdelmét, tudván, hogy ez «villámcsapás lesz szüleire»; szól eléhaladásáról is, t. i. «noha igen parányi lény még a színpadon, de reményli, hogy egykor nem lesz utósó; mert nem hiszi, hogy az ég segédkeze ne lenne azzal, ki oly szent czélokkal, oly eltökéléssel, annyit áldozva lépett a színpadra, mint ő! . . .»

Második levelében is csak futólag érinti, hogy társaságuk dolga nem a legjobban megy** s «a

* Szeberényi: *Néhány év Petőfi Sándor életéből.* 31. lap.

** Szuper is azt mondja, hogy a társaság nyakig elmerült az adósságokba. *Naplója. Hazánk.* X. 380. lap.

színészetben, noha még csekély, de mégis észrevehető a haladása; egy párszor már volt szerencséje a közönség figyelmét megnyerni, megtapsoltatni, mi négy hónapos színésznek elég». Említi jutalomjátékát, meg hogy mily bajos volt *Lear*ben a bohóczot megkapnia, hogy mennyi az ármány a színészek közt. «Gyakran jajdulok föl: isteni művészet, mért ördögök papjaid.»

Ekközben márczius 15-dikéről kihirdettetett Pozsonyba az országgyűlés máj. 14-dikére. Ekkor elhatározta, hogy Szabó társulatát, hol eléhaladásra kilátása úgy sincs, odahagyja, Pozsonyba megy s azon színtársulathoz szegődik, mely az országgyűlés ideje alatt fog játszani; oda egyébként a társulat más tagjai is készűltek. A sikertelen küzdelem és nélkülözés jobb körűlményeknyek keresésére ösztönözte. Némethy említi eltávozása okai között azt is, hogy időközben De Cau Mimi a nemzeti színházhoz szerződvén, ezért hagyta el Kecskemétet, mert a színésznők közűl ő volt az egyetlen, kit gyakran meglátogatott.

Háziasszonya azonban megsejtvén távozását, 7 váltóforint és 36 krajczár tartozásában lefoglalta egyetlen kímélt sötétzöld quäkkerét, min rendkívüli haragra lobbant. Végre úgy egyezett meg vele, hogy tartozása fejében nála

hagyta pár ruhadarabját s egy Jókaitól kapott Páriz-Pápai-féle szótárt, mire nyugton távozhatott.*

* Némethynél idézett helyen bőven van eléadva ez az episod is; de mint kevés fontosságút, mellőzzük.

VII. FEJEZET.

Pápán és Pozsonyban.

Útja Pestre. — Újra Pápára megy. — Időzése Pápán. — Pozsonyba gyalogol. — Fekete Gábor nem fogadja be társulatához. — Levele Bajzához. — Nyomora. — Másolja az *Országgyűlési Tudósítások*-at. — Czikke a *Regélő* ellen. — Ismeretsége Lisznyaival, Bereczczel, Pompéryval, Kuthyval. Vahot Imrével és Degrével. — Vachott Sándor. — Az athenæisták segélye. — Levele Szeberényihez. — Fekete befogadja. — Nagy Ignácz meghivása.

Egy kecskeméti polgártól a búcsú alkalmával kapott kenyérrel és ürűczombbal indúlt meg Pest felé, hova a kelleténél későbben érkezett meg; mert útközben betegsége pár napig egy útszéli csárdában föltartóztatta.*

* Jókai: *Egy magyar költő életéből. Életemből.* 307. l. Fehérváry Antal elbeszélése, hogy a költő szinészi neve *Péterfi* volt ekkor, világos tévedés; ugyanő beszéli azt is, hogy együtt utaztak Pestre s egy tréfás felelet következtében egy kecskeméti fuvaros ingyen vitte fel őket. A költő rosszúllétéről útközben nem szól. (*Petőfi-Múzeum.* V. 124. lap.) Jókai eléadása itt hitelesebb.

Ápr. első napjaiban már Pesten volt. Itt fölkereste Vörösmartyt, ki költeményei írói díjában borítékba zárva nehány forintot adott át; látogatást tett Bajzánál, ismeretséget kötött a *Honderü* szerkesztőjével, Petrichevich Horváth Lázárral, továbbá Garay Jánossal, kinek négy költeményét oly kéréssel adta át a *Regélő* számára, hogy *Andor diák* név alatt közölje, ez álnév alatt akarván megtudni Bajza véleményét költeményeiről, a ki «Verőczey» név alatt hetenkint lapszemlét írt az *Athenaeum*-ba.

Ekközben Jókai is fölrándúlt pár napra s együtt keresték fel Frankenburg Adolfot Budán (a Lyka-féle házban), a kinek az 1844-diki *Emlény* zsebkönyv számára nehány költeményt akart átadni. E látogatás ápr. 10-én történt s nem találván otthonn, pár sort írtak neki. E levélkéből biztosan megállapítható a költő ekkori pesti időzésének ideje.*

* Frankenburg Adolf: *Petőfi és az Életképek. (Koszorú.* 1881. IV. 193. l.) Ugyanitt mondja, hogy a költeményeket nem adhatta ki, mert nem tudta díjazni. Az *Emlény* 1844-diki folyamában épen ezért nem is adott költeményeket. Tévesen azt is állítja, hogy a nála hagyott költemények egyike *Az utósó alamizsna* volt. Ez nem áll, e költeményét Pesten írta ugyan; de utóbb.

Nem lelvén itt semmi alkalmat a megélhetésre, pár nap múlva Orlayhoz gyalogolt Pápára, ki megérkezéséről ezt írja: «Még most is élénk emlékezetemben van az az ámulat, melybe véletlen megjelenésével, épen nálam levő nehány barátaimat ejtette. Különben is fakó ruhája az út porától el volt lepve, s oldalt kidűlt csizmáján kapczája kandikált ki, batyúját könnyen bírta, mert abban vajmi kevés volt. De azért derűlt arczczal borúlt nyakunkba, össze vissza csókolt s oly vidoran tréfált megütközésünk fölött, mintha abban semmi rendkívüli nem lett volna, hogy ő oly véletlen, mondhatnám a kéményen keresztűl pottyant közénk. Mi a viszontlátás örömére egy üveg bort hozattunk, s a mi kevés jutott abból egyre, azt vele összekoczintva kiürítettük. Jó kedvünk lett, s ő megígérte, hogy ezt az órát dalban fogja megörökíteni, és pár nap múlva Domanovszkynál fölolvasta előttünk a *Barátimhoz* cz. versét.»

Csakugyan e költeménye teljesen megfelel az Orlay által leírt helyzetnek. Említi benne egyrészt a csodálkozást, melyet váratlan megjelenése okozott; másrészt, hogy közte és a sors között folyton tart ugyan a háború; de azért csüggedés nem szállja meg lelkét.

Barátai kezdetben azt hitték, hogy folytatja a tanulást; azonban mikor erre fölszólították, azt felelte, hogy nincs szándékában többet isko-

lába járni; hanem ott marad, míg vagy ő rájok, vagy ők rá nem únnak. A költő t. i. az országgyűlés megnyitása idejét akarta bevárni.

Orlay másodmagával lakván egy szűk szobában, Domanovszky adott neki lakást, a kinek tanítványával együtt tágas szobája volt egy házban Bocsor István tanárral.* A padlón hált az Orlay kis sárga, gyapjas bundáján s a Domanovszky egyik párnáján.

Bocsor tanár neje gyakran meghívta ebédre s ellátta a férje viseltes ruháiból átalakított öltönydarabokkal is, Bocsor ugyanis magas, termetes ember vala. A kapott lábbeliket azonban nem lehetett szűkebbre csináltatni s így csinosabb öltönyéhez mérve comicusan nagy czipői voltak, melyeken maga is sokat élczelt. Közben napjait, sőt éjjeleit is olvasással töltötte; gyakran reggel 3—4 óráig szünetlen olvasott, s midőn Domanovszky intette, hogy ne rontsa szemeit, ő restséggel vádolta. Feljárt a képzőtársaság üléseire is, melynek tiszteleti tagja volt, de nem működött.

Ezt az életet azonban hamar megúnta ** s

* E ház a Fazekas-utczában van 1055. sz. a. (Jelenleg Széchenyi-u.) P. Szabó Károly pápai tanár levele a szerzőhöz.

** Orlay egy adomaszerű részletet is beszél el ez

mivel időközben megtudta, hogy Pozsonyban Fekete Gábor társulata fog játszani az országgyűlés idején, május első napjaiban oda indúlt. Útját Győrnek vette az országúton s itt felkereste dr. Kovács Pált, a beszélyírót, kit mint versei bírálóját ismerni kívánt. «A szerény fiatal ember, írja Kovács, nekem igen megtetszett, bár külseje bizony nem sokat mutatott; csak sötét ragyogású szemei hagyák sejteni azon rendkívüli szellemet, mely később nem csak a magyar irodalom egén vált elsőrangú csillaggá.» *

Máj. 12-dikére már Pozsonyba ért ** s tüstént

időből róla. T. i. szokása volt reggelenként csipőig hideg vízzel mosakodni. Epen egy ily alkalommal mene hozzája múlt évi német házi gazdája, kinek a lakbérben pár forinttal adósa maradt volt s most követte a tartozást. Petőfi zavarában így szólt hozzá: «Aber geniren Sie sich nicht?» «Oh nein, felelt amaz, ich bin bereit von Ihnen das Geld übernehmen, wenn Sie auch ganz nackt wären.» Tartozását azonban kifizetni nem bírta.

* Kovács Pál: *Petőfi Sándor első két aranya.* (*Képes Ujság.* 1859. 4. sz.)

** Szeberényihez egy levelében (Pest, jul. 21-ről) ezt írja: «Húsvét után, hogy Pápáról elmentem, ... Pozsonyban töltém egy ideig az időt.» A húsvét 1843-ban ápr. 16—17-re esett; eltávozása Pápáról azonban csak máj. elején történt, a «húsvét után» kifejezés csak általában értendő. Dr. Vutkovich Sándor azt hallotta Ujházy

jelentkezett Fekete Gábornál; ez azonban nem fogadta be, mert társasága már is igen nagy volt. Ugyanis időközben Szabó József szerződvén Komáromi és Szákfi társulatával, ők is mind Pozsonyba készűltek, miről értesűlvén Fekete, kiegyezett velök, hogy inkább mind társulatába fogadja őket, csak ne legyen két magyar társaság; német már úgyis volt kettő. Így a magyar társaság akkora lett, hogy többen voltak 50-nél s ekkora számmal már sem lehetett boldogúlni.* Ekkor a költő újra a legszorúltabb helyzetbe jutott, melyről maga jun. 1-sejéről ezt írta Bajzának:

Mélyen tisztelt Tekintetes úr! Örűlnék, ha sorsom jelenleg bármin is engedne örűlnöm, hogy

Lajostól, hogy máj. 12-én már Pozsonyban volt, a mi egészen bizonyos is. (*Koszorú.* 1883. I. 141. l.)

* Fekete ekkor a liget balpartján maga építtetett volt egy arenát, melyben játszodtak. Már május 18-án 34 lett a szinészek száma a Szabó társulatán kívül, mely csak 23-án érkezett meg. Az országgyűlés 18-án nyílt meg s Fekete 21-dikén nyitotta meg a színkört *Tündérlak Magyarhonban* cz. darabbal. Fekete mentségére meg kell jegyeznünk, hogy midőn a költő Pozsonyba ért, neki már megvolt az a szerződése, mely szerint Komáromi és Szákfi, valamint Szabó társulatát befogadja. (Vesd össze Szuper: *Színi naplója. Hazánk.* X. 380—83. l.) Ez utóbbi körűlményt a költő levele is említi.

forró tiszteletemet kijelenthetem, annyival is inkább, minthogy Vachott Sándor úr által van szerencséje levelemnek a Tekintetes úr kezeibe jutni. Oh az én sorsom! — Mily szép reményekkel jöttem Pozsonyba, mily kilátásokkal — és minden, minden oda. Fekete Gábor nem fogadott be társaságához, mert, midőn ide értem, már fölösleges számmal voltak tagjai; így nem maradt egyéb hátra, mint írás által biztosítani ittmaradhatásomat. És most így vagyok; egész nap írom a Záborszky által szerkesztett országgyűlési tudósításokat s a fizetés oly nyomorú, hogy alig elég megszereznem mindennapi kenyeremet. S a mellett szemem, mellem gyengűl; s e száraz foglalkozásnál a múzsa is kerűl. Ily körűlmények közt örömest itt hagynám Pozsonyt s színésztársaságot keresnék, bármilyet, csak hogy időmet tökéletesen el ne vesztegessem, de így, a mint vagyok, lehetlen, koldus vagyok.

Meg fog a Tekintetes úr bocsátani, hogy sorsom panaszlásával untatom; de nekem senkim sincs a világon, senkim, ki előtt bizalommal nyithatnám meg keblemet! — Itt küldök ismét nehány verset, azon kérelmem újításával, hogy velök a legnagyobb szigorral bánni méltóztassék, ha csak egy van is köztök jó, vagy egy sincs.* Nyugtas-

* Beküldött költeményei voltak: *Távolból (Athenaeum*

son legalább az, hogy rosz munkával nem léptem a világ elé. Tekintetes úr tanácsát, miszerint a népdalokat is mértékben írjam, követtem a «Távolból»-lal; aligha sikerrel. — Lisznyaival közelebbről megismerkedtem. — Mind Teens Vörösmarty úrnak, mind a Tekintetes úrnak szíves indulatába ajánlva magamat, vagyok A Tekintetes úrnak örök tisztelője *Petőfi Sándor.*

E levél teljesen föltárja a költő nyomorát, melyet megható igazsággal rajzol a hozzá csatolt *Távolból* cz. költeményében is, melyben egyszersmind az anyja iránti szeretet nemes gyöngédséggel nyilatkozik. Elmondja benne szenvedéseit attól a percztől fogva, midőn elhagyva a szülői házat, a világba ment saját életpályán törni útat; de mily meghatóan fejezi be, mikor a hazájabeli utazóknak azt mondja, hogy anyjának ne szóljanak balsorsáról, mert szíve megrepedne belé. «Ah,

1843. I. 522. l. jun. 15.), *Halálvágy* (u. o. II. 35. l. jul. 15.), *Disznótorban* (u. o. II. 83. l. jul. 30.), *Népdalok* I—V (u. o. 165. l. 4. sz. aug. 30.), I. *Ki vagyok én? nem mondom meg* ... II. *Érik a gabona* ... III. *Lánggal égő teremtette* ... IV. *Befordultam a konyhára* ... V. *Hejh, nekem hát vigasztalást mi sem ad* ... kezdetűek. E népdalok Pönögei Kis Pál névvel jelentek meg.

ha tudná mily nyomorban élek, megrepedne a szíve szegénynek!»

A régi Zsidó-útczából (Juden-Gasse) a várba vezető keskeny útczában, a Grund-Schloss-Gasseban (ma Petőfi-útcza) a 24-dik lépcsőnél áll még ma is az az alacsony, emeletes roskadozó házacska, melyben a gyöngén jövedelmező *Országgyűlési Tudósítások* irodáját tartotta Záborszky Alajos, az akkor túlságosan zsúfolt s az országgyűlés miatt rendkívül drága s lakásokban szegény Pozsonyban. A ház fölül három, alól két ablakkal s egy ajtó bejárással néz a nyomorúságos útczára, melynek jobb földszintén van az az emlékezetes írószoba, melyben Kolmár Józseffel másolgatták a tudósítások sűrűn írt íveit hol egyik példányból, hol diktálás után, versenyezve, hogy ki bír többet írni az oldalokra s egy ily sűrű 4-rét ívért 25 garas járta. A ki jobban szeretett lakásán dolgozni, haza is vihette a másolni valót. Erre azonban a költőnek módja nem igen volt; állandó lakás hiányában, hol Kolmárnál hált, hol a ligetben húzódott meg egyik-másik színész-bódéban, vagy parasztházban valamelyik színész ismerősénél. Téves tehát az az adat, mintha a költő az említett Petőfi-útczai házban lakott volna. Erről az időről írja Kolmár:

Negyvenharmadik év nyara, melyben fordula sorsod,
Ős Pozsonyunk kebelén látta közös nyomorunk.
Még ma is áll a szerény viskó a várhegyi lépcsőn,
Hol huszonöt garasért a honatyák szavait
Körmölgettük együtt szigorú Kontrássy Ferencznél;
— Jó Záborszkynak ő irodafőnöke volt.*

Ekkori szenvedései magyarázzák meg kevéssel utóbb Pesten írt *Az utósó alamizsna* czímű «románcz»-nak tartalmát, melyben sötét színekkel rajzolja a költő végzetét; sőt még 1848-ban is ez emlékek hatása alatt mondja Szilveszterről:

* Kolmár József: *Petőfi Sándor emlékezete.* Jellem- és korrajzi epistola, Pozsony. 1883. 3. l. és *Epigrammok.* 1871. 19. l. Látható, hogy Kolmár nem is mondja, hogy a költő e házban lakott. De így beszélte el e mű írójának élőszóval is, midőn 1893-ban Pozsonyban felkereste s a Petőfi-házat együtt megtekintették. (L. *Petőfi-Múzeum.* VI. 129. l.) Kolmár sem lakott ott. Érdekes, hogy a költő lakószobáját le is írták: e ház emeletén kis, majdnem háromszögű szobácska, melynek két kis ablaka börtönszerűleg épen a gerendázat alatt áll, melyek egyike egy kéményre, másika a városi toronyórára nyújt kilátást. Büttner Linától lásd *Vasárnapi Ujság.* 1872. 41. sz. O a leírásban egy *Führer durch Pressburg u. seine Umgebung* cz. könyvre hivatkozik, mely Pozsonyban ugyanekkor jelent meg 1873 évszámmal. Ennek 80—81. lapján a költőről a következő téves hely olvasható: «Hier schrieb — mondja a házról — die vielgelesenen, über ganz Ungarn, ja über die Grenzen

«hogy a kenyérből ki ne fogyjon, másoknak gondolatait másolgatá. Keserves munka, tán a favágásnál keservesebb. Elkezdte reggel s este végezé s gyakorta éjszakáit is a lámpa fénye látta elhaladni, s előbb aludt el ez, mint ő».*

De büszkeségét és daczát nem törte meg a szenvedés; ezt bizonyítja az utóbb annyiszor szemére hányt föllépése s pedig jogos föllépése Garay ellen. Ő ugyanis, bárha megígérte, hogy nála hagyott költeményeit *Andor diák* név alatt fogja közölni, mégis már a legelső, a *Viz és bor* alá a költő valódi nevét nyomatta ki.** Ezen fölindúlván, a mint megpillantotta a költemény alatt nevét, azonnal neki ült és Bajzának a következő levelet írta jun. 3-ról:

des Reichs verbreiteten — Landtagsberichte des Herrn Alois Záborszky — ab, er wurde in der Druckerei gelesen, und Herr Zaborszky gab ihm noch 25 Groschen für den Kleinen eng geschriebenen Bogen. Später liess er, durch diese Arbeit schmerzgeläutert, auch einiges von ihm selbst Stylisirtes drucken, und die Groschen des Herrn Alois Záborszky blieben aus.» — Látható, hogy igen helyesen, ez sem mondja e házat a költő lakóhelyének. Egyebekben téved. Az országgyűlési tudósításokat nem nyomták ki; ezért kellett őket másolni; sem a költő effélét ki nem adott.

* *Apostol.* XIV.

** Megjelent *Regélő.* 1843. 44. sz. jun. 1.

Tekintetes Szerkesztő Úr! Pesten létemkor Garayhoz vittem négy verset, hogy azokat «Andor diák» név alatt közölje a Regélőben. Megvallom őszintén, egyedüli czélom volt, azon kiváncsiságom kielégitése, vajjon mit szól felőlök Verőczey. S ily kiváncsiságot fiatal irótól rosz néven venni tán nem lehet. Kéziratom alatt is a föntebbi név állott, szóval is megkérém, hogy e versek szerzőjének igaz nevét senkivel se tudassa, mert legkevesebbé sem levén szándékom azon lapnak, melyet több okból oly kevésre becsülök, rendes irótársává lenni, fölötte óhajtanám nevemnek örök titokban maradását. És ime Garay mingyárt az első vers alá (mi okból? el nem gondolhatom szilárd akaratom ellenére kiteszi nevemet. Ez gyalázatos kijátszás! — Alázatosan kérem a Tekintetes urat, méltóztassék az alábbi nehány sornak az Athenæum legközelebbi számában helyet engedni, teljes szabadságot hagyván változtatni benne azt, ha mi tán változtatást kivánna. — További tisztelettel vagyok Tekintetes urnak alázatos szolgája *Petőfi Sándor.*

A költő leveléhez mellékelt czikk lényege az, hogy bárha költeményeinek a «Regélő-vármegyében» «az incognito-utazás ünnepélyesen megígértetett, az elsőről mindjárt lerántaték az álarcz», ennélfogva kijelenti e «szószegés» miatt, hogy a többi, még Garaynál levő költeményei

kiadását meg nem engedi, sem a *Regélő*-be írni ezután nem fog. Bajza jogosnak találván e felszólalást, *Írói jogtapodás a Regélőben* * cz. alatt kiadta, mely az *Athenaeum* jun. 8-diki számában egyszerre jelent meg az *Én* cz. költeménynyel a *Regélő*-ben; Garay aztán a még nála levő két költeményt csakugyan nem adta ki.

Mindamellett a *Viz és bor* cz. költeményre mégis megkapta Verőczey (Bajza) bírálatát; mert az *Athenaeum*-ban ismertetvén a *Regélő* 41—44-dik számát, a Garay és Erdélyi költeményein kívűl, a többit vagy igen középszerűnek vagy silánynak mondja. Már pedig a Petőfi verse a 44-dik számban jelent meg. Ezért hagyta ki ezt örökre gyűjteményeiből, míg az *Én* czíműt fölvette.**

E pozsonyi nyomorában, e majdnem páratlan nélkülözések közepette, midőn Berecz Károlynak

* Bajza megváltoztatta a czikk czímét. Eredetileg így szólt: «Garay garabonczáskodása.» *(Athenaeum.* 1843. I. 537. l.) Egyéb változtatást is tett t. i. e kifejezés helyett: «ebre bízni a hájat», ezt tette: «cziczára bízni a tejfölt». (V. ö. Petőfi: *Vegyes művei.* III. 267. lap. Gyulai jegyzete.)

** Ezt a költeményt szintén megbirálta Verőczey: «*Én* Petőfitől, nem üres, de kevés gond a rimekre. Ily játszi schema szigorúbb tisztaságú mértéket is kiván.» *(Athenaeum.* 1843. I. 575. l.)

«sovány, sárgás arczú, szenvedő alaknak» tünt föl «kopott ruhában»:* itt kezdett rá mosolyogni a szerencse s itt kötötte első ismeretségét az ifjú írókkal.

Legelőször Lisznyaival ismerkedett meg május vége felé. Egyszer ugyanis épen a Dunaparton állt, midőn megjött a pesti hajó s róla kiszállt Lisznyai Kálmán, ki mint Kubinyi Ferencz és Huszár Károly nógrádmegyei követek juratusa, az országgyűlésre ment föl. Kubinyi a kiszálláskor hangosan kiáltotta nevét s kiadván rendeletét a málhákra nézve, követtársával eltávozott. Ekkor a költő hozzá lépett s így szólt:

— Ön Lisznyai, a költő?

— Én vagyok, felelé.

— Én Petőfi Sándor vagyok, — szólt némi határozatlan bátortalansággal, habár azzal a kevés szavú önérzettel, mely fölteszi, hogy Lisznyainak ismernie kell e nevet.

A lobbanékony, exáltált kedélyű Lisznyai magához ölelte a kopott, igénytelen külsejű ifjút s alig intézkedett a málhákról, rögtön a «zöldfá»-ban levő szállására hívta, kikérdezte helyzetéről, melyet a költő a meleg fogadtatásra tartózkodás

* Berecz: Visszaemlékezések. *Petőfi. (Magyarország s a Nagyvilág.* 1874. 33. sz.)

nélkűl leirt, megosztotta vele pénzét, ellátta fehérneművel és öltözettel.*

Ez volt első találkozásuk. Lisznyai aztán gyönyört lelvén abban, hogy a költőt ő mutathatja be az ifjú íróknak, rendre vitte el hozzájok. Megismertette Degré Alajossal, ki ezt részletesen el is beszéli *Visszaemlékezései*-ben,** továbbá Berecz Károlylyal, Vachott Sándorral és Imrével, Kuthy Lajossal, Pompéry Jánossal, kik többnyire lelke-

* E találkozását Lisznyaival többen s majdnem teljesen egyformán beszélik el. L. Zilahy: *Petőfi Sándor életrajza.* 40. lap. Orlaynál, *Budapesti Szemle.* XIX. Balázs Sándor: *Petőfi és Lisznyai. Nemzeti Hirlap.* 1877. 289. l. Szokoly Viktor: *Petőfi. Magyar Néplap.* 1857. 14—15. sz. (E czikk egyébként majdnem csupa mese.) Ócska ruháját az Apácza-soron Pozsonyban egy Wilim nevű szabó vette meg, ki ma is őrzi, — írja Zilahy 1864-ben.

** I. k. 105—109. l. U. itt Degré sok helyt az időre rosszúl emlékezve mond el egyet-mást. Szerinte Petőfi már ekkor Pestre készült s kiadót akart keresni, a mit ekkor még nem tett. Említi, hogy régi bámulója volt már ekkor *Felköszöntés* cz. költeményeért, holott ez csak szept. 30-án jelent meg az *Athenaeum*ban. (II. 275. l.) Alább meg azt is mondja, hogy a megismerkedésök utáni napon Vachott Sándorral utazott le a költő Pestre, a mi nem való s hogy ekkor szavalta el a költő nekik *De már nem tudom, mit csináljak*... kezdetű bordalát, holott csak 1844 elején írta meg Tokajban.

sedéssel fogadták, mit aztán ő is hasonló érzelemmel viszonzott.

A bemutatás azonban nem mindenütt sikerült egyformán. Így midőn Pompéryhez mentek, ez a szokásos udvarias frázissal szólt:

— Örülök, hogy szerencsém van, — mire Petőfi mogorván felelé: — Ne igen örüljön biz' annak, hogy ilyen szegény ördöghöz van szerencséje. Nem is lett a bemutatásból barátság.

Valódi kedvetlenség érte Kuthy Lajosnál, kihez pedig Lisznyai nagy örömmel vitte el, minthogy rendesen barátságosan fogadta s felkarolta az ifjú írókat. Fényes lakásban s a viszonyokhoz képest nagyurasan élt; a költőt hideg leereszkedéssel fogadta, mely által annyira éreztette szegénységét s bántotta büszkeségét, hogy pár percz múlva magát alig ajánlva távozott. Utóbb sem volt köztök melegebb barátság; Petőfi ugyan elismerte tehetségét; de hideg, bombasztikus irályát megrótta, társaságát pedig kerülte.

Egészen más fogadtatásban részesült a két Vachottnál. Vahot Imre megölelte, össze-vissza csókolta; Sándor pedig szeretetet és odaadást tanúsított iránta. Ekkor kezdődik köztök az a meleg és bizalmas barátság, mely végig megmaradt s Petőfinél a Vachott jelleme és tehetsége iránti tiszteleten is alapúlt. Pozsonyban legtöbbet vele érintkezett, ki őt tájékoztatta a hazai

költészet akkori viszonyairól s népdalok és népkománczok írására buzdította. Ennek tulajdonítható, hogy *Az én mátkám* cz. költeményén kívűl ekkor több népdalt írt; ilyenek a *Ki vagyok én, nem mondom meg* . . . s a *Lánggal égő teremtette* . . . czíműek, melyek sajátságos ellentétet mutatnak a költő ekkori helyzetével; de egyszersmind tanúi annak az egészséges átalakulásnak, melyen költészete vándorlásai s a néppel való érintkezése alatt már is átment. Utóbb is pár évig számos kiválóan magyar népdalt és románczot írt, ezek közt a *Megy a juhász* kezdetűt Vachott befolyásának tulajdonítják, melynek egy még volt végső versszakát szintén az ő megjegyzésére törölte ki.

Anyagi helyzetén is Vachott segitett legtöbbet. Nem csak Pozsonyban rendezett számára gyűjtést, hanem junius elején jegyese látogatására Pestre rándulván, magával vitte a költő már idézett panaszos levelét Bajzához s helyzetét oly meghatón rajzolta le, hogy az athenæisták s a maga családja körében számára gyűjtést rendeztek; továbbá kieszközölte, hogy tehetségéhez valami illőbb foglalkozásra Pestre hívják meg. Így kapta nemsokára Petőfi Nagy Ignácz meghívó levelét, ki a Kisfaludy-társaság *Külföldi Regénytár*-a részére regények fordításával bízta meg. E változásokról Szeberényihez júl. 21-én ezt írta:

«Húsvét után,* hogy Pápáról elmentem, — hol Domanovszky barátunk levelében firkantottam egy pár szót számodra, — Pozsonyban töltém egy ideig az időt. Színésznek mentem föl, de Fekete Gábor nem vett föl. S így kénytelen voltam az országgyűlési tudósításokat borzasztó olcsó áron karczolgatni. De ezt csakhamar meguntam, mint robotot. Szerencsére megismerkedtem Vachott Sándorral. Ez Pozsonyból lerándult kedveséhez Pestre (ki már e hónap 10-dike óta neje), s itt tudtomon kivűl számomra egy aláirási ivet bocsátott ki az Athenæisták között, melyen 30 pengő forint gyűlt össze. Az adakozók : Vörösmarty s Vörösmartyné, Bajza s Bajzáné, Vachott Sándor s mátkája s ennek atyja stb. Ezzel segitettem ki magamat Pozsonyban. Később maga szólitott fel Fekete, hogy álljak társaságához, mit azonnal tettem is. De mindjárt az után való nap kaptam Nagy Ignáctól levelet, melyben jelenti, hogy ha Pestre akarok jőni, kieszközlendik, miszerint a nemzeti színháznál bevegyenek, s azon kivűl nehány hónapra fordítni valót is ad a *Külföldi Regénytár* számára. Én tehát természetesen azonnal lejövék. Három hete, hogy itt vagyok, s már egy kis regényt («A negyven éves hölgy»

* T. i. ápr. 16-dika után.

Bernard Károlytól) le is fordítottam, melyért száz váltó forintot kapok.»

Vachott Pozsonyba visszatértének ideje bizonytalan ugyan, de az tény, hogy a költő még az egész juniusi hónapot ott töltötte. E hó második felében Szuper Károly, a ki Fekete Gábor sógora volt, rábeszélte őt, hogy Petőfit léptesse fel, azzal indokolván, hogy az ifjúság, mint ismert költőt, bizonyosan fel fogja karolni. Erre megkapta Nagy Ignácz *Tisztujítás*ában* az Aranyos Mihály, nemesek hadnagya szerepét jun. 24-dikére; «de egy úrfi szintén vágyott mint műkedvelő ugyanazt a szerepet eljátszani s ennek fellépésétől több hasznot remélvén az igazgató, elvette szegény Petőfitől a szerepet s az úrfinak adta». Hogy ez őt mennyire elkeserítette, könnyű elgondolni.**

Ez az eset, valamint Lisznyai és Degré köz-

* Chiabainé jutalomjátékára adták.

** Szuper K. *Naplója*. *Hazánk*. 1888. 383. l. V. ö. *Hirnök*. 1843. 29. sz. Röviden jegyezzük meg, hogy Szuper jul. 2-diki datummal beszéli el ezt az esetet, melynek valósága ugyan teljesen kétségtelen, de kétségtelen az is, hogy korábban történt. Ez a pár föltünően hibás kelet a naplóban igazolja azt a föltevést, hogy néhány adat utóbbi betoldás, mikor már az időt (illetve napot) pontosan megállapítani nem tudta. Így jul. 2-án a költő már nem is volt Pozsonyban, onnan már jun. 28—29-én Pestre utazott.

benjárása, kiknek e tájt egy-egy vígjátékuk került színre, végre az épen ekkor itt vendégszereplő Egressy Gábor tanácsa,* rábírták Feketét, hogy maga szólítsa fel a költőt a társulatba lépésre, a mit, mint írja, azonnal meg is tett. Sorsa azonban itt sem volt biztosítva; a társulat állapota hova-tovább keservesebbé vált; Fekete Pozsonyba csődítette «fél Magyarország» színészét s míg maga fényesen élt, a tagok éheztek. E körülmények ösztönözték, hogy a Nagy Ignácz levelére odahagyván a társulatot, Pestre jőjjön azzal a kilátással, hogy itt a nemzeti színházhoz is bejuthat.

* Egressy Gábor jun. 1—27-ig játszott Pozsonyban. Hihető, hogy Petőfi Pestre jövetele összeesik az Egressy Pestre utazása idejével.

VIII. FEJEZET.

Pesten mint fordító.

Megérkezik Pestre. — Lefordítja a *Koros hölgy*-et. — Élete Pesten. — Gödöllőre megy. — Lefordítja *Robin Hood*-ot. — Útja M.-Berénybe. — Pesten írt költeményei.

Petőfi Pesten Kemény Mihályhoz szállott, kinek lakását Dlhányitól és Neumann Károlytól Pozsonyban tudta meg. «Én akkor Pesten tanúltam, írja Kemény, s Vankó Dániel porczellánkereskedőnél laktam a dorottya-útczai, akkor még Rupp-féle házban, mint gyermek-instructor. Egy este betoppan hozzám kendőbe kötött kis csomaggal Petőfi, s elmondja, miért jött Pestre; míg tehát körűltekint, szállást kér. Két éjet töltött nálam.» *

E pár nap után Fekete Lajos jogászhoz költözött a Magyar-útczába s itt fordította le németből Bernard Károly *A negyven éves hölgy* cz. regényét, melylyel három hét alatt, júl. 20-dikára

* Kemény M.: *Emlékadatok Petőfiről. (Fővárosi Lapok.* 1877. 148—49. sz.)

készen volt s már az nap neki fogott a James *Robin Hood* cz. regényének. «Ez németben 900 lap; s jó darabig fog eltartani. Addig Pesten leszek, azután pedig hova megyek? még nem tudom», írja Szeberényinek.*

Ekkoriban meglehetős vidám és gondtalan napokat töltött Pesten. Nagy Ignácz *A negyven éves hölgy* fordítására előleget adott s összesen 100 váltóforintot kapott érte, a *Robin Hood*-ért 300 v. forintot ígért, melyből 100-at szintén előlegképen adott.

Fekete Lajossal lakott július végéig; de ő ekkor «absentium legatus»-nak menvén fel Pozsonyba, egymagára fogadott szobát az akkori országúton (Múzeum-körút) a múzeumra nyiló két ablakkal. Régi barátai közűl Pesten találta dr. Sass Istvánt, mint orvosnövendéket, e mellett több új ismeretséget is kötött s kivált Pálffy Albert és Lauka Gusztáv mindennapos vendégei voltak. Kedélye a viszonylagos jóllétben megnyilt és felmelegedett. Reggelizni az ifjúság gyűlőhelyére, az úri-utczai Pilvax-kávéházba járt s új barátai társaságában esténként is el-elmulatgatott vagy színházba ment. Ez volt legkedvesebb időtöltése. Augusztus végén Orlay is nála töltött

* Szeberényihez id. levelében. L. *Néhány év Petőfi Sándor életéből.* 34. l.

egy pár napot, midőn a nagy szűnidőre Pápáról Mező-Berénybe ment s ő is említi a költő aránylag kedvező helyzetét s kedélye vidámságát.

A baráti körben azonban a fordítás lassan haladt, pénze meg apadt s Kemény Mihály már aggódni kezdett, hogy mire kész lesz vele, pénze is mind elfogy. Azt tanácsolta tehát neki: vagy mondja meg barátainak, hogy dolga van s hagyják őt magára, vagy engedje meg, hogy ő figyelmeztesse rá őket. Petőfi azonban egyiket sem akarta elfogadni. Ekkor arra ösztönözte, hogy menjen, míg munkájával elkészűl, falúra, Czinkotára vagy Gödöllőre. Petőfi Gödöllőt választotta, ha Kemény elmegy s kéri Nagy Ignácztól az erre szükséges 100 váltó forint új előleget.

Kemény Mihály, bárha Nagy Ignáczot az előtt nem ismerte, azonnal elment hozzá s előadta, hogy Petőfi gyöngélkedése miatt nem járhatván ki, általa kéret további 100 v. frtot. Nagy Ignácz csak annyit kérdett, hogy nincs-e Petőfinek komolyabb baja s hogy meddig haladt a fordítással? Kemény megnyugtató válaszára átadta a kért összeget. Ekkor a költő augusztus végén kiment Gödöllőre, a hol oly szorgalommal feküdt neki a fordításnak, hogy három hét alatt elkészült vele.

Mindkét fordítása a *Külföldi Regénytár*-ban [1] jelent meg, még pedig *A negyven éves hölgy* a censor változtatása következtében *A koros hölgy* cz. a. [2] 1843 okt. 8-dikára, mint a regénytár 17-dik kötete; [3] *Robin Hood* pedig három részben, 1844 február 4-dikére, márcz. 9-dikére és május 26-dikára, mint ugyanannak 22—24. kötete. [4]

Már említettük, hogy mindkét regényt németből fordította. Közülök kivált *A koros hölgy*-ben sok a germanismus; a *Robin Hood* már több gyakorlattal s szabatosabban van átdolgozva, de nagyon sok kihagyással. [5] Inkább szükségből dol-

[1] *Külföldi Regénytár.* Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Szerkeszti Nagy Ignácz. Pesten. Hartleben Konrád Ádolf sajátja.

[2] *A koros hölgy.* Francziа regény. Irta Bernard Károly. Forditotta Petőfi Sándor. Pesten. 1843. Kis 8°. 106 l.

[3] *Jelenkor.* 1843. 428. l. (V. ö. *Petőfi-Múzeum.* 1891. 43. lap.)

[4] U. o. 1844. 59., 119. és 251. l. (V. ö. *Petőfi-Múz.* u. o.) Megjelent ily cz. a.: *Robin Hood.* Angol regény. Irta James György. Forditotta Petőfi. Pesten. 1844. 12°. I. 240 l. II. 285 l. (E regénynyel egyszersmind a Regénytár első folyama bevégződött.)

[5] A német fordítás, melyből dolgozott, a következő cz. a. jelent meg: G. P. R. *James Romane in deutschen Uebertragungen* herausgegeben von F. Rotter und

gozott rajtok s a rájok fordított időt sajnálta; maga sem tulajdonított nekik becset.

Midőn a *Robin Hood*-ot átnyújtotta, Nagy Ignácz a remélt 300 v. forint helyett 400-at adott neki; s így még mindig 200 v. forint pénze volt (80 frt pengőben). Ekkor elhatározta, hogy újra színésznek megy; mert e pályáról gondolatában egy pillanatig sem mondott le. Midőn Nagy Ignácz Pestre hívta, egyszersmind megigérte, hogy a nemzeti szinházhoz besegítik; azonban mikor már ott volt, föllépni nem mert. «A pesti szín-padra lépni most még, ez oly fa, melybe nem merem fejszémet vágni, noha arra Vörösmarty

G. Pfizer. Stuttgart. 1843. Ebben a gyűjteményben czíme: *Die Tage des Waldlebens.* Eine romantische Geschichte aus alten Zeiten von G. P. R. James. 8°. I. 126. II. 136. III. 111. IV. 143. V. 115. VI. 139. l. Az összes 6 kötet 770 lapja a magyarban 525 lapot foglal el. Részletes összevetést itt nem tehetvén, röviden említjük meg, hogy az eredetiben levő számos költemény és ilyféle idézet a fordításból (egyet kivéve) mind hiányzik, e mellett kimaradtak más leíró, elbeszélő és beszélgető részek, vagy össze vannak vonva egy-egy elhagyható részlet kihagyásával. V. ö. pl. a németben I. k. 45. l. s a magyar I. k. 33. l.; németben I. k. 113. l. a magyarban I. k. 78. l.; a németben II. k. 35—38. l., magyarban 107. l. etc. A kihagyandó helyeket valószínűen Nagy Ignácz jelölte ki. (V. ö. *Petőfi-Múzeum.* 1890. 349. l. és 1891. 43—44. lap.

sine fine ösztönöz. Majd elhatározom magamat», — írja Szeberényinek már idézett levelében júl. 21-dikéről.

E szerint már akkor tisztában volt magával, hogy Pesten semmi más megélhetési módot nem keresvén, ha a fordításokat elvégzi, vagy csakugyan föllép Pesten vagy más színésztársasághoz szegődik a vidéken. Azt mondja Orlay is, hogy midőn Pesten találkozott vele, jobb helyzete daczára sem volt kibékűlve sorsával s panaszolta, hogy fordításra tékozolja idejét; de, mondá, ha *Robin Hood*-ot befejezi, újra fölcsap színésznek. A sors még súlyosabb tapasztalatokat tartott fönn számára az előbbieknél.

Valóban, pesti barátai és volt tanulótársai hiába igyekeztek szándékáról lebeszélni; el volt határozva, hogy Erdélybe Kolozsvárra vagy Tordára megy s nem is tér vissza Magyarországba és Pestre, míg nem lesz belőle hírneves színész. Az utolsó előtti napon tehát, melyet Pesten töltött, elmentek Kemény Mihálylyal együtt, vásároltak két trikót, egy attilát, fekete frakkot és nadrágot, egyéb színpadi kellékeket és könyveket, meg egy új ládát.

Az utolsó napot aztán régi barátaival töltötte a városligetben sétálva, csolnakázva s terveiről beszélgetve; az éjet átmulatták s reggel megfogyatkozott pénzén a búzapiaczon egy békés-

megyei fuvarost fogadott fel, kinek szekere a heti vásárról üresen ment haza felé, hogy vigye Orlayhoz Mező-Berénybe.

A költő e pár havi pesti időzése alatt is több költeményt írt, melyek a következők: *L......né**, *Szemrehányás, Kördal, Hejh, nekem hát vigasztalást mi sem ad....* és *Befordúltam a konyhára.....* cz. ismeretes népdala. Itt írta a pozsonyi vagy talán egész eddigi élete szenvedéseinek hatása alatt *Az utósó alamizsná*-t is** a Holtei Károly akkoriban divatos hyperromantikus *Babérfa és koldusbot**** cz. darabjára emlékeztető reminiscentiákkal, melyben talán ő maga is játszott. Ez rövid idő alatt egyik legismertebb költeménye lőn. Ezen és nehány ez időben,

* *Lendvayné*hoz írta e lelkes költeményt egy futólagos benyomás emlékére, melyet valamely színházi eléadás ébresztett benne. Lendvayné a drámai szende szerepekben ekkoriban a leghíresebb magyar szinésznő volt. Szül. 1813-ban, meghalt 1891-ben.

** *Életképek*ben 1843. szept. füz. 270. l. «románcz»-nak nevezve.

*** Holtei *Lorbeerbaum und Bettelstab, oder: Drei Winter eines deutschen Dichters.* Schsp. in 3 A. Mit einem Nachspiel: Bettelstab und Lorbeerbaum, megjelent 1840-ben (Schleusingen). 1839-től fogva a magyar színpadon is ismeretes volt. Először adták Pesten 1839 jun. 9-én, Szigligeti fordításában. Bővebben *Petőfi-Múz.* V. 77. és VIII. 23. l.

valamint a későbbi debreczeni tél alatt írt költeményén valami keserű lemondás, mondhatni életuntság, halálvágy s a korai halál sejtelme jelentkezik, melyek az ismert ifjúkori érzelmességen át éreztetik szenvedéseinek tartósságát és nagyságát. Ilyen a többek közt *(Halálvágy, Jövendölés, Élő halott* sat.) a Gödöllői időzése alatt írt *Temetőben* is. Gödöllőn írta *Merengés* cz. költeményét is, mely Pönögei Kis Pál álnév alatt *Petőfi Sándorhoz* cz. a. jelent meg s utóbb öndicsőítéssel vádolták érte, mintha álnév alatt saját érdemeit magasztalná, midőn magát Petrarcaval hasonlítja össze.* Ugyanez álnév alatt jelent meg szintén ebben az időben I—V népdala** az *Athenaeum*ban, melyeknél először használja e legkedveltebb álnevét, míg a *Felköszöntés*-t saját neve alatt adta ki ugyanott szept. 20-án.*** A *Honderü*-be ekkor még, mint Orlay tévesen állítja, nem dolgozott.

* *Athenaeum.* 1843. II. 353. l. 9. sz.

** U. o. 4. sz. 165. l. aug. 30. I. *Ki vagyok én, nem mondom meg . . .* II. *Érik a gabona.* III. *Lánggal égő teremtette.* IV. *Befordultam a konyhára.* V. *Hejh, nekem hát vigasztalást . . .*

*** 275. l. 7. sz.

IX. FEJEZET.

A debreczeni tél s a pesti út.

Mező-Berényben. — Debreczenbe megy. — Komlósyhoz szegődik. — Levele Orlayhoz, Bajzához, Nagy Ignáczhoz. — Színészkedése Debreczen vidékén. — Betegsége. — Visszatér Debreczenbe. — Lakása Fogasnénál. — Debreczenről az *Uti levelek*ben. — *Egy telem Debreczenben* czímű költeménye. — Összezördülése Pákh-kal. — Tanúlmányai. — Összeírja költeményeit. — Debreczenben írt költeményei. — Költői fejlődése 1839/44-ig. — Pákh jótállása. — Pesti útja az *Uti levelek*-ben. — Az egri kis papok közt. — Az *Egri hangok*. — Megérkezik Pestre. — Sikertelen fáradozása. — Vörösmartyhoz fordul. — A *Nemzeti kör*. — Tóth Gáspár. — A költő ismeretsége Várady Antallal. — Vahot Imre segédszerkesztőnek hívja meg. — Látogatása otthonn.

A költő Mező-Berényben, hová szept. vége felé érkezett meg, egy hetet töltött. Itt némi kitűntetésben részesűlt, a mennyiben a helybeli jegyző, Bonyhai Benjamin, ki a lapokból ismerte költeményeit s maga is író volt, vendégséget csapott tiszteletére. Egyik nap meg Orlayval Gyulára rándúltak be, hogy megtekintsék a vár romjait, melyet Kerecsényi László 1566-ban a töröknek oly gyáván föladott volt.

A hét elmultával Orlay rokona, Tesedik Lajos mérnök társaságában Debreczenbe indult, hogy majd onnan Erdélybe menjen. Útközben a mérnökkel hevesen összekaptak; mert ez a költői s kivált színészi pályáról, mint háládatlanról, lenézőleg nyilatkozott, a mi nagyon sértette a költő önérzetét.

Debreczeni élményeiről három levele ismeretes, melyek mindennél hívebben rajzolják ekkori állapotát. Az elsőben, melyet Orlayhoz intézett, megérkezését a következőleg mondja el (kelet nélkűl):

Somám! ide érvén a színházhoz mentem; ott több ismerőmre akadtam. Azok tudtára adták Komlósynak* ittlétemet, s ez, noha nem volt szándékom, itt marasztott. E szerint Komlósy társaságában vagyok. Innen egy hét múlva Váradra megyünk, s onnan november elején Kolozsvárra. Csütörtökön vagy szombaton** lépek föl először, szerelmes szerepeket fogok játszani. Tudom, szeretnél néha helyettem játszani, te tudod, kiért.*** Még többet is írnék, de már nem

* Komlósy Ferencz.

** T. i. okt. 5-én v. 7-én.

*** T. i. Orlaynak Fejérvárt egyszer Komlósy Ida nagyon megtetszett a *Notredami toronyőr*ben. Erre a tréfás czélzás. (Orlaynál: *Budapesti Szemle*. XIX. 359. l.)

fog a pelejbászom. Ölellek, csókollak lelkem barátja! Petőfid.

Így került Komlósy társulatához. Második levele, mely az előbbi vidám, kedélyes hangjának teljes ellentéte, Bajzához van intézve nov. 28-dikáról s legjobban rajzolja a nyomort, melybe jutott. E levél a következő:

Mélyen tisztelt Tekintetes Úr! Szives engedelménél fogva bátorkodom röviden lerajzolni körülményeimet, s noha ezek alkalmasint feketébbek halvány tintámnál; mindazáltal örömmel irom le, áthatottan azon édes sejtéstől, hogy talán nincs a Tekintetes Úr minden részvét nélkül sorsom iránt. Legyen szabad ezt remélnem, legyek oly szerencsés, hogy e remény valósuljon; mert elhagyott pályámon a Tekintetes Úrnak irántam mutatott — s általam aligha megérdemlett — szivessége, leereszkedése ösztönzőm egy magasabb czél felé, igen, vezércsillagom, büszkeségem.

Elhagyva Pestet, Debreczenbe jövék, innen ismét tovább utazandó Erdély felé. De több színész-ismerőm unszolásából Komlósyhoz menék, kinek társasága akkor itt működött, s ki, mint mondá, télre Kolosvárra menend. Komlósy meglehetősen fogada, s így egy hetet tölték Debrecenben, már mintegy tagja a társaságnak. Ekkor ismét magához szólíta Komlósy, velem

körülményesebben értekezendő. De már ekkor nagy meglepetésemre egészen más nótát fútt, s többek között azt is kijelenté, hogy Kolosvártt énekelnem is kellend az operában. Ez különösen nem tetszett nekem, s a mint tőle távoztam, egy kis társaság igazgatójával találkozám. Ez hítt magához s jó szerepeket, jó fizetést igért. Ennél fogva — de leginkább azért, mert pénzem már elfogyott, s tovább nem utazhattam — hozzá állék. Diószegre menénk — egy biharmegyei mezővárosba — s itt játszánk nehány hétig. Kaptam egy pár meglehetős szerepet, például Tornyait a *Tisztujitás*-ban,* Warningot *A 30 éves kártyás*-ban** stb. és 50 frt proportióba tétettem. Innen Székelyhidra menénk, s itt mintegy 3 hétig játszánk. E hónap (nov.) 24-én felbomlott társaságunk, mivel mi Nagy-Károly- és Szatmárba akaránk menni, s az igazgató erre nem állott. Ennél fogva nem volt mást tennem, mint Debrecenbe jőnöm vissza, s nem csupán azon okból, mert társaságunk szétoszlott, de leginkább mert beteg vagyok, s betegségem napról napra terhesül. Már Székelyhidon sem játszthatám, s nincs is reményem, hogy egyhamar

* Irta Nagy Ignácz.

** Iffland A. W. Ford. Jakab István.

játszhassam, mert annyira el vagyok gyengűlve, hogy erőm visszanyerése bizonyosan bele kerűl két három hónapba. Egész csontváz vagyok. Igy tengek ínséges állapotban s itt kell a telet Debrecenben töltenem. Azon szemtelenségre valék kénytelen vetemedni, hogy Nagy Ignác úrtól pénzt kérjek költsön. Mint szégyenlem, s még sem tehetek máskép! — L.... csakugyan gazember; kicsalt tőlem vagy nyolc pengő forintot Pesten létomkor, s három pengőmmel most is tartozik. A múzsák kerűlnek; minden, a mit irni tudtam, mióta Pestet elhagyám, két keserves népdal.* Tieck dramaturgiai lapjait** és Rötscher Kunst der dramatischen Darstellungját szorgalmasan olvasom; ezzel telik minden időm. Vachott Sándornak igen szerettem volna irni, de tán nem is érdekelné levelem. Vannak még,

* *Kis furulyám szomorúfűz ága*... és *A szerelem, a szerelem*... czímüek, amaz Diószegről, emez Székelyhídról.

** *Dramaturgische Blätter, nebst einem Anhange noch ungedruckter Aufsätze üb. d. deutsche Theater u. Berichten üb. die englische Bühne,* geschrieben auf einer Reise i. J. 1817. v. Ludwig Tieck. Wien. 1826. (Ez a kiad. a *Classische Bibliothek* pár kötete.) E könyvet utóbb Egressynek adta, jelenleg az I. rész a ref. coll. könyvtáráé Kolozsvárt. (*Petőfi-Múzeum.* I. 20. l.)

kiket annyira tisztelek, kiket szeretnék kérni, hogy néha néha emlékezzenek reám, de hiszen én oly csekély vagyok, s ezt tenni nem merem. Bocsásson meg a Tekintetes Ur, hogy ily hosszan alkalmatlankodom, és bocsásson meg levelem zavartságáért. Melyek után, szíves indulatába ajánlva magamat, maradok a tisztelt Tekintetes Urnak alázatos szolgája

Petőfi Sándor.

Harmadik levele, melyben az említett kölcsönt kéri Nagy Ignácztól, ugyancsak nov. 28-án kelt s a következőleg szól:

Mélyen tisztelt Tekintetes Úr. Irántami szives tettei, melyeket meghálálni nehezen leszek képes, de mikre hálás érzettel emlékezni meg nem szűnök, bátoritanak föl, a Tekintetes Urnál egy alázatos kérelemmel alkalmatlankodni. A balsors, mely engem már négy év óta példás állandósággal környékez, most ismét különösen érezteti velem sulyos hatalmát. Már az uton, hogy Pestet elhagyám, kezdék betegeskedni, s betegségem mindeddig folyton nevekedik, annyira, hogy már három hét óta nem játszhatom. Ezen okból, de különben is szétoszolván a társaság, melynél valék, kénytelenittetém Debrecenbe jőni vissza, hol a telet töltenem kell; mert ha hamarjában kigyógyulok is, erőm annyira megfogyott, hogy alig lézengek, s egy pár hónapi

nyugalom és pihenés okvetlenűl szükséges. Ily körűlmények között kénytelen vagyok a Tekintetes Urhoz folyamodni, sziveskednék mintegy negyven pengő forinttal segélyemre lenni, minek visszatérítésére mingyárt felgyógyulásom után minden erőmet fordítani el nem mulasztandom. Ha terhére nem esnék a Tekintetes Urnak alázatos kérelmem teljesítése: kiragadtatnám a legnagyobb inségből, melyben ember lehet. Ezen esetben méltóztassék becses levelét ekép címezni: Petőfi Sándor szinésznek özvegy Fogas Józsefné házában közel a cath. kórházhoz. De ha kérelmem nem teljesíthető: azért esdek, ne méltóztassék vakmerőségemért, mire végső szükség kiszte, neheztelni. Melyek után maradok a tisztelt Tekintetes Urnak alázatos szolgája *Petőfi Sándor.**

A költő e leveleiben foglalt megható rajzot nehány más adattal egészíthetjük ki. Ő a Komlósy társulatánál csak egyszer lépett föl, t. i. Fáncsy Lajos épen itt vendégszerepeket játszván, mint ismerőse kieszközölte, hogy a *Velenczei kalmár*-ban eljátszhassa a marokkói herczeg kis szerepét valószínűleg épen okt. 7-én.** E föllép-tére czéloz idézett levelében. Hihető, hogy Komlósy ennek kevés sikere miatt tette aztán föl-

* *Vegyes művek* III. 287. l.

** Fáncsy okt. 2—12. közt volt Debreczenben.

tételül, hogy a karban énekelnie kell, a mi egyébaránt a másodrendű tagoknak abban az időben amúgy is kötelessége volt. Ez volt legfőbb oka, hogy kapott az alkalmon, mely megmentette a karban énekléstől, mihez sem hajlama, sem kedve nem volt.

Eltávozása Debreczenből okt. 10—13-dika táján történhetett* s az érmelléki Diószegen tehát okt. hóban és nov. elején játszottak. Onnan nov. 4-dike táján Székelyhídra mentek át, hol a fogadó ivószobájában ütötték fel a színpadot.** Itt azonban Petőfi már nem bírt játszani. Az a typhosus láz, mely még M.-Berényben vette kezdetet, erőt vett rajta s nélkülözései még növelték. Lassanként mindenéből kifogyott; Pestről magával hozott szebb ruhadarabjait eladogatta, sőt itt már

* Okt. 9-én még Debreczenben volt, e napon ugyanis beírta nevét a kaszinó vendégkönyvébe.

** Az *Uti levelek*ben (1847) megemlékezik itt töltött napjairól: «Székelyhídon etettünk, ép azon fogadóban, hol 1843-ban, mint szinész, játszottam valami hatod magammal. Megnéztem a nagy ivószobát is, hol szinpadunk állott. Halovány, örömtelen, száraz ködalakok vettek körül... itt töltött napjaim szellemei. Hosszan beszélgettem velök; beszédünk komoly, merengő volt, csak néha mosolyogtam bágyadtan, fájdalmasan. Szomorú, nagyon szomorú időkről beszélgettünk.» (*Vegyes művek.* III. 69. l.)

utolsó, magán hordott jobb öltönyét is valami gyarló nyári-ruha félével kellett elcserélnie, hogy pótlásúl pár garast kapjon, melylyel Debreczenbe mehessen. Nov. 24—28-dika közt tette meg e keserves utat egyik részén szekeren, másik részén gyalog vonszolván magát s majdnem a végkimerűléshez jutva érkezett meg Pákh Albert lakására.

Pákh Albert ebben az évben, mint jogász, Debreczenben tanúlt s egyszersmind nevelő volt Schwartz Sámuel nevű ügyvédnél; nála volt lakáson is a régi színház tőszomszédjában. Petőfi midőn Debreczenbe ért, ismeretségét vele megújítván, most a végszükségben hozzá folyamodott. Épen ezen az estvén valami baráti körből Pákh a szokottnál későbben ment haza, midőn a kis kapúban vaczogó, didergő, fehérnadrágú, vékony lebernyébe burkolt alak szólítja meg. Alig hitt szemeinek, midőn Petőfit ismerte fel, ki így szólt:

— Hozzád jöttem, barátom, hogy ha meghalok, legyen, a ki eltemessen.

Pákh megölelte a lesoványodott, beesett arczú, sápadt költőt, bevitte magához s nehány napig, a míg valamivel jobban lett, magánál tartotta, némi ruhaneművel látta el s pénzzel is segélyezte. Midőn kissé magához jött, mert betegsége súlyosabb részét Székelyhídon húzta ki, a debreczeni színház jegyszedőnéjéhez, özv. Fogas

Józsefnéhez költözött s itt, a Nagy-Várad-úteza végén egy kis szobácskában húzta ki a deczember-január hónapot s február elejét e becsületes, derék asszonynál, kinek neve méltó, hogy emlékezetben maradjon e jóságáért, melyet a beteg és mindenéből kifogyott költő iránt tanusított.

Ez a helyzete magyarázza meg idézett két levelének hangját, melyekből az látszik, hogy a nyomor még az ő büszke lelkét is megtörte és minden körűlményből világos, hogy életében ezeknél szomorúbb napokat nem élt. Évek múlva sem bírt rólok megfeledkezni s keserűséggel emlékezett vissza Debreczenre. «Voltál-e már Debreczenben, barátom? — írja 1847-ben Kerényinek az *Uti levelek*-ben, — láttad-e e pusztai várost vagyis e városi pusztaságot? ha porba vagy sárba akarsz fúladni, csak ide jőj, itt legkönnyebben czélt érhetsz; de az orrodat jól befogd, mert különben, mielőtt megfúlnál, a guta üt meg a szalonna szagnak miatta. Mennyi szalonna, mennyi hízott disznó van itt! a szellem mégis oly sovány, hogy csak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talyigás lovaknak. Itt ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak. Az 1843/4-ki telet e kövér városban húztam ki, éhezve, fázva, betegen egy szegény, de jó öreg

asszonynál, az isten áldja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a más világról irnám hozzád. Olyan elhagyott kis vándorszinész fiu voltam, kire se isten, se ember nem nézett, nem ügyelt.»*

Egy telem Debreczenben cz., pár hóval utóbb Pesten (1844) írt költeményében, már a boldogabb napokból tekintve vissza, inkább humorral gondol e télen átélt szenvedéseire, kényszerűlt böjtjeire, fűtetlen szobájára és kopott gubájára, mely nem tartott elég meleget.

S az volt a derék,
Ha verselék!
Ujjam megdermedt a hidegben,
És ekkor mire vetemedtem?
Hát mit tehettem egyebet?
Égő pipám
Szoritgatám,
Míg a fagy végre engedett.

Ez ínségben csak az vigasztala,
Hogy ennél már nagyobb inségem is vala.

A viskó, melyben lakott, a kath. kórház mellett feküdt s ablakából, mikor a jégvirág el nem

* *Vegyes művek.* III. 52. l.

takarta, az akasztófára nyílt a kilátás.* Butorzata egy ágy, pár szalmaszék s egy boglyakemencze volt, melyet íróasztalként használt; a falon Vörösmarty és Hugo Victor arczképei.** Kezdetben, míg fekvő beteg volt, összes társasága Fogasnéból állt s csupán Pákh látogatta meg naponként, ki egésséges humorával, elmés ötleivel gyakran földerítette s egyszersmind befolyt színészi ábrándjai lehűtésére s valami állandóbb foglalkozás keresésére is. Ezt a költő utóbb

* L. Orlay id. helyen. Jókai: *Petőfi élete és költeményei.* Előszó. XXXIII. l.

** Orlay meg is örökítette egy képen 1857-ben *Petőfi Debreczenben* cz. a., a mint a költő egy faládán elmerűlve ül, előtte szalmaszék; ezen egy üvegtintatartóval lenyomtatott papiron a *Boldogtalan voltam*... kezdetű költeményének első sora olvasható. E képet Molnár József rajzában színnyomatban adta a *Hölgyfutár* 1858-ban újévi mellékletűl; eredetijét Tóth Kálmán vette meg az 1857-diki műtárlatból. A kép motivumai a költő *Egy telem Debreczenben* cz. költeményéből vannak véve. (V. ö. *Petőfi-Múzeum.* IV. 169—178., VII. 107. l.) E viskó többé nem létezik, jelenlegi tulajdonosa lebontatta. (*Petőfi-Múzeum.* 1891. 215. l.) Emléktáblával is meg volt jelölve, melyet az új ház utczafelőli falára helyeztek be. A vörös márványtábla nem igen szabatos fölirata: «Itt lakott | Petőfi Sándor | 1844-ben.» Szobája az udvarfelőli részen volt, két ablakkal az udvarra, Nagy-Várad-u. 3484. sz. a.

maga is elismerte. Bajza, kivel Nagy Ignácz közölte a kapott levelet,* szintén fölkereste válaszával s némi segélyt is küldött, mintegy honorariumképen kiadott költeményeiért, melyek közűl a *Felköszöntés* szept. 30-án, *Petőfi Sándorhoz* (Pönegei Kis Pál) nov. 15-én, *Szeget szeggel* decz. 15-én azután jelentek meg, hogy Pestet odahagyta.

Fölgyógyúlván, ő is gyakran meglátogatta Pákhot. Egy ily alkalommal megtetszett neki egy darab nemzeti színű szalag, melyet Pákh egy nőtől kapván, becsben tartott s ismételt kérésére sem adta neki. Egyszer oly időben menvén hozzá, mikor Pákh nem volt odahaza, elvette a szalagot, kalapja mellé tűzte, gondolván, hogy megtréfálja vele. Barátja azonban érzékenyen vette a dolgot s szemrehányó levelet írt neki, hogy fiókját felhányva úgy hagyta. A költő erre más nap szó nélkűl belépvén hozzá, egy összehajtott lapot tett asztalára s távozott. A lapon *Végszó Pákhoz* cz. költeménye állt, melyben pathetikus hangon búcsúzik el tőle: «Isten veled te elpártolt barát, veszett ebként ki szívem megmarád, Isten veled!»

* Nagy Ignácz a kért kölcsönt nem küldte e Petőfinek hozzá írt levelét a Bajza hagyatékából közölte fia, Bajza Jenő. (L. *Vegyes művek.* I. k. XIII. l. és III. k. 264. l.)

A költemény hangja az eseményhez képest föltünően szenvedélyes; akkori helyzetében azonban ez az összezördülés mély benyomást tett rá s ebben van magyarázata.* Pákh meghatva a költemény által, maga kereste fel a költőt s érzékenyen megölelvén, barátságuk még bensőbbé vált; a verset pedig maga tette föl postára az *Életképek* számára s később büszke volt rá.**

* Gyulai a következő találó megjegyzéssel kiséri: «Gyakran megtörténik, hogy objectiv szempontból nem nagy dolog mély benyomást tesz valamely költőre s a fájdalom épen nem szenvelgés, de nem sokáig tartó s ha dallá alakúlt, könnyen enyhűl.» *(Petőfi költészete.* Egyet. előadások. 1877/78-ból. 23. l.)

** Orlay némi módosítással, mint Pákhtól hallottat, úgy adja elé, hogy Pákh épen tanítványával foglalkozott, midőn Petőfi betoppanván, kissé trivialis szókkal köszöntötte. Pákh sokat adván arra, hogy tanítványa előtt tekintélyét megőrizze, röstelte a dolgot s fölindulásában megfeledkezvén viszonyukról, szobájából kiutasította. *(Budapesti Szemle.* XIX. 362. l.) Azonban Jókai s Gyulai az általunk leírt módon beszélik el. (V. ö. Jókai: *Egy magyar költő életéből. Életemből.* 311. l. s a már idézett előszó XXXII—XXXIII. l. Gyulainál idézett előadásai. 23. l.) Jókai hozzá teszi, hogy midőn Petőfi pár évvel utóbb bemutatta őket egymásnak, Pákh maga mondá: «tudod? az a bizonyos veszett kutya barát?» A költemény *Végszó **-hoz* cz. a. megjelent az *Életképek*ben (1844. I. 372. l.) s ugyane cz. a. költeményei közé is fölvette. Arra nézve, hogy Pákh gyak-

Mondják, hogy egy más alkalommal, midőn a béke teljesen helyreállott, Pákh erre a költeményre írta mintegy tréfás viszonzásképen *Csont* czímű ismeretes Kont-paródiáját, melyet fel is olvasott neki. Pákh azonban ezt utóbb sohasem mondta. De ha ez az adat így nem áll is, annyi való, hogy a mint a Létára vándorlás is mutatja («Három színész Létára tart...»), a paródiában mindenesetre a költő által elbeszélt vándorlás némely részletei lebegtek Pákh előtt s a rajz egészben talál is erre az esetre.*

Egyetlen mulatsága az volt, felgyógyulása után, hogy Fogasné szívességéből esténként színházba ment, s általában forgott is a színészek között; ezt pár költeménye is tanusítja; de egyszer sem játszott. Utóbb Pákh megismertette több idősebb deákkal, Székely Józseffel, Bangó Péterrel, ki utóbb verseket is írt az akkori divatlapokba, Somogyi Józseffel, Kovács József könyvtárőrrel, a ki egyszersmind «cantus præses» is volt. Hozzájok sokszor bejárt a ref. főiskolába; gyakran deáklakomára is meghívták s egy ilyen

ran hivatkozott e költeményre, l. Porzó: *Por és hamu.* 191. l. (Ágai Adolf.) V. ö. még Ágaitól *Ország tükre.* 1863. 24. sz. Eredeti kézirata Pákh Károly iglói tanárnál. (*Vasárnapi Ujság.* 1889. 51. sz.)

* Gyulai Pál szíves közlése.

alkalom szülötte *Ivás közben* czímű költeménye.*

Azonban a mulatság csak kevés idejét vette el; a főiskolába inkább könyvekért járt be. E mellett egész lelkét eltöltötte az az elhatározás, hogy mihelyt annyira javúl, Pestre megy s költeményeit valamelyik kiadónak eladja, hogy adósságát kifizethesse. Elhagyatott helyzete nem volt hát fejlődésére gyümölcstelen. Habár egyelőre nem gondolt is arra, hogy újra színésznek megy, szorgalmasan olvasgatott dramaturgiai műveket, elsajátította a még Pápán megkezdett franczia nyelvet annyira, hogy olvashatta Hugo Viktort és Bérangert, ki csakhamar legelső, legkedveltebb költője lett. Hugo Viktor útján a franczia romantikával itt tette első ismeretségét; azonban noha utóbb ennek politikai elvei tetszettek is és drámája és regénye egyaránt vonzotta, most még ez a hatás nem nyilatkozik költeményein. Továbbá már csak a Tieck említett művének szorgalmas olvasása tanúskodik arról, hogy előbbi színészi, mondhatni gyakorlati

* Debreczeni Mihály: *Egy elkésett hang. (Budapesti Hirlap.* 1882. 299. sz.) Péchy Imre: *Petőfi-reliquiák. (Reform.* 1874. 70. sz.) Somogyi József czikke. *(Magyar Ujság.* 1861. 1. sz.) Állítólag egy *Lepke* cz. ifjúsági írott hetilapot is adtak ki, melybe Petőfi is dolgozott.

ismeretein kívűl itt ismerkedett meg bővebben Shakespeare műveivel a Tieck fejtegetéseiből, melyekben Kemble és Kean játékairól ír Shakespeare darabjaiban. Ezekhez hihetőleg már ekkor járúlt a költő addig nem ismert műveinek olvasása is, habár csak német fordításból.*

Ezek mellett költőileg is ez a tél a termékenyek közé tartozik; termékenyebb, mint bármely hasonló időszak eddigelé. Számos oly költeményt írt, melyeket gyűjteményeibe fölvett s melyek közűl nem egy valódi gyöngy. Székelyhídán írta *A szerelem, a szerelem,* Diószegen *Kis furulyám* czímű, rövid időn híresse vált dalait; Debreczenből még 1843-ról valók *Matildhoz, Megúnt rabság,* melyek talán a debreczeni színtársulat valamelyik nőtagjához szólanak; továbbá *Élő halott, Síkos a hó, Temetésre szól az ének, A virágnak megtiltani nem lehet, Nem megyek én innen sehova* költeményei, melyek némelyikében elhagyatott helyzetére is czéloz. Ugyanitt írta 1844 elején a *Honfidalt*, melyben először nyilatkozik a költő mély hazaszeretete s először jelenik meg a hazáért való önfeláldozás eszméje; továbbá *Elmondanám, Tél végén,* az utóbbit egy megható személyi vonatkozással, *A dal, Fütty, Végszó ***-hez, Ivás*

* V. ö. *Összes Művei.* IV. 363. lap. Havas jegyzetével.

közben, Boldogtalan voltam, Nem ver meg engem az isten, Hirös város költeményeit. Jellemző, hogy ekkoriban Debreczenből az *Athenaeum*nak nem küldött fel költeményeket, az ezalatt ott megjelent három költeményét még Pesten adta volt át Bajzának. Az *Életképek*nek küldött fel mindössze három népdalt: *A virágnak megtiltani, A szerelem, a szerelem* és *Kis furulyám* kezdetűeket, melyek január második felében jelentek meg.*

E munkásságán kívül a maga gyöngyírásával összeírja e télen költeményeit egy ujjnyi vastagságú könyvbe hazai zöldes-fakó színű erős papirra; a lapokat oldalt behajtja, szélvonalokkal látja el s a külső borítékra ékes betűkkel ráírja az akkor még szerény czímet, ugyanazt, mely a *Versek I*-en olvasható.

E könyvbe vetette összes reménységét; ezzel akart föllépni az irodalomban, mintegy biztosítani kívánván azt a jövőt, mely 1839 óta mind határozatlanabb és bizonytalanabb lett. Ez volt

* 1844. I. 80. lap. A két elsőhöz Kovács József «cantus præses» ugyanekkor dallamot írt. Székely J. *Petőfi és a bor. (Függetlenség.* 1882. 289. sz. s id. helyeken.) Az *Így ni* ... cz. a. ismert töredék is Debreczenből való 1844-ből a nagy-kőrösi ref. gymn. eredeti kézirata szerint. *Összes M.* III. 713. l.

mindenesetre a fő, a valódi czél. Azonban s ez lép inkább leveleiben előtérbe, mint a szükség indoka, a belőle nyert pénzből szándékozott kifizetni tartozását.

Mily megható kép! A fűtetlen szobában telelő beteg s ezer más nélkülözést szenvedő ifjú tanúl a tudás égő szenvedélyével, a jövőbe vetett törhetetlen hittel és kitartással; a búbos kemencze oldalán a hidegtől reszkető kézzel írja és másolja költeményeit, melyek majd meglágyítják a könyörtelen sorsot s melyektől keserű csalódásai és nyomora közepette «pénzt és nevet vár».

Az, hogy mely költemények tevék az összeírt kötet tartalmát, ma már csak hozzávetőleg határozható meg. Mindenesetre benne voltak mindazok, melyek eddigelé nyomtatásban valahol megjelentek. Ezek közűl az *Athenaeum* kiadott 1842-ben 3-at, 1843-ban 17-et, összesen 20-at; az *Életképek* 1843-ban 1-et, 1844 első felében 5-öt, összesen 6-ot; a *Regélő* 1843-ban 2-őt, 1844 első felében 1-et, összesen 3-at; a *Honderü* 1844 első felében 1-et. E szerint a *Versek I*-ből előzetesen megjelent költemények száma 30.* Ezekhez járúlnak oly költeményei, melyek elébb nem jelentek meg sehol. Ilyenek 1842-ből: *Két vándor, Furcsa történet, Járnak, kelnek sokan zöld erdő-*

* V. ö. *Petőfi-Múzeum.* IV. 143. l.

ben; 1843-ból: *Az én mátkám, Dinomdánom, Jövendölés, L.... né, Farkaskaland, Pálnapkor, Barátimhoz, Élő halott, Temetőben, Lopott ló, Szemrehányás, Kördal, Matildhoz, Megúnt rabság, Síkos a hó, Temetésre szól az ének, Nem megyek én innen sehova*; 1844 elejéről: *Elmondanám, Tél végén, Fütty, A dal, A nemes, Halvány katona, Boldogtalan voltam, Nem ver meg, Hirös város*; összesen 29. Mindenesetre hozzájok kell venni a debreczen-pesti útban írt 4 költeményt is: *De már nem tudom mit csináljak, Keresztúton állok, Eger mellett, Egri hangok.**

Ismeretes továbbá Petőfinek Tárkányihoz írt április 28-diki leveléből az, hogy a *Kör* bírálói «vagy tizenötöt kivetettek» a kötetből, «s nagy részint bordalokat». Ha úgy veszszük, hogy a kidobottak száma épen 15, ez esetben 78 költeményből állt az összeírt gyűjtemény s kiadásra elfogadott belőlök a *Kör* 63-at. Tudjuk továbbá, hogy a *Víz és bor* s *Bujdosó* költeményei, melyek

* Akközben, míg a *Versek I.* sajtó alatt volt, e költeményei közűl is megjelent kettő a *Szivárvány* czímű albumban, melyet az 1843 jul. 19-ki tűvészben károsúlt miskolcziak javára szerkesztett Halászy József, kiadta Emich Gusztáv. Pest. 1844. 12°. 279 l. Ebben megjelent a *Jövendölés, Álom* cz. a. s a *Lopott ló* Pönögei Kis Pál aláírással. *Összes költeményei.* II. 468., 472. l.

e 78-ba be vannak véve, minthogy amaz a *Regélő*-ben, ez az *Athenaeum*ban előzetesen megjelent, a *Versek I*-ből utóbb kimaradtak. Lehet, hogy ezek is a kihagyandó 15 közűl valók s ekkor csak 13 költeményről nem tudjuk, hogy melyik volt. Nem valószínűtlen azonban, hogy egy pár, ma már ismert ifjúkori kísérlet is köztök volt s a költő azért nyugodott bele kihagyásukba. Körűlbelől így határozható meg a Pestre vitt kézirati kötet tartalma,* mely szerint volt benne 1842-ből 14, 1843-ból 33, 1844-ből 16 s a kivetett 15 költemény.

Ha e szerint a kézírat tartalmát 78 költeményre teszszük s hozzá veszszük az ifjúkori kísérletek számába menő 51 költeményt, a költőnek az összes ez ideig írt és ismert költeményeinek száma 129, nem számítva a 4 töredéket.

* Részletesebben *P.-M.* VI. 8—10. l. *Versek I. 1844.* czím alatt szerzőtől. Legyen itt a kihagyott 15 költeményről egy kis hozzávetés fölemlítve. A költemények közűl *Ivás közben, Boldogtalan voltam, Nem ver meg engem, De már nem tudom, Hirös város*, a sorban szokatlanúl hátra vannak vetve. Nem lehetetlen, hogy eredetileg ezek is szerepeltek a 15 kihagyott vers közt s utóbb vétettek föl bizonyos javítással, mindenesetre a költő kívánságára. A megjelölt héttel ebben az esetben csak 71 költemény tette volna a kötet tartalmát.

E költemények, időrendben tekintve, világos képet nyújtanak a költő belső fejlődéséről, bárha kivált ifjúkori kisérleteiből nagyon kevés maradt ránk; csak az, mit barátai vagy a véletlen megőriztek.* Úgy ezek, valamint mindaz, a mit róla tudunk, azt bizonyítják, hogy a költő erős kitartással a tanulás hosszú pályáján haladott át 1838—44-ig.

Kezdetben az iskolai classicusok s kivált Horatius hatása alatt áll; classicai versmértékekben ódákat ír s a hexametert is gyakran használja. E tanúlmányának azonban csak pár em-

* Orlay írja, hogy Asszonyfán, Sopronban, katonáskodása s ez után pár hó alatt számos költeményt írt, de többnyire csak erős emlékezetében őrizte őket. Néha leült, összeírta, majd széttépte s némelyek elhagyásával újra összeírta őket, számítgatva, hogy minő füzetet adnának ki nyomtatásban. A melyik nem tetszett neki, kegyelem nélkűl elégette. «Egyszer ily máglyaitélet alkalmával, midőn sajnálkozásomat fejeztem ki, azt a humoros megjegyzést tette: valóban igazad van, több szesz van benne, mintsem hittem, nézd, mily lobogva ég.» Orlay olvasott egyszer egy ily füzetet s rá azt a benyomást tette, hogy a költő gazdag érzése ekkor még szunnyadni látszott s hiányzott színgazdagsága, melylyel szenvedélyes szíve harczait oly bájoló lágysággal s haragos lelke villámlásait oly megragadó erővel bírta utóbb festeni. Még ekkor «keble hullámzásának ritkábban adott hangot lantja húrjain.» (Id. h. 18. l.)

léke maradt ránk Orlayhoz írt versében s néhány epigrammjában. Ezzel majdnem egyidejűleg a magyar romanticismus és kivált a Vörösmarty hatása alá kerül, s vele egyszerre olvassa Schillert, Matthissont, Heinét és Lenaut. E befolyás soká uralkodik rajta s hatása csak lassan és fokozatosan halványúlt el költészetén. E hatásban kiválóan az jellemző, hogy ez iskola versformáit, a jambust, trocheust, a dactylicus és anapaesticus sorokat kedvelli. Ez kivált az 1837/1842-ig ránk maradt ifjúkori kísérletein vehető észre. E pár évről néhány románcz-, balladaféle költeményét s pár lyrai darabját ismerjük. Amazokhoz tartozik *Kuruttyó, Szín és való, Lehel* és egy töredék, melyek ez iskola modorában vannak költve s kivált *Kuruttyó* jellemző, hogy a népies tárgy mellett is nem találja el benne a népi hangot, sőt meg sem kisérti; trocheusban írja s abban a szónokias modorban szólal meg, mint a két utóbbi, t. i. a korabeli ballada styljában; bárha kifejezéseiben már itt érezhető egyszerűséggel és folyékonysággal. Egészben a *Kuruttyó* Vörösmarty humoros genreképeire emlékeztet, míg a *Lehel* inkább Garay történelmi balladáinak modorát mutatja. Egyrészről költői érdeklődésből, másrészről hazai történelmünk iránti szeretetből gyűjti ugyanazon időben a várromokról a való és mondai adatokat, némelyeket föl is dolgoz, a

mint az adatokból tudjuk; máskor alexandrinekben ír elbeszéléseket; mindezekben kivált az élénk, egyszerű, folyamatos eléadásra törekszik. Lyrájában többféle hatás nyílatkozik; de itt is a Vörösmartyé a leghatározottabb s kezdetben népdalt épen nem ír. Ez a hatás főleg a Rózához írt költeményein s az 1839-ből maradt *A hűtelenhez* czíműn nyilatkozik. De noha idegen hatás alatt áll, már most jelentkezik az a tulajdona, hogy saját életéből és tapasztalataiból merít s e költeményei már is nem egy életrajzi támaszpontot nyújtanak. Egy pár költeményén továbbá Heine hatása is nyílatkozik s a Schilleré szintén; amaz kivált a *Vándordalok, Boszú,* emez a *Tűnődés* meg *Ideál* czíműeken.

Költésén a fordúlat főleg 1842-től fogva jelentkezik, midőn odahagyja a pápai iskolát s újra megkezdi nyughatatlan természetéből és függetlenségi vágyából eredt kóborlásait, melyekkel színészi szenvedélye karöltve járt. Ettől az időtől fogva jóformán szakít az addigi hatásokkal s főleg két irányban fejlik: költészete subjectiv lesz, élményeit énekli meg, bánatain és szenvedésein kesereg vagy örömének ad hangot; másrészt a kóborlásaiban megfigyelt események teszik tárgyait s lassanként ez önmagával és az élettel való küzdelmében erejének és eredetiségének tudatára ébred s midőn Bajza azt tanácsolja

neki, hogy trocheusban írja a népdalt, érzi, hogy nem sikerült s tudja, hogy nem népdalt írt.

E barangolásai tehát lényegesen befolytak költői erejének kifejtésére; mert ezek alatt változatos életviszonyok, különféle és eltérő jelenetek közé sodródott s módjában állt mélyen pillantani be az életbe és az emberi szenvedélyekbe épen úgy, mint a különböző körök és osztályok életébe, melyek folyton váltakozó benyomásaikkal eltöltötték fogékony lelkét a való élet képeivel; költésének új, gazdag forrást nyitottak s képessé tették az élet hű tükrözésére és saját szög alatt nézésére.

Ebben a sokoldalú érintkezésben nyílik bővebb alkalma megismerkedni a néppel is,* kitanúlni érzés- és gondolkozás módját. Ezek az új tapasztalatok gyermekkori benyomásaival összeolvadva, ellenállhatatlanúl a népies felé vonják lelkét s így költésének fejlődése valóban párhúzamosan halad növekvő élettapasztalataival és természetes következménye folyton táguló látókörének. Kezdetben csak népdalokat ír s mintha nem merné saját neve alatt közölni őket, álnév alá rejtőzik

* Küldött is be, mint említők, a Kisfaludy-Társaság hoz 1844-ben népdalokat. Erdélyi: *Népdalok és mondák*

(Pönögei Kis Pál);* de csakhamar a népi jelenetek, történetek is tárgyai lesznek; több genreképet és romanczot ír, melyeknek felfogása, hangja és eléadása teljesen új s a néppel való közetlen érintkezés tanújelei. Ő ezekben a valódi népi életből merített s a *Furcsa történet* még nem, de a *Lopott ló, Befordúltam a konyhára, Szeget szeggel* és *A szomjas ember tünődése* már jelzik a fordulatot költészetében.

E tapasztalatok mellett nem egyszer voltak változatos életében hosszabb pihenői, melyekben újra tanúlmányaiba merűlhetett; ilyenkor alkalma volt irodalmunk jelesebbjeivel érintkeznie, kik jótékonyan hatottak ízlésének és itélőképességének fejlesztésére. A kritikát Bajzától és Vörösmartytól nemcsak szívesen fogadja, kéri is; viszont gyakran bírálójáúl kéri fel Vachottot, Szeberényit, sőt tanuló- és színésztársait is.

E körök s a hazafias költészettel való érintkezés ébresztették fel továbbá hazafias lángolá-

* Akkoriban hitték is némelyek a *Versek I.* megjelenéséig, hogy Petőfi és Pönögei két külön személy. Ez utóbbi név alatt ez ideig egyébként csupán 8 költeménye, köztök 5 népdala jelent meg. (V. ö. *Petőfi-Múzeum.* IV. 144—145. l.) Utóbb is használja e költői álnevét.

sát, mely utóbb költészetének kiapadhatatlan forrása lett. Kezdetben, pápai tanuló koráig, hazafias költeményt egyáltalán nem írt s az 1839/41-diki nagy politikai hullámok ha elhatottak is hozzá, nem hagytak nyomot költészetén; saját sorsának nyomora vette igénybe. Hazafias érzelmei főleg az 1843-diki pesti időzése alatt ébredtek fel, midőn alkalma volt a hazai politikai mozgalmakat is közelebbről szemlélni. Mindemellett az ez időből való *Honfidal*a, vagy az *Egri hangok*ba (1844) vegyített hazafi bánata legkevésbbé sem politikai természetű; inkább abból az általános hazafiúi lelkesedésből folyt, mely akkoriban egész költészetünkön elegicus bánat s több-kevesebb remény kíséretében uralkodott, valami szenvedélyes odaadással együtt, melynek legjobb költőink gyakran adtak megható hangot.

Ily múlt után és ily előkészületekkel áll előttünk a költő, ki összeírt költeményeibe vetett hittel élete legfontosabb és legválságosabb útjára indúl.

Február elején (10—11-én) már elég erősnek érezvén magát az útra, egy reggel gyorsan benyit Pákhoz s előtte megállva szól:

— Van-e bennem föltétlen bizalmad?

— Van, — felelé Pákh.

— De oly nagy bízalmad, hogy még csak kételkedni se tudj abban, a mit mondok?

Pákh megint erősíté, hogy van.

— Akkor vedd a kalapod és gyerünk.

Elvezette lakására s ott még egyszer megkérdezvén, hogy bízik-e benne, a következő kötelezvényt mondta tollába: «Én, Pákh Albert, kötelezem magamat, azon esetben, ha Petőfi Sándor 150 váltó forintnyi tartozását Fogasné asszonyomnak 45 nap alatt le nem fizetné, ez összegig kezességet vállalni s azt helyette lefizetni.»

Pákh szó nélkűl megírta s oda írta nevét azon összeg alá, mely egész évi nevelői fizetésének $^1/_3$-át tette; csak ezután szólt:

— Lásd, aláírtam; mert benned bízom; de nem bízom körűlményeidben; azért azt kérdem, miből reméled megfizetni adósságodat? Számítást kell tennem és készűlnöm, hogy én miből fogom megfizetni, ha te csalódnál.*

A költő összeírt költeményeire mutatott; egyszersmind hozzá tette:

— És ha térden állva kellene is házról házra koldúlnom, még is bizonyos lehetsz, hogy napjára megküldöm az összeget.

Elindulása előtt a deákok is meglepték.

* Gyulai Pál szíves közlése.

Midőn elbúcsúzott tőlök, elénekelték Kovács József dallama szerint *A szerelem, a szerelem....* cz. dalát* s kis összeget is gyűjtöttek útjára. A költő meghatva vett tőlök búcsút s neki indúlt a nagy útnak, kezében egy súlyos ólmos bottal és egy kopott vászontarisznyában összeírt költeményeivel.**

Pákh elkísérte egy darabig a városon keresztűl, mialatt egy emberséges vasárús, Pákh egy rokona vagy földie, ki épen e réven ismerte, hat ezüst húszast csúsztatott zsebébe. Meleg búcsúvétel után egyedűl indúlt el a hadház-nyiregyházi útvonalon Tokaj felé, nem mehetvén a Tisza áradása miatt a rövidebb tisza-füredi úton.

Útazása egy hetet tartott s nagyon keserves volt; megemlékezik róla 1847-ben írt *Uti levelei*-ben, midőn megint e vidéken járt. «Az idő is gyönyörű volt: felhőtlen, verőfényes, derűlt nyári reggel.... — írja 1847-ből — hejh, jártam én erre már rosz időben is. Debreczenből utaztam Pestre, 1844-ben, februariusban, kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet

* Debreczenyi Miklós: *Egy elkésett hang. (Budapesti Hirlap.* 1882. 299. sz.)

** Jókai: *Egy magyar költő életéből. Emlékeim* 314. l. és *Előszó* XXXIII—XXXV. l. Ez az elindulás febr. 11—14-dike közt történt.

verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedűl mentem itt a Hegyalján; egy lélekkel, egy élő lénynyel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyú idő volt. A süvöltő szél havas esőt szórt reám. Épen szemközt jött. Arczomon megfagytak a könyek, melyeket a zivatar hidege és a nyomorúság fakasztott.»

Végre Tokajba ért, hol pihenőre megállapodott, minek *De már nem tudom, mit csináljak...* kezdetű bordala őrzi emlékét; innen Miskolcz felé* s az országúton Mező-Kövesdnek ment; Andornakon pedig elhatározta, hogy betér Egerbe, megnézi hol «vítt Dobó nagy lelke» s egyszersmind felköszönti megéneklőjét, Vörösmartyt is.**

Mikor ide ért, már mindenéből ki volt fogyva. Egyenesen Tárkányi Bélához ment hát, kit költeményeiről ismert; de többszöri keresésre sem

* Erről az útirányról tanúskodik *Keresztúton állok...* czímű költeménye, mely egészen érthetetlenűl áll a 43-ik évi költemények közt.

** *Eger mellett* cz. költeménye.

találkozhatván vele, a papnövelde kapúsánál a következő levélkét írta neki:

Tisztelt barátom! (ha meg nem sértem e czímmel). Többször kerestem önt, de nem találtam honn. Holnap reggel hét óra tájban eljövök. Igen örülni fogok önt megismerhetni, bár jöttömnek más indoka is van. Igen megszorultam (holnap bővebben elbeszélem), addig legyen ön szives nekem utravalót szerezni, melylyel Pestig elmehetek. Ne ütközzék meg e quasi parancsoló hangon, de bár nagy szükségben vagyok, nem koldulok. Holnap mindenről bővebben, addig isten önnel. *Petőfi Sándor.**

A mondott időben fölkeresvén Tárkányit, ez a bízalmas tegezéssel szóla hozzá, mire a két ifjú melegen összeölelkezett. A kis papok is megtudván, hogy Petőfi ott van, látására siettek s a kik költeményeit az *Athenaeum*-ból ismerték, alig hitték el, hogy a szerény, igénytelennek látszó kopott alak e költemények szerzője. Tárkányi megvendégelvén a költőt, az érseki irodába távozott, hol ez időben alkalmazva volt s őt együtt hagyta a kis papokkal. Az ebédet velök költi el s a jó bor, de még inkább a nyájas környezet lassanként felolvasztják szívén a jeget, beszédes

* *Fővárosi Lapok.* 1870. 185. sz. Halasi: *Petőfi-reliquiák.* 46. l. kiadva újból, de hibásan.

lesz, «lankadt fejét magasra emeli» s felugorván, elszavalja *Ivás közben* cz. költeményét. A délutánt is együtt töltik; Petőfi felolvassa költeményeit, végül a *Honfidalt* s a *Végszót*. Az új hang, az eredeti irány elragadja hallgatóit* s ebben mintegy a jövő biztosítékát érezvén, nyugodtan és bízalommal gondol útja czéljára.

E fölvillanyozott hangúlat szüleménye az *Egri hangok*, mely egyébként életének e szakából legjobb költeményeinek egyike. Különböző élénk benyomások s ellentétes hangúlatok egységes rajza ez a fölengedett szív teljes melegével és elragadtatásával s csaknem érezzük benne a boldog perczek közetlenségét, az ecsetlés kedves realismusát. A túláradt szív derültsége közepett az ablakon át a várhegyre tekint, melyet Dobó védett; erről a haza szomorú helyzete jut eszébe s ezt újra boldog megelégedés váltja fel. Honfi bú, emlékezet, remény, mámor, elragadtatás olvadnak benne össze; kölcsönösen emelik egymást s növelik a színezés elevenségét és gazdaságát.

* Egerben is volt ebben az időben magyar társaság 1833 óta, melyhez utóbb önképzőkör is csatlakozott. Ennek tagjai közűl kerűlt ki Pájer Antal, Tárkányi Béla, Benőfi Soma, Mindszenti Gedeon etc. Petőfi neve tehát körükben ismerős volt az *Athenaeum*ból s tehetsége már elébb magasztalás tárgya volt köztök.

Midőn a félig megirt költeményt a vacsoránál felolvasta, a lelkesedés alig ösmert határt; megölelték, félbeszakították az olvasást és újra elszavaltatták vele, aztán másnapra is magoknál tartották.* E pár napról írta ápr. 28-dikáról utóbb Tárkányinak; «Oh, Béla barátom! be szép napok voltak, melyeket körötökben tölték; istenemre sohasem feledem.»** Mondják továbbá, hogy a komoly beszélgetés közben Tárkányi igyekezett lebeszélni őt a színészetről; egyszersmind a kis papok gyűjtést rendeztek számára, hogy ne kelljen tovább gyalogolnia s a legközelebbi állomásig szekeret fogadtak neki.

Megérkezvén Pestre, a kecskeméti-házba szállt s először Kemény Mihályt kereste fel. «Egy-

* E költeménye megjelent az *Életképek*ben (1844. II. 241. l.). A szerkesztő, Frankenburg Adolf, a július 1-től decz. 31-ig lapjában megjelenendő legjobb költeményre 3 arany díjt tűzött ki. A felkért bírálók közűl Garay János és Vachott Sándor Petőfi összes dalait s épen az *Egri hangok*at itélvén legjobbnak, a jutalmat ez nyerte el. Bajza, a harmadik bíráló, Berecz *Polgárhit* czímű verse mellett nyilatkozott.

** Halasy: *Petőfi-reliquiák.* 125. l. A költő egri fogadtatásáról több czikk szól. V. ö. Orlayt az id. h., továbbá dr. Sass István czikkét: *Petőfi, mint Pönögei Kis Pál, megérkezik Pestre. (Vasárnapi Ujság.* 1887. 1. sz.); *Petőfi és az egri kis papok. (Szépirodalmi Közlöny.* 1858. 69. sz.)

szer csak .... váratlanul betoppant hozzám (1844 februárjában), írja Kemény, kopottan, nyűtt ruhában, lábának felső szára feléig alig érő kopott, kis, szürke gallérköpenyegben. Rögtön mentünk Sass Istvánhoz, kinek jövedelmezőbb nevelői állása lévén, öltönynyel bővebben el volt látva, hogy neki a nélkülözhetetlent kölcsönözze».* Sass István majdnem ugyanazon szókkal írja le, hogy mint lépett be hozzá «fakóra elnyűtt posztógallérban, szokatlan hosszú, majd állig érő, lesímított somfabottal» s különösen felső ruhája annyira el volt nyűve, hogy sajátjával kellett kicserélnie.**

Erre elmondván útja czélját, költeményeit barátai bíztatására legelőször Geibelhez, az akkori legnevesebb kiadók egyikéhez vitte el; ez azonban oly forma választ adott, hogy ha minden ily hozzávitt verskötetet kiadna, már rég koldus volna. Soká hordozta emígy verseit ide-oda; egy könyvárus sem akarta megvenni, mert a verseknek nincs kelendősége.*** Helyzete két-

* *Emlékadatok Petőfiről. (Fővárosi Lapok.* 1877. 149. l.)

** Az idézett helyen. (*Vasárnapi Ujság.* 1887. 1. szám.)

*** Az idézett helyen Sass azt mondja, hogy Geibeltől dühösen visszatérvén, elhatározta, hogy többé nem

ségbeejtő volt s ekkor elhatározta, hogy Vörösmartyhoz fordúl. Ez elhatározásáról maga az *Uti levelek*-ben (1847) ezt írja:

«Egy héti kínos vándorlás után Pestre értem. Nem tudtam, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg szeme egy szegény, rongyos kis vándorszinészen? .... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint a mely kártyás utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. — E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty.»

megy sehová, végre rábeszélték, hogy tegyen próbát velök Vörösmartynál. Ezt az állítást teljesen megczáfolja a költő már idézett levele Tárkányihoz, hol ezt írja: «A verseimet sokat hurczoltam ide. oda, s nem boldogulhattam velök, mert egyik könyvárus sem akarta megvenni: minthogy a verseknek egyáltaljában nincs kelendőségök. Ügyem végre egészen reménytelen, s a mennyire reménytelen, épen annyira kedvező, nem különben meglepő fordulatot vőn. Vörösmarty tudniillik a *Nemzcti kör* elé terjesztette.» (Halasi: *Petőfi-reliquiák.* 126. l.)

E sorokból világos, hogy a reménytelen jövő küszöbén, aggódó lelkében Pákhnak adott szavával: túl nem éli e gyalázatot. Tehát «a lét és nem lét» pillanata volt ez. De nem csak a nyomortól elsanyart ifjú fordúlt segélyért Vörösmartyhoz, hanem a költő is; nem csak kiadóra volt szüksége, nem csak pénzre; hanem ítéletre is, mely megingott hitének visszaadja egyensúlyát és önbízalmát. És azt a fontosságot, melyet Vörösmarty ítéletének tulajdonított, legkivált az az elragadtatás jellemzi, melylyel tőle eljött. «Mintha megbűvölték volna, írja Sass,... örömtől ragyogó szemekkel mondá el, mily melegen fogadá ‚az öreg' (így nevezé Vörösmartyt), magánál tartá költeményeit s midőn érettök ment, még élénkebb jelekben nyilatkozott a költőkirálynak meghatottsága.» *

Vörösmarty, ígérete szerint, megpróbálta aztán a költeményeknek kiadót keresni, de neki sem sikerűlt. Igy fogamzott meg fejében a terv, hogy kiadás végett a *Nemzeti kör*-nek fogja ajánlani.

A kör eredetileg egy vacsoráló társaság volt s állt nehány szinészből, kik a nemzeti színház megnyitása után rendesen a Lamacs-féle sör-

* Az idézett helyen. (*Vasárnapi Ujság.* 1887. 1. szám.)

házba jártak enni a Magyar-utczában. A társaság tagjai Szentpéteri, Megyeri, Lendvay, Szilágyi, Egressy, Fáncsy és Udvarhelyi voltak; később gyakran ellátogatott oda Vörösmarty, Garay s a két Vachott* is. A megszaporodott társaság aztán a Sebestyén-térre költözött át a *Csiga* vendéglő emeletére s ekkor fölvette a *Nemzeti kör* nevet. Első elnöke Vörösmarty lett. Az így megnövekedett s alapszabályokkal kiterjedtebb alapon létrejött társaság utóbb a Heinrich-házba költözött; ekkor elnöke Fáy András, alelnöke Fényes Elek lőn. Alapszabályai értelmében czélja volt a magyar nyelv, literatura, művészet és nemzetiség pártolása; ebből folyt az, hogy 1844 jan. 17-én Ferenczy szobrász legtehetségesebb tanítványát, Nemes Pált, a bécsi képzőművészeti akadémiába küldte föl.**

A Kör alapszabályaiból kiindúlva, Fényes Elek indítványára 1844 jan. 23-án az igazgató választmány elhatározta, hogy irodalmunk hala-

* A két Vachott-testvér másképen írta nevét, Sándor Vachott-nak; Imre Vahot-nak.

** V. ö. *Vasárnapi Ujság.* 1860. 42. l. Gyulai: *Vörösmarty életrajza.* 164—8. l. *Regélő.* 1844. I. 122. l. *Petőfi-Múzeum.* VI. 12. l. *Versek I.* (Szerzőtől.) Ugyanekkor, 1844-ben, a Kör az Országúton a Kunewalder-házba költözött. (*Regélő.* 1844. I. 509. l.)

dásának gyorsítása s az olvasó közönség szaporítása végett felszólítást intéz az összes hazai olvasókörökhöz, egyesületekhez, kaszinókhoz s az irodalom buzgóbb pártfogóihoz, hogy a Körhöz beadott s elöleges bírálat után kiadásra méltónak ítélt művek tárgyában hozzájok gyűjtő íveket küldhessen. E határozat czélja az ifjú írók pártolása volt; mert «az irodalom és közönség jelen állapotában» gyakran megesik, hogy ezek műveiket az irodalom nem csekély kárára ki nem adhatják. Ezt a felszólítást Ágoston József ügyvéd és választmányi tag szerkesztésében szét is küldék.

Ezek voltak előzményei annak, hogy Vörösmarty mért ajánlotta Petőfi költeményeit kiadás végett a Körnek. Az az igazgató választmányi ülés, mely ezt tárgyalta, márcz. 27-én tartatott Fáy András elnöklete alatt; jegyző volt Várady Antal. Ekkor Vörösmarty az említett jan. 23-diki határozat értelmében megtevén indítványát, hogy Petőfi versei a Kör pártolása alatt kiadassanak s addig is anyagi szükségei fedezéséről a választmány gondoskodjék: az indítvány egyhangú pártolásra talált; minthogy pedig a választmány a köri pénztárból segélyt ki nem utalhatott, Tóth Gáspár, derék magya r-szabó, ajánlott fel 60 pfrt elöleget, tehát épen annyit,

mennyit a költő debreczeni tartozása tett,* azon feltétel alatt, ha a költeményeket egy kiküldendő bíráló bizottság a kiadásra érdemeseknek nyilatkoztatja s ha a választmány 12 tagja jót áll, hogy ha fél év alatt a 60 frt be nem gyűl az előfizetésekből, neki ezt az előleget megtérítik. Erre az összegre azonnal 19 jótálló akadt, tehát Vahot Imrét kivéve minden jelen volt választmányi tag, maga Tóth Gáspár is. Ekkor ő az összeget azonnal letette, Antal Mihály, Lendvai Márton, Kronperger Antal pedig 5—5 példányra tüstént előfizettek 15 frttal s így a költő még az nap 75 pfrtot vevén kezéhez,** tartozását Pákhnak egy humoros levél kíséretében némely adat szerint épen a határidő 45-dik napján megküldte.***

Az igazgató választmány erre megbízta Ágoston Józsefet, hogy a hazai bárminő egyesüle-

* T. i. Vörösmarty bízalmasan közölte a választmánynyal, hogy ennyi kell a költőnek legalább is, pillanatnyi szükségei fedezésére.

** Jegyzőkönyv. 5 p.

*** Ez egyszersmind világot vet arra, hogy a költő mikor indúlt el Debreczenből a pesti útra? T. i. ha fölveszszük, hogy Pákhnak épen a 45-dik napon küldte meg a pénzt, ekkor márcz. 27—28-tól visszafelé számítva az elindulás febr. 11—12-dikére; ha a pénz megküldését, mint több adat mondja, a 43-dik napra teszszük, az elindulás 13—14-dikére esik.

tekhez a felszólítást szerkeszsze meg; Vörösmarty Mihály, Szigligeti Eduárd és Vachott Sándor tagjait kiküldte a költemények megbirálására s a nyomtatás költségei iránt az egyetemi nyomdával való alkudozásra, kik mint tudjuk, vagy 15 s pedig nagy részt bordal kivételével a többit kinyomatásra ajánlották.*

E szűkebb bizottság véleménye máj. 11-én került a Kör közgyűlése elé, melyen Fényes Elek elnökölt. E szerint «a nevezett *Versek*, mint egy szerencsés elme irott termékei, melyek az érzelgéstől távol, valódi s helyenként mélyebb érzelműek, keresetlen, férfias s tősgyökeres magyar beszédbe foglalvák s azokat szellemi önállás és eredetiség bélyegzik, — minden tekintetben méltók, hogy kiadatásuk a Nemz. Kör által előmozdíttassék». Ugyanők a nyomtatás költségeiről azt jelentették, hogy az egyetemi nyomda jobb papiron 209—219 pfrt 6 kron, gyengébb papiron 174—184 pfrt 42 kron nyomatja ki 1000 példányban borítékkal s kötéssel együtt; egy pél-

* Ezek közt volt *A szomjas ember tűnődése* is; de ennek kihagyását a költő nem engedte meg; igen helyesen. Levele Tárkányihoz ápr. 28-ról. Halasi: *Petőfi-reliquiák.* 126. l. V. ö. erről *Irtóztató csalódás* költeményét. *(Pesti Divatlap.* 1844. 8. szám. Augusztus 4. hete.)

dány ára lehetne 1 frt s így 280—300 előfizető fedezhetné a kiadást. Ekkor a közgyűlés e könyvbíráló bizottságot állandósította s az elébbi tagokhoz kiküldte még Bajza Józsefet; a költemények kiadását a szebbik papírra elhatározván, utasította a bizottságot, hogy a *Versek*-re bocsásson ki saját neve alatt a bíráló tagok megnevezésével aláírási íveket s mihelyt 120 aláíró akad, a nyomtatást kezdesse meg.*

Ezek azok a tények, melyek a Körnek a Nemz. Muzeumban szerencsésen ránk maradt jegyzőkönyveiből kitűnnek. Más adataink azonban egyebet is mondanak és pedig azt, hogy a márcz. 27-diki választmányi ülés előtt Vörösmarty többekkel közölte indítványát s a többség mégis mármár elvetette, köztök Erdélyi János is, ki azt mondta, hogy «ő íródajka lenni nem akar». Ekkor azonban Tóth Gáspár így szólt:

— Én Vörösmarty indítványa mellett szavazok; mert meg vagyok győződve, hogy a mit ő ajánl, az megérdemli pártfogásunkat, s hogy azon fiatal költő addig is, míg műveiből pénzt

* V. ö. szerzőtől *Versek I. Petőfi-Múzeum.* VI. 12—16. A *Versek I.* kiadására vonatkozó köri jegyzőkönyvi pontokat először kiadta Baróti Lajos dr., *Petőfi verseinek első kiadása* cz. a. *Pesti Napló.* 1892. 365. sz. (Tárcza.)

lát, szükséget ne szenvedjen, ezennel előlegezek 30 frtot.

Többet aztán senki sem szólt az indítvány ellen; a költemények kiadása elhatároztatott.

Látjuk, hogy a tények nem igazolják ezt a változatot. Erdélyi ha mondta is a neki tulajdonított szavakat s ezt annyi egykorú tanú szavára el kell hinni, semmiesetre sem mondta a gyűlésen, melyen jelen sem volt s a közgyűlés idejében már elindúlt volt az ez évben tett nyugat-európai útjára.* Különben hogy a dologról tudott s a versek megjelenése iránt érdeklődött, mutatja egy Stuttgartból 1844 jun. 10-én kelt levele Garayhoz, melyben egyéb irodalmi ügyek mellett ezekről is kérdezősködik.** Hihető, hogy Tóth Gáspár sem az ülésen, hanem elébb, magánértekezleten mondta a neki tulajdonított szavakat; mert hiszen abból, hogy Vahot Imre kivételével minden jelenvolt tag részt vett az ő 60 frt előlege biztosítására, világosan következik, hogy legfölebb ha Vahot volt az indítvány ellen s ő is, mint Erdélyi sógora, tán csak inkább következetességből.***

* Máj. 22-én már Münchenben volt. *Regélő.* 1844. I. 748. l.

** *P.-M.* VI. 14. l.

*** Az Erdélyinek tulajdonított szavakat l. Jókai:

Mindenesetre annyi bizonyos, hogy az ügy épen szokatlansága miatt némi előkészítésre csakugyan rászorúlt; többen tartottak tőle, hogy ez másokat is hasonlóra fog fölbátorítani. Azt is olvassuk, hogy Vörösmartyn kívűl a *Versek* ügyében legtöbbet fáradozott Várady Antal választmányi jegyző, ki a költővel csak nem rég ismerkedett meg Fekete Lajosnál. Egyszer t. i. pár nappal a költő Pestre érkezése után, találkozott vele ott, a mint a szoba hátuljában meghúzódva ült. Fekete épen a verseket lapozgatta s tudván, hogy Várady érdeklődni szokott ilyesmi iránt, felhívta, hogy nézzen beléjök, mit szól hozzájok?

Az első elolvasott költemény a *Disznótorban* czímű volt. — Jaj, de silányság, mondá fitymálva. Fekete ösztönzésére, hogy olvasson még el nehányat, *Befordúltam a konyhára* népdalra fordított, melynek tiszta népies hangja meglepte s érdeklődni kezdett; *A virágnak megtiltani* kezdetű meg valósággal elragadta, mire végig olvasta az egész kötetet.

Ekkor csodálkozva kérdezé, hogy ki e költemények szerzője? Fekete bemutatta a sápadt, kopott költőt, mire Várady meghatva azt kérdé tőle: van-e lakása?

Életemből. 318. l. Várady Antalnál: *Magyar Politika.* 1872. 194—5. sz.

— Még nincs, felelé Petőfi.

— Jőjjön hozzám, folytatá, egy szobám van; de elférünk benne ketten.

A költő erre az ajánlatra jól megnézte Váradyt s látva ennek szíves, nyílt arczát, elfogadta meghívását s ezzel meg volt kötve holtig tartó barátságuk.

Várady a Zöldfa-útczában a Festetich-féle (ma kincstári) házban lakott, hová a költő a «Kecskeméti-ház»-ból még az nap átköltözött. Csakhamar otthonos lett s látván, hogy az ügyvédnek nappal dolga van, ő rendesen éjjel maradt fenn, csak hogy ne háborgassa, szívességet pedig nehezen fogadott el. Barátja egy alkalommal pár forintot erőszakolt reá; ő még azon éjjel egy költeményt írt, eladta az *Életképek*-nek s visszafizette.*

Ebből az ismeretségből folyt a Várady meleg érdeklődése a körben.

* A költő megismerkedését Váradyval l. Jókai: *Emlékeim.* 316—317. l. Ugyanígy: Előszó Petőfi Sándor összes költeményeihez (1892) XXXVIII—XXXIX. l. Melyik költeményére van itt czélzás, nem tudhatom. Hihető, hogy későbben történt ez az eset. V. ö. még Baróti Lajos: *A költő barátja.* (*Vasárnapi Ujság.* 1885. 51. sz.) Baróti s utána Fischer tévednek, midőn a költő megismerkedését Váradyval 1843-ra teszik. (L. Fischer: *Petőfi's Leben u. Werke.* 198—199. l.)

Ekközben az addig Garay János szerkesztésében megjelent *Regélő pesti divatlapot*, mely Erdélyi János tulajdona volt, átvette Vahot Imre, Erdélyi sógora. Az új lap *Pesti Divatlap* czímmel július 1-én volt megindulandó. Vahot már április elején felszólítá Petőfit, a Vörösmarty és Bajza ajánlatára, hogy legyen mellette segédszerkesztő. A költő elfogadta az ajánlatot s a színészetről egyelőre legalább lemondott. Erről az új fordulatról április 15-dikén értesítette Pákhot egy tréfás levélben. «A mi pedig engem illet, barrátom!! a mi engem illet: *lelépek a szini pályáról* (de bizonyosan mindazáltal nem tudom örökre-e vagy sem?). Lemondok tehát a *szini pályáról, s tudod mi leszek?* vagyis mi vagyok már úgyszólván? hát izé: a *Regélő* segédszerkesztője a jövő félévtől kezdve Vahot Imre mellett. Már bizonyos Bajza, Vörösmarty, Nagy Ignácz s általában mindnyájan helyeslik e lépésemet. Vahot Imre maga szólított fel.»*

* E levelet Pákh Albert hagyatékából öcscse, Pákh Károly közölte. (L. *Vasárnapi Ujság.* 1889. 26. sz. és *Petőfi-Múzeum.* 1889. 287. l.) A levél többi része arra vonatkozik, hogy az ő utánajárásával az *Életképek* kiadta Pákhnak *Egy este a debreczeni szinházban* czímű humoros czikkét, Kaján Ábel név alatt, melyért Frankenburg átadott neki 4 forintot; de ő ezt az írói díjat, szüksége levén reá, elköltötte.

E levélnek hangja, de minden adat is azt mutatja, hogy költői sikere felbátorította s visszanyerte kedélye egész derűjét. Boldogságát növelte az is, hogy végre kibékülhet apjával és megmenti anyját a további szemrehányásoktól és szenvedésektől; mert apja haragja új színészi kísérleteire megint kitört. Sokszor szerette volna utolsó eltávozása óta szülőihez beszólni, írja *Fölszedtem sátorfám* czímű költeményében 1847-ből, de apja haragja miatt nem mert s addig várt, míg oly eredményt mutathat fel, melylyel kibékítheti. Most tehát elért sikere után már a húsvéti ünnepekre, április 7-dikére haza ment pár napra s megigérte, hogy április második felét és májust otthonn fogja tölteni Duna-Vecsén.* Szülői elragadtatással ölelték meg már-már elveszettnek hitt fiokat s apjáról idézett versében azt írván, hogy egykor keservében meglövéssel fenyegette, így folytatja:

Tudni való dolog, hogy nem lőtt meg apám,
Mikor azután az ajtót rájok nyitám;
Olyat örült, hogy a szíve is fájt bele,
Soha sem volt szívvel igy teli kebele...

Ugyanez alkalomból írta anyjáról a *Füstbe ment terv* czímű költeményét, melyben megható érzelmességgel festi azokat a szókat nem lelő

* Id. levelében Pákh Alberthez ápr. 15-ről.

érzéseket, melyek közt az anya és fiú másfél évi távollét után megölelik egymást. E kibékülésről s arról a boldogságról, mely e napokban lelkét eltölté, joggal írja dr. Sass: «Láttam, megfigyeltem költő-dicsőségének magaslatán, boldogsága kellő közepén, Júliája mellett, hazafiúi lelkesedéstől elragadtatva; de tisztább öröme a mostaninál sohasem volt.»*

* *Petőfi, mint Pönögei Kis Pál, megérkezik Pestre.* (*Vasárnapi Ujság.* 1887. 1. sz.)

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A

G

H

I

J

K

L

M

N

O

R

T

Z

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

I. FEJEZET.

A költő szülei.

II. FEJEZET.

Születésének körülményei.

III. FEJEZET.

Gyermek-évek.

IV. FEJEZET.

Tanuló-évek Aszódon.

V. FEJEZET.

Selmeczen.

MÁSODIK KÖNYV.

I. FEJEZET.

Sikertelen kisérletek.

II. FEJEZET.

A közlegény.

III. FEJEZET.

Először Pápán.

IV. FEJEZET.

Otthon; színészkedése a nagy szünidőn.

V. FEJEZET.

A pápai deák.

VI. FEJEZET.

A nagy szünidő. Harmadszor színész.

VII. FEJEZET.

Pápán és Pozsonyban.

VIII. FEJEZET.

Pesten mint fordító.

IX. FEJEZET.

A debreczeni tél s a pesti út.

